

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
LXI/1

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
MATICA SERBICA
CLASSIS LITTERARUM
ARCHIVUM PHILOLOGICUM ET LINGUISTICUM

Покренут 1957. године
До XXVI књиге (1983) излазио под називом *Зборник за филологију и лингвистику*

Главни уредници:
Др Миљивој Павловић (1957–1960), др Рудолф Коларић (1961–1962),
академик Павле Ивић (1963–2000), академик Александар Младеновић (2001–2009),
академик Јасмина Грковић-Мејџор (2010–)

LXI/1

Уредништво:
Др МИЛИВОЈ АЛАНОВИЋ, Др НАДА АРСЕНИЈЕВИЋ, Др ЖАРКО БОШЊАКОВИЋ,
Др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР, Др ДРАГА ЗЕЦ, Др ГЕРХАРД НЕВЕКЛОВСКИ, Др МОТОКИ НОМАЧИ,
Др СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ, Др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ, Др МАТО ПИЖУРИЦА, Др МИЛОРАД РАДОВАНОВИЋ,
Др ВЛАДИСЛАВА РУЖИЋ, Др СВЕТЛАНА М. ТОЛСТОЈ, Др ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА, Др БЈОРН ХАНСЕН

Collegium redactorum:
Dr MILIVOJ ALANOVIĆ, Dr NADA ARSENIJEVIĆ, Dr ŽARKO BOŠNJAKOVIĆ, Dr JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR,
Dr BJÖRN HANSEN, Dr GERHARD NEWEKLOWSKY, Dr MOTOKI NOMACHI, Dr SLOBODAN PAVLOVIĆ,
Dr DRAGOLJUB PETROVIĆ, Dr MATO PIŽURICA, Dr MILORAD RADOVANOVIĆ, Dr VLADISLAVA RUŽIĆ,
Dr SVETLANA M. TOLSTOJ, Dr ZUZANNA TOPOLIŃSKA, Dr DRAGA ZEC

Главни и одговорни уредник:
Академик ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LXI/1

НОВИ САД
2018

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Иван Књижа: Принципи диференцијације пресупозицијских и непресупозицијских ентитета у функционалној анализи исказа	7
Орсат Лигорио: Сх. <i>блутѡ</i> (из балканског латинитета XIII)	19
Марија Вучковић: Прилог историји речи <i>ѣриклейѣ</i>	33
Олга Панић Кавгић, Александар Кавгић: Употреба нестандардизованих географских имена у српском језику на примеру егзонима преузетих из енглеског језика . .	59
Гордана Штрбац: Деривациони потенцијал придева у српском језику – ономасиолошки и когнитивни приступ	85
Дејан Средојевић, Миљана Чопа: Да ли се дијалекатско уједначавање у једнаком степену остварује на фонетском и на фонолошком нивоу?	101
Mihajlo Fejsa: The Adaptation of Anglicisms in the Ruthenian Language	125
Драгана Дробњак, Снежана Гудурић: Фраземи са соматизмом <i>око</i> у француском и српском језику	143
Јелена Марковић: Употребе глагола <i>take</i> у писању на енглеском језику као страном код изворних говорника српског језика (корпуснолингвистичка анализа)	165

ХРОНИКА

Ранко Бугарски: In memoriam: Рандолф Кверк (12. VII 1920–20. XII 2017)	181
Марија Вучковић: Etymologické symposion Brno 2017	186
Гордана Драгин: Шеста међународна научна конференција <i>Балканите – език, историја, култура</i>	189

ПРИКАЗИ

Јасна Влајић-Поповић: <i>Serbica Iaponica. Дојринос јапанских славистија српској филологији</i>	195
Вера Васић: <i>Лексикологија и лексикографија у свейлу савремених ѣрисиѣуѣа</i>	203
Милка Николић: Под лупом научних критеријума: структура српског језика од речи до текста	217
Гордана Драгин: <i>Исходиѣѣѣа 3</i>	222
Упутство за припрему рукописа за штампу	227
Contents	233

Иван Књижар

ПРИНЦИПИ ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈЕ ПРЕСУПОЗИЦИЈСКИХ И НЕПРЕСУПОЗИЦИЈСКИХ ЕНТИТЕТА У ФУНКЦИОНАЛНОЈ АНАЛИЗИ ИСКАЗА

У овом раду осврнућемо се на актуелну проблематику разграничавања пресупозиције од логичке импликације, те ћемо покушати, наслањајући се на основна прагматичка начела, да формулишемо принципе који ће границу између ових двају сличних феномена учинити јаснијом. Исто тако, осврнућемо се на карактеристике информације која није у исказу маркирана неким посебним језичким датостима, а коју неки прагматичари сврставају у пресупозицијску категорију.

Кључне речи: прагматика, исказ, логичка импликација, пресупозиција.

In this paper, we will consider the problem of defining the boundary between presuppositions and logical implications, and we will try to formulate principles that will make the boundary between these two similar phenomena clearer. We will also consider the characteristics of the information that is not marked by some special linguistic form, which some pragmatists classify in the category of presupposition.

Key words: pragmatics, utterance, entailment, presupposition.

1. Увод. Разматрајући актуелну лингвистичку проблематику разграничавања прагматичких импликација (Књижар 2017), установили смо да постоји произвољност у дефинисању инхерентних одлика *пресупозиције*, на основу којих би се она у свим случајевим раздвојила од других прагматичких импликација – *конвенционалних* и *конверзацијских импликација* (превасходно смо се фокусирали на „проблематичнију” границу са конвенционалним имплицатурама). Наслањајући се на функционалистичке лингвистичке премисе – *комуникацијски ситијус импликацијске у информацијској ситуацији исказа*, а апстрахујући оне формалистичке – *логичка и формална релација са исказом*, установили смо да би инхерентна и дистинктивна одлика пресупозиције требало да буде њена *сјоредносћ* (*неинформативносћ*).

Међутим, у актуелној прагматици „сукоб” логики и прагматике, односно формализма и функционализма, огледа се и у сврставању међу детекторе пресупозиције одређених језичких датости, које, према нашем мишљењу, фундираном у конверзацијским начелима, активирају логичке а не прагматичке импликације. Према томе, у првом делу овога рада (одељак 2) дефинисаћемо принципе, на основу којих диференцијација прагматичких и логичких импликација неће остати замагљена.

У другом делу рада (одељак 3) размотрићемо одлике импликација које нису у исказу маркиране неким посебним лексичким и граматичко-синтак-

сичким датостима, а које Менди Симонс (SIMONS 2004) сврстава у пресупозицијску категорију.

2. РАЗГРАНИЧАВАЊЕ ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ ОД ЛОГИЧКИХ ИМПЛИКАЦИЈА. У модерној англоамеричкој лингвистици доминантна је грајсовска трипартитна подела прагматичких импликација – *пресупозиција*, *конвенционална импликација* и *конверзацијска импликација*. Све три врсте импликацијских информација, заједно са *асерцијом* – информацијом изнетом директно (експлицитно), представљају непосредне информацијске компоненте исказа, у чијој су интерпретацији релевантни комуникацијски фактори – *конверзацијски принципи*, *конверзацијска интенција*, *конверзацијска инференција*, *ситуацијски* и *дискурсни контекст*, *знање о свету* и др. (о нарави наведених прагматичких информација в. Књиџар 2017). Управо ова улога комуникацијских чинилаца кључна је у раздвајању пресупозиције од логичке импликације, што ћемо показати у наставку текста.

Милка Ивић (2007: 1–2), тумачећи разлику између пресупозиције и логичке импликације, пресупозицију дефинише као „спознајни податак чије присуство у свести комуникативних партнера претходи њиховим исказним радњама, што чини подразумевивим да информативна оформљеност пресупозиције није зависна од обавештајне садржине исказа [тј. асерције или експлицитно пренете, директне информације]”. Ауторка још истиче да се актуелизацијом пресупозицијског податка у исказу он помера са периферије у центар свести. Ову, према нашем мишљењу, солидну дефиницију пресупозиције употпунићемо Ламбректовим (LAMBRECHT 1998: 52) запажањем да су пресупозицијски „спознајни подаци” актуелизовани на основу одређених лексичких и граматичких датости употребљених у исказу и да имају пропозицијску¹ форму, као и да говорник само *прећихотставља* да је слушаоцу дати спознајни податак већ познат у моменту када је реченица изречена. У наставку ћемо двама примерима илустровати актуелизацију одређене пресупозицијске информације:

- (1) Доста је чудно да је Радио Шид, са све својим кабловским системом, достигао цену од пола милиона евра.

Асерција: Доста је чудно да је Радио Шид, са све својим кабловским системом, достигао цену од пола милиона евра.

Пресупозиција: Радио Шид је, са све својим кабловским системом, достигао цену од пола милиона евра.

- (2) Марко је успео да положи испит.

Асерција: Марко је успео да положи испит.

Пресупозиција: Неочекивано је да Марко положи испит.

У примеру (1) пресупозиција је активирана тзв. фактивним предикатом *бити чудно* допуњеним реченицом. Познати спознајни податак садржан у

¹ *Пропозицију* дефинишемо као апстрактни ентитет који реферише на неко „стање ствари у стварном свету”. Пресупозицијска информација, актуелизована у неком исказу, формализује се као пропозиција, што значи да значења појединих речи не могу носити собом информацију, већ могу бити само елементи те информације (LAMBRECHT 1998: 43–53).

допуни² говорник је актуелизовао јер је желео да исказе (предикатом *бићи чудно*) свој субјективни однос према њему. Због специфичне структуре фактивних маркера пресупозиције, пресупозицијска информација се не може формално одвојити од обавештајне семантике исказа (тј. асерције), али свакако постоји као засебан информацијски ентитет у апстрактној репрезентацији исказа.

С друге стране, у исказу у примеру (2) пресупозиција је активирана тзв. имплицативним глаголом *усйейти*. У оваквим случајевима, исказ може задржати готово исти обавештајни садржај, а да се не укључи садржај пресупозиције, што може да се уради изостављањем глагола *усйейти*. Међутим, када говорник не би актуелизовао дати пресупозицијски сазнајни податак у нашем замишљеном контексту, у којем сви учесници у конверзацији знају да *Марко није довољно учио и да је било неочекивано да њоложи исйийи*, била би нарушена дискурсна кохеренција.

Пресупозиција се, дакле, дефинише као позната информацијска датост која је у одређеном исказу актуелизована и која је се асерцијском информацијском датомшћу, тј. обавештајним садржајем исказа, директно повезана. Важно је нагласити да су пресупозиција и асерција два одвојена спознајна податка.

Лоџичку имйликацију (entailment), с друге стране, Милка Ивић (2007: 1–2)³ дефинише као информацијску датост која „искрсава у човековој свести као својеврстан спознајни ’одјек’ на оно што је исказом саопштено”. Другим речима, неки исказ својим обавештајним садржајем „аутоматски активира” одређена знања о стању ствари у стварном свету. Џорџ Јул (YULE 1996: 33) наводи да таква импликација није прагматички, већ логички концепт, што значи да њу не актуелизује говорник у одређеном исказу, већ из тог исказа она логички произилази. На пример:

- (3) На Цона Кенедија је извршен атентат.
Лоџичка имйликација: Цон Кенеди је мртав.
- (4) Видели смо веверицу у парку.
Лоџичка имйликација: Видели смо животињу у парку.
- (5) Мој деда је имао плаве очи.
Лоџичка имйликација: Мој деда није више жив. (Ивић 2007: 2)

Према горе наведеној дефиницији, импликације у примерима (3), (4) и (5) не представљају оне спознајне податке које говорник актуелизује тенденциозно, већ су у исказу аутоматски активирани, подразумевају се, на основу познавања ствари у стварном свету – *ако је на неког извршен айенйиан, њодразумева се да је мрйшав* (пример 3); *ако смо видели веверицу, њодразумева се да смо видели живойишњу* (пример 4); *ако је говорник уйоййребиио йрошлии глаголски облика, њодразумева се да њеџов деда није више жив* (пример 5). Из формулисања ових имплицативних судова произилази да разматране

² Садржај допуне је тема разговорног пасуса из којег је издвојен исказ у примеру (1). Ни смо укључили шири дискурсни контекст ради уштеде простора. Пример је преузет из Књиџар 2017, где је детаљније анализиран.

³ Милка Ивић (2007:1) логичку импликацију назива *имйликацијом* или *њодразумевањем*.

импликације нису дефинисане *комуникацијским*, већ *логичким* (*семантичким*) начелима и да заправо не представљају одвојене информацијске датости које стоје паралелно једна са другом (тј. засебно једна од друге), као што је случај са односом између пресупозиције и обавештајне семантике исказа (тј. асерције) у примерима (1) и (2).

У светлу овог комуникацијског и логичког (тј. прагматичког и семантичког) односа, у наредним редовима проблематизоваћемо нарав импликацијских ентитета активираних *интонацијским фокусом* (2.1) и лексемама *победили* и *момак* (2.2), које према доминантном ставу у савремених прагматичара имају пресупозицијски карактер.

2.1. ИНТОНАЦИЈСКИ ФОКУС. За анализу импликација активираних интонацијским фокусом користи се „динамички” семантички теоријско-методолошки оквир (ABRUSAN 2011; 2016; ABUSCH 2010), који је Рут (ROOTH 1992) назвао *алтернативном семантиком*, а који због свог у бити формалистичког карактера сматрамо неадекватним у функционалистичком приступ феномену пресупозиционалности. Исто тако, импликације активирание на овај начин мислимо да имају логичку а не прагматичку природу. Неадекватност наведеног тумачења импликација активираних интонацијским фокусом показујемо на следећем примеру:

- (6) [МАРКО]_{инф.} је отишао у радњу.

Алтернативни низ: Марко је отишао у радњу / Јелена је отишла у радњу.

Импликација: Неко је отишао у радњу.

Из исказа *Марко је отишао у радњу* у нашем замишљеном дискурсном контексту (нпр. као одговор на питање *Ко је отишао у радњу*) могу се конструисати следеће „алтернативе” (тј. „алтернативни низ”) *Марко је отишао у радњу* и *Јелена је отишла у радњу*. У актуелној прагматици наводи се да је у датом исказу активирана тзв. егзистенцијална пресупозиција *Неко је отишао у радњу* јер је присутна и у једној и у другој „алтернативи”. Према томе, ова импликација узима се као претпостављени, тј. пресупозицијски информацијски ентитет. Као додатни аргумент заговорника оваквог тумачења природе активирание импликације јесте и могућност њеног поништавања контекстуалним факторима (што је једна од централних одлика неких пресупозиција) уколико је фокални део исказа неки други информацијски елемент. У примеру (7) није активирана импликација *Неко је отишао у радњу*, већ *Марко је отишао негде*.⁴

- (7) Марко је отишао [У РАДЊУ]_{инф.}

Алтернативни низ: Марко је отишао у радњу / Марко је отишао да се прошета.

Импликација: Марко је отишао негде.

Овакво тумачење активирања пресупозиције сматрамо неадекватним пре свега зато што функционалистички приступ тежи упрошћавању анализе

⁴ Важно је додати да сваки исказ у примерима (6) и (7) има: „a number of [...] chains of entailments, and the importance of one such chain [...] is determined not by logical considerations, but by grammatical form (including stress)” (LEVINSON 1983:219). Па тако из исказа у примерима (6) и (7) логички произилазе пропозиције *Неко је отишао у радњу*, *Марко је отишао негде* итд., али интонацијски фокус одређује редослед њихове важности.

конверзације, те је, према томе, након исказивања реченице у датом комуникацијском контексту, увек *једна „алтернатива” ијачна*, те нема ваљаног разлога у анализу укључивати и остале могуће „алтернативе”, које се у овом приступу користе за тумачење карактера неке импликације. Оваква интерпретација импликацијских компонената исказа ближа су семантици но прагматици.

Исто тако, импликације *Неко је оишцао у радњу* и *Марко је оишцао негде лоџички (формално)*, а не комуникацијски (функционално), произилазе из исказа у примерима (6) и (7). Сличног је становишта и Левинсон (LEVINSON 1983: 219)⁵, који се у приписивању логичког карактера овим импликацијама водио, како каже, „једноставним прагматичким правилом”:

„[...] the background entailments of a sentence are assumed to be not relevant in the context. What is assumed to be relevant, and thus the point, of saying the sentence, is whatever information has to be added to the background to obtain the foreground [...].”

Овај његов принцип можемо преформулисати на следећи начин: ако се из једног исказа у одређеном контексту може конструисати „прецизна” („фактичка”, „говорникова”) пропозиција (тј. асерција), све пропозиције на вишем нивоу апстракције (које се из исказа изводе) су логичке импликације, те нису релевантне у датом комуникацијском контексту. Другим речима, асерција и логичка импликација нису два спознајна податка која стоје у координираном, као што је случај са асерцијом и пресупозицијом, већ у субординираном односу.

Према овом принципу, у исказу у примеру (6) пропозиција *Марко је оишцао у радњу* чини „говорникову истину” о стању ствари у спољном свету, а у обавештајном смислу представља примарну информацију – асерцију. С друге стране, из истог исказа може да се изведе импликација *Неко је оишцао у радњу*, која, иако истинита у погледу „стања ствари у спољном свету” и припада заједничком знању учесника у конверзацији, према установљеном принципу не произилази из датог исказа прагматички, већ семантички (логички) јер је у субординираном односу према асерцији. Према томе, однос између асерције и логичке импликације можемо представити следећим имплицативним судом: *Ако је Марко оишцао у радњу, подразумева се да је неко оишцао у радњу*. Користећи терминологију Милке Ивић (2007), наведена импликација „аутоматски се активира”, представља „својеврстан спознајни одјек” исказа и чини стање ствари у стварном свету које је самом семантиком исказа „подразумевано”.

2.2. СПОРЕДНЕ ЗНАЧЕЊСКЕ КОМПОНЕНТЕ НЕКИХ ЛЕКСЕМА. У савременој прагматичкој теорији која се бави феноменом пресупозиције (Аввотт 2006; 2008; ABUSCH 2010 и др.) споредне значењске компоненте неких лексема (*win*, *bachelor*, *boy* и др.) сматрају се пресупозицијама. На пример:

- (8) Мој унук је постао прави момак.

Импликација: Мој унук је мушког пола; Мој унук је људско биће и др.

⁵ Џорџ Јул (YULE 1996: 25–33), који се није у великој мери бавио проблемом прагматичких импликација, исто тако мисли да су импликације активирани поменути детекторима ипак логичке а не прагматичке природе.

- (9) Марко је победио у јучерашњем тениском мечу.

Импликација: Марко је учествовао у јучерашњем тениском мечу.

Према теорији наведених лингвиста, импликације изведене из исказа у примерима (8) и (9) пресупозицијске су природе јер нису поништене („пројектује се“) када је исказ негиран⁶. Међутим, према дефиницији пресупозиционалности коју смо поставили на почетку овог одељка, такав карактер ових импликација је упитан. У примеру (8) наведене импликације стоје на вишем нивоу апстракције од самог обавештајног садржаја исказа, и „аутоматски се активирају“ самом семантиком лексеме *момак*. Према томе, не чине собом засебне информације које је говорник актуелизовао датим исказом, већ се оне њиме подразумевају – *ако је мој унук њосџао њрави момак, њодразумева се да је он мушкоџ њола, њудско биће и сл.* Слично, у примеру (9) обавештајна семантика исказа (тј. асерција) представља својеврсну информацијску „надградњу“ импликације, те је у односу на њу у суперординираној позицији. Наиме, семантика глагола *њобедиџи* „аутоматски активира“ *учесџивовање*, те се и у овом случају може формулисати импликативни суд – *ако је Марко њобедио у џениском мечу, њодразумева се да је он у њему и учесџивовао*.

Након ове кратке рефлексije о проблему диференцирања семантичких (логичких) и прагматичких ентитета у информацијској структури исказа, осврнућемо се и на актуелни лингвистички проблем активирања пресупозиције без језичког маркера.

3. ПРОБЛЕМАТИКА АКТИВИРАЊА ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ БЕЗ ЈЕЗИЧКОГ МАРКЕРА. Рекли смо (КЊИЖАР 2017: 45) да Менди Симонс (SIMONS 2004; 2007) међу пресупозиције сврстава и оне импликације које нису у исказу маркиране неком језичком датом, него су добијене тзв. конверзацијском инференцијом. На истом месту смо навели да преиспитивање пресупозицијског карактера оваквих импликација захтева засебну анализу, што ћемо у наредним редовима и урадити.

Овај тип пресупозиције ауторка илуструје следећим исказом:

- (10) It's 08:01.

Конверзацијска импликација: We should hurry.

Импликација: Bus comes at 08:03.

Према речима М. Симонс, у наведеном исказу у одређеном комуникацијском контексту активирана је пресупозиција *Bus comes at 08:03*, а основна комуникацијска намера говорника јесте да му пренесе информацију *We should hurry* (SIMONS 2004: 350), што се према прагматичкој теорији категорише као конверзацијска импликатура јер је добијена конверзацијском инференцијом, тј. није директно исказана.

Ауторка информацију *Bus comes at 08:03* идентификује са пресупозицијама јер, како каже, *може биџи осџорена од сџране саџговорника, део је*

⁶ У КЊИЖАР 2017 показали смо да тест негације није поуздан апарат за делимитирање пресупозиције од других прагматичких импликација, конкретно – конвенционалних импликатура. Исто тако, неке логичке импликације „отпорне“ су на присуство логичког оператора негације.

заједничког знања, не представља информацију коју је говорник желео да пренесе саговорнику (тј. нема обавештајни карактер), *ошторна* је на *присусиство* логичких *оператора* и др. (за више информација о овим сличностима види SIMONS 2007: 6–9). Иако се заиста овако добијена информација може по својим карактеристикама поистоветити са пресупозицијом, ми ћемо ипак раздвојити ова два информацијска ентитета јер први, према нашем мишљењу, нису *непосредни информацијски елементи* исказа, већ *управо* *служе* за *тумачење непосредних елемената* (пре свега, конверзацијских импликатура, а можда и неких других непосредних информација). Према томе, у примеру (10) говорник индиректно жели да пренесе *We should hurry* (конверзацијска импликатура), а саговорник ову комуникацијску намеру говорника тумачи помоћу „знања о свету” да *Bus comes at 08:03*, тј. ова пропозиција му „помаже” да разуме шта је говорник желео да му пренесе, те, стога, није непосредни информацијски део исказне структуре⁷. Другим речима, саговорничково когнитивно процесуирање исказа *It's 08:01* могло би се овако формулисати: *Пошто аутобус долази у 08:03, говорник исказом сада је 08:01 жели да ми каже да морамо да иђемо.*

На исти начин може се тумачити и следећи пример:

(11) А: – Да ли је Марко у кухињи?

Б: – Светло у кухињи је угашено.

Конверзацијска импликатура (исказа говорника Б): Марко није у кухињи.

Импликација: Нико није у кухињи када је светло угашено.

Информација коју говорник Б примарно жели да пренесе своје саговорнику јесте *Марко није у кухињи*, а која се због свог начина преношења назива *конверзацијском импликатуром*. С друге стране, импликација, која мора бити „активирана” у саговорничковом когнитивном процесуирању комуникацијске намере говорника Б, могла би да гласи *Нико није у кухињи када је светло угашено* (што представља заједничко „знање о свету”), али она, како смо рекли, нема пресупозицијски карактер јер није непосредни саставни део исказне структуре, већ представља *помоћни когнитивни елемент*, који је у основи тзв. конверзацијске инференције и *којим се тумаче непосредни информацијски елементи* (конкретно у овом случају, конверзацијска импликатура). У овом примеру, когнитивни процес који је актуелизован у саговорничковом тумачењу поруке говорника Б могао би се формулисати овако: *Пошто се нико у кухињи не налази када је светло угашено, Марко није у кухињи.*

Насупрот овим „помоћним информацијама”, пресупозицијске информације представљају *непосредне исказне елементе*, који се не могу апстраховати из исказа, а да он, с једне стране, остане граматичан (нпр. допуна фактивних глагола – види пример 1), или, с друге стране, ако су део семантике одређених

⁷ Ове „помоћне” информацијске елементе Спербер и Вилсон (WILSON – SPERBER, 2006: 615–619) у својој теорији релеванције називају *имплицираним премисама* (implicated premises) и оне представљају, према њиховом тумачењу, неопходне претпоставке (формално пропозицијске) у процесу тумачења конверзацијских импликатура. Важно је рећи да аутори *конверзацијске импликатуре* називају *имплицираним закључцима* (implicated conclusions), а за обе врсте „импликација” (имплициране премисе и имплицирани закључци) корисе заједнички термин *импликатура*, што се терминолошки супротставља грајсовској прагматичкој школи.

лексема, не буде у колизији са конверзацијским принципом релевантности (нпр. изостављање лексеме *усјейти* из исказне структуре – види пример 2). То значи да асерција и пресупозиција представљају два засебна информацијска ентитета, директно укључена у исказну структуру.

Према томе, овде се, мислимо, ради о два информацијска нивоа структуре исказа, а термин *пресупозиција* користићемо само за познате (неинформативне) елементе који припадају првом (директном) нивоу, а елементе који фигурирају на другом (индиректном) нивоу и који заправо служе саговорнику за тумачење непосредних можемо назвати *имплицираним премисама*⁸.

Још један аргумент да се заиста ради о двама нивоима исказне структуре може бити и тај да се неке обично пресупониране импликације које у одређеним контекстима личе на конверзацијске имплицатуре тумаче управо на основу ових помоћних информација (тј. имплицираних премиса). Баш тако се интерпретира и пример „искориштавања” пресупозиције који даје М. Симонс⁹ (SIMONS 2007: 1045–1046):

(12) А: – Овај нови колега је баш згодан.

Б: – Јесте, његова жена је такође згодна.

Конверзацијска импликација (неутрализована пресупозиција): Нови колега има жену.

Имплицирана премиса: Онај који има жену није слободан.

У овом примеру саговорник на основу имплициране премисе (тј. помоћног когнитивног елемента у процесу тумачења примарних исказних елемената), који би могао гласити: *Онај који има жену није слободан* (део је заједничког „знања о свету”), разуме да говорник *не подразумева* (пресупонира) информацију *Говорник има жену* (која је активирана посесивном конструкцијом и обично је пресупонирана), већ да управо *њу жели индиректно да му пренесе*¹⁰. Према томе, изводимо закључак да се овај помоћни импликацијски елемент концептуално не уклапа у категорију пресупозиције јер се, између осталог, (у неким случајевима) управо на основу њега тумачи да ли је нека пресупозиција заиста пресупозиција или се, пак, приближава некој другој прагматичкој импликацији.

4. ЗАКЉУЧАК. У овом раду осврнули смо се на проблеме актуелне лингвистике у раздвајању пресупозиције од других сличних феномена. У првом делу рада указали смо на проблем дефинисања природе импликација активираних *инијонацијским фокусом* и лексемама као што су *момак* и *победити*. За разлику од неких савремених прагматичара, сматрамо да спорне импликације немају карактер пресупозиције већ логичке импликације. Наиме, када нека импликација стоји у субординираном односу према обавештајном садржају исказа, тј. тај садржај њу собом подразумева, онда она има логичку, а не прагматичку нарав. С друге стране, пресупозицијска информација није обухваћена обавештајном семантиком исказа, већ стоји „напореда” са њом,

⁸ Термин преузет од Спербера и Вилсона (WILSON – SPERBER, 2006).

⁹ Пример је преведен и незнатно измењен.

¹⁰ М. Симонс иначе не анализира пример (12) употребом овог помоћног когнитивног елемента.

а у исказу је актуелизована јер говорник нпр. жели да искаже свој став према њој (пример 1), или да не би нарушио дискурсну кохеренцију (пример 2).

У другом делу рада размотрили смо проблематику активирања пресупозиција које нису у исказу маркиране неким одређеним језичким датостима. Наше је мишљење да такве импликације, активирани само конверзацијском инференцијом (а не језичким маркером), нису „непосредне” информацијске компоненте исказа, већ „помоћне” („индиректне”), на основу којих се неки „непосредни” информацијски елементи интерпретирају, те их из тог разлога искључујемо из пресупозицијске категорије.

ИЗВОРИ

Један на један; Око; Полиграф; Ујисак недеље. Део необјављених снимака јавних ТВ дебата и њихових транскрипата из корпуса Катедре за општу лингвистику Филолошког факултета Универзитета у Београду.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Ивић, Милка. Информативне улоге пресупозиција и импликација документоване српским језичким фактима. *Јужнословенски филолоџ* 28 (2007): 1–6.
- КЊИЖАР, Иван. Неки аспекти типолошких истраживања у оквиру савремене лингвистичке теорије. *Анали Филолошког факултета* 24/2 (2012): 301–326.
- КЊИЖАР, Иван. Проблем разграничавања прагматичких импликација у савременој лингвистичкој теорији. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* 60/2 (2017): 41–58.

*

- ABBOTT, Barbara. Where Have Some of the Presuppositions Gone. Betty J. Birner, Gregory Ward (eds.). *Drawing the Boundaries of Meaning: Neo-Gricean Studies in Pragmatics and Semantics in Honor of Laurence R. Horn*. Philadelphia: John Benjamins, 2006, 1–20.
- ABBOTT, Barbara. Presuppositions and Common Ground. *Linguistics and Philosophy* 31/5 (2008): 523–538.
- ABRUSAN, Marta. Predicting the Presuppositions of Soft Triggers. *Linguistics and Philosophy* 34 /6 (2011): 491–535.
- ABRUSAN, Marta. Presupposition Cancellation: Explaining the Soft-Hard Trigger Distinction. *Natural Language Semantics* 24/2 (2016): 165–202.
- ABUSCH, Dorit. Presupposition Triggering from Alternatives. *Journal of Semantics* 27 (2010): 37–80.
- BATISTIĆ, Tatjana. О неким погледима на пресупозицију. *Јужнословенски филолоџ* 36 (1980): 153–171.
- BACH, Kent. The Semantics-Pragmatics Distinction: What It Is and Why it Matters. Ken Turner (ed.). *The Semantics/Pragmatics Interface from Different Points of View*. Oxford: Elsevier, 1999, 65–84.
- BEAVER, David. The Kinematics of Presupposition. Paul Dekker, Martin Stockhof (eds.). *Proceedings of the Eighth Amsterdam Colloquium*. Amsterdam: ILCC, University of Amsterdam, 1992, 17–36.
- BEAVER, David. Presupposition. Johan van Benthem, Alice ter Meulen (eds.). *The Handbook of Logic and Language*. Amsterdam: Elsevier, 1997, 939–1008.
- BEAVER, David. *Presupposition and Assertion in Dynamic Semantics (Studies in Logic, Language and Information 16)*. Stanford: CSLI Publications, 2001.
- BEAVER, David, Emiel KRAHMER. A Partial Account of Presupposition Projection. *Journal of Logic, Language and Information* 10 (2001): 147–182.
- BEAVER, David. Have You Noticed That Your Belly Button Lint Colour Is Related to the Colour of Your Clothing?. Rainer Bauerle, Uwe Reyle, Thomas Ede Zimmerman (eds.). *Presupposition: Papers in Honor of Hans Kamp*. Bingley: Emerald, 2002, 65–100.

- BEAVER, David, Bart GEURTS. Presupposition. Edward N. Zalta (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <<https://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/presupposition/>> 17.08.2016.
- BOER, Steven, William LYCAN. The Myth of Semantic Presupposition. Arnold M. Zwicky (ed.). *Papers in Nonphonology. Working Papers in Linguistics* 21. Columbus: Department of Linguistics, Ohio State University, 1976, 1–90.
- BORUCINSKY, Mirjana, Sandra TOMINAC COSLOVICH. Formalno i funkcionalno u jeziku: sistemska funkcionalna gramatika u odnosu na ostale funkcionalne gramatike i kognitivnolingvističke pristupe. *Fluminensia* 27/2 (2015): 11–29.
- COOPER, David. *Presupposition*. The Hague–Paris: Mouton, 1974.
- FREGE, Gottlob. Sense and Reference. *The Philosophical Review* 57/ 3 (1948): 209–230.
- GRICE, Paul. Meaning. *Philosophical Review* 66 (1957): 377–388.
- GRICE, Paul. Utterer's Meaning and Intentions. *Philosophical Review* 78 (1969): 147–177.
- GRICE, Paul. Logic and Conversation. Peter Cole, Jerry L. Morgan (eds.). *Syntax and Semantics* 3, *Speech Acts*. New York: Academic Press, 1975, 41–58.
- GRICE, Paul. Further Notes on Logic and Conversation. Peter Cole (ed.). *Syntax and Semantics* 9, *Pragmatics*. New York: Academic Press, 1978, 113–128.
- GRICE, Paul. Presupposition and Conversational Implicature. Peter Cole (ed.). *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press, 1981, 183–97.
- GRICE, Paul. *Studies in the Way of Words*. Cambridge: Harvard University Press, 1989.
- HALLIDAY, Michael Alexander Kirkwood, Christian Matthias Ingemar Martin MATTHIESSEN. *An Introduction to Functional Grammar*. Oxford: Routledge, 2014.
- HEIM, Irene. On the Projection Problem for Presuppositions. Michael Barlow, Daniel Flickinger, Michael Westcoat (eds.). *Second Annual West Coast Conference on Formal Linguistics*. Stanford: Stanford University, 1983, 114–126.
- HEIM, Irene. Presupposition Projection and the Semantics of Attitude Verbs. *Journal of Semantics* 9 (1992): 183–221.
- HORN, Laurence. Metalinguistic Negation and Pragmatic Ambiguity. *Language* 61 (1985): 121–174.
- HORN, Laurence. Toward a Fregean Pragmatics: Voraussetzung, Nebengedanke, Andeutung. Istvan Kecskes, Laurence Horn (eds.). *Explorations in Pragmatics – Linguistic, Cognitive and Inter-cultural Aspects*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 2007, 39 – 69.
- HUANG, Yan. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- IVIĆ, Milka. O faktivnosti rečenice čiji je glavni predikat glagol sa značenjem *znati*. Miroslav Grepl (ed.). *Otázky slovanské syntaxe 4/2, Sborník sympozia Aktualizační (pragmatické) složky výpovědi v slovanských jazycích*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1980, 45–48.
- KARTTUNEN, Lauri. (1971). Some Observations on Factivity. *Papers in Linguistics* 4 (1971): 55–69.
- KARTTUNEN, Lauri. Implicative Verbs. *Language* 47/2 (1971): 340–358.
- KARTTUNEN, Lauri. Presuppositions of Compound Sentences. *Linguistic Inquiry* 4 (1973): 167–193.
- KARTTUNEN, Lauri. Presuppositions and Linguistic Context. *Theoretical Linguistics* 1 (1974): 181–194.
- KARTTUNEN, Lauri, Stanley PETERS. Requiem for Presupposition. Kenneth Whistler, Robert van Valin, Chris Chiarello, Jeri J. Jaeger, Miriam Petruck, Herry Thompson, Ronya Javkin, Anthony Woodbury (eds.). *Proceedings of the Third Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*. Berkeley: Berkeley Linguistic Society, 1977, 266–278.
- KARTTUNEN, Lauri, Stanley PETERS. Conventional Implicatures. Choon-Kyu Oh, David Dinneen (eds.). *Syntax and Semantics* 11: *Presupposition*. New York: Academic Press, 1979, 1–56.
- KARTTUNEN, Lauri. Simple and Phrasal Implicatives. Eneko Agirre (ed.). *Proceedings of SEM: The First Joint Conference on Lexical and Computational Semantics*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics, 2012, 124–131.
- KŊIŽAR, Ivan. Pragmatička analiza jednog detektora presupozicije – glagol *znati* u razgovornom diskursu. *Анали Филолошког факултета* 26/2 (2014): 153– 175.
- LAMBRECHT, Knud. *Information Structure and Sentence Form – Topic, Focus, and the Mental Representation of Discourse Referents*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- KORDIĆ, Snježana. Konverzacijske implikature. *Suvremena lingvistika* 17/31–32 (1991): 87–96.
- LEVINSON, Stephen. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- PALAŠIĆ, Nikolina. Odnos rečeničnog modusa i implikatura. *Fluminensia* 27/2 (2015): 31–43.
- POLOVINA, Vesna. *Prilozi za kognitivnu lingvistiku*. Beograd: Filološki fakultet, 1996.
- POTTS, Christopher. *The Logic of Conventional Implicatures (Oxford Studies in Theoretical Linguistics* 7). Oxford: Oxford University Press, 2005.

- POTTS, Christopher. Presupposition and Implicature. Shalom Lappin, Chris Fox (eds.). *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2015, 168–202.
- ROBERTS, Craige, David BEAVER, Mandy SIMONS, Judith TONHAUSER. Presupposition, Conventional Implicature and Beyond: A Unified Account of Projection. Nathan Klinedist, Daniel Rothschild (eds.). *Proceedings of New Directions in the Theory of Presupposition, ESSLI*. Toulouse: Institut de Recherche en Informatique de Toulouse, 2009.
- ROOTH, Mats. A Theory of Focus Interpretation. *Natural Language Semantics* 1 (1992): 75–116.
- RUSSEL, Bertrand. On Denoting. *Mind* 14 (1905): 479–493.
- SAVIĆ, Svenka. *Diskurs analiza*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 1993.
- VAN DER SANDT, R. *Context and Presupposition*. London: Croom Helm, 1988.
- VAN DER SANDT, R. (1989). Presupposition and Discourse Structure. Renate Bartsch, Johan van Benthem, Peter van Emde Boas (eds.). *Semantics and Contextual Expression*. Dordrecht: Foris Publications, 1989, 287–294.
- VAN DER SANDT, R. Presupposition Projection as Anaphora Resolution. *Journal of Semantics* 9 (1992): 333–377.
- SEARLE, John. *Speech Acts: An essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
- SEARLE, John. *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- SIMONS, Mandy. On the Conversational Basis of Some Presuppositions. Rachel Hastings, Brendan Jackson, Zsófia Zvolenszky (eds.). *Proceedings of Semantics and Linguistics Theory* 11. Ithaca: CLC Publications, 2001, 431–448.
- SIMONS, Mandy. Presupposition and Accommodation: Understanding the Stalnakerian Picture. *Philosophical Studies* 112 (2003): 251 – 278.
- SIMONS, Mandy. Presupposition and Relevance. Zoltan Szabó (ed.). *Semantics vs. Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 2004, 329–355.
- SIMONS, Mandy. *Presupposition and Cooperation*. < <https://www.cmu.edu/dietrich/philosophy/docs/simons/Presupposition%20and%20cooperation.non-anonymous.pdf> > 02.11.2016.
- SIMONS, Mandy, David BEAVER, Craige ROBERTS, Judith TONHAUSER. The Best Question: Explaining the Projection Behaviour of Factive Verbs. *Discourse Processes* 54/3 (2017): 187–206.
- STALNAKER, Robert. Pragmatics. Donald Davidson, Gilbert Harman (eds.). *Semantics of Natural Language*. Reidel: Dordrecht, 1972, 389–408.
- STALNAKER, Robert. Presuppositions. *The Journal of Philosophical Logic* 2 (1973): 447–457.
- STALNAKER, Robert (1974). Pragmatic Presuppositions. Milton Munitz, Peter Unger (eds.). *Semantics and Philosophy*. New York: University Press, 1974, 197–213.
- STALNAKER, Robert. On the Representation of Context. *Journal of Logic, Language and Information* 7 (1998): 3–19.
- STALNAKER, Robert. *Context and Content*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- STALNAKER, Robert. Common Ground. *Linguistics and Philosophy* 25/5–6 (2002): 701–721.
- STRAWSON, Peter. On Referring. *Mind* 59 (1950): 320–344.
- TONHAUSER, Judith, David BEAVER, Craige ROBERTS, Mandy SIMONS. Toward a Taxonomy of Projective Content. *Language* 89 (2013): 66–109.
- WILSON, Deirdre. *Presupposition and Non-truth-conditional Semantics*. London: Academic Press, 1975.
- WILSON, Deirdre, Dan SPERBER. Ordered Entailments: an Alternative to Presuppositional Theories. Chon-Kyu Oh, David A. Dineen (eds). *Syntax and Semantics* 11: *Presuppositions*. New York: Academic Press, 1979, 299–323.
- WILSON, Deirdre, Dan SPERBER. Relevance Theory. Laurence Horn, Gregory Ward (eds.). *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006, 607–632.
- WILSON, Deirdre, Dan SPERBER. *Meaning and Relevance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- YULE, George. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- ZEEVAT, Henk. Presupposition and Accommodation in Update Semantics. *Journal of Semantics* 9 (1992): 379–412.
- ZEEVAT, Henk. Explaining Presupposition Triggers. Paul Dekker (ed.). *Proceedings of the Twelfth Amsterdam Colloquium, ILLC*. Amsterdam: University of Amsterdam, Department of Philosophy, 1999, 19–24.
- ŽIBREG, Ivona. Bibliografija radova o presupoziacijama u jeziku. *Prilozi poučavanju jezika* 20 (1984): 209–234.
- ŽIBREG, Ivona. O presupoziacijama u srpskohrvatskom jeziku. *SOL* 2/1 (1987): 37–40.

Ivan Knjižar

THE PRINCIPLES OF DISTINGUISHING PRESUPPOSITIONAL FROM NON-PRESUPPOSITIONAL ENTITIES IN THE FUNCTIONAL ANALYSIS OF UTTERANCES

S u m m a r y

In this paper, we considered the problems of current linguistics in separating presuppositions from other similar phenomena. In the first part of the paper, we looked into the problem of defining the nature of the implications activated by *intonation focus* and lexemes such as *guy* and *win*. Unlike some contemporary pragmatists, we consider that the controversial implications do not have the character of a presupposition, but rather a logical implication. Namely, when one implication is in a subordinate relation to an assertion, then it has a logical rather than a pragmatic nature. On the other hand, presuppositional information is not included by the assertion, but it stands “along with it”, and it is actualized in the utterance because the speaker, for example, wants to show her attitude towards it (example 1), or she does not want to undermine a discourse coherence (example 2).

In the second part of the paper, we considered the problem of activating presuppositions that are not marked by some linguistic form. An implication, activated only by conversational inference, we do not consider as a “direct” information component of the utterance, but as an “auxiliary” element. Thus, we do not consider such an implication as a presupposition.

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за општу лингвистику
Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија
iknjižar@gmail.com

(Примљено: 1. априла 2018;
прихваћено: 21. маја 2018)

Орсат Лигорио

СХ. БЛУТА*
(ИЗ БАЛКАНСКОГ ЛАТИНИТЕТА XIII)

Предлаже се да сх. *блѹѣа* 'буђаво вино; буђ' потиче од лат. *BRŪTU* 'груб; покварен'.
Кључне ријечи: српскохрватски, латински, далматски, етимологија, *блѹѣа*.

SC *bluta* 'moldy wine; wine mold' is derived from Lat. *BRŪTU* 'crude, rough; soiled'.
Key words: Serbo-Croatian, Latin, Dalmatian, etymology, *bluta*.

1. Увод. Сх. *блѹѣа* јавља се у двије главне варијанте, *блѹѣа* и *блѹѣа*, и три основна значења, 1° 'буђаво вино; вински цвијет, буђ', 2° 'медуза', и 3° 'мјехур, жуљ; рана'.

2. ГРАЂА

2.1. У значењу 1° налазе се:

2.1.1.1. потврде варијанте *блѹѣа*, и то: 1a) *блѹѣа f.* ('*muffa di vino; mucor*', МИКАЉА: 21a; '*muffa del vino; mucor*', BELLA: 501b; '*mucor*', BELOSTENEC: II 20a; '*muffa di vino; mucor*', STULLI: I 46b; '*mucor, vinum mucidum, plijesan na vinu i vino plesnivo, pokvareno*', RJA: I 455; Херцеговина: 'pokvareno vino', RJA *ibid.*; Дубровник: 'pokvareno vino', REŠETAR 1933: 216; Дубровник, Мљет: '*fleurs du vin*', DEANOVIĆ 1938: 30; 'плесниво вино, покварено услед блуте', PCA: I 660; Пераст, Херцеговина, Дубровник, Смоквица, Корчула: 'striš, bijelo što ostane na bačvi, vešt, *mucor*; pokvareno vino', ERHSJ: I 174; Корчула (град и села): 'pokvareno vino', VINJA 1989: 15; Далмација, Херцеговина: '*muffa sul vino*', ROSSNI 1990: 38; Корчула (град и села): 'pokvareno vino, *vinum mucidum*', JE: I 57; Дубровник: 'пјена што се ухвати на сирћету или вину које се кисели', БОЛНИЋ – ТРИВУНАЦ 2002: 47; Иж: 'posireno vino i usireni ocat', MARTINOVIĆ 2005: 25; Блато: 'vino bez okusa, mirisa, alkohola i kiseline, vinska zavrelica', MILAT PANŽA 2015: 79),¹ 1b) *блѹѣа f.* ('*muffa sul vino*', PARČIĆ: 34; '*Kahm auf dem Wein*', SKOK 1930: 518; '*muffa, lanuggine; Schimmel*', VOLTIGGI: 14).

* Овај чланак резултат је рада на пројекту „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*” (бр. 178007) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Код Микаље *blutta*, тј. *блѹѣа*; код Беле *blutta*, тј. *блѹѣа*; код Белостенца *blutta*, тј. *блѹѣа*, код Стулића *blutta*, тј. *блѹѣа*. RJA даје примјере из М. Ветранића (*proz zube cijedim blutu i da pograbe malo blute, što ja hranih u pivinici*), М. Држића (*Ja tebe čuvam od zla čovjeka, od octa i blute*), и Б. Зузорића (*Ukrali su onom gospodaru na jemañu pet-šest vjedar polu masta [шире] polu blute*). Примјер из Дубровника: *Ha ôciy [сирћету] се ѹхѹѣѹла блѹѣа*; са Корчуле: *ka' je vino pošlo na blūtu, ka' se je uzblutilo, onda baca na slajko, ma isto ima crni kolur [боју]*; из Блата: *Prôva [пробао] san vñd, išlô je na blūtu*; са Ижа: *U svakin vinu kad se sljuti učini se bljuta kako i u kvasini [сирћету]*.

2.1.1.2. изведенице варијанте *блүүа*, и то: 1a) *augm. блүүина f.* (Дубровник, БОЛАНИЋ – ТРИВУНАЦ 2002: 47),² 1б) *augm. блүүина f.* (Црна Гора, PCA: I 660);³ 2a) *adj. блүүав* (*'muffo; mucidus'*, MIKALJA: 776b; *'muffo, dicendosi del vino'*, BELLA: 501b; *'muffo, muffato; mucidus, mucore obsitus'*, STULLI: I 46; *'blutan'*, RJA: I 455; ERHSJ: I 174),⁴ 2б) *блүүав, -а, -о* (Блато: *'vino koje je išlo na blutu'*, MILAT PANŽA 2015: 79);⁵ 3a) *adj. блүүан, -йна, -ино* (*'muffo, muffito, amuffato; mucosus, mucidus'*, MIKALJA: 21a; *'muffo, muffato; mucidus, mucore obsitus'*, STULLI: I 46b; *'mucosus, mucidus'*, RJA: I 455; *'који је заражен гљивицама плесни, плеснив'*, PCA: I 660),⁶ 3б) *блүүан* (ERHSJ: I 174);⁷ 4a) *v. impf. блүүаџи се, блүүам се* (Црна Гора: *'постајати блүүан, плеснивити се, кварити се'*, PCA: I 661;⁸ Далмација: *id.*, PCA *ibid.*); 5a) *v. (im)pf. блүүиџи се, блүүим се* (*'amuffirsi; mucesco'*, MIKALJA: 21a; *'mucresco'*, BELOSTENEC: II 20a; *'muffare, divenir muffato; mucere, mucescere'*, STULLI: I 46b; *'mucere, mucescere'*, RJA: I 455),⁹ 5б) *v. impf. блүүиџи се, блүүим се* (Црна Гора: *'постајати блүүан, плеснивити се, кварити се'*, PCA: I 661),¹⁰ 5в) *v. impf. блүүиџи се* (*'mucescere'*, ERHSJ: I 174), 5г) *v. impf. блүүиџи, блүүим* (*'muffare, produrre muffa di vino; schimmlicht werden'*, VOLTIGGI: 14).

2.1.1.3. *V.* и сх. *блүүиџи / блүүиџи* у тач. 5.3.1 испод.

2.1.1.4. друге изведенице, од *блүүав*, и то: 1a) *v. impf. блүүавиџи се, блүүавим се* (*'muffare, divenir muffato; mucere, mucescere'*, STULLI: I 46b; *'blutiti se'*, RJA: I 455), 1б) *блүүавиџи се* (*'mucescere'*, ERHSJ: I 174).¹¹

2.1.1.5. друге изведенице, од *блүүиџи се*, и то: 1a) *v. pf. узблүүиџи се* (*'muffarsi, divenir muffo, amuffirsi; mucero, mucesco'*, MIKALJA: 21a, 750b; *'muffarsi del vino; mucesco'*, BELLA: 501b; Корчула (град и села): *'uzljutiti se (o vinu)'*, JE: I 57),¹² 1б) *узблүүиџи се, узблүүим се* (*'mucesco'*, BELOSTENEC: II 20a; *'muffare, produrre muffa di vino; schimmlicht werden'*, VOLTIGGI: 14).

² Са примјером *Vino se uzosijilo* [усирило], *уџиџила се силнā блүүина* ио њему.

³ У PCA из збирке ријечи А. Јовићевића.

⁴ Код Микаље у изразу (sc. vino) *bluttavo*, тј. *блүүаво*; код Беле *bluttav, -va, -vo*, тј. *блүүав, -ва, -во*; код Стулића *bluttav, det. blutavi, -a, -o*, тј. *блүүав, блүүави, -а, -о*. У RJA из Микаље, Беле и Стулића; других потврда у RJA нема.

⁵ Примјер из Блата: *Dā nan se je napit blūtāvēga vīnā*.

⁶ Код Микаље *bluttan, -a, -o*, тј. *блүүан, -а, -о*; код Стулића *bluttan, det. blutni, -a, -o*, тј. *блүүан, блүүни, -а, -о*. У RJA из Микаље и Стулића; али, PCA има примјер и из књиге А. Вуковића.

⁷ Одакле је овај акценат? Упитно.

⁸ Примјер из Црне Горе: *Ово се вино блүүа, вари*; уп. фсн. 10 доле. У PCA из збирци ријечи П. Шоћа и Ј. Борјановића.

⁹ Код Микаље *bluttitise*, тј. *блүүиџи се*; код Белостенца *bluttimse*, тј. *блүүим се*; код Стулића *bluttimse*, тј. *блүүим се*. У RJA из Микаље, Белостенца и Стулића; других потврда у RJA нема.

¹⁰ Примјер из Црне Горе: *Ово се вино блүүи*; уп. фсн. 8 горе. У PCA из збирке ријечи А. Јовићевића. (Акценат *блүүиџи се* упитан је; уп. *блүүиџи се* испод.)

¹¹ Код Стулића, *bluttaviti se, bluttavim se*, тј. *блүүавиџи се, блүүавим се*. У RJA из Стулића; других потврда у RJA нема.

¹² Код Микаље, *uzblut[t]i[t]e* (21a) и *uzbluttitise* (750b), тј. *узблүүиџи се*; код Беле, *uzbluttitise*, тј. *узблүүиџи се*.

2.1.2.1. потврде варијанте *бљуџа*, и то: 1a) *бљуџа* f. (Сеструњ: ‘žitka, lji-gava masa u vinu ili kvasini’, FATOVIĆ 2017: 22),¹³ 1b) *бљуџа* f. (Будва: ‘maravan, pokvareno vino; bez ukusa, alkohola, mirisa i kiseline’, ERHSJ: I 174); 2a) *бљуџа* f. (Потомје, Пелешац: ‘pokvareno vino’, ERHSJ: I 174); 3a) *бљуџа* / *бљуџа* f. (Црна Гора: ‘плесниво вино, покварено услед блуте’, PCA: I 664).¹⁴

2.1.2.2. изведенице варијанте *бљуџа*, и то: 1a) v. *imprf. бљуџиџи се, бљуџиџм се* (Црна Гора: ‘бљуџиџи се; бљуџа’, PCA: I 665).

2.2. У значењу 2° налазе се:

2.2.1. потврде варијанте *бљуџа*, и то: 1a) *бљуџа* f. (Ривањ: ‘vrsta meduze, Aurelia aurita’, RADULIĆ 2002: 54; Иж: ‘meduza’, MARTINOVIĆ 2005: 25; Сеструњ: ‘vrsta meduze, Aurelia aurita’, FATOVIĆ 2017: 22).¹⁵

2.2.2. изведенице варијанте *бљуџа*, и то: 1a) *augm. бљуџина* f. (Лун, По-вљана: ‘meduza’, 21. марта 2018. као податак са терена писм. саоп. Н. Вулетић из Задра).

(Потврдâ варијанте *бљуџа* и изведеница у овом значењу, изгледа, нема)

2.3. У значењу 3° налазе се:

2.3.1. потврде варијанте *бљуџа*, и то: 1a) *бљуџа* f. (‘ein Geschwür’, PINTAR 1913: 306; Ловран, Истра: ‘Geschwulst bei Pferden’, ERHSJ: I 174).

2.3.2. потврде варијанте *бљуџа*, и то: 1a) *бљуџа* f. (Водице: ‘bolest, koja se razvija životinjama pod vratom’, RIBARIĆ 1940: 133; ‘bolest, koja se razvija životinjama pod vratom’, ERHSJ: I 174),¹⁶ 1b) *бљуџа* f. (Бели: ‘vodeni ili gnojni mjehur kod stoke’, VELČIĆ 2003: 43; Орлец: ‘žulj ili rana od samara na konju ili magarcu’, JE: I 58).

(Изведеница варијаната *бљуџа* и *бљуџа* у овом значењу, изгледа, нема.)

3. ЕТИМОЛОГИЈА

3.1. Према П. Скоку, сх. *бљуџа* / *бљуџа* има бити далматоромански лексички реликат од лат. *ABLŪTA, од ABLUO ‘испрати’; v. ERHSJ: I 174.

3.1.1. Сх. *бљуџа* је најприје био етимологисао добри Даничић; v. RJA: I 455. Он је претпоставио да је *бљуџа* од ит. *biotto* ‘го’,¹⁷ што неће бити овако ни по облику ни по значењу; v. REW³: 1161. Ту су етимологију одбацили REŠETAR 1933: 216; VINJA 1989: 15 и, ћутке, ERHSJ: I 175.

¹³ Примјери са Сеструња: *Vino je na dnu bačve i zato ima malo bljute* и *Znemite* [Извадите] *tu bljutu*.

¹⁴ У PCA из збирке ријечи П. Шоћа. (Акценат *бљуџа* упитан је.)

¹⁵ Примјер са Ривња: *da štò je to [sic], to [sic] ti je blŭta, vidiš da je pŭno mŭore blŭt*; са Ижа: *Bljuta me je oprudila* [опекла] и *Bljut je svake šorte* [врсте], *od njih velih ča hi zovemo klobuk i ča ne opruđivaju* [пеку], *do njih malih ča prudu* [пеку]; са Сеструња: *Ve* [Гле] *kolika je ova bljuta, neka te oprudi* [опече] *pa češ viti svoga Boga* и *Ne moreš se liberati* [ослободити] *ovih bljut*.

¹⁶ Примјер из Водица, у псовци: *бљуџа ње убџа*.

¹⁷ ‘Postašem će biti od tal. *biotto*, lomb.-tal. *blot*, go, jadan, sr. lat. *blutare*, isprazniti, izasuti,’ RJA: I 455.

3.1.2. У ERHSJ-у је ова етимологија, лат. *ABLŪTA, из REW-a; v. REW¹: 32. Према томе, њен ће аутор бити W. Meyer-Lübke. (Помен старији од REW-a не налазим.) Из REW¹-а је пак та етимологија у REŠETAR 1933,¹⁸ гдје се REW не цитира, али ће, посредно или или непосредно,¹⁹ бити управо одатле.

3.2. Да је сх. *блѹѹа* / *блѹѹа* из далматског, гдје је од лат. *ABLŪTA, постало је према ERHSJ-у неко опште мишљење; ту су етимологију овако прихватили нпр. Росси 1990: 38 и PLSA: 67.

3.2.1. Неслагање изразио је само VINJA 1989: 15 (= JE: I 58), који тврди да лат. *ABLŪTA није семантички увјерљив ни фонетски одржив етимон пошто, како каже, у далматскоме не бива да се а- на почетку ријечи без изнимке изгуби.²⁰ Али, ово није истина; почетно а- се у далматскоме без изнимке губи нпр. у реликтима лат. ACHERNA,²¹ v. ERHSJ: II 78; JF: II 261 и JE: II 83.

3.2.2. Уосталом, у REW-у се *ABLŪTA реконструше на темељу грађе у којој нема потврда са а- у *Anlaut*-у, тј. на темељу ит. *biuta*, пист. *byuta*, бол. *byuda*, парм. *bida*, рмл. *byuda*, доф. *blüdo* и жир. *yü*.²² Према томе, губитак лат. а- у сх. *блѹѹа* не би у тој ријечи ни био појава балканског него вулгарног латинитета, што кадшто заиста и бива.

3.3. Сумња у лат. *ABLŪTA као етимон сх. *блѹѹа* / *блѹѹа* имала би се чврсто засновати, ја мислим, на двије главне чињенице, и то:

1) на плану садржаја, на чињеници да се значење реконструисаног етимона, које REW даје као 1° '*das Abgewaschene*', 2° '*Abschaum*', 3° '*Schmutz*', не поклапа право са значењем његових наводних далматороманских континуаната, и

2) на плану израза, на чињеници да се у облику *ABLŪTA, том претпостављеном етимону, не налази ништа што би, овако или онако, могло објаснити варијанту *блѹѹа*, која се налази у далматороманским реликтима поред сх. *блѹѹа*.

¹⁸ „AR [RJA] uzimlje da postaje od tal. *biotto* a lombardskoga *blot* 'go, jadan', ali će prije biti od sto. [старијег тосканског] *biuta* (od **bluta*) 'мјешанија масних материја'”, REŠETAR 1933: 216 (Одавде је, опет, та етимологија у DEANOVIĆ 1938: 30.)

¹⁹ Путем Скок 1930? (Овдје је, опет, из REW¹-а; уп. „Rein lateinische Benennung eines ähnlichen Begriffes [тј. појма *bīrsa* 'Treber; Weinhefe; *mucor vini*'] liegt in **abluta* > skr. *bluta* 'Kahm auf dem Wein' REW 32 vor”, Скок 1930: 518.)

²⁰ „Kad svemu tome dodamo da je [...] početno a- (< ав-) beziznimno nestalo, mada se to u dalmatskom ne događa, etimologija koja polazi od ABLŪTA na kraju nas ipak ne može zadovoljiti, jer je, kao što smo istakli, semantički neuvjeljiva, a sad vidimo da joj se može naći slabo mjesto i na fonetskom planu”, VINJA 1989: 15.

²¹ Уп. сх. *кѣрна* (Доброта, Лепетане, Пераст, Стрп, Баошић, Мељине, Млини, Ходиље, Рачишће, Брна, Вела Лука, Бол, Постира, Супетар, Вргада, Кукљица, Божави, Вели Рат, Молат, Ист, Олиб, Премуда, Сракане, Волоско, Ловран), *кѣрња* (Кртоле, Прчањ, Костањца, Доброта, Ластово, Шибењик, Запунтел, Рава, Ткон, Суђурај), *киерња* (Котор), *кѣјерна* (Дубровник, Мљет, Прчањ, Улцињ, Молунат, Цават, Мокошице, Затон Мали, Прожура, Доли, Жуљана), *кијерња* (Броце, Слано), *кѣрна* (Рачишће, Дуба, Трпањ, Драче, Дрвеник, Подгора, Башкавода, Брусје, Повља, Сутиван, Крילו, Округ, Дрвеник, Језера), *кирна* (Суђурај), *кѣрња* (Жирије, Севид, Маслиница, Милина, Јелса, Зараће, Вис, Комижа, Корчула, Лумбарда, Говеђари), *кѣрња* (Будва, Грбаљ, Паштровићи, Улцињ); v. PLSA: 69. (И тако даље; али, ни један реликат не показује траг почетног а-.)

²² Овако је у REW¹-у; у REW³-у из те грађе искључио је жир. *yü*. (REW³ цитира SALVIONI 1912: 92, гдје се осим тога наводи и берг. *biōda*, ломб. *bida* и ређ. *bida*, такође без а-.)

Према томе, постоји, чини се, основ за оправдану сумњу у исправност ове етимологије.

3.3.1. Тачније, на плану садржаја не одговара то што лат. *ABLŪTA значи 1° ‘*das Abgewaschene*, опрано’, 2° ‘*Abschaum*, шљам’ и 3° ‘*Schmutz*, прљавштина’, а сх. *блѹѣа* / *бљѹѣа* значи 1° ‘буђаво вино; вински цвијет, буђ’, 2° ‘медуза’, 3° ‘мјехур, жуљ; рана’, што не могу да прихватим као разумљиву промјену значења.

Значење 1° ‘*das Abgewaschene*’ основно је значење лат. ABLUO; значења 2° ‘*Abschaum*’ и 3° ‘*Schmutz*’ развила су се, у италороманском, накнадно, као метафоре, на темељу представе животињског измета помијешаног са водом (којим се у Италији покривало гумно, да би се на њему, кад се земља стврднела, жито лакше вршило).

Наиме, ит. континуанте (које, вјерујем, заиста настављају лат. *ABLŪTA) углавном значе 1° а) ‘разводњени животињски измет’ (sc. којим се покрива гумно итд.) или 1° б) ‘(животињски) измет’ (уопште) (гдје је значење значење 1 б), како мислим, метонимија значења 1а)).²³

Остатак италороманске грађе значи: 2° ‘љепљива, масна твар’ (уопште), 3° ‘слуз’, 4° ‘бјеланце’, 5° ‘блато’, 6° ‘мочвара’; v. LEI: I 113. Ово су све, како мислим, метонимије и метафоре значења 1° горе.

3.3.2. Што се плана израза тиче, не ваља претпоставити да је сх. *блѹѣа* ит. позајмљеница, са ‘л-епентезом’, од ит. дијал. *byuta*, јер ит. континуанте лат. *ABLŪTA, као што смо видјели горе, не значе исто што и сх. *блѹѣа*.

(3.3.3. Увијек се може претпоставити да је сх. *блѹѣа* укрштено са *бљѹѣав*, или слично, и да је *j* у сх. *бљѹѣа* одатле, што је свакако могуће, али је ово, као и свако друго укрштење, *ad hoc*.)

3.4. У потрази за другим етимом чини се исправно кренути од најстаријих потврда.

3.4.1. Најстарија потврда потиче из 1378. из Дубровника гдје се, у документима од новембра те године, налази ‘лат.’ облик *bluctaychum*;²⁴ v. VINJA 1989: 15 (= JE: I 58).

²³ Уп. ређ. *bida* ‘sterco di bue; meta; sterco umano’, *bīda* (Tizzano Val Parma, Парма, Емилија-Романџа, ‘sterco di bue; sterco del cavallo; caccherelli della capra’; *Albinea*, Ређо Емилија, Емилија-Романџа: ‘sterco di bue’), *biūda* (Sarzana, Ла Специја, Лигурија: ‘sterco di bue; sterco di bue mescolato con acqua, usato per spalmare l’aia; sterco molle, anche umano’), бол. *biūda* ‘sterco di bue’, *biuta* (Versilia, Лука, Тоскана: ‘sterco di bovini’; *Pisano*, Новара, Пијемонт: ‘sterco di vacca con ben sciolto nell’acqua per spalmare l’aia prima di battere il grano’; *Pistoia*, Пистоја, Тоскана: ‘feccia delle vacche, che, sciolta in acqua, si sparge sull’aia affinché il suolo s’indurisca, per meglio battere il grano’, *byūda* (Carrara, Маса-Карара, Тоскана: ‘sterco di vacca o di altro bovino, stemperato nell’acqua, usato per consolidare meglio la fanghiglia pietrosa che pavimenta l’aia, prima della trebbiatura’), *byūda* / *byū da* (Prignano, Модена, Емилија-Романџа: ‘strato di sterco di bue e acqua sull’aia’; *byūda* (Collagna, Ређо Емилија, Емилија-Романџа: ‘meta (di bue o vacca)’), *byūta* (Castelnuovo di Magra, Ла Специја, Лигурија: ‘strato di sterco di bue e acqua sull’aia’; *Garfagnana*, Лука, Тоскана: ‘sterco di bue liquido’; *Camaione*, Лука, Тоскана: ‘sterco di bue’), *gūa* (Borghetto di Vara, Ла Специја, Лигурија: ‘sterco piuttosto liquido, mescolato con acqua usato per spalmare l’aia’); v. LEI: I 113.

²⁴ „Prima pars est, quod pro substantando homines forenses qui veniunt ad nostrum subsidium Stagni, quelibet pars Stagni et Punte debeat dare quinquaginta vini, quod non sit accetosum neque

Ту ријеч P. Sella глосира као '*fiorito; ammuffito*'; v. SELLA 1944: 72.

Осим тога, постоји још једна потврда из исте године, са истога мјеста, коју Виња не наводи, а то је облик *bluctaycum*, који налазимо у *Mon. Rag.* IV 175.²⁵

Ову ријеч LLMAI глосира као '*mucidus; bljutav, pljesniv*'; v. *op. cit.* I 123.

3.4.2. Облик *bluctayc(h)um*, изгледа, ваља схватити као '*bluctaicum*'; уп. *laycus* мјесто *laicus* ту и тамо по овим дубровачким документима.

Ако је тако, онда се *bluctaicum*, ваљда, има схватити као *blucta-icum*, тј. као изведеница на *-icus* од **blucta*.

3.4.3. Но, сх. *блукѡа* / *блукѡа* 'буђаво, покварено вино' поредиће се са још једном старом потврдом дубровачком, из 1349, која такође потиче из ових докумената, гдје се пак, у грађи од марта те године, налази 'лат.' облик *bruta*; v. *Mon. Rag.*: II 56.²⁶

Ову ријеч LLMAI глосира, са знаком питања, као '*vinum turbidum; mutno vino*'; v. *op.cit.*: I 136.

3.5. Слободан сам да предложим да се **blucta* '*vinum mucidum*; буђаво вино' пореди са *bruta* '*vinum turbidum*; мутно вино' и да је етимон сх. *блукѡа* / *блукѡа* 'буђаво вино; вински цвијет, буђ', према томе, лат. *vrūtu* 'груб; покварен'.

3.5.1. Изворно значење ове латинске ријечи било је, најпрво, 'тежак, непочинчан', па онда 'туп, глуп'; али, романске континуанте лат. *vrūtu* не значе 'туп, глуп' него 'груб; покварен'; v. REW³: 1348.

3.5.2. Такође, у вулгарном латинитету постојала је, поред *vrūtu*, варијанта **bruttus*, са 'метатезом квантитета', одакле је ит. *brutto*; уп. лат. *Juppiter* поред *Jūpiter* и сл.²⁷

3.6. Ако је тако, онда је нужно навести неколике претпоставке и друге опаске, под којима заиста бива да од лат. *vrūtu* постаје сх. *блукѡа* / *блукѡа*, и то:

1) да је, уопште, у далматском постојао рефлекс лат. *vrūtu*, што уп. вел. *brot* < *vrūtū*; v. BARTOLI 1906: II 110, 337.

2) да је, у далматском, поред *vrūtu* постојала варијанта **bruttus*, кано у вулгарном латинитету, што уп. *Bruta*; v. JIREČEK 1904: 10.²⁸ (Име властеоске породице цреске, из 1550.)

3) да је, у далматском, од лат. **bruttus* изведен глагол, вјероватно рефлексиван, вјероватно у значењу 'покварити се', што уп. ит. *bruttarsi*, од *brutto*; v. LEI: VII 1032.

blutaychum, nec sentiat de vase, pro quo vino non debeat solvi aliqua dohana. Et detur unum tercerum vini pro quolibet homine in quolibet die. Et qui noluerit dare de vino, solvat grossos v pro quolibet quinquo. Et dictum vinum debeant mesurari cum misura grossa", *Mon. Rag.*: IV 186.

²⁵ „Prima pars est, quod dictum vinum dandum a dictis partibus non debeat esse acetosum nec *bluctaycum* nec quod det de vase; et qui non dederit vinum, solvat gross[os] v pro quolibet quintho vini", *Mon. Rag.*: loc.cit.

²⁶ „Item in dicto minori consilio facti fuerunt officiales ad videndum et inquirendum per domos Ragusii quot vegetes boni vini et *brute* sunt in carpentis ipsarum; et quod inuenerint, denunciare debeant domino comiti et suo minori consilio. Giue de Tedussio, Nixa de Saracha, Junius de Chasiza," *Mon. Rag.*: loc.cit.

²⁷ Нпр. ит. *putto* поред лат. *pūtu* или ит. *tutto* поред лат. *tōtu*; v. REW³: 6890, 8815.

²⁸ У велотском, ѿ у затвореном слогу правилно даје *u*; уп. вел. *bukka* < лат. *būcca*.

4) да је, у далматском, од овог глагола онда образован поствербал, што уп. сх. *флекѿа* од лат. *flectere*, и да је ‘лат.’ *bruta* из 1349. прва потврда овог поствербала.

5) да је, у далматском, у овом глаголу дошло до дисимилације (вјероватно у *inf*), типа $r-r > l-r$, што уп. $r-l < r-r$ нпр. у сх. *ѿросуѿа* < лат. **FRIXORIA*; v. ERHSJ: III 58.²⁹

6) да је, у далматском, од овог глагола онда образован поствербал, као у тач. 3 горе, и да је ‘лат.’ **blucta* из 1378. прва потврда овог поствербала.

7) да је, у далматскоме, *ct* у **blucta* писарска а не језичка појава, тј. хиперкорекција (мјесто *tt*), што уп. нпр. *mictendi* мјесто *mittendi*, од *mitto*; v. *Mon. Rag.*: II 320.³⁰

8) да је, према томе, далматски облик заправо био **blutta*, не **blucta*, и да је сх. *блѹѿа* / *бљѹѿа* реликат овог **blutta*.

9) да, у српскохрватском, варијанта *блѹѿа*, гдје постоји, постаје правилно од далм. **blutta*.

10) да се, у српскохрватском, ова варијанта, *блѹѿа*, простире од Црне Горе до Истре, и, тачније, налази се у Перасту, Дубровнику, на Мљету, Корчули, у Смоквици, Блату, Херцеговини, на Ижу и у Ловрану, што v. карту 1 на крају чланка.

11) да, у далматском, сх. варијанта *бљѹѿа* указује на промјену $tt > *it$, по чему од **blutta* онда бива **blujta*, што уп. **is* < *ss*, као нпр. у *рекајис* < *RECĒSSU* или *Сукојиѿан* < *SANCTU-CASSIĀNU* (са ‘*u*-анаптиком’); v. *PLSA*: §184.

12) да, у српскохрватском, варијанта *бљѹѿа*, гдје постоји, постаје од далм. **blujta* путем метатезе, што уп. сх. *инѣвасѿ* < лат. *ENCAUSTU*; v. ERHSJ: I 724.

13) да се, у српскохрватском, ова варијанта, *бљѹѿа*, простире од Црне Горе до Истре, и, тачније, налази се у Будви, Потомју, на Ижу, Ривњу, Сеструњу, у Повљани, Луну, Орлецу, Белом и Водицама, што пак v. карту 2 на крају чланка.

14) да је првобитно значење далм. **blutta* вјероватно било 1° а) ‘покварено, буђаво вино’, а да се онда, као метонимија, одавде најпрво развило значење 1° б) ‘вински цвијет, буђ’, а затим, као метафоре, развила су се и значења 2° ‘медуза’ и 3° а) ‘мјехур, жуљ’.

(То јест, као нешто што, попут буђи, отиче и ‘плива’ на површини чега другог. Значење 3° б) ‘рана’ метонимија је значења 3° а) ‘мјехур, жуљ’.)

15) да се, у српскохрватском, значење 1° простире од Црне Горе до Истре, и, тачније, налази се у Будви, Перасту, Дубровнику, на Мљету, у Потомју, на Корчули, у Смоквици, Блату, Херцеговини, на Ижу, Сесртуњу и у Истри, што v. карту 3 на крају чланка.

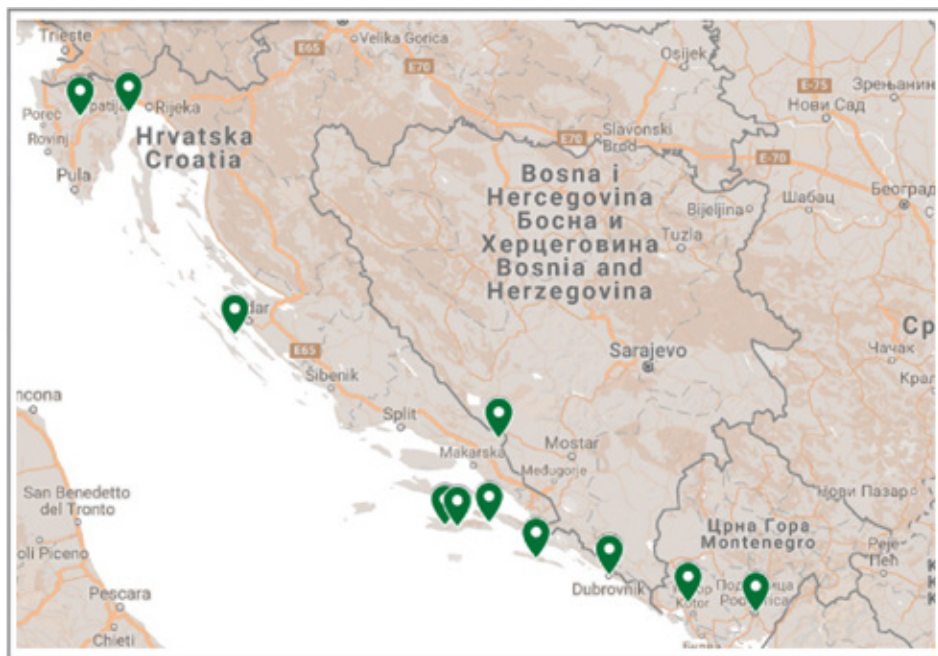
²⁹ Уп. и *blutaverint?* (*Leges Lombardorum* II, Liutpr. 35; мјесто *bruttaverint?*) Уп. што каже DU CANGE s.v. *blutare*: „*blutare* – Lex Langob. lib. 1. tit. 18. § 1. Liutpr. 35 (5. 6): *si casam cujuscunque blutaverint, aut res eorum tulerint* ubi gloss. *blutaverit, evacuerit*. Item: *blutare, expoliare, bloten*. Editio Heroldi habet *bluttaverint*, Muratorii, *brutaverint*, Boheriana, *brunctaverint*. Observat idem Murator. tom. 1. part. 2. pag. 59. Italos uti verbo *bruttare* pro *conspurare, foedare*; unde colligit fortassis eadem significatione usupatum esse *brutaverint*: nam inquit, quod sequitur, *aut res eorum tulerint* satis indicat *brutare* diversum quid ab exspoliatione significasse.

³⁰ Уосталом, у далматском не бива, као гдјегдје у италијанском (нпр. на Сицилији), да *tt* ‘ојача’ у *ct*.

5.3.2. Изведенице: *блѹѣйш*, *-ица т.* (Рисан: ‘који много говори којешта, *der ungereimt, unpassend spricht, qui ineptit*’, Вук 32), *блѹѣйна* *ф.* (Дубровник: ‘особа која говори непромишљено и којој се не може вјеровати’).³⁶

5.4.1. Најзад, није ми сасвим јасно сх. *блѹѣш* / *блѹѣш* *ф.* (Црна Гора: ‘блѹѣа’, РСА: I 661, 665).³⁷ Али, може бити, како мислим, поствербал од **блѹѣшайи* / **блѹѣшайи*, поред *блѹѣш* / *блѹѣш*, што је образовање као у сх. *мекшайи* или *лакшайи*, одакле би онда било сх. *блѹѣш* / *блѹѣш*, са *иш* > *ѣш*, као што је *ѣш* < *иш* у *вешшайи* од *вешшайи*; в. ЕРЈС ОС: 14–16. (Штавише, **блѹѣшайи* / **блѹѣшайи* могло је, како ми љубазно јавио је 22. априла 2018. А. Лома, бити начињено баш према *вешшайи* > *вешшайи*, с обзиром на то да је *вешш*, поред *вешш*, управо ‘плесниност, буђ на вину’, тј. *блѹѣа*.)

5.4.2. Изведенице: *блѹѣш* *ф.* (Црна Гора: ‘слаба, рђава ракија’, РСА: I 665)?³⁸

Карта 1. Простирање сх. облика *блѹѣа* и основе *блѹѣ*.

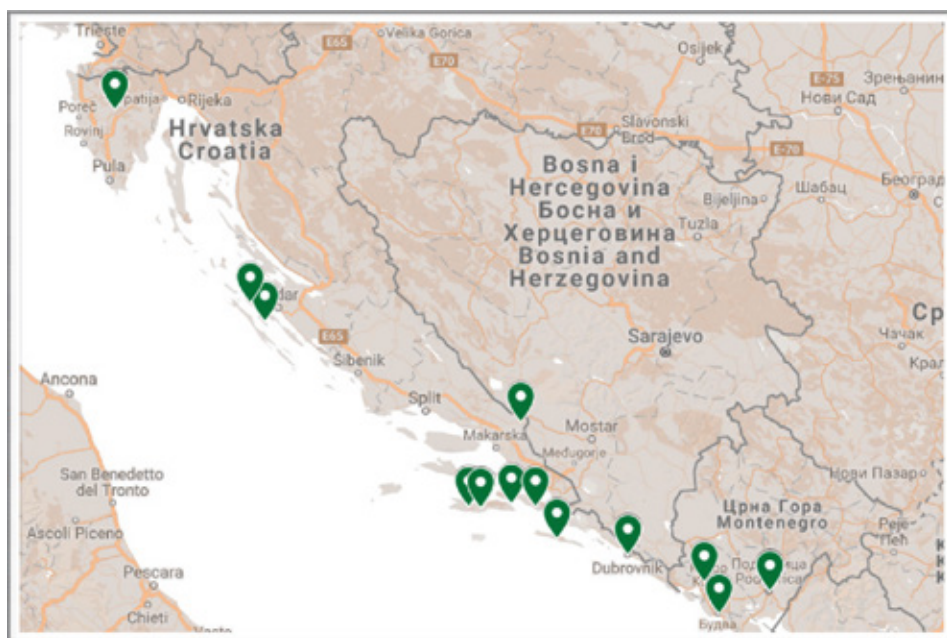
³⁶ Примјер из Дубровника: *Маѣо је блѹѣйна, он ће свѣ шѣ изблѹѣш ка(д) се нађѣ с кумѣшѣм.*

³⁷ У РСА из збирци ријечи А. Вуковића и П. Шоћа.

³⁸ У РСА из збирке ријечи П. Шоћа.

Карта 2. Простирање сх. облика *бљуша* и основе *бљуш*.

Карта 3. Простирање значења 'буђаво вино; вински цвијет, буђ'.

Карта 4. Простирање значења 'медуза'.

Карта 5. Простирање значења 'мјехур, жуљ; рана'.

СКРАЋЕНИЦЕ

*	реконструисан облик	?	упитан облик
>	й ^{правилно} даје	>>	ней ^{правилно} даје
<	й ^{правилно} йосй ^{аје} од	⇒	йосй ^{аје} деривацијом
алб.	– албански	лат.	– латински
берг.	– бергамски	ломб.	– ломбардски
бол.	– болоњски	нгрч.	– новогрчки
буг.	– бугарски	парм.	– пармски (<i>Parma</i>)
вељ.	– вељотски	пист.	– пистојски (<i>Pistoia</i>)
влт.	– вулгарнолатински	рмл.	– ромањолски (<i>Romagna</i>)
далм.	– далматски	ређ.	– ређски (<i>Reggio</i>)
доф.	– дофински (<i>Dauphiné</i>)	слн.	– словеначки
жир.	– жирски (<i>Jura</i>)	слов.	– словенски
ит.	– италијански	сх.	– српскохрватски

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БОЈАНИЋ, Михаило, Растислава Тривунац. Рјечник дубровачког говора. *Српски дијалектологици зборник* XLIX (2002): 1–458.
- Вук: Вук Стеф. Карацић. *Српски рјечник: исцумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Беч: у штампарији јерменског манастира, 1852².
- ЕРСЈ ОС: *Огледна свеска: Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1998.
- РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–. Београд: САНУ, 1959–.
- ЭССЯ: О. Н. Трубачев (ред.). *Этимологический словарь славянских языков*. Вып. II. Москва: Академия наук СССР – Институт русского языка, 1975.

*

- AED: Orel, Vladimir. *Albanian Etymological Dictionary*. Leiden – Boston – Köln: Brill, 1998.
- BARTOLI, Matteo Giulio. *Das Dalmatische: Altromanische Sprachreste von Veglia bis Ragusa und ihre Stellung in der appennino-balkanischen Romania*. Bd. I–II. Wien: A. Hölder, 1906.
- BELLA: Ardelio Della Bella. *Dizionario italiano, latino, illirico, cui si premettono alcuni Avvertimenti per iscrivere, e con facilità maggiore leggere le Voci Illiriche, scritte con Caratteri Italiani ed anche una breve Grammatica per apprendere con proprietà la Lingua Illirica*. Venezia: Cristoforo Zanne, 1728.
- BELOSTENEC: Joannes Bëlosztënec. *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium selectoribus synonymis, phraseologiis, verborum constructionibus, metaphoris, adagiis abundantissime locupletatum*, etc. Tom. I–II. Zagrabiae: Joannes Baptista Weitz, 1740.
- DEANOVIĆ, Mirko. Divergences entre les emprunts latino-romans en Dalmatie (de Raguse à l'île de Šolta). *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 39 (1938): 25–48.
- DU CANGE: Charles du Fresne du Cange. *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*. Vol. I–X. Niort: L. Favre, 1883–1887. <<http://ducange.enc.sorbonne.fr>>, 24. март 2018.
- ERHSJ: Petar Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*. Sv. I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–4.
- EWA: Gustav Meyer. *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*. Strassburg: K. L. Trübner, 1891.
- FATOVIĆ, Svetko. *Rječnik govora otoka Sestrinja*. Zadar: Matica hrvatska, 2017.
- JE: Vojmir Vinja. *Jadranske etimologije: Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*. Sv. I–III. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1998–2004.
- JF: Vojmir Vinja. *Jadranska fauna: Etimologija i struktura naziva*. Sv. I–II. Split: Logos – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1986.

- JIREČEK, Constantin. *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters: Dritter Theil*. Wien: Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1904.
- LANDI, Addolorata. *Gli elementi latini nella lingua albanese*. Napoli: Edizioni scientifiche italiane, 1989. (Pubblicazioni dell'Università degli Studi di Salerno. Sezione di Studi Filologici, Letterari e Artistici.)
- LEI I: Max Pfister (ed.). *LEI : Lessico etimologico italiano*. Vol. I. Wiesbaden: L. Reichert, 1984.
- LEI VII: Max Pfister (ed.). *LEI : Lessico etimologico italiano*. Vol. VII. Wiesbaden: L. Reichert, 2002.
- LLMAI: *Lexicon Latinitatis medii aevi Iugoslaviae*. Fasc. I. Zagrabiae: Institutum historicum Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1969.
- MARTINOVIĆ, Žarko. *Rječnik iškoga govora*. Zadar: Gradska knjižnica, 2005.
- MEYER, Gustav. *Neugriechische Studien II: Die slavischen, albanischen und rumänischen Lehnworte im Neugriechischen*. Wien: F. Tempsky, 1894.
- MIKALJA: Jacobus Micalia. *Blago jezika slovinskoga ili Slovník u komu izgovarajuse rjeci slovinske latinski, i diacki : Thesaurus linguae Illyricae sive Dictionarium Illyricum in quo verba Illyrica Italice et Latine redduntur*. Lauretum: Paulus et Io. Baptista Seraphinus, 1649.
- MILAT PANŽA, Petar. *Rječnik govora Blata na Korčuli*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2015.
- Mon. Rag. II: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium: volumen XIII / Monumenta Ragusina: Libri reformationum*. Tom. II. Zagrabiae: Academia scientiarum et artium, 1882.
- Mon. Rag. IV: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium: volumen XXVIII / Monumenta ragusina: Libri reformationum*. Tom. IV. Zagrabiae: Academia scientiarum et artium, 1896.
- PARČIĆ: Dragutin Parčić. *Rječnik hrvatsko-talijanski*. Zadar: Narodni List, 1901³.
- PINTAR, L. Beiträge zur Geschichte der slav. Philologie. *Archiv für slavische Philologie* 34 (1913): 304–311.
- PLSA: Ligorio, Orsat. *Problem leksičke stratifikacije u adrijatistici*. Doktorski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- RADULIĆ, Ladislav. *Rječnik rivanjskog govora*. Zadar: Matica hrvatska, 2002.
- REŠETAR, Milan. Jezik Marina Držića. *Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti* 248 (1933): 99–240.
- REW¹: Wilhelm Meyer-Lübke. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: C. Winter, 1911¹.
- REW³: Wilhelm Meyer-Lübke. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: C. Winter, 1935³.
- RIBARIĆ, Josip. Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri. *Српски дијалектолошки зборник* IX (1940): 1–209.
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–XXIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- ROCCHI, Luciano. *Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali*. Udine: Campanotto, 1990.
- SALVIONI, Carlo. Postille italiane e ladine al 'Vocabolario etimologico romanzo'. *Revue de dialectologie romane* 4 (1912): 88–106.
- SELLA, Pietro. *Glossario latino-italiano: Stato della Chiesa, Veneto, Abruzzi*. Città del Vaticano: Biblioteca apostolica vaticana, 1944.
- SKOK, Petar. Zum Balkanlatein III. *Zeitschrift für romanische Philologie* 50 (1930): 484–532.
- STULLI: Joakim Stulli. *Joakima Stulli Dubrocsanina rjecosloxyje u Dubrovniku* MDCCCVI. Dubrovnik: Antun Martekini, 1806. (Reprint, afterword by E. Fekete.)
- VELČIĆ, Nikola. *Besedar bejske tramuntane*. Mali Lošinj – Beli – Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj – Tramuntana – Adamić, 2003.
- VINJA, Vojmir. Etimološki prilozi čakavskoj aloglotiji IV. *Čakavska rič* 17/1 (1989): 3–41.
- VOLTIGGI: Jose Voltiggi. *Ricoslovník (Vocabolario – Woerterbuch) illiriskoga, italianskoga i nimacskoga jezika s' jednom pridpostavljenom grammatikom illi pismenstvom: Sve ovo sabrano i sloxeno od Jose Voltiggi Istriana*. U Bescu (Vienna): u pritenenici Kurtzbecka, 1803.

Orsat Ligorio

SERBO-CROATIAN *BLUTA*
(ON BALKAN LATIN XIII)

S u m m a r y

Serbo-Croatian *bluta* ‘moldy wine; wine mold’ is derived, through the intercession of Dalmatian Romance, from Latin *BRŪTU* ‘crude, rough; soiled’ on the strength of the earliest recorded attestation, Dalmatian-Romance *bruta*, supposing that ‘soiled’ (sc. wine) came to mean ‘moldy wine’ in Dalmatian Romance. If so, Serbo-Croatian *bluta* would not be cognate, as hitherto thought, with Italian *biuta* ‘excrement mixed with water; excrement’, deriving from Latin **ABLŪTA*, but with Italian *brutto*, Catalan, French *brut*, etc., meaning ‘gross, nasty’ and deriving from Latin *BRŪTU*.

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за класичне науке
Чика Љубина 18–20, 11000 Београд, Србија
orsat.ligorio@gmail.com

(Примљено: 1. априла 2018;
прихваћено: 21. маја 2018)

Марија Вучковић

ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ РЕЧИ ТРИКЛЕТ*

Овај прилог је део већег истраживања сложеница чија прва компонента *ѿпро-* / *ѿпри-* има интензификаторску функцију. Таква образовања са придевом или пасивним партиципом у другом делу врло су ретка у савременом језику. Једини добро посведочен облик је придев *ѿтриклеѿ*, позајмљеница из црквенословенског, чија је друга компонента пасивни партицип глагола *клеѿи*. Цсл. *трьклѧтъ* је калк грчког придева *τρίσκατάρατος* 'триклет'. У раду се разматра историја ове речи у средњовековној писмености ареала *Slavia orthodoxa* и у савременим језицима који су баштинили њено наслеђе, при чему је посебна пажња посвећена историјској и савременој српској грађи.

Кључне речи: историја речи, српски језик, словенски језици, румунски језик, срп. *ѿтриклеѿ* / цсл. *трьклѧтъ*.

This contribution is part of a larger research project on the compounds whose first component *tro-* / *tri-* 'three' has the function of an intensifier. Such formations with an adjective or a passive participle in the second part are quite rare in contemporary language. The only well-documented form is the adjective *triklet*, in which the second component is a passive participle of the verb *kleti* 'to curse'. It is a loanword from Church Slavonic (CS), while CS *trьklѧтъ* is a calque of the Greek adjective *τρίσκατάρατος* 'thrice-accursed'. The study deals with the history of this word in the medieval literary tradition of Orthodox Slavdom and in those modern languages inheriting this tradition with a special emphasis on the old and modern Serbian corpus.

Keywords: word history, Serbian, Slavic languages, Romanian, Serb. *triklet* / CS *trьklѧтъ*.

1. Сложенице са интензификаторском компонентом 'три' у првом и (трп-ним) придевом у другом делу у старословенском и српкословенском језику. Овај прилог је настао у оквиру ширег истраживања¹ сложеница са нумеричком компонентом 'три' која има значење аугментације или интензификације.² Посреди је малобројна, али, са становишта различитих критеријума, прилично разноврсна група речи. Образовања овог типа у чијем је другом делу придев или пасивни партицип одлика су првенствено старословенске и уопште средњовековне писмености из круга *Slavia orthodoxa*.

Старословенске сложенице са бројем 'три' у првом делу имале су архаичнију форму *трь-* и новију *трн-*, при чему је обема било својствено конкретно, нумеричко значење, док је искључиво *трь-* могло исказивати и виши степен испољавања својства означеног другом компонентом сложенице, те је у тој функцији било аналогно придевском префиксу *прѧ-*, уп. нпр. *трьблѧнѧтъ* 'у

* Овај рад је настао у оквиру пројекта „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*” (№ 178007), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Захваљујем колегама Снежани Јелесијевић, Александру Ломи и Виктору Савићу, као и рецензентима рада на помоћи, примедбама и допунама.

¹ Део резултата тог истраживања изложен је у Вучковић 2016.

² У вези са овим значењем броја 'три' в. нпр. DEONNA 1954.

вишем степену (трипут) срећан' и прѣблаженъ (Цейтлин 1977: 265–267).³ У вези са датом групом лексема нарочито је важна напомена Р. М. Цејтлин да, премда све речи у потпуности одговарају својим грчким предлошцима, уп. грч. τρισάκιριος за трѣблаженъ, сам тип сложеница потиче из дубоке словенске прошлости (Цейтлин 1977: 267).

Описана образовања јављају се и у српским средњовековним текстовима, уп. трѣблаженъ 'ter beatus' (Даничић 3: 310), 'преблажен, најблаженији, блажен у највишем степену („троструко блажен")' (Савић 2013: 970), трѣблаженъ 'ter beatus' (Даничић 3: 306), трѣбогатъ 'врло богат', грч. τρισόβλιος (Зетт 1970: 285), трѣбогатънъ 'пребогат' (Зетт 1970: 281), трѣвелнкъ 'врло велик', грч. τρισμέγιστος (Зетт 1970: 282), трѣоканънъ 'најбеднији, најмизернији, најјаднији, бедан у највишем степену („троструко ништаван")', грч. τρισάθλιος (Савић 2013: 970), трѣславънъ 'врло славан, чувен', грч. τρισόβλιος (Зетт 1970: 285) итд.⁴ С обзиром на то да припадају црквенословенском лексичком слоју, није необично што ове речи нису ушле у савремени српски језик, ни у његову књижевну варијанту ни у народне говоре.⁵

2. Придев 'триклет': КРАТАК ИСТОРИЈАТ УЗ ОСВРТ НА СРПСКУ СИТУАЦИЈУ. Изузетак представља придев *ѣтриклеѣѣ*⁶ са својом ређом варијантом *ѣпроклеѣѣ*. Од осталих горенаведених придева разликује се по томе што је добро посведочен не само у српској средњовековој писмености, где се јавља најчешће у форми трѣклѣтъ, већ и у савременим⁷, првенствено дијалекатским изворима српског језика.

Шире гледано, као део црквенословенског лексичког фонда придев 'триклет' је био присутан у средњовековној писмености ареала *Slavia orthodoxa*, одакле је ушао у савремене језике који баштине њено наслеђе.

³ Цејтлин анализира све сложенице са бројем 'три' у првом делу, без обзира на граматичку категорију лексема која је у основи другог дела разматраних композита, али је интензификаторско значење прве компоненте присутно само у образовањима која у другом делу имају придев или пасивни партицип.

⁴ Говорећи о сложеницама у македонским црквенословенским изворима, Костовска 2013: 135, констатује да су таква образовања (нпр. трѣблаженъ, трѣвелнкъ) честа у химнографским делима. Уп. такође и у руској средњовековној писмености: *трѣблаженъѣѣ* / *трѣблаженъѣѣ*, *трѣбогатънъѣѣ*, *трѣвеликъѣѣ* / *трѣвеликъѣѣ*, *трѣславънъѣѣ* (Срезневский 3: 1015, 1018), *трѣблаженный*, *трѣбогатный*, *трѣвеликий*, *трѣоканный*, *трѣокаанный*, *трѣславный*, *трѣокаанный* (СРЯ XI–XVII 30: 104–105, 110, 111, 122–123, 133, 160).

⁵ Уп. у руском из црквенословенског нпр. *трѣблаженный*, *трѣокаанный* (Даль 4: 432, 433). Уопште о рус. сложеницама на *тре-* в. Фасмер 4: 95 s.v. *тре-*; Меркулова 1985: 59; Шанский 1985. У руским народним говорима срећу се потврде лексема са појачивачком компонентом *тре-* / *три-* и придевом или прилогом у другом делу, а међу њима има и оних које нису црквенословенског порекла, уп. *трѣмáлый* adj. 'веома мали' Оренбуршка област (Даль 4: 432; СРНГ 45: 29), *трѣмáлый* adj. 'мили, драги' (Даль 4: 432; СРНГ 45: 30), *трѣдóлго* adv. 'врло дуго' Пермска област (СРНГ 45: 96). Треба узети у обзир могућност да је у неким случајевима ипак посреди резултат дисимилаторне промене почетног сугласника, те је тако нпр. *трѣмáлый* можда настало од *трѣмáлый* са дисимилацијом $n - m > m - m$. У својству паралеле уп. буг. дијал. *трѣбош* 'на босу ногу' од *трѣбош* 'id.' са дисимилацијом $n - b > m - b$ (БЕР 8: 199).

⁶ У Скоковом етимолошком речнику овај придев се помиње једино у контексту илустрације различитих форми броја *ѣтри* у с.-х. сложеницама (Скок 3: 500 s.v. *три*).

⁷ Под савременим изворима подразумевају се они настали од 19. века наовамо.

Црквенословенски придев је, као калк грчког придева τρισκατάρατος⁸, сложен од псл. нумеричке компоненте *trъ- у првом делу и партиципа претерита пасива псл. глагола *kletī⁹ у другом делу.¹⁰ Грчки предлогак је сложеница са првом компонентом τρις-, од прилога τρίς ‘три пута’, и другом – -κατάρα(τος), која је формирана као глаголски придев од основе префигираног деноминалног глагола καταρῶμαι (-άω-) ‘проклињати, проклетити’ (ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ 2011: 1457 s.v. τρις-, 1458 s.v. τρισκατάρατος; ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ 2001: 374 s.v. τρισκατάρατος), изведеног од именице ἀρά f. ‘молитва, клетва’ неизвесног порекла (CHANTRAINE 1: 100–101 s.v. ἀρά; ВЕЕКЕС 1: 121 s.v. ἀρά). Нумеричка компонента грчког модела има значење интензификације (в. ERNOUT – MEILLET 1951: 1239 s.v. trēs), које се преноси и у семантички садржај словенског калка, о чему сведоче примери који следе.

3. Придев ‘триклет’: СРПСКА ГРАЂА

3.1. ИСТОРИЈСКЕ ПОТВРДЕ. У српској писмености до 19. века придев ‘триклет’ је – најчешће у облику тръклѣтъ,¹¹ са очуваним архаичним обликом броја ‘три’ у сложеницама – посведочен у текстовима различитих жанрова, како оригиналним тако и преведеним. У грађи се, на основу критеријума синтаксичке улоге разматраног придева, издвајају две групе потврда.

У првој групи су примери са придевом у улози атрибута, који су затим разврстани на основу значења главног члана синтагме.

злын закнстивын испръва тръклѣтън дѣаволь – српска редакција Житија Св. Ђирила у препису Владислава Граматика, 1469. (SJS 4: 506 s.v. тръклѣтъ,¹² Лавров 1930: 61); на неспорна. тръклѣтаго – Рашки препис Законоправила, сада у Лењиновој библиотеци и Историјском музеју у Москви, почетак 14. в. (ЗСС 277),¹³ злн крѣтницн тръклѣтън бабоуѣнѣ – злн крѣтницн тръклѣтън нарицаѣдн бабоуѣннѣ плѣваљски (тројички) рукопис српске редакције Синодика православља (Стојановић 1922: 25, 27; Мошин 1960: 301, 319), тръклѣтъ ‘ter exsecratus’: тръклѣтага кѣрѣс – тръклѣтаго нѣненѣ – Стефан Првовенчани, Житије Светог Симеона (Даничић 3: 315); тръклѣтоюу кѣрѣс кѣзѣка татарскааго – трѣклѣтыѣ¹⁴ кѣрѣсн, таже рекоу пѣрѣсы поганѣнѣ – архиепископ Данило II, Живот краља Милутина (Даничић 1866: 117, 146), съ оноу

⁸ Уп. τρισκατάρατος ‘триклет, три пута проклет, мрзак’ Демостен, Менандар (LSJ 1822b; MONTANARI 2015: 2152b), суперлатив ‘триклет (о Антихристу)’ Apocalypse Danielis C (LAMPE 1961: 1409).

⁹ Глагол нема општеприхваћену етимологију, за постојећа тумачења уп. нпр. ЭССЯ 10/1983: 37–39 s.v. *kletī (se); ESJS 5–6: 316–317 s.v. kletī; SNOI 2016: 306 s.v. klēti; KRÁLIK 2015: 268 s.v. klati; ERNJ 1/2016: 447–448 s.v. klēti.

¹⁰ Уп. напомену 12.

¹¹ Потврђене су и варијанте: триклѣтъ, трѣклѣтъ и троклѣтъ.

¹² Пошто је обрађен у SJS, придев је ушао и у грађу ESJS, који га наводи међу композитама глагола kletī и броја trije без упућивања на одговарајућу грч. сложеницу (5: 316; 16: 983).

¹³ Уп. тръклѣтъ adj. ‘flagitiosissimus, најсрамотнији, најмрскији’ Хиландарски препис Законоправила, сада у Аустријској народној библиотеци у Бечу (Cod. slav. 21), седма деценија 14. века (MIKLOSICH 1862–1865: 1009). Напомињем да задржавам грађију потврда из Миклошичевог речника (MIKLOSICH 1862–1865), које се у леми наводе у реконструисаном облику.

¹⁴ У вези са обликом нумеричке компоненте тръ- разматраног придева у овом и следећем примеру треба напоменути да они потичу из рукописа у којима је, како приређивач каже, „језик... обрнут на руски” (Даничић 1866: V).

треклетою керсно — Житије архиепископа Данила II (Даничић 1866: 347–348), *зписахъ въ дни трьклетаго цара пааѣита 8 селъ петнице* — запис у псалтиру из манастира Лепавине код Копривнице, сада у Музеју Српске православне цркве у Загребу (Лепавина, бр. 30), 1488. (ЗН 6178°; RJA s.v. *teklet* [ум. *trklet*]), [6967/1459] изгнаше господина стефана нзъ ѿчѣства родителъ своихъ трьклѣти и злочѣстны невѣрници, априла -н- [8] — Габаровски летопис, прва четвртина 16. в.¹⁵ (Григоровић 1859: 56; Стојановић 1927: 244).¹⁶

Анализа синтагми са придевом трьклѣть показује да оне припадају трима семантичким категоријама којима је заједнички више или мање изражен концепт одступања од праве вере: то су ‘ђаво’, ‘јерес и јеретици’ и ‘непријатељи, обично нехришћани’.

Првом семантичком пољу припада синтагма трьклѣтѣн дѣаколь¹⁷ која је забележена у српској редакцији Житија Св. Ћирила у препису Владислава Граматика из 1469. године. Овај придев је посведочен и у познијем рукопису истог преписивача из 1479. године (ŠAFAŘÍK 1873: 19), али се не јавља у руској редакцији Житија из 15. в., као ни у осталим рукописима коришћеним у цитираном извору (Лавров 1930: 28).

У номоканонском зборнику придев је посведочен као атрибут уз име цариградског патријарха који је на Трећем васељенском сабору у Ефесу, одржаном 431. године, проглашен јеретиком. У српској редакцији Синодика православља придев варира са обликом трьпроклѣть¹⁸ и употребљава се уз именицу ‘бабуни’.¹⁹ Синтагма се јавља у делу текста, независном од грчког оригинала и без паралела у бугарским и руским рукописима (Мошин 1959: 320; Мошин 1960: 301, нап. 192), који садржи четири анатеме против бабуна. Износећи ставовиште да је првобитну српску редакцију начинио сам Св. Сава почетком 13. в. током боравка у Карејској испосници, Вл. Мошин скреће пажњу на то да је поменута интерполација написана без позивања на догматску литературу „по простому воспоминанию виденного и слышанного на родине” (Мошин 1959: 371). Истом концептуалном кругу припадају примери из Жи-

¹⁵ Летопис се налази у зборнику мешовитог садржаја, који се чува у Универзитетској библиотеци у Одеси (1/111,20). О књизи в. Васиљев 1975/1976: 165, рукопис бр. 13. (цитирано према: Бошков 2013: 213).

¹⁶ Уп. и „от треклетих Турков и Немцов” — запис о Великој сеоби 1690. на Псалтиру с последовањем из Равне реке, сада у Музеју Српске православне цркве у Загребу (Пакрац, бр. 43), последња четвртина 16. века (Мошин 1970: 50). Међутим, ЗН 1872° доноси исти запис, али са другим придевом: „ѿ проклѣтихъ тѣрковъ и нѣмцѣвъ”.

¹⁷ Треба имати у виду да се грч. придев τρισκατάρατος ‘триклет’ користи и поименичен у значењу ‘ђаво’ (Δημιτράκος 14/1964: 7292). Употреба ове речи у улози епитета, другог имена за ‘ђавола’ је средњовековна (Μπαμπινιώτης 2011: 1458).

¹⁸ Уп. трьпроклѣтѣн бабоуник — пљеваљски (тројички) рукопис српске редакције Синодика православља (Стојановић 1922: 26, 27, 28; Мошин 1960: 312, 328, 337), трьпроклѣтѣн бабоуник — загребачки рукопис српске редакције Синодика православља (Ружичић 1898: 5; Мошин 1960: 346). Облик је забележио и Миклошич: трьпроклѣтъ adj. ‘ter maledictus’ Михановићева Liturgica, 16. в. (Miklosich 1862–1865: 1009). Уп. и рус. *трепроклятый* ‘проклет на све начине, триклет’ 17. в. (СРЯ XI–XVII 30: 129), *трипроклятый* ‘проклет, окајан у највећој мери’ (Даль 4: 432). Овај облик се разликује од разматраног придева по томе што му је у основи другог дела, уместо симплекса, провербална форма **pro-kletti*.

¹⁹ У вези с овом синтагмом Будимир 1969: 200 напомиње да је придев ‘триклет’ дослован превод класичног комозита τρισκατάρατος, као и то да поменут израз не припада народним говорима него искључиво језику образованих људи. Уп. и Марјановић 2013: 52, нап. 24.

тија Св. Симеона Стефана Првовенчаног, у којем је анализирани придев посведочен у опису Немањине борбе против јереси:²⁰ најпре, када један од војника јавља Немањи да се трѣклѣта крѣсь укорѣњује у његовој држави (Ђоровић 1939: 27), затим, када Немања обавештава учеснике сабора да јеретичи, тј. си безоумни послѣдоујуть того²¹ оучениу не вѣдоуше о канни, такоже сннни нмѣ вѣровавши нмѣ и сѣ оуѣмѣ трѣклѣты нмѣ въ днѣ адовѣхъ скровищѣхъ (Ђоровић 1939: 28), и, коначно, када кажњава и прогања вођу јеретика: и того въ изгнание створи, запрѣщѣ несповѣдати ни поменати ѿноудѣ трѣклѣтаго нмѣне (Ђоровић 1939: 30).²²

Синтагма ‘триклета јерес’ среће се касније у животописима краља Милутина и архиепископа Данила II, као формални продужетак установљене књижевне традиције у том жанру. Међутим, са семантичког становишта она припада трећем концептуалном кругу, оном који се односи на непријатеље: на Татаре и Персијанце (тј. Турке) – у Милутиновом житију, у Даниловом – на разнородне пљачкашке дружине које су харале по Светој Гори. Потврде из записа и летописа пружају додатна сведочанства да се придев користио као атрибут уз непријатеље (обично нехришћане), у наведеним примерима су то турски султан и Турци.

Д. Марјановић је подробно разматрао употребу придева трѣклѣть у Немањином и Милутиновом житију и изнео тезу да је она одраз утицаја византијске књижевне традиције која је из античког беседништва баштинила придев τρισκατάρατος, христијанизујући при том његово значење, те је он у различитим жанровима византијске литературе коришћен да маркира појаве и личности које стоје насупрот правоверној хришћанској доктрини: јерес и јеретике, попут Симона Врача, Манихеја, Арија (поменутог у Немањиним житију), иконоборачке царе и патријархе, а касније и пророка Мухамеда и Турке уопште (MARJANOVIĆ 2016). Како показују предочене потврде из српских средњовековних текстова, појмовно-семантички садржај синтагми с придевом трѣклѣть био је одређен не само теолошко-црквеним оквиром већ и секуларним чиниоцима политичко-историјског контекста. Наиме, у већини случајева они који су били атрибуирани придевом трѣклѣть представљали су – у датим друштвено-политичким приликама и са идеолошког становишта оних који су атрибуирали – велике непријатеље у световном смислу.

Другу групу потврда чине примери у којима придев трѣклѣть и његова ређа варијанта трѣклѣть имају улогу именског предикатива.

и не тѣкло снѣ нѣ и бл(а)женыхъ ц(ѣ)с(а)рь кр(ѣ)сти, нѣхъ же оуни б(о)голоубнѣю колею своєю напнсаше хроусоволе свободу подающе манастироу. трѣшканьны оуи и трѣклѣты кто годѣ естъ поправы же и нищоре нарицае – Хиландарски типик, трѣшканьныи бо оуи. и трѣклѣтын

²⁰ О историјском и идеолошко-политичком контексту употребе овог придева у Житију Св. Симеона в. детаљније МАРЈАНОВИЋ 2013: 50–54; МАРЈАНОВИЋ 2016: 109–112; КОМАТИНА 2016: 164–178.

²¹ Претходни сегмент текста – „кто ти, сп(а)се, ризы раздрѣ?” „арни”, рет(е), „безоумны, нже тронцоу прѣстѣ”. тѣмъ же и си безоумни... – показује да се реферише на Арија Александријског, оснивача аријанског учења, који је проглашен јеретиком и проклет на Првом васељенском сабору у Никеји 325. године. Он се помиње и у анатема рашких повеља, в. СТАНОЈЕВИЋ 1928: 29, 45; МОШИН 1954: 36, 40, 41.

²² Насупрот томе, придев трѣблаженъ, такође с интензификаторском компонентом трѣ-, али супротног, позитивног значења, користи се у истом тексту као типичан атрибут уз Немању у монаштву, уп. нпр. и с(ве)т(а)го сего трѣбл(а)женаго свѣшона (Ђоровић 1939: 74), в. о томе такође МАРЈАНОВИЋ 2013: 52; МАРЈАНОВИЋ 2016: 111, нап. 1.

кто годѣ ес(ть) прѣстоупивы сѣю заповѣдь – Студенички типик, уп. ὁ τρισάθλιος ἐκεῖνος καὶ τρισκατάρτος – Евергетидски типик (Норовић 1928: 74–75; RJA s.v. *teklet* [ум. *trklet*]; Јовановић 1994: 70; Савић 2013: 970 s.v. *трьклѣть*²³);

аще ли кто идеть сѣе светое [место] неинды обидети или работати или бесхарынды ѡзманиѣмъ нечеса отъ сего свѣтаго храма, такови да естъ проклѣтъ и трьклѣтъ и завезанъ оу си векъ и въ вѣдѣши отъ господа бога всѣдръжителя и спаса нашего иносѹ христа – повѣља²⁴ архиепископа Саве манастиру Св. Николе на острву Врањини, 1233. (MS 18; Даничић 3: 315; RJA s.v. *teklet* [ум. *trklet*]; ЗСПП 127), и пораженъ да боудеть отъ силы чьстнаго и животворещаго крѣста и отъ .бѣ. свѣтынхъ апостоль ... и отъ всѣхъ свѣтынхъ богоу оугодѣвшихъ отъ вѣка да естъ проклѣтъ и трьклѣтъ – хрисовуља²⁵ краља Стефана Уроша II Милутина хиландарском пиргу на Хрусији, 1334–1336. (MS 75–76; Даничић 3: 315; RJA s.v. *teklet* [ум. *trklet*]; ЗСПП 445, примерак Б), и отъ всѣхъ свѣтынхъ да естъ проклѣтъ и трьклѣтъ – Светостефанска хрисовуља: повѣља²⁶ краља Стефана Уроша II Милутина манастиру Св. Стефана у Бањској, 1314–1316. (Ковачевић 1890: 10; RJA s.v. *triklet*; ЗСПП 469), и отъ всѣхъ пророкъ апостоль мѡуѣинькѣхъ и свѣтыхъ отъчьхъ. и отъ свѣтыхъ нашихъ прѣродитель и родитель. да естъ проклѣтъ и трьклѣтъ – Светостефанска хрисовуља: повѣља бившег краља Стефана Драгутина манастиру Св. Стефана у Бањској, 1316. (Ковачевић 1890: 10; ЗСПП 471), и отъ мене смѣриенаго трънорызца никодима. и всѣхъ соуштинхъ съ мѣною непископѣхъ. и нгоуеньхъ. и кѣсего свѣщенническаго чинна. и кѣсего трънѣскаго и кѣсего сѣбора да естъ проклѣтъ и трьклѣтъ. и анафема – Светостефанска хрисовуља: повѣља архиепископа Никодима манастиру Св. Стефана у Бањској, 1317. (Ковачевић 1890: 11; ЗСПП 475), и отъ сего с(вѣт)аго и с(вѣ)щеннаго нашего сѣбора г(осподи)на лии архѣп(н)ск(о)па квр(ь) никодима, и соушцаго съ нидѣ выше пис(а)ннаго с(вѣт)н(те)льскаго и прѣпод(о)бнѣнскаго лика, и отъ мѡег(о) недос(то)инства да кс(ть) проклѣтъ и трьклѣтъ заѣ и въ вѣдѣши вѣкѣ. аминь – хрисовуља²⁷ краља Стефана Уроша II Милутина о селишту Улјарима, 15. в. (Стојановић 1890: 24; ЗСПП 543), да аще кто дрѣзнеть разорити что ѿ записаннхъ въ хрисовули семь. въноутрѣнхъ домоу или ѿ вънѣшнхъ. таковыи да боудеть проклѣтъ. и трьклѣтъ. въ син вѣкѣ и въ придоушин. ѿ господа бога всѣдръжителя и ѿ прѣунытѣе его матере. и ѿ всѣхъ свѣтыхъ ѿ вѣка богоу оугодѣвшихъ ... и ѿ богомъ дарованнаго намъ вѣнца да боудеть клѣтъ и трьклѣтъ въ вѣкин аминь – Дечанска хрисовуља II (Милојевић 1880: 66; RJA s.v. *teklet* [ум. *trklet*]; Ивић – Грковић 2008: 142), ... (дрѣзнеть разорити что ѿ запис... въ хрисовули семь въноутрѣнхъ домоу или ѿ вънѣшнхъ. таковыи да боудеть проклѣтъ и трьклѣтъ въ син вѣкѣ и въ придоушин ѿ господа бога всѣдръжителя и ѿ прѣунытѣе его матере. и ѿ всѣхъ свѣтыхъ ѿ вѣка богоу оугодѣвшихъ – Дечанска хрисовуља III (Милојевић 1880: 136; Ивић – Грковић 2008: 281), [...] и тирклѣт (sic) въ снѣмъ вѣцѣ и придоушѣм – повѣља цара Стефана Уроша којом потврђује дар великог војводе Николе Стањевића манастиру Хиландару, 1366. (Бојанин 2002: 107), и да естъ проклѣтъ и трьклѣтъ – повѣља Ивана Кастриота манастиру Хиландару, 1426. (KORBLEV 1915: 562);

²³ Значење придева је у цитираном извору дефинисано на следећи начин: ‘најпроклетији, на коме лежи најтежа клетва, проклѣтъ у највишем степену („тросуруко проклѣтъ”)’.

²⁴ Оригинално повѣље није сачувано, а њена аутентичност је оспоравана, в. детаљније ЗСПП 125–126.

²⁵ Пример потиче из примерка Б документа који се сматра фалсификатом, в. детаљније ЗСПП 435–437. Текст примерка А није потпуно идентичан оном у примерку Б и у сегменту који се сматра остатком оригиналне хрисовуље јавља се само проклѣтъ: и пораженъ боудеть отъ силы животворещаго кр(ь)ста, и отъ .бѣ. с(вѣ)тыхъ(ь) ап(о)с(то)льхъ проклѣтъ ... и отъ всѣхъ(ь) с(вѣ)тыхъ(ь) отъ вѣка б(о)г(о)у оугодѣвшихъ (ЗСПП 445).

²⁶ Оригинално није сачувано (ЗСПП 455).

²⁷ У питању је фалсификат, в. детаљније ЗСПП 531–532.

троклѣтъ adj. ‘троструко проклѣтъ’: н тко є [кѣигу] ѿннидн нан нз сего манастира, да є проклѣтъ н троклѣтъ н овога н онога вѣка – манастир Добриловина, 1742. (ЗН 2841°; RJA s.v. *troklet*).

Како се из предочених потврда може видети, придев ‘триклет’ се, у функцији именског предикатива, јавља у санкцији типика, повеља и записа. Санкција је део документа којим се осигурава извршење претходно изнетих одредби (Станојевић 1928: 1) и састоји се обично из три дела: из заклетве онога ко издаје документ да ће извршити оно што је у документу наређено, из молбе да и други то врше и из претње духовним и(ли) материјалним казнама онима који се о то оглуше (Станојевић 1928: 2, 3). Формула за заклетву и анатему у византијским повељама, одакле се проширила и у документа писана на свим просторима под културним утицајем Византије, темељила се на заклетви коју су, према Јустинијановом указу из 535. год., морали да полажу државни службеници (Станојевић 1928: 4). Разматрани придев се у српским средњовековним текстовима користио у анатемаи, тј. претњи духовном казном.

У оквиру ове друге групе примера из српских средњовековних извора најпре су наведене потврде из Хиландарског и Студеничког типика²⁸, чију је израду подстакао и о њој се старао Св. Сава и у чијој се основи налази пролог типика цариградског манастира Богородице Евергетиде (Ђоровић 1928: XI–XV; Синдик 1992: 402, 405–406).²⁹ Отуда се уз наведене примере даје и грчки оригинал који показује да је трѣклѣтъ превод грч. τρισκατάρατος. Иако се у одредбама о духовној казни разматрани придев никада не јавља самостално, ово су једине потврде у изложеној грађи из српских извора у којима је он у пару с придевом трѣоканѣтъ³⁰ ‘најбеднији, најмизернији, најјаднији, бедан у највишем степену, „троструко ништаван”’, којим је преведен грч. сложени придев τρισάβλιος (Савић 2013: 970; RJA s.v. *trokanan*). Дакле, употреба придева трѣклѣтъ у споју са придевом трѣоканѣтъ у поменути типцима веран је одраз грчког предлошка, док се у осталим потврдама он среће у комбинацији с другим лексемама.

Највећи број осталих потврда потиче из санкција манастирских повеља припадника династије Немањића, од архиепископа Саве до цара Стефана Уроша. Поред тога, у грађу је уврштена и једна потврда из повеље Ивана Кастриота из 15. века, чија је санкција, према речима Д. Синдика, формулисана попут већине рашких повеља за манастире и цркве, а једино одступање од тог модела представља укључивање клетве везане за „проказу Гијезијеву”, тј. лепру (Синдик 1991: 173). Придев трѣклѣтъ се у анатемаи повеља јавља као постпоновани члан, најчешће у односу на проклѣтъ и ретко клѣтъ, у саставној конструкцији с градационим значењем.³¹ Има примера у којима поменута конструкција садржи и трећи елеменат, уп. да ѣстъ проклѣтъ н трѣклѣтъ. н анаѣѣмѣ у

²⁸ Примери потичу из поглавља којим се регулише слобода манастира и које се завршава духовном санкцијом за потенцијалне прекршиоце прописане одредбе. За анализу поглавља в. Савић 2013: 285–295.

²⁹ О придеву трѣклѣтъ у Хиландарском и Студеничком типикѣ в. и Маријановић 2013: 51–52.

³⁰ Детаљније о историји глагола **kajati se*, чији је дериват у другом делу ове сложенице, в. Грковић-Мелџор 2014.

³¹ О биномним изразима (често семантички редувантним) као важном средству стилизације клетве у англо-саксонским и латинским правним документима в. DANET – BOGOSCH 1992.

повељи архиепископа Никодима манастиру Бањској. Та варијанта је настала тако што је уобичајеној двочлавној структури прикључен израз *анаѳема*³² / *анаѳема* бити ‘бити под анатемом, проклет’ (в. САВИЋ 2013: 551 s.v. *анаѳема*), којим се ритуално варира исти смисао.³³ У Врањинској повељи као трећи члан саставне конструкције јавља се *завезањ*, трпни придев глагола *завезати* који у том контексту значи ‘завезати епитимијом, наложити коме епитимију’³⁴ (в. ДАНИЧИЋ 1: 352; RJA s.v. *zavezati*; САВИЋ 2013: 646). Иста тросложна структура је, према наводима Вл. Мошина, такође посведочена у манастирској повељи Стефана Дечанског (МОШИН 1954: 38).³⁵

Предочени материјал указује на то да је придев *трѣклетъ* био карактеристичан за анатеме у санкцији рашких црквених повеља (уп. и СТАНОЈЕВИЋ 1928: 37).³⁶ Рашка документа су била базирана на византијским формуларима, а црквене повеље, писане у манастирима, издаване су у Рашкој и пре формирања државне канцеларије (СТАНОЈЕВИЋ 1935: 46–47). Описујући развој санкције у рашким повељама Вл. Мошин закључује да прве повеље с духовном санкцијом садрже кратку формулу преузету из тадашњих византијских црквених или приватноправних исправа, која се у манастирским повељама повећава и обогаћује новим елементима, док се у преписци с Дубровником укаљује у кратку формулу са *оудн* или *сѣпне* (МОШИН 1954: 43).

Сем у повељама, санкцију исте врсте и порекла налазимо и у записима на црквеним зидовима и у рукописима³⁷ (МОШИН 1954: 33), о чему сведочи потврда из манастира Добриловине код Мојковца у Црној Гори, која представља клетвени запис начињен са профилактичким циљем – да заштити књигу од крађе и изношења из манастира.³⁸ У том примеру је нумеричка компонента *трѣ-* преобликована, можда и под утицајем префикса *про-* из препонованог елемента формуле *проклетъ*, у *тро-*, дакле у форму која се среће у савременим сложеницама на *ѣпро-*. В. § 3.2. за савремену дијалекатску потврду *ѣпроклеј* из Пиве.

³² У санкцији српских средњовековних правних докумената овај се грецизам (в. ЕРСЈ 1: 156–157 s.v. *анатѣма*) користио напореда са *проклетъ*: да *ѣ анатѣма*, н да *ѣ проклетъ* – да *ѣсть проклетъ* н *анаѳѣма* да *боудѣтъ* (ДАНИЧИЋ 1: 10 s.v. *анатѣма*).

³³ Ритуални карактер клетве као фолклорне форме (ПЕТРОВИЋ 1997: 87; ВИНОГРАДОВА 2008: 397–398) огледа се, између осталог, и у умножавању различитих облика једног истог смисла (ТОЛСТОЈ 1995: 124). О кумулативним формулама у магијским текстовима в. и VERSNEL 2002: 130–135; VERSNEL 2010: 350–351.

³⁴ О његовој употреби у анатемама рашких црквених повеља в. СТАНОЈЕВИЋ 1928: 37. Уп. и *оѣъ божѣствѣннѣ црѣкѣ да боудѣтъ завезањ* – да *боудѣтъ проклетъ н завезањ* (ДАНИЧИЋ 1: 352 s.v. *завезати*). О претхришћанској магијској пракси која укључује језик везивања в. нпр. GAGER 1992; KROPP 2010.

³⁵ В. § 3.2. за клетву из југоисточне Србије са трочланом структуром: *ѣпроклеј* – *ѣтриклеј* – *заврзан*, у којој је последња компонента трпни придев од дијалекатског глагола *заврѣже* (*се*) ‘завезе (*се*)’.

³⁶ О санкцији у рашким црквеним повељама в. СТАНОЈЕВИЋ 1928: 30–47.

³⁷ О томе да су клетвене формуле из повеља служиле као образац за клетвене записе у књигама сведочи и следећи запис на рукопису из манастира Дечани: „И тко се дрзнутъ да ю отъими отъ светаго краля, и одъ цѣркве его, да му е клетва на главе, еже *ѣсть* на концѣ христовуля” (ЗН 1023°).

³⁸ Детаљније о овој врсти клетвених записа и њиховој синтаксичко-семантичкој структури в. Суботић 2007.

Треба на крају овог одељка поменути да је у српским изворима из старијих епоха посведочена и изведеница из категорије *nomen attributivum*: *трьклѣтъць* m. ‘*ter maledictus*’ Пролог Радослава Скопчића из Михановићеве збирке, 1370. (Miklosich 1862–1865: 1009).

3.2. САВРЕМЕНЕ ПОТВРДЕ. Прикупљена грађа из савременог српског језика, укључујући и дијалекатски материјал, указује на то да се овај придев најчешће јавља, у функцији именског предикатива, у оквиру клетве,³⁹ са заиста малим бројем потврда употребе независно од ове фолклорне форме. Ван класификације остаје једна потврда без примера употребе: *ѿрѣклѣй* adj. ‘онај ко је трипут проклет, ко заслужује велику казну’ Бучум (Богдановић 2016: 196).⁴⁰

И који неће... кабулити како ми наређујемо да је проклет и триклет – писмо херцеговачког митрополита Јосифа хришћанима села Грабовице из 1834. год. (Слиепчевић 1966: 517), *ѿрѣклѣй* adj. ‘три пута проклет’: Реци ти, што год хоћеш, па проклет, триклет да је, ко тебе не послуша – М. Ђ. Милићевић, *Поменник знамениѿих људи у срѣскога народа новијеѿ доба* I, 1888, 758 (RJA), *ѿрѣклѣй*: Реци ти, што год хоћеш, па проклет триклет ко не послуша – Драгутин Ј. Илић, *Хаѿи Бѣра*, 1904, 240, Проклет и триклет, ако је таки! – *Шумадинац* 1888, 15, У Алексиначкој Морави овако жене куну: ...Проклет да си и триклет да си⁴¹ – *Караѿић* 1/1899, 15, ‘трипут проклет’: Проклет да је и триклет да је! Земља му кости избацила! – у Морави, Н. Вељић, Јов. Л. Срећковић, *Збирка речи из Парађина*, 1903, *ѿрѣклѣй*, -а, -о ‘проклет (појачано)’: Проклет да си, трѣклет да си! – Књажевац, *ѿрѣклѣй*: Проклет да си и – триклет! – Милан Станојевић, *Збирка речи из Пирота*, 1899. (грађа РСА), *ѿрѣклѣй* adj. ‘који је три пута проклет’: Не да си проклет, него да си трѣклет, кѣв [какав] си – Тимок (Динић 2008: 820), *ѿрѣклѣй* adj. ‘проклет најгорим клетвама’: Да је проклет, па да је трѣклет кој те здаде свѣт да блазниш⁴² – Суково, Проклет и триклет да си, и заврзан⁴³ Дојкинци (Златковић 2/2014: 485), Да је проклѣто, и да је трѣклѣто – Дојкинци, Да си проклет, па да си трѣклет – Извор (Златковић 1989: 198, 202), Проклет и триклет да си, дабогда – Лесковац (Костадиновић 2000: 187); *ѿрѣклѣй* ‘(у клетви) три пут нека је клет’: Проклет да је кој те младо жени, | Трѣклет да је кој девојку даје⁴⁴ – Жлне, Тимок, Властимир Станимировић,

³⁹ О овој фолклорној врсти в. Петровић 1997; СМ 2001: 270–271; SCHERER 2005; Виноградова 2008; СД 4: 286–294; Ђаповић 2009.

⁴⁰ Дијалекатски придеви *ѿрѣклѣй* / *ѿрѣклѣй* ‘који је жив, чио, недоказан (о детету)’ Тимок (Динић 2008: 821) вероватно су варијанте разматраног придева, али ће, заједно са изведеницама *ѿрѣклѣйје* impf. ‘прави несташлуке’ Пирот (Златковић 2/2014: 486), *ѿрѣклѣйје* impf. ‘несташно се понаша, испољава немирноћу (недисциплину)’ Тимок (Раковић Кожељац 2014: 556), због своје семантичке особености бити детаљније разматрани другом приликом.

⁴¹ Уп. у истом извору и клетву: Проклет да си и завезан да си (Ђорђевић 1899: 15).

⁴² Уп. *блазни* (се) impf. ‘саблажњава (људе), брука се’, ‘срамоти се’ Пирот (Златковић 1/2014: 58).

⁴³ Уп. *заврзан* трпни придев ‘свезан, завезан’, ‘који је одузетог језика (удова, тела), занемео, паралисан’, фиг. ‘заузет, који је у послу; онемогућен’, митолошки ‘омађијан; (привремено) паралисан’: Проклѣта да сам и заврзана што отидо у Нишор – Гостуша, фиг. ‘неспретан’ (Златковић 1/2014: 223).

⁴⁴ Уп. варијанте ове песме забележене у западној Бугарској у којима је, уместо *проклет* – *триклет*, *проклет* – *проклет*: Мљчи, мљчи, дете у пелене, | проклет да е, кој те младо жени, | проклет да е, кој ти мому даде! – Брезник, свадбена песма, у случају да је момак много млађи од девојке (Мартинов 1958: 319), Проклет да е кој те тебе жени, | Проклет да е кој ме мене дава – Лом, на крштењу (Стоинг 1928: 194).

Збирка речи из Књажевца и околине, 1899. (грађа РСА), *ѿриклей* adj. ‘три пута проклет’: Проклет да је кој те младо жени, | А још триклет кој девојћу дава – Проклет био кој је сатворио, | триклет био кој ме научио – Тимок (Динић 1988: 279).

Придев *ѿриклей* се у клетвама – чији је формални израз оптаив у облику копулативне предикације са понекад елидираном копулом – никад не користи самостално, већ у споју са *ѿроклей* у односу на који увек има постпонирану позицију – било да се налазе у напоредној синтагми, било у засебним клаузама у координацијском односу. Значење конструкција са компонентама *ѿроклей* и *ѿриклей* је градационо, утемљено на њиховој семантици и на њиховом непроменљивом распореду, независно од тога да ли је веза међу њима асиндетска, или је исказана конјункцијским (*и*, *ѿа*) и, ређе, адверзативним везницима (*а*, *неѿо*). Посведочена је и трочлана варијанта клетви са придевом *ѿриклей*, при чему је трећи члан трпни придев дијалекатског глагола *заврже* (*се*) ‘заवेже (се)’ (Златковић 1/2014: 223) – *заврзан*, чије се значење у датом контексту тумачи као ‘омађијан; (привремено) паралисан’ (в. нап. 43).⁴⁵

Предочена грађа са великим бројем потврда из југоисточне Србије, забележених од краја 19. века па до данас, упућује на закључак да клетве с разматраним придевом спадају у регионални корпус устаљених народних клетви, тј. да су посредни клетвене формуле карактеристичне, пре свега, за поменућу област.⁴⁶ С тим у вези треба скренути пажњу на то да дијалекатски речници из Тимока као примере употребе придева *ѿриклей*, поред клетви као самосталних фолкорних форми, наводе и народне песме које садрже клетву⁴⁷ с градацијско-антитетичном структуром: *ѿроклей да је / био – (а још) ѿриклей (да је) / био*.⁴⁸ Наиме, чињеница да се клетве са разматраним придевом у истом ареалу јављају како самостално тако и уграђене у други фолклорни жанр говори у прилог њиховој клишетираности на датом простору.

Потврде клетве ‘проклет’ – ‘триклет’ са факултативним чланом ‘завезан’ могу се, дакле, пратити од средњовековних рашких манастирских повеља и клетвених записа у књигама, преко историографске, књижевне и етнографске грађе из 19. века, до дијалекатских збирки речи и речника насталих од краја 19. века па до данас.

Савремене потврде придева *ѿриклей* и његове ређе варијанте *ѿроклей* изван контекста клетве малобројне су.

ѿриклей: Црна Ташанооо, закука Таска, црна и триклета друшкее! – Стеван Сремац, *Зона Замфирова*, 1907, 128 (грађа РСА), Ја, душа проклета, | проклета и триклета, | лутам окол, нем – „Заспао сам и уснио” (Тодић 2017: 9); *ѿрѿклѿй* adj. ‘који је проклет (најмање три пута)’: Она није проклета но троклета – Пива (Гаговић 2004: 264).

⁴⁵ За двочлану варијанту са облицима *ѿроклей* и *завезан / заврзан* в. нап. 41 и 43.

⁴⁶ Т. Ђорђевић разликује опште клетве, које се употребљавају у целом српском народу или имају регионални карактер, и импровизоване клетве, а клетву: Проклет да си и триклет да си – наводи као карактеристичну за Алексиначко Поморавље (Ђорђевић 1899: 14–15). За степен клишетираности и удео импровизације у употреби клетви в. и Петровић 1997: 89–90.

⁴⁷ Уопште о клетвама у народним песмама в. детаљније Алдачић 2004; Самарџија 2008; Суботић 2008; Николић 2010; Лазић-Ковић 2013; Детелић – Делић 2013.

⁴⁸ Цитирани стихови указују на то да те клетве имају два различита адресата.

Придев ‘триклет’ је посведочен у атрибутој функцији уз именице из појмовног домена ‘јерес и јеретици’ у бугарској редакцији Синодика православлѣ⁵¹ насталој 1211, када је бугарски цар Борил сазвао сабор против богомила (в. Мошин 1959: 350; уп. и Марјановић 2013: 52, нап. 24). Јавља се у допунском делу текста, карактеристичном само за ову редакцију, који, поред описа сабора, садржи део посвећен проклињању јеретика, Богомила и његових следбеника, и вечної успомени на учеснике сабора (Мошин 1959: 353). У српској редакцији Синодика овај придев је употребљен као атрибут уз анатемисане бабуне.

У потврди из манастирске повеље бугарског цара Константина Асена, која је такође уврштена у дипломатички корпус средњовековне Србије, Босне и Дубровника (ЗСПП 253–258), разматрани придев се, као и у рашким манастирским повељама, јавља у устаљеном споју проклет, трѣклет(ъ) у оквиру санкције.⁵²

4.1.2. САВРЕМЕНЕ ПОТВРДЕ. Савремене бугарске потврде придева *триклет* прикупљене су из лексикографских, фолклористичких и књижевних извора.

триклет ‘лош, јадан, несрећан’ Камено поле, Белослав, Белоградчик, Шумен, *триклет* ‘id.’ Димитровград, Враца, Луковит, Софија, Дупница, Тетевен, Лом, Ботевград, Орехово (БЕР 8: 243 s.v. *три*);

*триклятий*⁵³ adj. ‘много пута клет’: Да е проклять и триклять! (Героѡ 5: 355), Проклета и треклята до века ега будеш, черко,... – родитељска клетва (СД 4: 289 s.v. *проклятие*);

Проклет, триклет да је, кој две моми луби⁵⁴ – народна песма, Црноречки округ⁵⁵ (Милићевић 1876: 938), Мале ле, мила майко ле, | проклета да си, триклета! – народна песма, Орехово (Моллов 2015), Проклета да је мајка му, | Да је проклета триклета, | Че зела остра секира, | Та му главата отсече – народна песма, Софија (Вълчиновъ 1890: 19);

Проклет и триклет да е, който е... – *Възцаряването на Крума Страшний* (Войников 1871), Проклет и триклет да е тоя, който... – *Железният светилник* (Талев 1952), „Проклет да си, Даскале! Триклет да си!” – *Цената на златото* (Стоев 1965);

Войвода им тук бе Трайчо, | проклет, триклет стар приятел – *Богдан юнак, герой от Сръбско-българската война* (Каранов 1886), Проклета кашлица, триклета, | захвана пак да ме души! . . . – „Кадрилът на смъртта” (Михайловски 1889).

⁵¹ О међусобним утицајима у историји развоја словенских рукописа Синодика в. Мошин 1959: 372–376, 392–394.

⁵² Манастиру Св. Ђорђа код Скопља повеље су издавали и српски владари, Стефан Немања, Стефан Првовенчани, Стефан Урош I и Стефан Урош II Милутин, од краја 12. до краја 13. века (ЗСПП 53, 101, 223, 315–329). Степен српског утицаја на текст хрисовуље у целини различито се оцењује (Иванов 1970: 578–579), за пример таквог утицаја управо у санкцији в. Иванов 1970: 579.

⁵³ БЕР 8: 243 s.v. *три* наводи ову потврду по новом правопису и са промењеним местом акцента: *триклет*.

⁵⁴ Уп. и друге записе: Проклет, триклет да е, | Кой две моми либи – Орехово (Стоинъ 1928: 661), Проклето, триклето, | Кой две моми либи – Тетевен (Стоинъ 1928: 662), Проклет да е, мамо, | триклет да е | кой либи, мамо, | две моми – Пирдоп (Божанчев 1946). Уп. даље варијанте: проклето да е, трижклето – Тетевен (БЕР 8: 250 s.v. *трижди*), Клето, триш проклето, | Кой две моми либи – Тетевен (Стоинъ 1928: 662).

⁵⁵ О бугарским насељима у овом округу в. Милићевић 1876: 923; Вукић 2004.

Изложена бугарска дијалекатска и фолклорна грађа показује да се придев *триклет* обично јавља, постпониран у односу на *проклет*, у клетвама које су самостално употребљене или су укључене у народну песму.⁵⁶ Исти обрасци употребе разматраног придева уочени су у говору и фолклорном стваралаштву југоисточне Србије.

Поред тога, придев *триклет* је забележен, увек у споју са *проклет*, у књижевним делима из 19. и 20. века: у цитираним прозним делима са историјском тематиком јавља се у улози именског предикатива у оквиру клетве, док се у поетским делима јавља у атрибутско-апозитивним функцијама.

На крају, треба скренути пажњу на употребу броја *три* у улози интензификатора уз глагол *кълнѧ* ‘кунем’: Майка му го е кляла и три кляла ‘врло много клела’ (Геровъ 5: 355 s.v. *три*). Уп. и слабо посведочени рус. глагол *треклять* (§ 5.2). Оваква употреба је врло ретка и у грађи прикупљеној током овог истраживања постоји само још једна потврда да се број *ѡтри* јавља у појачивачкој функцији уз глагол. У питању је дијалекатска потврда из источне Србије без примера употребе: *ѡтриѡри* impf. ‘гори јако, гори три пута јаче’ Тимок (Динић 2008: 820). С обзиром на то да су у бугарском конструкције са придевом *триклет* у именском делу предиката добро посведочене, могуће је да је горенаведени исказ уобличен као израз активне дијатезе у односу на поменуте конструкције са придевом *триклет*, којима је приписано дијатетичко значење пасива.

4.2. ПРИДЕВ ‘ТРИКЛЕТ’: МАКЕДОНСКА ГРАЂА.

4.2.1. ИСТОРИЈСКЕ ПОТВРДЕ. Изведеница *тѣклятъцѣ* ‘врло велики проклетник’ јавља се у облику *тѣклет-* у Крнинском Дамаскину из 16. века (Костовска 2011).

4.2.2. САВРЕМЕНЕ ПОТВРДЕ. Разматрани придев је посведочен у Штипу у облику *ѡтреклеѡ* (БЕР 8: 197 s.v. *тре-*).⁵⁷

5. ПРИДЕВ ‘ТРИКЛЕТ’: ИСТОЧНОСЛОВЕНСКА ГРАЂА. У погледу употребе придева ‘триклет’ нема знатније разлике међу источнословенским језицима, те се стога грађа представља из свих језика збирно. За разлику од јужнословенске грађе, у њој, ако се изузме молдавско писано наслеђе, готово да нема примера употребе разматраног придева у клетви.⁵⁸ Као и у претходним сегментима, материјал је класификован према хронолошком критеријуму, те се најпре наводе историјске, а затим савремене потврде.

5.1. ИСТОРИЈСКЕ ПОТВРДЕ. У готово свим ексцерпираним историјским потврдама разматрани придев има атрибутску функцију.⁵⁹

⁵⁶ Уп. СЕДАКОВА 2011: 225 за дистинкцију између етнографске и фолклорно-поетске клетве. В. овај рад и за ранију литературу о клетвама у бугарским народним песмама.

⁵⁷ Уп. и потврду придева *ѡреблажен* са истом убикацијом (БЕР l.c.).

⁵⁸ Треба поменути да се интернет претрагом добија мали број потврда рус. израза: Будѣ ты / он / она треклеѣ(а).

⁵⁹ Уп. и историјске потврде, староруске и црквенословенске, из Националног корпуса руског језика: <http://search1.ruscorpora.ru/search.xml?env=alpha&mode=mid_rus&text=lexform&sort=gr_created&lang=ru&mycorp=&mysent=&mysize=&mysentsize=&mydocsize=&dpp=&spp=&spd=&req=%F2%F0%E5%EA%EB%FF%F2%FB%E9>, <http://search1.ruscorpora.ru/search.xml?mode=orthlib&text=lexgramm&sort=gr_created&lang=ru&parent1=0&level1=0&lex1l=0>

трѣклѣтъи / треклѣтъи ‘проклет, триклет’: треклѣтъихъ Юлинь – Правило митрополита Кирила, 1274, Крмчија, око 1280. (СРЕЗНЕВСКИЙ 3: 1017), *треклѣтъый* ‘триклет, који заслужује свако проклетство’: Трѣклѣтъи [трѣскатѣратос] же дияволъ, яко сквърный Селинь, повелѣ зубы ея [Февронии] ис корене избити – Мучење Февронии, ⁶⁰ Успенски зборник, 12–13. в., приимше оканьныхъ учение и треклѣтыхъ садукей – Древнерусские слова и поучения, направленные против остатков язычества в народе, 14. в., Онъ же злодей нечестивый повелѣ дары приимати, а въ треклѣтомъ своемъ умѣ злая мысля – Повесть о внезапной кончине государя Михаила Феодоровича, ⁶¹ 1647. (СРЯ XI–XVII 30: 120), Треоканьны же и треклѣтъи, Бѣу и чѣкомъ сверѣпыи врагъ... – Хроника Георгија Амартола, препис из 15. в., споменик потиче из 11. в. (СРЯ XI–XVII 30: 122 s.v. *треоканьный*), Ария треклѣтаго – Слово о бражнике, како вниде в рай, препис с почетка 18. в., текст настао пре 17. в. ⁶² (Изборник 595); оканьный трѣклѣтъи Стѣпѣлкѣ – Сказаније о Борису и Глебу, Успенски зборник, 12–13. в. (СРЯ XI–XVII 12: 320 s.v. *окаянный*), *трѣклѣтъи / треклѣтъи* ‘проклет, триклет’: съ треклѣтъи Стѣполкѣ – Яковлево Сказаније о Борису и Глебу, Силвестровски рукопис, 14. в. (СРЕЗНЕВСКИЙ 3: 1017), *треклѣтъый* ‘триклет, који заслужује свако проклетство’: (1086): Нерадецъ треклѣтъи [15. в.: проклѣтъый] – Повесть временныхъ лет, Радзивиловски летопис, 15. в. (СРЯ XI–XVII 30: 120), (1184): вканьный и безбожъный и треклѣтъи Кончакъ – Кијевски летопис, Ипатјевски рукопис, 15. в. (ИЛ 634).

Наведене потврде указују на то да се у старој источнословенској писмености придев ‘триклет’ везивао за именице које припадају двома појмовним сферама и да су те две појмовно-значењске врсте синтагми биле жанровски одређене. У богословској и црквеноправној литератури придев колоцира с именицама којима се означавају они који, на овај или онај начин, одступају од праве вере: ђаво, пагани, иноверци и јеретици. С друге стране, у словенским летописима и летописним повестима дати придев се јавља уз именице, и то обично антропонимске, које се односе на световне непријатеље.

У прикупљеној грађи постоји само једна потврда употребе разматраног придева у клетви.

и аще еѣ мѣлъ хто отлучити от храму с(вято)го в той книзѣ описанъного да буди проклѣтъ во сей вѣкъ и во будущий анаѣема и араманта клѣтъ и триклѣтъ – запис украјинским брзописом у четворојеванђељу писаном молдавским полууставом из прве половине 17. в. (ПЕРЕТЦ 1928: 197).

Анализирани придев се јавља у споју ‘клет и триклет’ у оквиру кумулативног клетвеног израза. Пример потиче из клетвеног записа у књизи и, с обзиром на његову провенијенцију, приликом његовог разматрања треба имати у виду и узусе употребе придева ‘триклет’ у молдавској традицији (в. § 6.2).

У историјској грађи је посведочена и изведеница из категорије *nomen attributivum*: *треклѣтець* m. ‘триклети човек’ 17. в. (СРЯ XI–XVII 30: 120).

%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D1%8F%D1%82%D1%8B%D0%B9&parent2=0&level2=0&min2=1&max2=1>, 21.03.2018.

⁶⁰ У истом извору је посведочена поименичена употреба придева: Феврония рече: проклѣтъ буди, трѣклѣте [трѣскатѣрате], яко не да ми убо ити къ невѣстнику моему (СРЯ XI–XVII 30: 120).

⁶¹ Текст садржи богословску полемику с лутеранима, в. детаљније КАГАН 1998.

⁶² Детаљније о извору в. ФОКИНА 2006.

5.2. САВРЕМЕНЕ ПОТВРДЕ. Разматрани придев улази у лексички корпус савремених источнословенских језика. Референтни етимолошки речници тумаче га као позајмљеницу из црквенословенског језика (ФАСМЕР 4: 97 s.v. *треклятый*; ЕСУМ 5: 637 s.v. *триклятий*).

рус. *треклятый* ‘проклет, окајан у највећој мери’: Треклятый Никаноръ – Књ. Макавејске (Даль 4: 432), разговорно / колоквијално ‘проклет, омрзнут (с већом експресивношћу)’: Жизнь треклятая! – Д. Н. Мамин-Сибирјак, Зима – треклятое время – М. Горки (СРЯ 4/1984: 403), разг. ‘проклет, омрзнут’: Т. холод – т-ая работа – т-ая жизнь (БТСРЯ 2000: 1341);

укр. *триклятий* ‘трипут проклет’ (Гринченко 4: 283), Ах, вона триклята баба! – Назар Стодоля (Шевченко 1843), разговорно ‘проклет, омрзнут (са нијансом појачавања); који заслужује проклињање’: Домовой триклатий – П. А. Грабовски, в цьому триклатому тропічному лісі – Ј. Д. Бедзик (СУМ 10: 258), дијал. *треклятий* ‘достойан презира у највишем степену’ (ЖЕЛЕХОВСКИЙ – НЕДІЛЬСКИЙ 2: 981; ЕСУМ 5: 637 s.v. *триклятий*);

блр. *триклятый* ‘триклет’: Триклятый врагъ – Триклятая скоцина (Носович 1870: 640), *трыкляты* ‘заклет’: Трыкляты вораг (Байкоў – НЕКРАШЭВІЧ 1993), дијал. *тріклятий* (ЕСУМ 5: 637).

Према предоченим лексикографским подацима, придев ‘триклет’ припада разговорном регистру. Користи се у улози атрибута са великим колокацијским опсегом, те се јавља и уз именице које упућују на неживе ентитете.⁶³

Треба поменути изведеницу са истим значењем: укр. *трикляту́щий* (СУМ 10: 258), рус. *трекляту́щий* (Зарин 2010), као и устаљене формуле са ‘три пута проклет’ у руском, нпр. Будь ты трю́ прокля́т, којима се исказује велико негодовање, озлојеђеност према некоме, нечему (СРНГ 45: 141 s.v. *трю́ю*), и у украјинском, нпр. Будь тричі прокля́тий; Хай буде тричі прокля́тий (СУМ 8: 202 s.v. *прокля́тий*).

На крају се наводи и једна глаголска потврда која је у Националном корпусу руског језика лематизована као *треклять*: Сначала куда как сердит был и суды-то треклял: «какие, говорит, это праведные суды, это притоны разбойничьи!» М. Е. Салтыков-Щедрин, *Благонамеренные речи*, 1872–1876.⁶⁴ Вероватно је посреди образовање од придева *треклятый* настало по угледу на *проклясть* : *проклятый*. Уп. и употребу броја *три* с интензификаторском функцијом уз буг. глагол *кълна́* (§ 4.1.2).

⁶³ За колокацијске везе придева у руском в. <<https://kartaslov.ru/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D1%81%D0%BE-%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BC/%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D1%8F%D1%82%D1%8B%D0%B9>> 20.10. 2017; <http://search1.ruscorpora.ru/search.xml?env=alpha&mycorp=&mysent=&mysize=&mysentsize=&mydocsize=&spd=&text=lex-gramm&mode=main&sort=gr_tagging&lang=ru&nodia=1&parent1=0&level1=0&lex1=%F2%F0%E5%EA%EB%FF%F2%FB%E9++&gramm1=&sem1=&sem-mod1=sem&sem-mod1=sem2&flags1=&m1=&parent2=0&level2=0&min2=1&max2=1&lex2=&gramm2=&sem2=&sem-mod2=sem&sem-mod2=sem2&flags2=&m2=>> 20.03.2018.

⁶⁴ Уп. <http://search1.ruscorpora.ru/search.xml?env=alpha&mycorp=&mysent=&mysize=&mysentsize=&mydocsize=&spd=&text=lex-gramm&mode=main&sort=gr_tagging&lang=ru&nodia=1&parent1=0&level1=0&lex1=%F2%F0%E5%EA%EB%FF%F2%FC&gramm1=&sem1=&sem-mod1=sem&sem-mod1=sem2&flags1=&m1=&parent2=0&level2=0&min2=1&max2=1&lex2=&gramm2=&sem2=&sem-mod2=sem&sem-mod2=sem2&flags2=&m2=>> 20.03.2018.

6. Придев ‘триклет’: влашка, молдавска и румунска грађа. За разматрану тему значајне су влашке и молдавске повеље писане на словенском језику од друге половине 14. до краја 17. века (Яцимирский 1905: 49), као и стари словенски записи у књигама са румунске територије. Културноисторијске прилике су утицале на то да анализирани придев уђе у корпус румунских славизама.⁶⁵

6.1. Потврде из влашких повеља. Словенске повеље влашких војвода су особене како у погледу језика тако и у погледу дипломатичких карактеристика. Наиме, у језику влашких повеља, који представља посебан тип словенског канцеларијског језика, издвајају се три словенска слоја: локални словенски заснован на словенским говорима с влашког тла, који су најближи бугарским говорима, књижевни бугарски, као резултат утицаја влашке црквене писмености, и књижевни српски, чији је утицај нарочито приметан од тридесетих година 15. в. (Бернштейн 1948: 39, 81, 129).⁶⁶ Што се тиче дипломатичких одлика, уочено је да влашка дипломатика није значајније повезана с бугарском у погледу садржаја, стила и језика; с друге стране, на њу је утицала, посредством угарске, средњовековна латинска дипломатика југоисточне и средње Европе (Бернштейн 1948: 67–76).

Придев ‘триклет’ се у влашким повељама, као и у српским, користио у оквиру духовне санкције.

и да нѣматъ вѣстѣи сѣмъ юдою и сѣмъ трѣклетѣмъ арѣмъ — повеља влашког војводе Басараба Старијег манастиру Козија, Трговиште, 1475. (DRNB 1: 248);⁶⁷

и да бѣдетъ трѣклетъ (отъ) триста и шѣмъ на десѣтъ ѡтѣцъ бѣгоносѣнци, нѣмъ къ нѣмъ — повеља влашког војводе Мирче Старијег, 1401–1406, препис из 18. в. (DRNB 1: 57), тога да сѣтъ трѣклетъ и анатѣмъ и афѣресанъ ѡтъ тѣмъ свѣтѣмъ ѡтѣмъ ежѣ сѣтъ къ нѣмъ — повеља влашког војводе Александра Илијаша манастиру Арђеш, Букурешт, 1628. (DRNB 22: 16).⁶⁸

Као што цитирани примери показују, придев се употребљавао као атрибут уз име јеретика Арија и у оквиру клетве. У овој другој улози ређе се јављао самостално, а чешће у оквиру вишечлане структуре чији је прототип у погледу броја и распореда елемената синтагма „трѣклетъ и анатѣмъ и афѣресанъ”.⁶⁹

⁶⁵ На основу језичких критеријума, грађа из влашких повеља је могла бити наведена у оквиру јужнословенске, а из молдавских у оквиру источнословенске грађе. Међутим, с обзиром на то да румунски баштини влашко и молдавско словенско наслеђе, овакав распоред материјала омогућава боље праћење тих линија континуитета.

⁶⁶ Уп. о језику влашких повеља и: „[я]зыкѣ ихъ болгарскій, неустойчивый, съ уклоненіями въ сторону сербской фонетики, этимологии и словаря, иногда съ румынскими выраженіями и синтаксисомъ” (Яцимирский 1905: 52).

⁶⁷ Уп. и друге потврде из влашких повеља 15. в.: и трѣклетѣмъ арѣмъ (DRNB 1: 279), сѣмъ трѣклетѣмъ арѣмъ (DRNB 1: 375, 385, 389), из 16. в.: сѣмъ трѣклетѣмъ арѣмъ (DRNB 8: 413), сѣмъ трѣклетѣмъ арѣмъ (DRNB 8: 459), и из 17. в.: сѣмъ трѣклетѣмъ арѣмъ (DRNB 22: 124), сѣмъ трѣклетѣмъ арѣмъ безъѣмъ (DRNB 22: 306) итд.

⁶⁸ Уп. и друге потврде из влашких повеља 16. в.: трѣклетъ (DRNB 8: 142, 280, 535), и 17. в.: трѣклетъ (DRNB 22: 103), трѣклетъ и афѣресанъ (DRNB 22: 120), трѣклетъ и афѣресанъ (DRNB 22: 215), трѣклетъ и анатѣмъ и афѣресанъ (DRNB 22: 221, 302, 306), трѣклетъ и афѣресанъ и анатѣмъ (DRNB 22: 247), трѣклетъ и афѣресанъ (DRNB 22: 312), трѣклетъ и анатѣмъ (DRNB 22: 403) итд.

⁶⁹ Облик афѣресанъ са варијантом афѣресанъ је трпни придев глагола афѣресати ‘искључити из цркве’ (Μικλοσις 1862–1865: 9), пореклом од грч. ἰδιότης ‘id.’ (Филипова-Байрова 1969: 74). За друге, мање типичне комбинације елемената у сложеној структури клетве в. претходну напомену.

6.2. Потврде из молдавских повеља. Молдавски тип словенског канцеларијског језика имао је, за разлику од влашког типа утемељеног на јужно-словенској основи, источнословенску базу.⁷⁰

Разматрани придев је у молдавским повељама потврђен у истим контекстима духовне санкције у којима је посведочен у влашкој грађи. Треба напоменути да је духовна санкција у повељама молдавске кнежевине присутна од краја 14. века, да има врло развијену структуру и да је преузета из византијске дипломатике посредством јужнословенских канцеларија (Яцимирский 1906: 195–196; ENE 2012: 92–93).

и такоѡѣн што бѣ бѣлѣ подобѣнѣ... арѣю трнклатоѣу — повеља молдавског војводе Александра цркви Св. Параскеве, Сучава, 1408. (DRHA 1: 33; уп. ССМ XIV–XV 2: 445),⁷¹ да ест(ѣ) трнклат(ѣ) ѡт(ѣ) г(оспод)а б(ог)а, сѣтворшаго н(е)бо и землѣ, и ѡт(ѣ) бѣ с(ва)тнх(ѣ) врѣховннх(ѣ) ап(о)ст(о)лѣ, и ѡт(ѣ) чѣтирн еѡ(ан)гелнстн, и ѡт(ѣ) тѣи с(ва)тнх(ѣ) ѡ(тѣ)цѣ еже бѣ ннкеа проснаѡшнх(ѣ) — повеља молдавског војводе Петра манастиру Галата, Јаши, 1577. (DRHA 7: 252), такоѡѣн да ест(ѣ) проклѣт(ѣ) и трнклѣт(ѣ) ѡт(ѣ) г(оспод)а б(ог)а сѣтворншаго небо и землѣ, и ѡт(ѣ) прѣчѣста его матерѣ, и ѡт(ѣ) с(ва)тнх(ѣ) бѣ врѣховннх(ѣ) апостолѣ, Петра и Павла и прочѣнх(ѣ), и ѡт(ѣ) дѣ еѡ(ан)гелнстн и ѡт(ѣ) с(ва)тнх(ѣ) тѣи ѡ(тѣ)цѣ нже бѣ некен и ѡт(ѣ) вѣсѣх(ѣ) с(ва)тнх(ѣ) нже ѡт вѣка б(о)гѡу оутѣднѡшнх(ѣ), и да нмает(ѣ) оутѣстѣ сѣ юѡдож прѣдатеѣм(ѣ) и сѣ трнклѣтоѣм(ѣ) арѣѣм — повеља молдавског војводе Петра манастиру Хумор, 1583. (DRHA 7: 559), тот да ест треклѣт и проклѣт ѡт г(оспод)а б(ог)а, сѣтворшаго н(е)бо и землн, и ѡт пр(ѣ)ч(н)ста б(о)гѡм(а)т(е)рѣ, и ѡт тѣи ѡ(тѣ)цн еже бѣ [бѣ] некін и ѡт вѣсѣх с(вѣ)тнх — повеља молдавског војводе Васиѣа епископији Радауци, Јаши, 1639. (DRHA 25: 118).⁷²

Анализирани придев се среће у два контекста: као атрибут уз Аријево име и у оквиру клетвене формуле ‘проклет и триклет’, која се у 17. веку понекад јавља и са инверзним распоредом компонената.

За влашку и молдавску грађу је, дакле, заједничка употреба придева ‘триклет’ у духовној санкцији повеља, где се јавља као квалификатор уз Аријево име и у оквиру клетвене формуле. Оно по чему се ова два корпуса разликују јесте структура клетвене формуле: у влашким повељама придев се обично јавља у некој варијанти израза чији је прототип „трѣклѣт и анатеѣа и аѡѡресан”, мада је забележена и његова самостална употреба, док се у молдавским среће најчешће у споју ‘проклет и триклет’, ређе и ‘триклет и проклет’.

⁷⁰ „Языкъ молдавскихъ грамотъ не представляетъ чего-нибудь устойчиваго; въ основѣ его — западно-русскій официальный съ замѣтнымъ преобладаніемъ галицко-волинскихъ чертъ и книжныхъ болгарскихъ формъ и написаній. Въ болѣе древнихъ грамотахъ сильно польско-бѣлорусское вліяніе, въ позднихъ — живое румынское” (Яцимирский 1906: 180). О језику молдавских повеља в. и Яцимирский 1905: 52; Гумецкая 1971; Суляк 2016.

⁷¹ Уп. и друге примере из молдавских повеља 16. в.: сѣ трнклѣтоѣм(ѣ) арѣѣм(ѣ) (DRHA 6: 118, 159, 203, 262), сѣ трѣклѣтоѣм(ѣ) арѣѣм(ѣ) (DRHA 6: 150, 510), сѣ трнклѣтоѣм(ѣ) арнѣм(ѣ) (DRHA 6: 232, 394), и трѣклатоѣм(ѣ) арѣѣм(ѣ) (DRHA 6: 305), сѣ трѣклатнх(ѣ) арѣѣм(ѣ) (DRHA 6: 408), сѣ трѣклатоѣм(ѣ) арѣѣм(ѣ) (DRHA 6: 724), и трѣклѣтоѣм(ѣ) арѣѣм(ѣ) (DRHA 7: 105), и 17. в.: сѣ трѣклѣтоѣм арѣѣ (DRHA 25: 27), сѣ треклѣтоѣм арѣѣа (DRHA 25: 225), сѣ трѣклатоѣм арѣѣм (DRHA 25: 320; 26: 50, 72, 277), сѣ трѣклатоѣм арѣѣ (DRHA 26: 41, 267), сѣ трнклѣтоѣм арѣѣм (DRHA 26: 89), сѣ треклѣтоѣм арнѣм (DRHA 26: 124) итд.

⁷² Уп. и друге потврде из молдавских повеља 16. в.: проклѣт и треклѣт (DRHA 6: 731), проклѣт(ѣ) и трнклѣт(ѣ) (DRHA 7: 227, 653), проклѣт и трнклѣт (DRHA 7: 386, 567, 577, 619), проклѣт и трѣклѣт (DRHA 7: 508), проклѣт(ѣ) и трнклѣт(ѣ) (DRHA 7: 601), проклѣтѣ и трнклѣтѣ (DRHA 7: 646), и 17. в.: проклѣт и трѣклѣт (DRHA 23: 64, 93), проклѣт и трнклѣт (DRHA 26: 38), трнклѣт и проклѣт (DRHA 25: 225), трѣклѣт и проклѣт (DRHA 26: 72, 277) итд.

6.3. ПОТВРДЕ ИЗ СЛОВЕНСКИХ КЛЕТВЕНИХ ЗАПИСА НА ТЛУ ДАНАШЊЕ РУМУНИЈЕ. Придев ‘триклет’ улази у састав клетвених образаца у словенским записима, који су преузети из повеља, о чему сведоче следеће потврде.

a hto razruši(t) sūi zapis a vŭzmŭ(t) sūi knighi vŭ c/e/rkov, bude(t) proclĕ(t) i treclĕ(t) ot trista 18 otec iže vŭ Nekei. V lĕt 7123 [1615 – М.В.], m/e/sca ghen/ari/, 9 – Брашов, a hto bi mavŭ siju knigu otdaliti nehai ot mene bude, mnogo grešŭnago proclĕtŭ i ot s/vja/ti(h) otcŭ 300 i 18 iže vo Nikei, nehai budetŭ proclĕtŭ i triclĕtŭ, anathema ot selĕ Šievŭ, roku Božoho 1676, dne 27 – Јаши (URS 2015: 458–459, нап. 4).

6.4. РУМУНСКА ГРАЂА. Разматрана лексема улази у састав лексичког фонда и једног несловенског језика, румунског, који ју је, према Тиктину, позајмљео из црквенословенског: реч је о застарелом придеву *trĕclet* ‘(трипут) проклет’ са варијантама *treclĕt*, *trĕcleat*, *triclĕt* и *trĕclit*, потврђеном од 17. века, који се јавља и у поимениченој употреби, уп. *Trecletul Arie*, 17. в., а пореклом је од цсл. трѣклѣтъ⁷³ (ТИКТИН 3: 710–711; DLR 11: 573–574 s.v. *trĕclet*). Позајмљивање се, у овом случају, несумњиво одвијало и посредством језика влашких и молдавских канцеларија, а подразумевало је преузимање не само конкретних речи већ и жанрова и формула у којима се позајмљена лексема јављала.

6.4.1. ИСТОРИЈСКЕ ПОТВРДЕ. Наведене историјске потврде потичу из збирке докумената која се тичу историје Јашија, а писана су на румунском језику у 17. веку и из румунских клетвених записа, насталих по словенском моделу,⁷⁴ који се срећу у рукописним и штампаним књигама све до 19. века.⁷⁵

oricine ar fi să hie trecleat și procleat și anatima și blăstămat de 318 Oteți – након 1633. (ENE 2012: 96–97), și să fie treclĕt și proclĕt și anathema și lepădat de Domnul Dumnedzău și de Preacurata a lui Maică și de 318 Oteți ce sînt în Nicheiu, și de toți sfinții și să aibă parte cu Iuda și cu trecleatul Ariei întru munci, în vĕci – 1667. (ENE 2012: 97), și s(ă) fie treclĕt și proclĕt, anathema maranafta, afurisit – 1696. (ENE 2012: 94);

iară cine o va fura sau ve<n>de să fie proclĕtu și treclĕtu <de> 318 oteți. Mesița aprilii, 23, 1694. – Апостол, Букурешт (URS 2015: 463), să fie afurisit, anathema, trecliat și procliat, maranatha și blăstămat de Dumnezeu și de Maica Precistă și de 318 de oteți, cari au făcut săborul în Nichea și arhanghel Mihailă și Gavriilă, marii voievozi – запис из 1725, Златоуст, Букурешт (URS 2015: 476–477);

Када је реч о документима, позајмљеница *treclĕt* је посведочена у духовној санкцији аката намењених манастирима⁷⁶ или оних које су издали представници цркве (ENE 2012: 92–93, 94, 95, 96, 97). Уочено је да се у оквиру румунских клетвених формула у записима овај придев употребљава истовремено са другим апроксимативним синонимима, као што су *blestemat*, *anatema*, *afurisit*, *proclĕt*, *maranata*, чиме се постиже ефекат интензификације (URS 2015: 476). По правилу, јавља се у непосредном споју са другим славизмом

⁷³ Тако и ESJS 16: 983 s.v. *trije*.

⁷⁴ О словенским записима тог типа уп. МІТРИЦ 2006: 145; URS 2015: 458–459 и в. § 6.3.

⁷⁵ За примере са придевом *treclĕt* / *triclĕt* в. ЕȘАНУ 2013: 77; СЛИТ 2014: 73–74; МОСАНУ 2014: 207, 210, 212, 215; URS 2015: 462, 463, 464, 474, 476.

⁷⁶ За *treclĕt* у санкцији манастирских даровница в. и ENE-BUTUCELEA 2008: 27, 34. За потврде из молдавских повеља из 17. века писаних на румунском в. DRHA 23: 6, 15, 195; 25: 25; 26: 34, 36, 44.

proklet ‘проклет’,⁷⁷ с тим што је њихов редослед променљив, уп. „*proclatu și treclatu*” и „*trecliat și procliat*” (Urs 2015: 463, 476),⁷⁸ што говори о томе да су семантичке разлике међу њима, у смислу различитог интензитета испољавања особине, неутралисане у румунском.

Може се још приметити да је за клетвене формуле карактеристична синтагма *treclatul Arie* која реферише на јеретика Арија (в. ENE 2012: 95; Mocanu 2014: 211–212). Као што је већ речено, и грчки и словенски придев ‘триклет’ везују се за исту јеретичку фигуру (в. § 3.1, 5.1, 6.1, 6.2).

Примери које доноси румунски тезаурусни речник највећим су делом из 17. и 18. века и потврђују употребу придева *treclat* у устаљеним клетвеним изразима „*trecl(a)t și procl(a)t*”, „*proklet și treclat*” и „*trecl(a)tul Arie*” (DLR 11: 573–574 s.v. *tréclet*).

6.4.1. САВРЕМЕНЕ ПОТВРДЕ. Овај придев је, обично у склопу клетвених формула, посведочен и у румунској књижевности 20. века.⁷⁹

tréclet adj. заст. (јавља се нарочито у клетвеним формулама) ‘проклет, анатемисан’: Proclat și treclat e numai cel care a stricat legea – Mihail Sadoveanu, *Creanga de aur*, 1933. (DLR 11: 573–574), *treclét* ‘id.’: Treclat să fiu și să am parte cu Arie și cu Iuda dacă nu mă supun – Să întărească blăstămul vlădica Istatie... ca să se prăvale acel treclat în gura balaurlui ghehenei – M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, 1951–1952. (DLRLC).

7. ЗАКЉУЧАК. Истраживање сложеница са интензификаторском компонентом *ѡро-* / *ѡри-* у првом делу у савременом српском језику показало је да су таква образовања са (трпним) придевом у другом делу изузетно ретка. Једини облик који је добро посведочен јесте придев *ѡриклейѡ*, чија је друга компонента трпни придев глагола *клеѡи*. То је позајмљеница из црквено-словенског језика, у коме су образовања такве врсте бројнија, а настала су калкирањем одговарајућих грчких предлога. Грч. придев *τρισκάρατος* ‘триклет’, модел за цсл. *трьклѡтъ*, посведочен већ у античким изворима, у византијској епохи је христјанизован и коришћен да маркира оне који одступају од ортодоксне хришћанске доктрине (јеретике, иконоборце), касније и Турке, као и у црквеним документима у оквиру духовне санкције за потенцијалне прекршиоце прописаних одредби (нпр. у Евергетидском типикју). Цсл. *трьклѡтъ* је такође посведочено у поменутом двама врстама контекста. Уочава се да у нецрквеној литератури његова употреба у првом типу контекста излази из теолошко-црквеног оквира и да је одређена и идеолошким и политичко-историјским чиниоцима. У клетвеним формулама повеља и записа овај придев је забележен у старим српским, бугарским, влашким, молдавским, украјинским и румунским изворима. Део је лексичког фонда савремених језика који баштине средњовековну писменост ареала *Slavia orthodoxa*, с тим што се уочене разлике у употреби у историјским изворима пројектују и на савремено стање. У источнословенским језицима придев ‘триклет’ припада

⁷⁷ Од цсл. *проклѡтъ* (Тіктин 3: 224).

⁷⁸ Иста појава је присутна и у молдавским словенским повељама из 17. века (в. § 6.2).

⁷⁹ О придеву *treclat* у речницима савременог румунског језика в. и <https://dexonline.ro/definitie/treclat>.

разговорном стилу и користи се као квалификатор са широким колокацијским опсегом, док је на јужнословенском терену (првенствено у говорима југоисточне Србије и Бугарске) најживље присутан у фолклорној клетвеној формули ‘проклет и триклет’. Његова употреба у клетви је посведочена и у савременом румунском, у коме овај славизам има статус архаизма.

ИЗВОРИ

- Байкоу, Мікола, Сьцяпан Некрашэвіч. *Беларуска-расійскі слоўнік*. Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1925. Менск: Народная асвета, 1993.
- БЕР: *Български етимологичен речник*, 1-. Софиа: Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, 1971–.
- Богдановић, Недељко. Антропографски речник југоисточне Србије. *Српски дијалектолошки зборник* LXIII (2016): 1–276.
- Божанчев, Димитър. *Проклет да е мамо*. 1946. <<http://www.europeana.eu/portal/ca/record/08506/C15534665E9CAFEEFA37DEDB96EED84-DF9C7B7A9.html?q=%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D1%82+%D0%B4%D0%B0+%D0%B5+%D0%BC%D0%B0%D0%BC%D0%BE>> 02.04.2017.
- Боланин, Станоје. Повеља цара Стефана Уроша којом потврђује дар великог војводе Николе Стањевића манастиру Хиландару. *Сјари српски архив* 1 (2002): 103–115.
- Борилев синодик. <http://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_33> 28.03.2017.
- БТСРЯ: *Большой толковый словарь русского языка* (гл. ред. С. А. Кузнецов). Санкт-Петербург: Норинт, 2000.
- Войников, Добри. *Възцаряването на Крума Страшний*. 1871. <<http://www.znam.bg/com/action/showBook?bookID=1364&elementID=63513627§ionID=5>> 02.04.2017.
- Вълчиновъ, Цв. Лазарски пѣсни. Отъ Софийско. *Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина* II (1890): 17–22.
- Гаговић, Светозар. Из лексике Пиве (село Безује). *Српски дијалектолошки зборник* LI (2004): 1–312.
- Геровъ, Найдень. *Рѣчникъ на българскѣй языкъ*, 1–5. *Допълнение*. Пловдивъ, 1895–1908. Софиа: Български писател, 1975–1978.
- Григоровић, В. *О Сербіи въ ея отношеніяхъ къ сосѣднимъ державамъ, преимущественно въ XIV и XV столѣтіяхъ*. Казань, 1859.
- Гринченко, Борис Дмитрович. *Словарь української мови*, I–IV. Київ: Вид-во Академії наук Україниської РСР, 1958.
- Даль, Владимир. *Толковый словарь живаго великорускаго языка*, I–IV. С.-Петербургъ – Москва, 1880–1882. Москва: Русский язык, 1981–1982.
- Даничић, Ђура. *Рјечник из књижевних сјатина српских*, 1–3. Београд, 1863–1864. Београд: Вук Караџић, 1975.
- Даничић, Ђуро. *Животи краљева и архиепископа српских*. Написао архиепископ Данило и други. Загреб – Београд, 1866.
- Даскалова, Ангелина, Мариа Райкова. *Грамоти на българските царе. Увод. Текстове. Речник. Библиография*. Софиа: Академично издателство „Марин Дринов”, 2005.
- Динић, Јакша. Речник тимочког говора. *Српски дијалектолошки зборник* XXXIV (1988): 7–335.
- Динић, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008.
- Ђорђевић, Тихомир. Клетве. *Караџић: листи за српски народни животи, обичаје и предање* 1 (1899): 14–15.
- Желеховский, Евгеній, Софрон Недільскій. *Малоруско-німецький словар*, I–II. Львів, 1886.
- Зарин, Андрей Ефимович. *На изломе*. Москва: Мир книги – Литература, 2010. <<https://www.livelib.ru/book/1001105526-na-izlome-andrej-zarin>> 20.03.2018.
- Златковић, Драгољуб. Фразеологија страха и наде у пиротском говору. *Српски дијалектолошки зборник* XXXV (1989): 175–457.
- Златковић, Драгољуб. *Речник њиројског говора*, 1–2. Београд: Службени гласник, 2014.

- ЗН: *Сѣтари срѣски зайиси и найѣиси*. Књ. 1–6. Скупно их и средно Љуб. Стојановић. Београд – Ср. Карловци, 1902–1926. Београд: САНУ– НБС – МС, 1982–1988.
- ЗСПП: *Зборник средњовековних ћириличких њовеља и ѣисама Србије, Босне и Дубровника*. Књ. 1, 1186–1321. Приредили Владимир Мошин, Сима Ћирковић, Душан Синдик. Редиговао Душан Синдик. Београд: Историјски институт, 2011.
- ЗСС: *Законојравило Свеѣѣога Све* 1. Приредили и превели Миодраг М. Петровић, Љубица Штавланин-Ђорђевић. Београд: Историјски институт, 2005.
- Иванов, Ђордан. *Български старини от Македония*. София: БАН, 1970.
- Ивић, Павле, Милица Грковић. *Дечанске хрисовуље*. Нови Сад: Институт за лингвистику, 1976.
- Павле Ивић, *Сѣудѣ из срѣске средњовековне ѣисменосѣи*. Приредила Јасмина Грковић–Мејдор. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2008.
- Изборник: *Изборник (Сборник произведений литературы древней Руси)*. Л. А. Дмитриев, Д. С. Лихачев (ред.). Москва: Художественная литература, 1969.
- ИЛ: *Ипатьевская лѣтопись. Полное собрание русских лѣтописей, изданное по Высочайшему повелѣнію Императорскою Археографическою Коммиссією*. Т. 2. С.-Петербург, 1908.
- Јовановић, Томислав. *Сѣуденички ѣиѣик. Царосѣавник манасѣира Сѣуденице*. Београд: Завод за уѣбенике и наставна средства – Народна библиотека Србије, 1994.
- КАРАНОВ, Ефрем. *Богдан јунак, герой от Срѣбско-българската война*. 1886. <http://www.pro-macedonia.org/ek/ek_3_1.htm> 03.04.2017.
- КОВАЧЕВИЋ, Љубомир. *Светостефанска хрисовуља. Сѣоменик СКА IV (1890): 1–23*.
- КОПРИВИЦА, Јован К. *Речник Бањана, Грахова и Оѣуѣјних Рудина*. Подгорица: ЦАНУ, 2006.
- КОСТАДИНОВИЋ, Данијела. *Добра мисла оро иѣра: ѣословице, изреке и друѣе краѣјке ѣоворне форме лесковачкоѣ краја*. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ – Студијска група за српски језик и књижевност Филозофског факултета, 2000.
- КОСТОВСКА, Весна. *Сложените именки во македонските црковнословенски текстови (начинот на поврзување на нивните компоненти). Филолошке сѣудѣје IX/1 (2011)*. <<http://philologicalstudies.org/dokumenti/2012/history%20and%20philologi/7-2%20K%20%20Vesna%20Kostovska.pdf>> 20.03.2018.
- ЛАВРОВ, П. А. *Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности*. Ленинград: АН СССР, 1930.
- МАРТИНОВ, Александър. *Народописни материали от Граово. Сборник за народни умотворения и народопис XLIX (1958)*.
- МИЛИЋЕВИЋ, Милан Ђ. *Кнежевина Србија*. Београд, 1876.
- МИЛОЈЕВИЋ, Милош С. *Дечанске хрисовуље. Гласник Срѣскоѣ ученоѣ друѣѣтва*, II одељење, књ. XII (1880).
- МИХАЙЛОВСКИ, Стојан. *Кадрилѣт на смъртта. Novissima verba*. 1889. <<http://litclub.bg/archiv/broi33/kadrilut.htm>> 03.04.2017.
- МОЛЛОВ, Тодор. *Български фолклорни мотиви*. Т. II. *Балади*. Варна: LiterNet, 2015. <<http://litenet.bg/folklor/motivi-3/delba-petar-pavel/manastirishtel.htm>> 03.04.2017.
- МОШИН, В. А. *Сербская редакция Синодика в неделю православия: Тексты. Византийский временник XVII (42) (1960): 278–353*.
- НОСОВИЧЪ, И. И. *Словарь бѣлорускаго нарѣчя*. Санктпетербургъ, 1870.
- ПЕРЕТЦ, Володимир. *Археографична подорож до Москви в листопадѣ 1927 р. (Звѣдомлення). Записки исторично-филологичноѣо вѣдѣлу XVIII (1928): 193–201*.
- ПОПРУЖЕНКО, М. Г. *Синодикъ царя Борила. Български старини*. Кн. VIII. София: БАН, 1928.
- РАКОВИЋ КОЖЕЉАЦ, Љубиша. *Речник ѣиѣмочкоѣ ѣовора*. Неготин: Књижевно-издавачко друштво Лексика, 2014.
- РСА: *Речник срѣскохрвайскоѣ књижевноѣ и народноѣ језика*, 1–. Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РУЖИЧИЋ, Н. *Обред исповедања вере и проклињања јеретика. Сѣоменик XXXI. Други разред 29 (1898): 1–5*.
- САВИЋ, Виктор. *Божослужбена лексика у срѣским ѣиѣиѣцима од XII до XIV века*. Докторска дисертација. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 2013.
- СД: *Славянские древности: этнолингвистический словарь в пяти томах* (об. ред. Н. И. Толстой). Москва: Международные отношения, 1995–2012.
- СЛИЛЕПЧЕВИЋ, Ђоко. *Исѣѣорија срѣске ѣравославне цркве*. Књ. 2. *Од ѣочѣјка XIX века до краја Друѣѣо свеѣјскоѣ раѣша*. Минхен: б.и., 1966.

- СРЕЗНЕВСКИЙ, И. И. *Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам*, 1–3. Санктпетербургъ: Издание Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской академіи наукъ, 1893–1912.
- СРНГ: *Словарь русских народных говоров*, 1–. Москва – Санкт-Петербург (раније Ленинград): Наука, 1965–.
- СРЯ: *Словарь русского языка* (ред. А. П. Евгеньева), 1–4. Москва: Русский язык, 1981–1984.
- СРЯ XI–XVII: *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, 1–. Москва: Наука, 1975–.
- ССМ XIV–XV: *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.*, 1–2. Київ: Наукова думка, 1977–1978.
- СТОЕВ, Генчо. *Цена на златото*. 1965. <<http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=158&WorkID=4298&Level=2>> 03.04.2017.
- СТОИНЬ, Василь. *Народни пѣсни отъ Тимокъ до Вима*. София, 1928.
- СТОЯНОВИЋ, Љубомир. Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типичи, поменици, записи и др. *Сѣоменик СКА III* (1890).
- СТОЯНОВИЋ, Љубомир. „Гребник” манастира св. Тројице код Плеваља. По препису Проф. А. Прљинчевића. *Сѣоменик СКА LVI*. Други разред 48 (1922): 22–30.
- СТОЯНОВИЋ, Љубомир. *Сѣиари српски родослови и лѣтописи*. Сремски Карловци: СКА, 1927.
- СУМ: *Словник української мови* (ред. І. К. Білодід), 1–11. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
- ТАЛЕВ, Димитър. *Железният светилник*. 1952. <<https://books.google.rs/books?id=Q6JJGh8PCL-YC&pg=PT337&lpg=PT337&dq=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D1%82,%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D1%82&source=bl&ots=T-VB3prXMm&sig=QLJUGeqpliUEZNxFC3SRRiGvCc&hl=sr&sa=X&ved=0ahU-KEwjwo8C81NrSAhWBpCwKHYs4ATQQ6AEINDAE#v=onepage&q=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D1%82%2C%20%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D1%82&f=false>> 16.03.2017.
- ЋОРОВИЋ, Владимир. *Дела сѣиарих српских ѣисаца*. Књ. I. *Сѣиси Св. Саве*. *Зборник за иѣиорију, језик и књижевност српског народа*. Прво одељење. Споменици на српском језику. Књ. XVII. Београд – Ср. Карловци: СКА, 1928.
- ЋОРОВИЋ, Владимир. Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаного. *Светѣосавски зборник*. Књ. 2. Београд: СКА, 1939: 1–76.
- ШЕВЧЕНКО, Тарас. *Назар Стодоля*. 1843. <<http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=762&page=5>> 23.07.2017.

*

- CLIT, Costin. Însemnări de pe cărți (I). *Prutul. Revistă de cultura*, Serie nouă, Anul IV (XIII), Nr. 1 (53) (2014): 56–113.
- DLR: *Dicționarul limbii române* (serie nouă), I–XIX. București: Academia Română, 1965–2010.
- DLRLC: *Dicționarul limbii române literare contemporane*, I–IV. București: Academia Republicii Populare Române, 1955–1957.
- DRHA: *Documenta Romaniae historica. Seria A. Moldova*, 1–28. București: Academia Română, 1975–2006.
- DRHB: *Documenta Romaniae historica. Seria B. Țara Românească*, 1–. București: Academia Română, 1966–.
- ENE, Ionela. The spiritual punishment in *Documents concerning the history of Iași*. Alexandru Gafton, Sorin Guia, Ioan Milică (eds.). *Text și discurs religios*. Nr. 4 /2012. Lucrările Conferinței Naționale *Text și discurs religios*. Ediția a IV-a. Iași, 10-12 noiembrie 2011. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, 91–99.
- ENE-BUTUCELEA, Ionela. Acte de danie ale mănăstirilor Galata, Cetățuia, Dealul Mare și Hlincea din secolul al XVII-lea. Studiu lingvistic. Fonetica și lexicul. *Analele Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*. Secțiunea IIIe. Lingvistică. T. LIV (2008): 13–39.
- ЕШАНУ, Andrei. *Univers cultural în Moldova (sec. XV–XIX)*. Chișinău: Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie, 2013.
- KORABLEV, B. Actes de Chilandar. Deuxième partie, Actes slaves. *Византийский временник XIX* (1912). Приложение. № 1 (1915): 369–651.
- LAMPE, G. W. H. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1961.
- LSJ: Liddell, Henry George, Robert Scott. *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1940.
- MIKLOSICH, Fr. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae, 1862–1865.
- MITRIC, Olimpia. Un nou manuscris din «școala» de caligrafi și miniaturisti de la mănăstirea Drago-mirna (1627). *Romanoslavica XLI* (2006): 141–146.

- MOCANU, Maria. *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei I-IV*, un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu. Blestemul – între magie și credință. *Analele Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*. Secțiunea IIIe. Lingvistică. T. LX (2014): 205–216.
- MONTANARI, Franco. *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. Leiden – Boston: Brill, 2015.
- MOŠIN, Vladimir. *Stari rukopisi Srba u Hrvatskoj od XIII do XX stoljeća*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1970.
- MS: *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii* (ed. Fr. Miklosich). Viennae, 1858.
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- SJS: *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae* (red. J. Kurz, Z. Hauptová), 1–4. Praha: Academia, 1958–1997.
- ŠAFAŘÍK, Pavel Josef. *Dřevního písemnictví Jihoslovánův*. Praha, 1873.
- TADIĆ, Novica. Zaspao sam i usnio. Tamni čas. *Etna. Časopis za satiru* 158 (januar 2017): 9. < <https://www.aforizmi.org/etna/etna158/etna9.htm> > 18.03.2018.
- URS, Otilia. Blesteme în cărțile românești vechi. *Caietele Sextil Pușcariu* II (2015): 458–480.
- ZETT, Robert. *Beiträge zur Geschichte der Nominalkomposita im Serbokroatischen. Die altserbische Periode*. Slavistische Forschungen. Bd. 9. Köln – Wien: Böhlau, 1970.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Алдачић, Дејан. Прилог проучавању клетви у усменој књижевности. *Прилози проучавању фолклора Балканских Словена*. Београд: Научно друштво за словенске уметности и културе, 2004, 12–21.
- БЕРНШТЕИН, Самуил Борисович. *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии*. Т. 1: *Язык валашихских грамот XIV–XV веков*. Москва – Ленинград: Академия наук СССР, 1948.
- Бошков, Мирјана Ж. Летописачки чланци у *Белојољском хронографу*. *Мийолошки зборник* 29 (2013): 195–220.
- Будимир, Милан. Триклети бабуни и бабице патаренске. *Са балканских изјачника*. Београд: Српска књижевна задруга, 1969, 182–201.
- Васиљев, Љупка. Орнаментика, повез и ново датовање српских рукописа Универзитетске библиотеке „А. М. Горког” у Одеси. *Зборник Музеја примјењене уметности* 19–20 (1975/1976): 159–171.
- Виноградова, Л. Н. К проблеме типологии и функции магических текстов: Формулы проклятий в народной культуре. А. М. Молдован, Л. И. Сазонова (отв. ред.). *Письменность, литература и фольклор славянских народов: XIV Международный съезд славистов (Охрид, 10–16 сентября 2008 г.)*. Доклады российской делегации. Москва: Индрик, 2008, 397–411.
- Вукић, Маја. Тетевенски Бугари у источној Србији. Биљана Сикимић (ур.). *Скривене мањине на Балкану*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 2004, 95–106.
- Вучковић, Марија. Егзоцентричне сложенице које имају структуру: број ‘три’ с аугментативним значењем + именица. Стана Ристић, Ивана Лазић-Коњик, Ненад Ивановић (ур.). *Лексиколоџија и лексикоџрафија у свейлу савремених јирисцијуа*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016, 547–564.
- ГРКОВИЋ-МЕЈДОР, Јасмина. О преводилачком умећу Солунске браће: стсл. кљати са. Јованка Радић, Виктор Савић (ур.). *Свейи Тирило и Мейодије и словенско јисано наслеђе 863–2013*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2014, 169–185.
- ГУМЕЦКАЈА, Людмила Л. К вопросу о языке молдавских грамот XIV–XV вв.. František Hejl (ed.). *Otázky dějin střední a východní Evropy I*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1971, 25–35.
- Детелић, Мирјана, Лидија Делић. „Проклет био на оба свијета”: функционално и семантичко раслојавање клетви у усменој епици. *Зборник Мајице српске за књижевност и језик* 61/3 (2013): 633–656.
- Ђаповић, Ласта. *Смрт и оностранист у кљивама*. Београд: Етнографски институт САНУ, 2009.
- ЕРСЈ: *Ејшмолушки речник српског језика* (ур. Александар Лома), 1–. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2003–.

- ЕСУМ: *Етимологічний словник української мови* (гол. ред. О. С. Мельничук), 1–. Київ: Наукова думка, 1982–.
- КАГАН, М. Д. Повесть о кончине царя Михаила Федоровича. Д. М. Буланин (ред). *Словарь книжников и книжности Древней Руси*. Вып. 3 (XVII в.). Ч. 3, П-С. Санкт-Петербург: Институт русской литературы (Пушкинский Дом) Российской Академии наук – Дмитрий Буланин, 1998, 138–141.
- КОМАТИНА, Ивана. *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*. Београд: Историјски институт, 2016.
- КОСТОВСКА, Весна. Сложенките во македонските црковнословенски текстови. *Македонски јазик* LXIV (2013): 129–136.
- ЛАЗИЋ-КОЊИК, Ивана. Концептосфера појма *клеџве* у лирским усменим песмама: лингвокултуролошки поглед. Milivoj Alanović, Jasmina Dražić, Gordana Štasni, Gordana Štrbac (ur.). *Zbornik u čast Veri Vasić. Leksika – gramatika – diskurs*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2013, 391–406.
- МАРИАНОВИЋ, Драгољуб. „Срби, мој народ, Христови су, не папини” – Однос Светог Саве према папству 13. века у светлу једног новог апокрифа. *Међународни научни скуп Осам векова манастира Милешева. Зборник радова* I. Милешева: Епархија милешевска СПЦ, 2013, 45–59.
- МЕРКУЛОВА, В. А. Восточнославянские этимологии. III. *Этимология* 1983 (1985): 58–69.
- МОШИН, В. А. Сербская редакция Синодика в неделю православия. Анализ текстов. *Византийский временник* XVI (41) (1959): 317–394.
- ПЕТРОВИЋ, Тања. Природа клетве и њене комуникацијске функције у српском језику. *Српски језик* II/1–2 (1997): 87–95.
- САМАРИЦА, Снежана. Пословице, благослови и клетве у усменој књижевности. *Књижевности и језик* LV/1–2 (2008): 13–45.
- СЕДАКОВА, И. А. Проклятие в народных болгарских песнях: Этнолингвистика и фольклорная поэтика. А. В. Гура (ответ. ред.). *Славянский и балканский фольклор. Виноградье. К юбилею Людмилы Николаевны Виноградовой*. Москва: Индрик, 2011, 225–236.
- СИНДИК, Душан. Две повеле у Хиландару о Ивану Кастриоту и синовима. Јован Р. Бојовић (ур.). *Сјановништво словенског јорижекла у Албанији*. Титоград: Историјски институт СР Црне Горе, 1991, 171–178.
- СИНДИК, Надежда Р. Поговор. Надежда Р. Синдик (прир.). *Сјуденички њишник*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Народна библиотека Србије, 1992, 401–418.
- СМ: *Словенска миџологија: енциклопедијски речник* (ред. Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић). Београд: Zepter book world, 2001.
- СТАНОЈЕВИЋ, Станоје. X Санкција. *Сјудије о српској дијаломатици* I. Београд, 1928, 1–48.
- СТАНОЈЕВИЋ, Станоје. XVIII Канцеларије. *Сјудије о српској дијаломатици* II. Београд, 1935, 43–59.
- СУБОТИЋ, Љиљана. Клетвени записи у *Сјарим српским зајисима и најџисима* Љуб. Стојановића. *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* L (2007): 887–897.
- СУБОТИЋ, Љиљана. Синтаксичко-семантичка структура клетви у епским народним песмама. *Српски језик* XIII/1–2 (2008): 137–148.
- СУЛЯК, С. Г. О языке славяно-молдавских грамот XIV–XVII вв. (к историографии вопроса). *Вестник Томского государственного университета. Филология* 4 (42) (2016): 73–97.
- ТОЛСТОЈ, Никита Ильич. *Језик словенске културе*. Ниш: Просвета, 1995.
- ФАСМЕР, Макс. *Этимологический словарь русского языка* (перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева), I–IV. Москва: Прогресс, 1986–1987.
- ФИЛИПОВА-БАЙРОВА. Мария. *Гръчки заемки в съвременния български език*. София: Българска академия на науките, 1969.
- ФОКИНА, О. Н. «Повесть о бражнике»: Проблемы происхождения и интерпретации. *Вестник НГУ*, серия: История, филология 5/2 (2006): 9–23.
- ЦЕЙТЛИН, Рая Михайловна. *Лексика старославянского языка. Опыт анализа мотивированных слов по данным древнеболгарских рукописей X–XI вв.* Москва: Наука, 1977.
- ШАНСКИЙ, Н. М. Три слова с приставкой *тре-*. *В мире слов. Книга для учителя*. Москва: Просвещение, 1985, 51–52.
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков* (ред. О. Н. Трубачев), 1–. Москва: Наука, 1974–.

ЯЦИМИРСКИЙ, А. И. Валашскія грамоты въ палеографическомъ и дипломатическомъ отно-
шеніяхъ. *Русскій филологическій вѣстникъ* LIV/3 (1905): 49–67.

ЯЦИМИРСКИЙ, А. И. Молдавскія грамоты въ палеографическомъ и дипломатическомъ отно-
шеніяхъ. *Русскій филологическій вѣстникъ* LV/1–2 (1906): 177–198.

*

BEEKES, Robert (with the assistance of Lucien van Beek). *Etymological Dictionary of Greek*, 1–2. Leiden – Boston: Brill, 2010.

CHANTRAINE, Pierre. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque: histoire des mots*, 1–4. Paris: Klincksieck, 1968–1980.

DANET, Brenda, Bryna BOGOC. “Whoever Alters This, May God Turn His Face from Him on the Day of Judgment”: Curses in Anglo-Saxon Legal Documents. *The Journal of American Folklore*, Vol. 105, No. 416 (1992): 132–165.

DEONNA, Waldemar. Trois, superlatif absolu. A propos du taureau tricorne et de Mercure triphallique. *L'Antiquité Classique* 23/2 (1954): 403–428.

ERHJ: *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*. T. 1, A–Nj. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2016.

ERNOUT, Alfred, Antoine MEILLET. *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Paris: C. Klincksieck, 1951.

ESJS: *Etimologický slovník jazyka staroslověnského* (red. Eva Havlová), 1–. Praha: Academia, 1989–.

GAGER, John G. (ed.). *Curse Tablets and Binding Spells from the Ancient World*. New York: Oxford University Press, 1992.

KRÁLIK, Ľubor. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA – Jazykovedný ústav ĽS SAV, 2015.

KROPP, Amina. How Does Magical Language Work? The Spells and Formulae of the Latin *defixionum tabellae*. Richard L. Gordon, Francisco Marco Simón (eds). *Magical Practice in the Latin West*. Leiden – Boston: Brill, 2010, 357–380.

MARJANOVIĆ, Dragoljub. The Term τρισκατάρατος in Byzantine and Serbian Medieval Literature. *Limes plus. Časopis za društvene i humanističke nauke* 2 (2016): 109–128.

MOŠIN, Vladimir. Sankcija u vizantijskoj i u južnoslavenskoj ćirilskoj diplomaciji. *Analitički historijski institut JAZU u Dubrovniku* 3 (1954): 27–52.

NIKOLIĆ, Davor. Struktura i funkcija kletvi u usmenoj i pisanoj epici. *Narodna umjetnost* 47/2 (2010): 147–162.

SKOK, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: JAZU, 1971–1974.

SCHEPER, George. Cursing. Lindsay Jones (ed.) *Encyclopedia of Religion*. Vol. 3. Farmington Hills, MI: Thomason Gale, 2005, 2097–2108.

SNOJ, Marko. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2016.

TIKTIN, H. *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 1–3. 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1986–1989.

VERSNEL, Henk S. The Poetics of the Magical Charm: An Essay in the Power of Words. Paul Mirecki and Marvin Meyer (eds.). *Magic and Ritual in the Ancient World*. Leyden – Boston – Köln: Brill, 2002, 105–158.

VERSNEL, Henk S. Prayers for Justice, East and West: New Finds and Publications since 1990. Richard L. Gordon, Francisco Marco Simón (eds). *Magical Practice in the Latin West*. Leiden – Boston: Brill, 2010, 275–354.

*

ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, Ν. Π. *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 2001.

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ, Δημήτριος. *Μέγα λεξικόν ὅλης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης: Δημοτική, καθαρεύουσα, μεσαιωνική, μεταγενεστέρα, αρχαία*, 1–15, Αθήνα: Δομή, 1964–1966.

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γεώργιος. *Ετυμολογικό λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. Ιστορία των λέξεων*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2011.

Marija Vučković

A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE WORD *TRIKLET*

S u m m a r y

The study of the compounds which first component *tro-* / *tri-* ‘three’ has the function of an intensifier has shown that such formations with an adjective or a passive participle in the second part are quite rare in contemporary language. The only well-documented form is the adjective *triklet*, the second component of which is a passive participle of the verb *kleti* ‘to curse’. It is a loanword from Church Slavonic (CS), in which compounds of this type, formed by calquing the corresponding Greek compounds, were more frequent. The Gr. adjective τρισκατάρατος ‘thrice-accursed’, model for CS *trьkľetъ*, documented already in ancient sources, was Christianized in the Byzantine era and used as an epithet applied to those who had departed from orthodox Christian doctrine (heretics, iconoclasts), and later also to the Turks. In addition, it occurred in church documents within heavenly sanctions against potential violators of the prescribed regulations (e.g. in the Evergetis Typikon). The adjective *trьkľetъ* is also attested in these two types of contexts. It was employed as an epithet attached to nouns denoting the Devil, heretics, and enemies, or to their personal names. It is noted that in non-Church literature, its use as an epithet went beyond the theological-ecclesiastical framework and was also determined by ideological and political-historical factors. As part of the curse formulae in the charters and inscriptions, the adjective was recorded in the Old Serbian, Bulgarian, Wallachian, Moldavian, Ukrainian, and Romanian sources. It occurs in those modern languages that inherit the literary tradition of medieval *Orthodox Slavdom*, showing the following differences in use. In the East Slavic languages, this adjective belongs to the conversational style and is used as a qualifier, which can be attached to nouns of different semantic types, while in the South Slavic area (primarily in the dialects of southeastern Serbia and Bulgaria) it usually occurs in the folklore curse formula: *proklet i triklet* ‘cursed and thrice-accursed’. Its use in curses is attested in modern Romanian literature as well.

Институт за српски језик САНУ
Кнез Михаилова 36, 11000 Београд, Србија
marivu74@yahoo.com

(Примљено: 1. априла 2018;
прихваћено: 21. маја 2018)

Олга Панић Кавгић
Александар Кавгић

УПОТРЕБА НЕСТАНДАРДИЗОВАНИХ ГЕОГРАФСКИХ ИМЕНА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ НА ПРИМЕРУ ЕГЗОНИМА ПРЕУЗЕТИХ ИЗ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА*

Рад се бави новијим феноменом употребе специфичне групе географских имена у српском језику која су преузета из енглеског језика: егзонима којима се означавају географски појмови изван подручја на ком се енглески језик службено употребљава. Егзоними подлежу стандардизацији у домаћим и међународним оквирима и разликују се од језика до језика (попут енглеског егзонима *Vienna* наспрам српског *Беч* или пак словеначког *Dunaj*, а наспротив ендониму *Wien*), и то услед многобројних језичких, али и културно-историјских разлога. Циљ рада, након спроведене квалитативне анализе репрезентативног узорка употребе енглеских егзонима у писаном облику у српском медијском простору на интернету, јесте да објасни и укаже на начине и адаптационе обрасце контекстуализованог испољавања неоправдане замене уобичајених српских егзонима енглеским именима.

Кључне речи: егзоним, географско име, стандардизовано име, српски језик, енглески језик.

This paper deals with a fairly recent phenomenon related to the use of a specific group of geographical names in Serbian which have been adapted from English: exonyms as labels for non-anglophone geographical locations where English is not the official language. Exonyms are subject to standardization both nationally and internationally and differ from one language to another (e.g. the English exonym *Vienna* vs. the Serbian *Beč* vs. the Slovene *Dunaj*, as opposed to the endonym *Wien*). This is due to numerous reasons, both linguistic ones and those based on cultural and historical grounds. The primary aim of this paper, upon conducting a qualitative analysis of a representative sample of English exonyms in their written form in Serbian media discourse on the Internet, is to pinpoint and explain the modes of use and adaptation models of contextualized English exonyms that substitute or occur in parallel with their corresponding standardized Serbian labels.

Key words: exonym, geographical name, standardized name, Serbian, English.

1. Увод. Циљ рада јесте да, дескриптивном анализом репрезентативних контекстуализованих примера новијих нестандардизованих егзонима адаптираних од одговарајућих енглеских назива за географске објекте ван енглеског говорног подручја, представи употребу и обрасце њиховог преузимања у писаном српском медијском дискурсу на интернету. Почетне претпоставке јесу да је употреба ових имена у односу на стандардизоване српске облике и даље релативно ретка, да пре свега обухвата топониме којима се не именују одреднице друштвене и физичке географије које су просторно, културно и друштвено-историјски најближе говорницима српског језика, да неретко

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту *Језици и културе у времену и простору* (бр. 178002), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

доводи до извесних промена у степену прототипске реализације егзонима, те да се својим карактеристикама уклапа у, како га Прћић (Prčić 2011) назива, немарни „функционални стил” и испољавање англосрпске обичајне норме на, превасходно, лексичком и ортографском нивоу.

Предмет истраживања јесте најновија категорија егзонима – позајмљена, односно, преузета имена из енглеског језика којима се именују географски објекти с неанглофоних говорних подручја, и то таква за која у српском језику постоје деценијама стандардизовани егзоними. Квалитативно истраживање спроведено је ексерпцијом оваквих новијих егзонима из узорака писаног језика са интернетских страница српских електронских медија, у периоду од септембра 2017. до марта 2018. године, при чему су у самом раду методом дескриптивне анализе приказана 22 репрезентативна примера. Ова имена, иако још увек релативно малобројна, као што ће бити показано резултатима спроведеног истраживања, без икакве стварне језички или друштвено условљене потребе ступају у конкурентски однос са устаљеним српским егзонимима у писаном медијском дискурсу.

Након општих теоријских и појмовно-терминолошких напомена о географским именима, превасходно о егзонимима, њиховој категоризацији, стандардизацији и адаптацији, биће дат посебан осврт на преузимање енглеских егзонима с тачке гледишта мерила језичке правилности, као најави описа појединачних примера у централном делу рада.

1.1. ГЕОГРАФСКА ИМЕНА И ЕГЗОНИМИ. Географска имена, поред личних и институционалних, сачињавају једну од три основне групе властитих имена у свим језицима, те представљају „*imena prirodnih i društvenih geografskih objekata u prostoru*” (CRLJENKO 2008: 77), при чему се под географским објектима подразумевају природно-географске појаве, као и друштвени просторни конструкти. Према Комисији за стандардизацију географских имена при Влади Републике Србије, „географско име јесте властито име неког одређеног места, подручја, објекта или другог географског појма од јавног или историјског интереса”, док Прћић (Prčić 2004) под географским именом подразумева „*imena/nazive država, administrativnih oblasti, naseljenih mesta i njihovih delova, jezera, mora, planina, kao i ostalih geografskih lokaliteta*” (2004: 7), да би овом попису била додата и „*imena ulica, trgova i drugih delova grada*” (Prčić 2011: 228). У складу с поменути дефиницијама, јасно је да су географска имена предмет интересовања разних научних области, од лингвистике (пре свега, топономастике¹), преко географије, историје, археологије, до картографије и геодезије.

Постоји неколико критеријума за диференцијацију топонима. Према мотивацији за именовање неког простора, могуће их је поделити на оне који су настали према топографским и „*prirodno-geografskim obeležjima lokaliteta*” и оне чији је настанак мотивисан „*društveno-relevantnim pojavama, događajima i procesima*” који су га обележили (CRLJENKO 2008: 78). С обзиром на

¹ У свом ужем одређењу, топономастика се пре свега бави именима објеката друштвене географије (називима насељених места, држава, региона и слично), али ће се овде под термином ‘топоним’ подразумевати име сваког географског објекта, па тако и оних из домена физичке географије, попут, на пример, рељефних и хидрографских облика.

именоване облике географског простора, према Комисији за стандардизацију географских имена, постоје хороними, ојконими, ороними и хидроними, док прецизнију поделу наводи Црљенко (CRLJENKO 2008: 79), и то на територионе, региониме, орониме, мареониме, хидрониме, ојкониме, несониме и одониме. За овај рад релевантне ће бити класе административних и природних хоронима и регионима (имена држава, области или других већих географских целина са административно регулисаним статусом или без њега), оронима (планине, брда и брдско-планински ланци), ојконима (имена насељених места), несонима (имена острва и архипелага) и мареонима (имена мора, океана и делова светских мора). Најважнији критеријум диференцијације топонима у овом истраживању јесте онај, како га је Црљенко (CRLJENKO 2008) описала, који географска имена разликује према језичком подручју на којем се налазе у односу на оно на којем се употребљавају у говору – другим речима, подела топонима на ендониме и егзониме. Термин ‘егзоним’ (енг. *exonym*) први уводи Орусо (AUROUSSEAU 1957), док је ‘ендоним’ (енг. *endonym*), као његов антоним, скован тек накнадно. Алтернативни термини јесу ‘ксеноним’ и ‘аутоним’, али они нису ушли у ширу употребу.

Група стручњака за географска имена при Уједињеним нацијама (*United Nations Group of Experts on Geographical Names – UNGEGN*) ендоним² дефинише као име географског објекта у службеном или већинском језику на територији на којој се дати објекат налази, док се егзонимом сматра назив у одређеном језику којим се именује географски објекат ван територије где се дати језик говори и који се по свом облику разликује од оног употребљаваног у званичном или већинском језику на територији на којој се објекат налази. Донекле поједностављено, према Видовићу (VIDOVIĆ 2007), егзонимима се сматрају имена за географске објекте ван говорног подручја датог језика, односно, домаћа имена за стране топониме у одређеном језику. Стога би српски егзоними били српска географска имена која се употребљавају за географске објекте изван подручја где је српски језик у службеној употреби, а разликују се, у већој или мањој мери, од изворних имена. У складу с овим, српски ендоними представљали би српска географска имена којима се обележавају објекти на територији где се као службени језик користи управо српски.³

Веома је битно нагласити да ниједно име само по себи није ендоним или егзоним, већ оно такав статус стиче језичким и геополитичким околностима у којима се употребљава (JORDAN 2016). Оваква имена често имају и незанемарљив симболички значај, те се неки ендоними одликују амелиоративним па и етноцентричним призвуком, док у прошлости није бивало ретко да се егзоними формирају имајући у виду пејоративна стилска обележја. Употреба егзонима је и данас осетљиво међународно питање због, на пример,

² Иако се ендонимима и егзонимима могу сматрати, осим географских имена, и припадајући етници и ктетици, у овом раду наведена два термина односиће се искључиво на називе објеката физичке и друштвене географије.

³ Понуђена одређења представљају најконцизније дефиниције, али се ситуација донекле компликује ако се у обзир узму употреба и правно-политички статус мањинских језика у одређеној средини, те се тако може расправљати о егзонимском или пак ендонимском статусу мађарског облика *Szenttamás* за Србобран у Србији, или, у случају српске егзонимско-ендонимске недоумице, о статусу облика Сентандреја према *Szentendre* у Мађарској.

колонијалне прошлости појединих народа и њихових језика, те наметнутих имена домицилном становништву које све успешније своје ендониме у Уједињеним нацијама успева да прогласи међународним називима, као у случајевима Шри Ланке⁴ и Мјанмара (*Sri Lanka* и *Myanmar*), уместо некадашњих имена Целон и Бурма (*Ceylon* и *Burma*). Џордан (JORDAN 2016) наглашава да међународно географско име, иначе, није посебна, трећа, статусна категорија имена јер сви ендоними или егзоними, који већ и сами по себи представљају статусне категорије топонима, могу да поприме додатну функцију међународног имена.

1.2. КАТЕГОРИЗАЦИЈА ЕГЗОНИМА. С етимолошко-творбене тачке гледишта, егзоними могу имати потпуно различите облике и основе у односу на ендоним (нпр. мађ. *Németország*, франц. *Allemagne* и енг. *Germany*, према нем. *Deutschland*), могу бити сродне речи које се донекле разликују у изговору и/или писању (срп. Румунија и франц. *Roumanie*, наспрам рум. *România*), или пак представљају делимичне или потпуне преведенице (хрв. *Nizozemska* и енг. *The Netherlands*, у односу на хол. *Nederland*). У овом раду предлаже се хијерархијска категоризација егзонима по Тејлоровом (TAYLOR 1989) одређењу концепта језичке категоризације заснованом на принципу прототипа.

Прототипским представницима, односно, центром категорије сматрали би се такозвани прави егзоними. Они поседују сва кључна својства, тј. дијагностичка обележја категорије егзонима – то су имена која се у неком језику користе за означавање географског објекта ван територије на којој се тај језик говори као службени и/или већински, а истовремено се морфолошки, фонетско-фонолошки и правописно у највећој могућој мери разликују од одговарајућег облика у језику државе у којој се дати географски објекат налази, односно, од имена које матични или већински народ употребљава (нпр. срп. Финска наспрам фин. *Suomi*). Концентричним круговима који се прогресивно удаљавају од центра категорије биле би представљене следеће класе егзонима које, ваља напоменути, нису увек јасно и недвосмислено одељене једна од друге: 1) кругом најмањег обима – преведени, по правилу сложени топоними, махом настали поступком потпуног или делимичног структурног превођења, тј. калкирања (нпр. срп. Стеновите планине наспрам енг. *Rocky Mountains* или Нови Мексико према *New Mexico*); 2) следећим, већим кругом – фонетско-фонолошки егзоними (срп. Париз и енг. *Paris*, наспрам франц. *Paris*), који, у случајевима непостојања кореспондентних фонема и одговарајућих графема у циљном језику, укључују и фонолошку и графолошку апроксимацију (Kovačić 2017: 48) и, коначно, 3) кругом највећег обима – правописни (срп. Ново Место наспрам словеначког *Novo mesto*), који, у суштини, чине групу која се граничи с класом ендонима и које многи аутори и не сврставају у егзониме због истоветности с изворним називом на свим нивоима осим правописног.

Осим описане прототипски засноване категоризације на синхроној равни, на дијахроном плану егзониме је могуће поделити на савремене (нпр.

⁴ Примери стандардизованих српских егзонима (савремених и историјских) биће описати малим верзалом (нпр. Шварцвалд), новоуведени облици по узору на енглеске егзониме малим верзалом курзивно (*Црна шума*), а страни егзоними и изворни ендоними курзивно (енг. *Black Forest*, нем. *Schwarzwald*).

данашњи српски егзоним Истанбул) и историјске или традиционалне (некадашњи Цариград или Константинопољ), који су и даље у употреби у одговарајућим контекстима – текстовима с историјском тематиком и књижевним делима, или чији се трагови налазе у устаљеним изразима попут ‘колоњске воде’ на српском или пак назива јела *Peking duck* на енглеском језику. Коначно, на социolingвистичкој равни, осим стандардизованих, Видовић (Vidović 2007) спомиње и дијалекатске егзониме, који такође сами могу бити савремени или историјски (нпр. некадашњи хрватски назив за Фиренцу у дубровачкој регији био је *Fjerenca*).

1.3. СТАНДАРДИЗАЦИЈА ЕГЗОНИМА. Стандардизација географских имена, па тако и егзонима, представља сложен интердисциплинарни процес, којим се теоријски баве истакнути аутори попут Рејпера (RAPER 2000), Кадмона (KADMON 2006; 2007), Џордана (JORDAN 2011; 2016), Раукоа (RAUKKO 2007) и Вудмана (WOODMAN 2007), док је Група стручњака за географска имена при Уједињеним нацијама, у коју спада и засебна Радна група за егзониме (*Working Group on Exonyms*), задужена за институционалну стандардизацију у светским оквирима. Проблемом егзонима и припадајућих етника и ктетика у бившем заједничком српскохрватском језику бавили су се Пешикан (1958), Шимуновић (ŠIMUNOVIĆ 1983), Гостл (GOSTL 1984) и други, уз напомену да су се српски (источни) и хрватски (западни) стандард по овом питању увек у одређеној мери разликовали, пре свега кад се радило о транскрипцији и, у случају ћириличног писма, и транслитерацији страних имена.

У новије време, о страним географским именима у српском језику и њиховој адаптацији и стандардизацији пишу Прћић (2002; PRČIĆ 2003; 2004; 2011), Обрадовић (2016) и Јовановић (JOVANOVIĆ 1998), посвећено им је поглавље у *Правопису српскога језика* (Пешикан – Јерковић – Пижурица 2010), а као изоловане случајеве поједине егзониме анализира и Клајн (2016). Истовремено, још увек није израђена опсежна дигитална база српских географских имена, под којима се подразумевају како ендоними, тако и егзоними. На састављању таквог регистра тренутно ради споменута Комисија за стандардизацију географских имена, коју, између осталих, чине представници Института за српски језик и Географског института „Јован Цвијић” Српске академије наука и уметности, Републичког геодетског завода, Републичког завода за статистику, Војногеографског института, Министарства спољних послова и још четири републичка министарства.

Стандардизација егзонима, бар с лингвистичке стране, не би била могућа да у језику примаоцу не постоје устаљени и прихваћени принципи адаптације страних имена. Да би се у потпуности сагледало како се преузети енглески егзоними у истраженом корпусу паралелно јављају са стандардизованим страним географским именима, потребно је укратко се осврнути на начела адаптације оваквих имена у српском језику.

1.4. НАЧЕЛА АДАПТАЦИЈЕ СТРАНИХ ГЕОГРАФСКИХ ИМЕНА СИСТЕМУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА. Према принципима адаптације већине страних властитих имена (свих личних, те већине географских, институционалних и осталих имена) систему српског језика, она „podležu adaptaciji na nivou forme, koja se sastoji od

prilagođavanja izvornih oblika izgovornoj, pravopisnoj i gramatičkoj normi standardnog srpskog jezika”, те „njenu okosnicu čini transkripcija na ćirilčko i latiničko pismo” (PRĆIĆ 2011: 229). Географска имена, међутим, могуће је понекад адаптирати и на нивоу садржине, поступцима делимичног или потпуног превођења, при чему се по правилу ради о структурном превођењу, тј. калкирању, како га одређује Прћић (PRĆIĆ 2011: 179), као у случају имена Стеновите планине или Нови Мексико, већ представљених у одељку 1.2. Код потпуног превођења елемената који су изворно заједничке именице, енглески елементи имена дословно су преведени одговарајућим српским кореспондентима (*Rocky* – Стеновите, *Mountains* – планине), док код делимичног превођења долази до комбиновања превођења и транскрипције (*New* – Нови, *Mexico* – Мексико). Овим поступцима, између осталог, настају и имена која припадају већ споменутој категорији преведених егзонима.

Конечно, на крају прегледа прихватљивих начина адаптације страних географских имена, веома је битно споменути такозване укоренење облике – одавно прихваћене егзониме, попут Вашингтона, Чикага, Глазгова или Аљаске, који су адаптирани систему језика примаоца, али по начелима која нису у складу с данас важећим правилима формалне адаптације. Овакви облици, настали било утицајем посредовања трећег језика (најчешће немачког, у случају преузимања енглеских имена у српском) или услед недовољно интензивног усменог контакта и тиме проузрокованог ослањања на искључиво графолошку варијанту изворног имена, данас не би требало да буду подложни накнадној реадaptацији јер представљају део српске језичке и културне традиције⁵.

Оно што је у потпуности противно српском стандарду адаптације географских имена јесте такозвана нулта адаптација, односно, дословно преузимање, тј. преписивање имена из енглеског језика, без икаквог фонолошко-графолошког прилагођавања систему српског језика, што ће у одељку 3.1.2. бити приказано у примерима 6 и 8 (*CAPE VERDE* и *WEST INDIES*). Хлебџић (2009) овакав поступак назива „пресликавањем облика стране речи” и дефинише га као „пренос речи из оригинала у превод без икаквих модификација, у изворном правописном облику” (2009: 114).

Детаљан преглед начела адаптације страних географских имена систему српског језика, поткрепљен многобројним примерима, дат је у поглављу „Прилагођено писање имена из страних живих језика (транскрипција)” у *Правилнику српског језика* (Пешикан – Јерковић – Пижурица 2010), у којем је за ово истраживање од посебног значаја део о транскрипцији имена из енглеског језика (2010: 186–195), настао на основу смерница постављених у Прћић (2002), те у потпуности развијених и у лексикографској пракси спроведених у Прћић (PRĆIĆ 2004).

⁵ Укоренење називе не би требало поистоветити с некада употребљаваним погрешно адаптираним именима која су због потпуне обличке различитости у односу на изговорну варијанту на изворном језику и изобличавања имена релативно брзо изашла из употребе у српском. Такви су, рецимо, примери некадашњег облика данашњег имена Јута, за америчку савезну државу (енг. *Utah*), у српским школским географским атласима до педесетих година 20. века адаптираног пуком транслитерацијом као Утах или пак наслов романа Марка Твена „Том Сојер”, од енглеског личног имена *Tom Sawyer*, у наведеном периоду преузетог као „Тома Савијер”.

2. ПРЕУЗИМАЊЕ ЕНГЛЕСКИХ ЕГЗОНИМА УМЕСТО УПОТРЕБЕ СТАНДАРДИЗОВАНИХ СРПСКИХ ОБЛИКА. Увођење конкурентских адаптираних енглеских егзонима један је од појавних облика такозваног немарног „функционалног стила”, што је већ изнесена претпоставка о чијој ће утемељености више речи бити у завршном делу рада, након анализе репрезентативних примера.

Ако се употреба оваквих егзонима сагледа кроз призму мерилâ језичке правилности према Ивићу и др. (2007: 53–61) и Џорданових критеријума за употребу егзонима (JORDAN 2011), као релевантно се показује мерило континуитета, према којем се не би требало одрицати већ постојећих (мада све ређе употребљаваних) облика (2007: 59). Овде, истина, није случај да су устаљени српски егзоними све ређе употребљавани, али свакако важи став да се не би требало одрицати већ постојећих облика, нарочито ако су они стандардизовани и прихваћени у најширој употреби. Ово је у складу и с мерилем реалности, чији је један од императива да се оно што се у језику потврдило и учврстило не може игнорисати (2007: 59). Подела етника и ктетика на старе, устаљене и нове, што је у Обрадовић (2016: 67) поткрепљено примерима српских именичких и придевских облика изведених од назива америчких савезних држава, може се применити и на егзониме, који, као што је образложено у одељку 1.2., могу бити историјски или традиционални, савремени и, у овом одељку додати, такозвани новоуведени називи. На пример, некадашњи српски егзоним Западне Индије, замењен је данас устаљеним и стандардизованим Антили, док се у анализираном корпусу, у примеру 8, јавља као нови, из енглеског директно преузет облик *WEST INDIES* (енг. *West Indies*), те је ту реч о нултој адаптацији. С друге стране, у примеру 9, забележен је још један нови егзоним *Западна Индија*, налик старом Западне Индије, што се коси с другим императивом мерила реалности, као и Џордановим (JORDAN 2011) критеријумом избегавања реактивирања историјских и/или неупотребљаваних егзонима, по којима се оно што је у језику мртво не би требало „враћати у живот”. Облик *Западна Индија*, осим овог, коси се и с мерилем јасности, које налаже да речи морају имати јасно разграничена значења (Ивић и др. 2007: 54–55), пошто, као што ће бити објашњено у одељку 3.1.2., није јасно на који се референт у физичкој стварности односи, а данас се не сматра ни политички коректним у светлу некадашњих колонијалних освајања.

Коначно, није згорег напоменути да, када се ради о егзонимима, као уосталом и о већини властитих имена уопште, постојање синонимских облика, који спадају под мерило богатства језика, није уобичајено из више разлога, како језичких (не уведе ново значење нити стилско обележје и супротстављају се принципу језичке економије), тако и оних ванјезичких (правно-политичких, културних, привредних). Зато варијантне облике није потребно очувати, осим у ретким случајевима, попут устаљеног Зеленортска Острва, напореда с међународним називом Кабо Верде у свету дипломатије, о чему ће опширније бити речи у одељку 3.1.2., или пак у малобројним реадaptираним укореењеним облицима који ће бити споменути у закључним разматрањима.

2.1. Корпус и методологија истраживања. Корпус за истраживање прикупљан је, како је у уводу напоменуто, у периоду од шест месеци, од септембра 2017. до марта 2018. године, претраживањем релевантних интернетских

страница на српском језику, на латиничном писму⁶. Полазну основу за сакупљање корпуса представљала је двојезична листа од по три стотине стандардизованих српских и енглеских имена која се односе на државе чланице Уједињених нација, њихове главне градове, остале велике светске градове (изнад 500 000 становника), те имена већих и значајнијих објеката физичке географије – река, језера, планина и планинских ланаца, архипелага, мора и океана, залива и канала. Листа ових имена формирана је на основу четири квантитативно релевантна и језички и/или друштвено-политички меродавна и прескриптивна извора:

- одредница из *Englesko-srpskog rečnika geografskih imena* (PRČIĆ 2004)⁷, и то искључиво оних које се односе на имена ван англофоног говорног подручја;
- поглавља о писању великог слова и прилагођавању имена из страних језика у *Правопису српског језика* (ПЕШИКАН – ЈЕРКОВИЋ – ПИЖУРИЦА 2010), нарочито оних тачака које се тичу транскрипције имена из енглеског језика и имена из других језика у енглеском, а на основу предлога изнетих у Прћић (2002);
- *Речника језичких недоумица* (КЛАЈН 2016), као и
- званичног списка држава на српском језику и њихових међународно стандардизованих еквивалената на интернетској страници Министарства спољних послова Републике Србије.

Овако добијен двојезични попис релевантних имена, уз претпостављене преузете енглеске облике (на пример, срп. БАВАРСКА – енг. *Bavaria* – преузето као *БАВАРИЈА*), послужио је као полазиште за претраживање интернета помоћу претраживача Гугл, при чему су, као што је већ напоменуто, у обзир узете само латиничне интернетске странице због могућих проблема у меродавности добијених резултата овако спроведеног истраживања јер би се, рецимо, облик као што је Њест Индиес (од латиничног *West Indies*) јавио из пуких техничких разлога. Као ирелевантни одбачени су резултати који не одсликавају употребу географских имена у медијском дискурсу (титловани преводи страних филмова, блогови, личне странице и форуми на друштвеним мрежама и слични садржаји). Из резултата претраге такође су, због различитих принципа адаптације, изостављена страна географска имена (или њихове изведенице) која представљају део институционалних имена или заштићених робних марки и трговачких имена, попут фудбалског клуба *Milan*, трактора *Belarus* или вотке *Finlandia*. Коначно, у обзир нису узети ни припадајући српски етници и ктетици, скорије анализирани у Обрадовић (2016) и Јовановић

⁶ Претраживање ћириличних интернетских страница дало би нове резултате који би, уз овде разматране примере у латиничним текстовима, због примењене или пак непримењене транслитерације, додали још једну битну димензију сагледавању ове теме. С обзиром на постављена ограничења која се тичу предвиђеног обима рада, аутори сматрају да би нестандартизоване српске егзониме преузете из енглеског језика у ћириличним текстовима свакако вредело посебно сагледати као будућу допуну овог истраживања.

⁷ Према Хартмановој и Џејмсовој класификацији лексикографских дисциплина (HARTMANN – JAMES 2002: 85–86), *Englesko-srpski rečnik geografskih imena*, као главни извор овде анализираних егзонима, био би окарактерисан као двојезично специјализовано ономастичко лексикографско издање. Наведене карактеристике су од значаја јер указују на обраду језичког материјала која одговара потребама овог рада.

(Jovanović 1998), те, раније, у Пешикан (1958), пошто њихово проучавање излази ван претпостављених ужих тематских оквира овог рада.

С друге стране, у смислу одабира извора грађе, изузеци су направљени одлуком да се у релевантне резултате укључе географска имена са:

- највећег српског туристичког портала *Сујеродмор* и портала *На води*, како због бројности и учесталости тражених имена, тако и због чињенице да су ови вебсајтови по својим разноврсним, како информативним тако и путописним, садржајима веома слични неким од рубрика и тема на страницама које су укључене у корпус, попут *Блица*, *B92*, *Вечерњих новостии* или *Lifestyle-a*;
- интернетске странице *Нове српске политичке мисли*, на којој се износе ставови и расправе на политичке и геостратешке теме, налик аналитичким садржајима у дневним листовима *Политика* и *Данас*, који јесу део проучаваног корпуса, те
- интернетске странице SBB-a, највећег регионалног кабловског дистрибутера, због мноштва вести које садрже егзониме, а односе се на корисничке услуге у понуди у различитим деловима света.

Претраживање је, како је и очекивано, показало доминантну употребу стандардизованих српских егзонима, али је пронађено и 175 примера употребе егзонима преузетих из енглеског језика за које постоје устаљени српски еквиваленти. Овакви примери преузети су и забележени у свом реченичном контексту, са свим релевантним подацима о извору и датуму постављања на интернет, чиме је утврђено да су сви употребљени у последњој деценији – од 2008. до 2018. године, и то на интернетским страницама двадесет различитих медијских кућа и портала, веома разноликих по критеријумима стандарда квалитета, професионалног реномеа, циљне публике и тематске оријентације⁸. Даљом претрагом утврђено је да већина одабраних текстова представљају изворне ауторске чланке, док је приближно трећина настала преводом страних новинских вести или агенцијских извештаја, и то превасходно са енглеског језика. Где год је установљено да се ради о преводу на српски, приликом навођења одговарајућег дела текста с релевантним примером географског имена, дат је податак о страном извору.

Коначно, како се начини и типови испољавања употребе енглеских егзонима у анализираном корпусу понављају у различитим примерима, у неким случајевима и до десет пута, у раду су представљена и описана двадесет два контекстуализована репрезентативна примера. При њиховом одабиру, у обзир је узет како критеријум заступљености појединих врста географских имена у корпусу и медија из ког су примери преузети, тако и могући узроци и начини преузимања одређених група имена, с циљем сажетог приказивања праве слике добијених резултата. Одабрани примери и групе имена у које спадају сагледани су методом дескриптивне анализе унутар одговарајућих

⁸ У самом раду, услед просторних ограничења, у оквиру својих категорија наведени су и описани репрезентативни примери употребе нестандардизованих егзонима забележени само на следећим латиничним страницама: *Blic online*, *Политика online*, *Вечерње новостии online*, *Vreme online*, *B92*, *Vesti.rs*, *NI info*, *Nova srpska politička misao*, *Global Voices*, *Lifestyle*, *Ona*, *Grazia.rs*, *Superodmor*, *Na vodi* и *SBB*.

појмовно-терминолошких оквира представљених у одељцима 1 и 2, уз истацање њихових специфичности и извођење могућих закључака и генерализација на основу уочених образаца који се тичу контекста њихове употребе и типа обличке и/или садржинске адаптације.

Анализа географских имена из корпуса у централном одељку овог рада, кроз двадесет два репрезентативна контекстуализована примера, обухвата расправу о употреби новопозајмљених енглеских егзонима за следеће устаљене егзониме у српском језику: Грузију, Јерменију, Летонију, Либан, Саудиску Арабију, Зеленоортска Острва (и Зеленоортска острва), Антиле, Шварцвалд, Баварску, Техеран, Санкт Петербург, Милано, Торино, Гетеборг, Ламанш и Персилски залив. Сва наведена имена, уз стандардизоване енглеске егзонимске парњаке, као и по узору на њих настале нестандардизоване српске егзониме, дата су у виду обједињеног прегледа анализираних имена у Табели 1, на крају одељка који следи.

3. АНАЛИЗА КОРПУСА: УПОТРЕБА ЕНГЛЕСКИХ УМЕСТО УСТАЉЕНИХ СРПСКИХ ЕГЗОНИМА. Одабрани егзоними подељени су у групе имена којима се означавају облици географског простора као одреднице физичке или друштвене географије, те ће тако у наставку рада на почетку бити разматрани хороними, прво административни, а затим они који, као архипелашка имена, могу бити сматрани административним именима ако имају статус независне државе или их је пак прихватљивије сматрати несонимима ако се односе на скупину острва без правно-политичког статуса. Као подгрупа хоронима посебно ће бити заступљени регионими, и то природни, који се могу сврстати и у класу оронима, те административни, као обележја области са статусом федералних јединица. Следи анализа употребе егзонимских ојконима, те, на крају, имена залива и канала, као својеврсних оронимско-мареонимских јединица. Редослед наведених топонимских класа није случајан, већ се одлике обличке реализације, начина преузимања из страног језика или тенденција у употреби извесног имена у свакој наредној категорији по образложеним критеријумима надовезују на наведене одлике последњег описаног примера у претходној групи.

3.1. Хороними са статусом српских и енглеских егзонима. На почетку анализе биће размотрена употреба типичних административних хоронима, затим оних који, као називи острвских држава и/или архипелага, паралелно имају и статус несонима, те административних и/или природних регионима као подгрупе хоронима. Као увод у расправу о нестандардизованим називима држава и области, ваљало би укратко се подсетити да у српском језику постоје четири творбена модела за формирање назива страних држава, које сумира Јовановић (Jovanović 1998: 33–34), наводећи да се за ознаку земље користи: 1) поименичен придев женског рода чија основа има или нема морфофонолошке сличности с одговарајућим ендонимом или међународним називом (Француска, Немачка), 2) формално права именица са завршетком на *-ja/-на*, углавном морфофонолошки слична или истоветна ендониму или међународном називу (Аустрија, Аргентина), 3) позајмљеница без типског творбеног обрасца, углавном мушког рода, нарочито у случају далеких, азијских, афричких и јужноамеричких земаља (Габон, Катар, Еквадор), и, ређе, женског

рода са завршетком на *-a* (Ангола), те 4) вишечлан преведен назив, који обавезно садржи барем једну заједничку именицу, попут ‘република’, ‘држава’, ‘острво’ и слично (Доминиканска Република, Сједињене Америчке Државе, Соломонова Острва), те, у оквиру ове групе, називи неких острвских држава или регија множинског типа (Малдиви).

Посматрано кроз призму прототипске категоризације егзонима објашњене у одељку 1.2., велики број имена из творбено заснованих категорија 1) и 2) представљао би праве, прототипске егзониме који чине центар категорије, уз извешан број фонетско-фонолошких егзонима као припадника другог концентричног круга. Група 4), с преведеним егзонимима, била би мало удаљенија од прототипа, односно, чинила би први (најмањи) од три концентрична круга, док би категорија 3) углавном садржавала правописне егзониме који се, као што је наглашено, граниче с класом ендонима, као најмање морфофонолошки различити облици у односу на изворне. У анализи која следи у обзир ће бити узете обе класификације – како она заснована на творбеним обрасцима и представљена у Јовановић (Jovanović 1998: 33–34), тако и у овом раду предложена прототипски заснована категоризација према Тејлоровом (Taylor 1989) моделу.

3.1.1. Административни хороними. Највећи број енглеских хоронима у истраженом корпусу односи се на државе које су поново стекле своју независност распадом СССР-а почетком деведесетих година прошлог века. Три устаљена српска егзонима, који припадају другом наведеном творбеном обрасцу – Грузија, Јерменија и Летонија, у укупно дванаест пронађених текстова замењена су адаптираним енглеским егзонимима *Џорџија* (енг. *Georgia*), *Арменија* (енг. *Armenia*) и *Латвија* (енг. *Latvia*).

Немалу забуну изазива топоним *Georgia*, којим се у енглеском језику, као ендонимом означава америчка савезна држава, а као егзонимом независна кавкаска република, те једино језички и/или ванјезички контекст омогућава приписивање одговарајућег референта овом имену. Како у српском језику таква топонимска двосмисленост не постоји захваљујући постојању два српска егзонима – Џорџије у Сједињеним Америчким Државама и Грузије на Кавказу, постаје јасно да је употреба облика *Џорџија*, у примеру 2, уместо Грузија, преводилачка грешка настала услед немара или недостатка опште информисаности. С друге стране, у случају топонима *Арменија* (пример 3) не постоји никаква двозначност везана за преузети енглески егзоним, пошто се он односи искључиво на јужнокавказку републику Јерменију, а до замене српског устаљеног облика поново је дошло површним превођењем текста као целине. Важно је истаћи да је у оба споменута случаја матични ендоним за властиту државу на грузијском, односно, јеременском језику и писму потпуно другачији од српског и енглеског егзонима, односно, од међународног имена, што значи да је осим транслитерације извршена и потпуна обличка промена у односу на модел. Дакле, с тачке гледишта прототипске категоризације, Грузија и Јерменија, као и напотребно преузети облици *Џорџија* и *Арменија*, представљају такозване праве егзониме.

С друге стране, уочљива је све чешћа употреба топонима *Латвија* (примери 1 и 2) уместо устаљеног српског егзонима Летонија којим се именује

једна од прибалтичких држава, заснованог на средњовековном латинском називу те земље (Клајн 2016). Другим речима, име Летонија јесте историјски ендоним, али и данашњи прави, прототипски српски егзоним. На основу савременог летонског ендонимског облика *Latvija*, који не захтева транслитерацију на латинично писмо, наспрам енглеског *Latvia*, може се извести исхитрен закључак да се говорници српског језика приклањају изворном ендониму, а не непотребном посредничком егзониму, те да би тако име Латвија своје место нашло у најудаљенијем „кругу” у односу на центар категорије егзонима, као облик директно повезан с ендонимским. Но, с обзиром на бројност и интензитет међујезичких и међукултурних контаката говорника српског језика с енглеским, у односу на летонски језик, много је вероватније да у српском долази до преузимања енглеског егзонима, било у процесу превођења или данас већ инерцијске употребе, нарочито у политичком и спортском новинарском дискурсу⁹.

1. Simbol srpskog Otpora našao se i na transparentima demonstranata u prestonici **Latvije** Rigi, održanim pre nedelju dana protiv kontroverznog međunarodnog Sporazuma o zaštiti autorskih prava na internetu (ACTA). (*Blic online*: 20. 2. 2012.)¹⁰
2. Pogledajmo kartu sveta: sa koje sve strane može da se napadne Rusija? [...] 4. Kavkaz – **Džordžija** (i Jermenija), probano za vreme one pretposle Olimpijade. Nije uspeo. [...] Ovo nije samo Ukrajinska kriza. Napad ide preko Estonije, Letonije, **Latvije**, Baltika, Poljske... (*Nova srpska politička misao*: 2. 5. 2014.)
3. Objavljena je mapa najkorumpiranijih zemalja sveta, pogledajte gde je Srbija Srbija u društvu Albanije, Moldavije, BiH, Crne Gore, **Armenije**, Makedonije... (*Blic online*: 3. 12. 2014; izvor: *Beta*)

Случај сличан претходном представља и употреба топонима *ЛЕБАНОН*, као у примеру 4, наместо правог српског егзонима ЛИБАН, утолико што је ендонимски модел на арапском фонолошки веома сличан енглеском егзониму *Lebanon*, те би потоњи облик, према прототипској категоризацији, спадао у други „круг” фонетско-фонолошких егзонима. Западни стандард некадашњег заједничког српскохрватског језика, те, последично, и данашњи хрватски, прописује за ову блискоисточну државу име *Libanon*, те се данашњи облик *ЛЕБАНОН* у српском језику, поред недвосмисленог утицаја енглеског, делимично може приписати и дугогодишњој географској и културној блискости

⁹ Употреба имена *ЛАТВИЈА* уместо Летонија посебно је била честа у телевизијским емитацијама и штампаним медијима током Европског првенства у кошарци септембра 2017. године, и то поготово уочи, током и након сусрета српске и летонске репрезентације у првом колу групне фазе такмичења.

¹⁰ Примери употребе нестандардизованих егзонима по правилу су дати у свом реченичном контексту или им, уколико је потребно, претходи и наслов или поднаслов чланка у којем су забележени. Сви примери у целисти су наведени онако како су пронађени на интернету, без исправљања могућих граматичких, лексичких или правописних грешака (попут наводника употребљених према правилима енглеске ортографије), уз напомену да је једино егзоним накнадно истакнут полуцрним словима, ради лакшег уочавања у издвојеном одломку. На крају су у заградама дати подаци о извору, следећим редоследом: интернетска страница, односно, назив одговарајућег електронског медија, датум објављивања чланка на страници и, уколико је било могуће доћи до информације о њему, примарни домаћи или страни извор из којег је чланак преузет и/или преведен (као у примерима 3 или 10). Сви примери су на почетку нумерисани, бројевима од 1 до 22.

с језичком заједницом која користи облик *Libanon*. Док се за *АРМЕНИЈУ* може применити исти аргумент могућег уплива хрватског облика, то је мање вероватно у случају поменуте *ЛАТВИЈЕ*, пошто се и хрватски језикословци (BROZović 2001; SRLJENKO 2008), признајући постојање оба облика у свом језику, на основу доминантне језичке праксе махом залажу за стандардизацију и најширу употребу хрватског облика *Letonija*, истоветног српском егзониму.

4. Virtuelni muzej cenzure ne prikuplja samo podatke o cenzuri, nego i podržava umetnike koji su bili cenzurisani, podižući svest o cenzuri u **Lebanonu**, poziva na promene u zakonu i smatra vlast odgovornom za cenzuru. (*Global Voices*: 15. 12. 2014.)

Још један егзоним делимично настао по угледу на ендоним с арапског говорног подручја јесте САУДИЈСКА АРАБИЈА, име највеће државе Арабијског полуострва у западној Азији, назване по оснивачу модерне краљевине Ибн Сауду. Тако је одговарајући хороним у арапском, са дословним значењем 'саудска арапска краљевина', настао придевским извођењем од антропонима (имена династије – Сауд), у енглеском језику именован као *Saudi Arabia*. У српском, осим споменутог стандардизованог облика, у медијима се, углавном у преведеним чланцима, неретко јавља и скорије преузет енглески облик без српског придевског суфикса – *САУДИ АРАБИЈА* (пример 5), шест пута забележен у корпусу, или, ређе, *САУДИЈА*, као постојећи облик који није уочен у овом истраживању.

5. Indeks kurupcije 2017.

54. Slovačka; 57. Hrvatska; 57. **Saudi Arabija**; 59. Grčka... (*Vreme online*: 1. 3. 2018.)

3.1.2. АДМИНИСТРАТИВНИ ХОРОНИМИ И/ИЛИ НЕСОНИМИ. Још један очигледан пример неутемељеног увођења енглеског егзонима којим се означава име независне државе, у овом случају архипелага, јесте употреба директно преузетог топонима *CAPE VERDE* (пример 6, где је као осим као хороним, једном употребљен и као основа за одговарајући етник), односно, у неадекватно транскрибованом облику, *КЕЛП ВЕРДЕ* (пример 7), уместо традиционалног *ЗЕЛЕНОРТСКА ОСТРВА* – српског преводног егзонима, те као таквог, припадника категорије најближе прототипској, и, истовремено, типичног представника четвртог споменутог хоронимског творбеног обрасца. Употребу потоњег облика препоручују Прћић (PRČIĆ 2004) и Пешикан, Јерковић, Пижурица (2010), док је препорука Минситарства спољних послова Републике Србије увођење новијег српског правописног егзонима *КАБО ВЕРДЕ*, насталог, у оквиру трећег творбеног обрасца, адаптацијом међународног имена *Cabo Verde* – изворног португалског имена ове некадашње западноафричке колоније. Оно је прихваћено 2013. године као званично име ове државе у Уједињеним нацијама и другим међународним телима, те се у енглеском језику данас користи уз већ уобичајено *Cape Verde*, а у српском, у облику *КАБО ВЕРДЕ*, као облик најудаљенији од прототипске реализације егзонима, највише у дипломатским и политичким круговима, уз већ устаљено *ЗЕЛЕНОРТСКА ОСТРВА*, у осталим контекстима. Дакле, *CAPE VERDE*, тј. *КЕЛП ВЕРДЕ*, из енглеског језика, представља треће, потпуно непотребно новоуведено име.

На овом месту није згорег подсетити на чињеницу да се употреба великог почетног слова код оваквих географских имена, према *Правопису*

српског језика, т. 50д, насупротив енглеској норми, разликује у зависности од тога да ли се, по критеријумима друштвене географије, сматрају административним хоронимом (као у наведеним примерима) или пак несонимом, кад се у случају именовања групе острва у обзир узимају само природне одлике, односно, параметри физичке географије. Ако се ради о несониму, наведени топоним пише се као **ЗЕЛЕНОРТСКА ОСТРВА**, јер се „delimično ili potpuno prevedena višechlana geografska imena pišu velikim početnim slovom samo kod prvog člana” (PRČIĆ 2004: 20), осим ако се ради о вишечланим називима држава, кад се сви чланови имена пишу великим почетним словом.

6. Tvrdnju je navodno izgovorio predsednik berze u **Cape Verde**-u Veríssimo Pinto u jednoj debate na državnoj radio stanici. Sada blogeri žele da znaju kako ova mala nacija može biti dokaz krize i pitaju: da li bi Bog mogao biti **Cape Verde**-anac? Retalhos je slušala debate o međunarodnoj krizi na državnom radiju (RCV) u kojoj je predsednik lokalne berze tvrdio da **Cape Verde** ne bi mogao biti van uticaja svetske krize. (*Global Voices*: 27. 10. 2008.)
7. Fiksne mreže: Avganistan, Azerbejdžan, [...], Kamerun, **Kejp Verde**, Kongo, Lesoto... (*SBB*: 15. 11. 2016.)

Друга архипелашка регија чије ће име бити анализирано у контексту преузетих енглеских егзонима јесу Антили, група острва која обухвата три архипелага: Велике Антиле, Мале Антиле и Бахаме. Антили формално немају статус државе, већ обухватају неколико десетина мањих независних острвских држава и протектората. Име Антили, према прототипској категоризацији егзонима, представник је групе облика немало удаљених од центра категорије, пошто је морфофонолошки практично истоветно, а фонетско-фонолошки и правописно блиско изворном француском облику *Antilles*. Иако у српском постоји историјски егзоним Западне Индије као потпуни калк енглеског *West Indies*, што представља структурни превод ближи прототипском центру категорије, као и нешто новије име Западноиндијска Острва, као, прототипски посматрано, прави егзоним, данас се препоручује употреба облика Антили, превасходно због негативних конотација старог егзонима изазваних колонијалном прошлошћу ове регије, о чему се у бившој СФРЈ нарочито водило рачуна у доба развоја политике нестврстаних. У корпусу су, међутим, забележена и два другачија облика: а) *WEST INDIES* (пример 8), директно, без икакве модификације, преузет из енглеског језика у изворном правописном облику, и интерполиран у српску реченицу без морфосинтаксичког прилагођавања њеној структури, те б) *Западна Индија* (пример 9), као модификована верзија традиционалног егзонима Западне Индије, која представља делимични калк у односу на изворни енглески облик. Променом у категорији броја настао је двосмислен топоним који, без одговарајућег контекста, може да се односи и на западне области државе Индије.

8. Obavezno se osunčajte i okupajte na najpoznatijoj plaži od belog peska **West Indies**. (*B92*, 30. 3. 2010.)
9. Tag: **Zapadna Indija**
 Mastik, Zapadna Indija
 Postoji dobar razlog zbog kog rok zvezde i članovi kraljevske poodice iz celoga sveta dolaze na odmor na privatno ostrvo Mastik. Smešten u tropskom raju na južnoj

strani Kariba, ostrvom gospodare vlasnici nekretnina iz firme "Mastik Kompani". (Ona: 5. 6. 2013.)

3.1.3. Административни и/или природни регионими. Регионими, као подгрупа хоронима, у овој анализи заступљени су на примерима два имена којима се означавају подручја на територији Савезне Републике Немачке:

- природни регионим, истовремено и ороним, ШВАРЦВАЛД, као српски правописни егзоним наспрам одговарајућег немачког ендонима *Schwarzwald*, којим се означава шумовита брдско-планинска област, али и сам планински ланац у југозападном делу земље и
- административни регионим БАВАРСКА, као прави егзоним наспрам немачког ендонима *Bayern*, који се односи на највећу од три државе и тринаест покрајина које чине Савезну Републику Немачку.

Име ШВАРЦВАЛД представља резултат преузимања ендонима и његовог претварања у егзоним применом принципа фонолошко-графолошке адаптације систему српског језика, те је као такав далеко од прототипског центра категорије егзонима. Енглески језик се, с друге стране, користи калкованим преводом ове немачке сложенице – именом *Black Forest*, које, превођењем на српски, постаје *ЦРНА ШУМА* (пример 10). Тако се, у овом случају, из енглеског језика пресликава образац преузимања страног имена, пошто се транскрипција изворног имена (ШВАРЦВАЛД од нем. *Schwarzwald*) замењује садржинском адаптацијом путем структурног превођења, па се тако и нови српски егзоним, по узору на енглески, помера ближе правом егзониму у прототипском смислу.

10. Turizam i trgovina teku niz Dunav

Dve hiljade osamsto pedeset kilometara duga reka izvire u **Crnoj šumi** u Nemačkoj, teče istočno preko Centralne Evrope, kroz Istočnu Evropu i na kraju stiže do Crnog mora.

(Na vodi: 9. 1. 2012; izvor: *South European Times*)

Енглески егзоним *Bavaria* у последње време све се чешће у српским медијима среће у свом адаптираном облику *БАВАРИЈА* – у анализираном корпусу чак једанаест пута (примери 11 и 12). Попут већ описаног случаја ГРУЗИЈЕ – *ЏОРЦИЈЕ* и ЈЕРМЕНИЈЕ – *АРМЕНИЈЕ*, правом егзониму непотребно се придружује још један облик из исте категорије. Оно што посебно привлачи пажњу јесте чињеница да се унутар једног текста, који, као што је у примеру 12 и назначено, представља превод са енглеског језика, смењују устаљени српски егзоним БАВАРСКА, настао према првом од наведених творбених модела, и новоуведени облик *БАВАРИЈА*, по другом моделу. Наиме, цео чланак налази се у оквиру *Блицовог* тематског одељка, такозваног тага, под насловом „*Bavarija*”, унутар кога један од подналова гласи *Novi projekat: besplatan internet u Bavarскоj*, да би у самом тексту опет било објашњено шта ће учинити министар финансија *БАВАРИЈЕ*. Оваква унутартекстуална недоследност у адаптирању страних властитих имена не представља неку посебну новину, већ је један од појавних облика немарног „функционалног стила”, али је до сада пре свега била приметна приликом преношења личних имена с енглеског говорног подручја (PRČIĆ 2011).

11. Novo izdanje „Majn kampfа” 2015?

Аutorska prava, koja drži **Bavarija** u kojoj je dvadesetih godina prošlog veka začet nacistički pokret, ističu 2015. godine, 70 godina nakon Hitlerove smrti u bunkeru u Berlinu.

(*Blic online*: 5. 2. 2010.)

12. Tag: **Bavarija**

Novi projekat: besplatan internet u **Bavarskoj**

Ministar finansija iz **Bavarije**, Kristijan Soder je najavio da će do 2020. godine ova nemačka regija dobiti javni besplatan pristup internetu.

(*Blic online*: 30. 11. 2014; izvor: *South European Times*)

3.2. ОЈКОНИМИ СА СТАТУСОМ СРПСКИХ И ЕНГЛЕСКИХ ЕГЗОНИМА. Описана матрица недоследности у адаптирању страних географских имена унутар једног текста јавља се и у случају топонима **ТЕХЕРАН**, имена главног града Исламске Републике Иран, као првог од пет овде описаних ојконима. За разлику од претходног примера, у наслову и у прва четири пасуса текста употребљен је устаљен српски фонетско-фонолошки егзоним, а тек при крају чланка име *ТЕХРАН*, како се оно изворно и изговара на персијском језику, те како је у латиничној транслитерацији и преузет у енглеском, уз постојећи дублет *Teheran*, графо-лошки истоветан свом стандардизованом српском парњаку. Иако се у примеру 13 ради о објашњењу значења имена, јасније би било експлицитно назначити да на староперсијском *Tehran*, односно, *teh ran*, значи ‘топло место’, чиме би се отклонила сумња да је реч о унутартекстуалној недоследности. Ван анализираних корпуса, ваљало би напоменути да је облик *ТЕХРАН* у српским штампаним медијима спорадично употребљаван 2014. године, и то унутар синтагме „Техеранско пролеће”, напоредо са „Техеранско пролеће”, у преводима страних медијских извештаја о обележавању 35. годишњице Исламске револуције у Ирану.

13. **Teheran**: „Morska svetlost” jača od terorista

Vožnja **Teheranom** je avantura s mnogo stajanja, u beskonačnim kolonama, ali u „društvu” moćnih automobila i džipova. [...] **Teheran** je glavni grad Irana i istoimene provincije u kojem živi više od 12 miliona ljudi, a preko dana ”naraste” do 15, 16 miliona sa svim koji u grad svakodnevno dolaze da tu rade i zarade. [...] Nije baš istorijski dokazano kako je dobio ime, ali je prihvaćeno objašnjenje da naziv **Tehran** znači ”toplo mesto”.

(*Večernje novosti online*: 9. 9. 2017; izvor: *Tanjug*)

Следећи ојконим који завређује пажњу јесте правописни егзоним **САНКТ ПЕТЕРБУРГ**, морфофонолошки истоветан ендониму, уз малу разлику на нивоу правописа, у најудаљенијем кругу од прототипског центра категорије егзонима. Односи се на други по величини град у Руској Федерацији, према руском лику *Санкт-Петербург*¹¹, који се у енглеском језику назива *Saint Petersburg*-ом, или, краће *St. Petersburg*-ом. Услед турбулентних историјских околности, овај град је на руском језику од свог оснивања до данас носио имена *Санкт-*

¹¹ Иако се сматра да је име града на руском језику изворно немачко, у немачком егзонимском облику оно гласи *Sankt Petersburg*, а заправо је град, према жељи Петра Великог, као великог поштоваоца фламанског језика и културе, у почетку именован према холандском *Sankt-Pieterburch*, да би веома брзо био преименован у „немачкије” *Sankt Peterburg* – име које се у потпуности усталило за време владавине царице Катарине Велике. Споменути почетним утицајем холандског језика објашњава се за многе спорни недостатак генитивног ’с у речи *Петербург*, као и наизглед нејасна чињеница да име „и јесте и није немачко”.

-*Пейџербурџ*, *Пейџроџрад*, *Ленинџрад*, те од 1991. поново *Санкџи-Пейџербурџ*. Поменуте ендониме у свету су током 20. века пратили облици слични егзонимима, док се данашњи енглески егзоним све чешће користи у многим језицима који су, попут српског, под интензивним утицајем енглеског, нарочито у медијском дискурсу. Међу осам пронађених примера употребе нестандардизованих облика, примери 14 и 15 показују две преовлађујуће тенденције у употреби овог имена. У првом случају, директно је преузет енглески егзоним скраћеног облика *St. PETERSBURG*, који се седам пута јавља кроз цео чланак, чиме се српски правописни егзоним замењује преведеним, ближим центру категорије. С друге стране, у примеру 14, *САНКТ ПЕТЕРСБУРГ* у наслову и даљем тексту представља хибридни ојконим настао спајањем стандардизованог српског егзонимског (али и изворног ендонимског) елемента *САНКТ* и енглеског *Petersburg*. Овај топоним могуће би било посматрати и као директно преузети немачки егзоним, али је опет, с обзиром на српско-енглеску контактну ситуацију, вероватније да је у српски текст доспео као последица комбиновања српског и енглеског егзонима, али и споменуте забуне везане за изворни ендонимски облик.

У вези с именом *St. Petersburg* на крају је важно напоменути да он постоји и као енглески ендоним за град од 250000 становника у Сједињеним Америчким Државама, на Флориди, те се као српски егзоним у том случају препоручује облик Сент Питерсбург (Рџић 2004), различит од егзонима којим се означава руска метропола, при чему ваља приметити да између енглеског ендонима и егзонима нема разлике.

14. Prvi faktor koji većina putnika uzima u obzir kada planira putovanje u **St. Petersburg** je, naravno, vreme. Klima u **St. Petersburgu** je prilično pod lošim pritiskom, i to ne samo u delima ruskih književnih velikana. Oni koji žive u gradu, ali kako bilo, isplati se pripremiti se unapred. Dobra vest je da, kao u pomorskom gradu, u **St. Petersburgu** nikada nije stvarno hladno – barem prema ruskom standardu – jer temperature retko padaju daleko ispod -10 stepeni, čak i u dubini zime. (*Superodmor*: 2017.)
15. Posle pobeде za trijumf nad Kanadom, poraz Janka na startu **Sankt Peterburga** Janko Tipsarević poražen je u prvom kolu turnira u **Sankt Peterburgu** od Španca Roberta Bautiste-Ahuta sa 6:7 (4), 6:3 posle sat i 45 minuta igre. (*Blic online*: 18. 9. 2013.)

За разлику од претходног ојконима којим се означава град чије се име четири пута мењало од тренутка његовог настанка, како у свом ендонимском облику, тако и у различитим егзонимским реализацијама, шведски град ГЕТЕБОРГ у 17. веку истовремено је именован до данас непромењеним ендонимом и егзонимом: на шведском језику као *Göteborg*, а на енглеском и немачком као *Gothenburg*, у оба случаја од имена старогерманског племена Гота. Српски егзоним ГЕТЕБОРГ данас спада у групу укорењених облика пошто је адаптација спроведена ослањајући се пре свега на изворни графолошки облик шведског ендонима, док је фонолошко прилагођавање извршено само делимично због некадашње недовољне упућености у фонолошко-графолошки систем шведског језика. Наиме, потпуна адаптација као резултат у српском језику дала би облик ЈЕТЕБОРГ, али се, као и код осталих укорењених имена, данас не приступа реадaptацији овог у пракси одавно прихваћеног егзонима. Новину у српском медијском језику, међутим, представља повремена употреба облика *ГОТЕНБУРГ* – адаптираног

енглеског егзонима, који се у корпусу јавља у три преведене вести, као у примеру 16. Осим у електронским медијима, име *ГОТЕНБУРГ* у српском језику у скорије време појављује се и у промотивним материјалима авио-компанија приликом најаве успостављања нових летова са аеродрома „Никола Тесла” ка дестинацији која за српске путнике у првом тренутку, бар док не постане јасно да је реч о одредишту у Шведској, неретко представља непознаницу.

16. Međutim, planiranje tranzicije sa sadašnje izvršne vojne na "neizvršnu" misiju zaduženu za obuku i pripremu vojske u vladi BiH je u toku, rekao je on u **Gotenburgu**. [...] Domaćin razgovora u **Gotenburgu** bio je švedski ministar odbrane Sten Tolgfors. (*Vesti.rs*: 30. 9. 2009; извор: *Southeast European Times*)

На крају прегледа ојконима са статусом егзонима преузетих из енглеског језика пажњу завређују два имена чији су ендонимски облици у италијанском *Milano* и *Torino*. У оба случаја српски језик као стандардизована имена користи директно преузете облике – Милано и Торино, те се, практично, у овом случају и не може расправљати о правој егзонимији због крајњег степена удаљености од оног што би био прави егзоним, односно, прототипски центар категорије. Енглески егзоними *Milan* и *Turin*¹² графолошки су еквивалентни дијалекатским ломбардијским, односно, пијемонтским ендонимима *Milan* и *Turin*, који, међутим, као што је већ наведено, не представљају стандардизоване ендониме у данашњем италијанском језику. У анализираном корпусу облик *МИЛАН* (пример 17) три пута се јавља као географско име, не узимајући у обзир текстове о истоименом фудбалском клубу, где ‘*Milan*’ има статус институционалног имена. С друге стране, ојконим *ТУРИН*, као фонолошко-графолошки неадекватно адаптирано име преузето из енглеског језика, забележен је само у једном случају (пример 18), и то у преведеном тексту, тако да недвосмислено представља преводилачку грешку, а не поновно увођење историјског српског и хрватског егзонима *ТУРИН*, пре уједињења Италије овде често употребљаваног према дијалекатском пијемонтском лику. Враћање овог облика који се готово два века не користи у српском косило би се са већ споменутим језичким мерилем реалности (Ивић и др. 2007), нарочито пошто за тим нема никакве оправдане друштвене потребе.

С друге стране, међутим, ваља напоменути да се прихватљивима могу сматрати и облици Милан и Тјурин, али не као имена два споменута велика града, већ у првом случају, као називи мањих насеља у окрузима Виченца и Треviso (од италијанског ендонима *Milan*), те, у другом, као фонолошко-графолошки потпуно адаптиран изворно енглески ендоним *Turin* – име три градића у америчким државама Џорџија, Ајова и Њујорк.

17. Prema tradiciji, **Milan** je ponovo obojen jarkim bojama, a sezona uličnog stila sa Fashion Week-a je podjednako uzbudljiva kao priče sa pista. (*Grazia.rs*: 2016.)
 18. Nakon što su спасени, turisti su prevezени u Kairo, a potom u **Turin** i Berlin. (*Vreme online*: 2. 10. 2008.)¹³

¹² Занимљива је чињеница да због популарности фудбалских тимова *Torino* и *Napoli* међу млађим изворним говорницима енглеског језика, нарочито мушкарцима, ови облици из италијанског почињу у Великој Британији да се употребљавају упоредо с енглеским егзонимима *Turin* и *Naples*, или уместо њих.

¹³ Пример споменут и анализиран као преводилачка грешка у недељнику *Vreme*, у Панић Кавгић 2010.

3.3. МАРЕОНИМИ СА СТАТУСОМ СРПСКИХ И ЕНГЛЕСКИХ ЕГЗОНИМА. ЛАМАНШ, устаљени српски правописни и фонолошки егзоним, сраслица настала повезивањем елемената француског ендонима *La Manche*, представља име дела Атлантског океана који одваја Велику Британију од северне Француске и спаја Атлантски океан и Северно море. Овај пролаз између острва и континенталне Европе само се условно може сматрати каналом, како га етноцентрично именују на енглеском језику – *The English Channel*, или, краће, *The Channel*. Последњих деценија српски преводни егзоним *ЕНГЛЕСКИ КАНАЛ* (пример 19), настао садржинском адаптацијом енглеског модела, представља, у прототипском смислу, случај померања ка центру категорије, од фонетско-фонолошког ка преведеном егзониму. Новоуведени облик у истраживању је забележен у једнаком броју примера као ЛАМАНШ (седам пута), те ступа у конкурентски однос са већ устаљеним егзонимом, који и даље представља препоручени облик (PRČIĆ 2004; КЛАЈН 2016). Уочен је и пример непоштовања правила о употреби великог почетног слова првог елемента топонима (20), вероватно као последица неадекватно примењеног правила о писању малог почетног слова присвојних и описних придева насталих од властитих имена, а који се завршавају суфиксом *-ски* или његовим аломорфима *-шки* или *-чки*.

19. Тако је "Dankirk", reditelja Kristofera Nolana o savezničkim snagama na obali **Engleskog kanala** u Drugom svetskom ratu – u samom vrhu. (*Vesti.rs / NI info*: 27. 12. 2017.)

20. Rumun koji juri Ginisov rekord doplivao do Beograda

Janku je prošle godine uspeo da prepliva **engleski kanal** bez ikakvog kombinacija zona za 18 sati. (*Lifestyle*: 10. 8. 2017.)

Најупечатљивији пример непотребног али и семантички потпуно погрешног преузимања енглеског егзонима представља случај имена *ГОЛФСКИ ЗАЛИВ*, од енглеског *The Gulf* – скраћено од имена *The Persian Gulf*. Наместо устаљеног преведеног српског егзонима Персијски залив, којим се, као делом Индијског океана, означава морска површина у југозападној Азији, превођењем под утицајем народне етимологије и недовољног познавања значења речи добијен је истозначан таутолошки спој *ГОЛФСКИ ЗАЛИВ* који, ако би се икако и могао протумачити, значи, сасвим несувисло, 'Заливски залив' (PRČIĆ 2011: 28, 83). Наиме, енглеска реч *gulf* лаичком надрипреводиачком логиком повезана је с речју 'гольф' (енг. *golf*), по обличкој и семантичкој аналогiji са лексемом која у српском језику постоји као назив за морску струју која копну доноси топлију климу. Овом елементу додат је 'залив', као генерички део имена, без свести о томе да сама лексема *gulf* управо то већ и значи. Тиме је додатно изгубљена веза с изворним обликом, па је тако *ГОЛФСКИ ЗАЛИВ*, донекле парадоксално, „прототипичнији” егзоним од Персијског залива. Употреба овог погрешно преузетог имена у анализираном корпусу веома је честа, забележена је чак шеснаест пута, а на овом месту представљена је деловима текстова из два извора у којима се највише јавља – *Блиц*а (пример 21) и *Политике* (22).

21. Tag: **Golfski zaliv**

Pogledajte: Lavovi statusni simbol bogataša u Emiratima

„Lamborghini”, „ferari” i vila se podrazumevaju među bogatašima u **Golfskom zalivu**, pa su oni željni prestiža našli novi način da pokažu koliko su moćni. (*Blic online*: 18. 11. 2013.)

22. Američki rivali strepe od „Etihada”

Oni optužuju avio-prevoznika iz **Golfskog zaliva** za krađu putnika uz pomoć velikodušne podrške vlade. (*Политика online*: 4. 3. 2015.)

На крају разматрања појединачних примера, следи Табела 1, са свим описаним стандардизованим српским егзонимима, одговарајућим стандардизованим енглеским егзонимима, те нестандардизованим српским облицима насталим скоријом адаптацијом енглеских егзонима.

I СТАНДАРДИЗОВАНИ СРПСКИ ЕГЗОНИМИ	II СТАНДАРДИЗОВАНИ ЕН- ГЛЕСКИ ЕГЗОНИМИ	III НЕСТАНДАРДИЗОВАНИ СРПСКИ ЕГЗОНИМИ
Антили (Р, П)	West Indies (P)	*West Indies *Западна Индија
Баварска (Р)	Bavaria (P)	*Баварија
Гетеборг (Р)	Göteborg (P)	*Готенбург
Грузија (Р, П, М)	Georgia (P)	*Џорџија
Зеленортска Острва (Р, П) Зеленортска острва (Р, П) Кабо Верде (М)	Cape Verde (P) Cabo Verde (И)	*Кејп Верде *Cape Verde
Јерменија (Р, П, М, Н)	Armenia (P)	*Арменија
Ламанш (Р, Н)	(The) English Channel (P) „The Channel”	*Енглески канал *енглески канал
Летонија (Р, П, М, Н)	Latvia (P)	*Латвија
Либан (Р, М)	Lebanon (P)	*Лебанон
Милано (Р)	Milan (P)	*Милан
Персијски залив (Р, П, Н)	(The) Persian Gulf (P) „The Gulf” (P)	*Голфски залив
Санкт Петербург (Р, П, Н)	Saint Petersburg (P) St. Petersburg (P)	*St. Petersburg *Санкт Петербург
Саудијска Арабија (Р, М)	Saudi Arabia (P)	*Сауди Арабија
Техеран (Р)	Tehran (P) Teheran (P)	*Техран
Торино (Р)	Turin (P)	*Турин
Шварцвалд (Р)	Black Forest (P)	*Црна шума

Табела 1: Анализирана географска имена: I – стандардизовани српски егзоними¹⁴, II – стандардизовани енглески егзоними¹⁵ и III – нестандардизовани српски егзоними¹⁶

¹⁴ Према следећим изворима, по редоследу степена заступљености анализираних примера: Р – *Srpsko-engleski rečnik geografskih imena* (Prčić 2004), П – *Правилник српског језика* (Пешикан – Јерковић – Пижурица 2010), М – Министарство спољних послова Републике Србије, Н – *Речник језичких недоумица* (Клалн 2016).

¹⁵ Сви стандардизовани енглески егзоними наведени су према облицима у *Srpsko-engleskom rečniku geografskih imena*, осим имена *Cabo Verde* (са ознаком И), који је у енглески језик накнадно уведен као међународно званично име ове државе 2013. године. Под наводницима су дата неформална краћа имена која су у свакодневној употреби међу говорницима енглеског језика.

¹⁶ Нестандардизовани српски егзоними забележени у анализираном корпусу дати су у облику у ком су пронађени у одговарајућим изворима (примери 1–22), а означени су астериском као индикатором свог нерегулисаног статуса у српском језику.

4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ. Употреба нестандардизованих егзонима, нарочито на лексичком и правописном нивоу, једна је од манифестација такозваног немарног „функционалног стила”, који је настао у последње две деценије као „posledica ponašanja po kome se jezik shvata kao puka komunikaciona alatka, čija se jedina funkcija sastoji u kakvom-takvom prenošenju poruke, dok se odabiru i načinu upotrebe jezičkih sredstava poklanja malo ili, češće, nimalo pažnje” (PRČIĆ 2011: 23). У оквиру немарног „функционалног стила” као свеобухватнијег друштвено-језичког феномена, овде уочене појаве могу се подвести под англо-српски језички варијетет, који, по истом аутору, представља „vrstu srpskog jezika koji (sve više) odstupa od svojih normi i (sve više) biva upotrebljavan prema normama engleskog jezika” (2011: 24), а испољава се у виду паралелне обичајне норме на свим нивоима језичке анализе – на плану правописа, изговора, граматике, семантике и прагматике. Иако се у великом броју случајева ради о текстовима директно и површно преведеним с енглеског језика, па се употреба енглеског егзонима може приписати угледању на енглески узор, или чак његовом пуком преписивању у конкретном контексту, уочен је и немали број примера где је чланак изворно написан на српском језику, што указује на чињеницу да се неки енглески егзоними и спонтано употребљавају у српском медијском дискурсу, као резултат утицаја немарног „функционалног стила” на језичке навике говорника српског.

На лексичкој равни, уочена је употреба таутолошког споја *ГОЛФСКИ ЗАЛИВ* (‘Заливски залив’) проузрокована народном етимологијом, немотивисана и погрешна употреба синонимних егзонимских израза унутар истог текста (*БАВАРСКА* и *БАВАРИЈА*), те, коначно и суштински, у свим случајевима, сама употреба нестандардизованих географских имена као непотребних синонима за устаљене и стандардизоване српске егзониме. Другим речима, као што је наглашено у одељку 2, синонимима међу стандардизованим егзонимима не би ни требало да буде места у језику, осим у споменутих ретким ванјезички мотивисаним случајевима.

На ортографском нивоу, ако се на тренутак занемари сама несврсисходност преузимања анализираних енглеских егзонима, у неким случајевима потпуно је изостала фонолошко-графолошка адаптација страног имена систему српског језика, односно, занемарена су начела транскрипције елемената из страног језика (*WEST INDIES* и *CAPE VERDE* од *West Indies* и *Cape Verde*), или је пак транскрипција спроведена само делимично (*КЕЈП ВЕРДЕ*). Надаље, није свугде доследно примењено правило о употреби великог почетног слова у преведеном географском имену (ЕНГЛЕСКИ КАНАЛ). Коначно, елемент *St.* (од енг. *St.*, у свом пуном облику – *Saint*, а у српској адаптацији увек – *Сенџи*) у српском језику не би требало да се користи као скраћеница, као што је то на више места у корпусу учињено у преписаном имену *St. PETERSBURG*.

Потврђена је у уводу изнесена претпоставка да је међу Србији географски и/или културно-историјски најближим, друштвено-политички најактуелнијим, те најучесталије спомињаним географским одредницама мало оних чије би се име у српском у било ком контексту мењало под утицајем енглеског језика. Тако нису уочене никакве варијације код, на пример, српских егзонима Будимпешта, Беч, Букурешт, Солун, Атина, Венеција, Москва, Пекинг, Мађарска, Немачка, Грчка, Турска, Бугарска, Румунија, Шпанија,

Босфор, итд., који се сви у мањој или већој мери и фонолошки и ортографски разликују од својих енглеских егзонимских парњака. Другим речима, нигде у корпусу нико, на пример, Атину није назвао *АТЕНСОМ*, Венецију *ВЕНИСОМ*, Мађарску *ХУНГАРИЈОМ*, или пак Бугарску *БУЛГАРИЈОМ* или *БАЛГЕРИЈОМ*. У том смислу, са изузетком Баварске, која ступа у конкурентски однос с *БАВАРИЈОМ*, највећи степен „отпорности” показала су имена земаља и регија која су настала по првом споменутом творбеном моделу, по коме се користи поименичени придев женског рода који се завршава суфиксом *-ска*.

Из угла овде предложене прототипске категоризације егзонима, на основу Тејлоровог (TAYLOR 1989) модела, уочено је неколико тенденција. У чак шест примера (*ЕНГЛЕСКИ КАНАЛ*, *ЦРНА ШУМА*, *ЗАПАДНА ИНДИЈА*, *ГОЛФСКИ ЗАЛИВ*, *ГОТЕНБУРГ* и *St. PETERSBURG*) новоуведени егзоним у српском представља облик који је ближи прототипској реализацији, односно, центру категорије, него што је то устаљени српски егзоним. Другим речима, наведени одблици се морфофонолошки више разликују од одговарајућег ендонима, него српски егзоними *ЛАМАНШ*, *ШВАРЦВАЛД*, *АНТИЛИ*, *ПЕРСИЈСКИ ЗАЛИВ*, *ГЕТЕБОРГ* и *САНКТ ПЕТЕРБУРГ*. Исти или приближно исти степен „прототипичности” задржан је у именима *ЦОРЦИЈА*, *АРМЕНИЈА* и *БАВАРИЈА* у односу на стандардизоване српске егзониме *ГРУЗИЈА*, *ЈЕРМЕНИЈА* и *БАВАРСКА*, који су морфофонолошки различити од кореспондентних ендонима у грузијском, јерменском и немачком језику. Коначно, забележено је четири случаја у којима новији нестандардизовани облик има мање дијагностичких обележја прототипа од устаљеног српског егзонима. Такви су *КЕЛП ВЕРДЕ* (и *CAPE VERDE*), *ЛАТВИЈА*, *ЛЕБАНОН* и *ТЕХРАН*, који су ендониму ближи и сличнији од облика *ЗЕЛЕНОРТСКА ОСТРВА*, *ЛЕТОНИЈА*, *ЛИБАН* и *ТЕХЕРАН*. У смислу прототипске категоризације, компликованији је случај *САУДИЈСКЕ АРАБИЈЕ*, већ модификоване позајмљенице из енглеског језика. Наиме, „изворни” ендоним управо и јесте енглески модел адаптираног новог српског егзонима *САУДИ АРАБИЈА* (од енг. *Saudi Arabia*), чиме облик *САУДИЈСКА АРАБИЈА* јесте морфофонолошки даљи од ендонима, те тиме ближи прототипском егзониму. С друге стране, *МИЛАН* и *ТУРИН*, наспрам *Милана* и *Торина*, тешко је сместити у ове оквире због споменутог уплива дијахронијских и дијалекатских компоненти.

Као могући правац даљег истраживања на пољу егзонимије у српском језику у контакту с енглеским, осим већ споменутог укључивања извора на ћириличном писму, намеће се још једна занимљива и све актуелнија тема: поновно преузимање енглеских ендонима уз покушаје (хипер)корекције укореењених српских егзонима, представљених у одељку 1.4. Наиме, давно „погрешно” адаптирана имена с англофоног говорног подручја, попут *АЉСКЕ*, *ЧИКАГА*, *ВАШИНГТОНА*, *МИЧИГЕНА*, *ИЛИНОИСА*, *КОНЕКТИКАТА*, *СИДНЕЈА* или *ГЛАЗГОВА* понекад се у јавном дискурсу, истина и даље веома ретко, преносе уз накнадно прилагођавање и „исправљање” грешака у некадашњој фонолошко-графолошкој адаптацији до којих је дошло како због тадашњег недовољно интензивног усменог контакта с изворним говорницима, тако и због честог посредовања трећег језика у процесу позајмљивања речи, односно, преузимања страних географских имена. Ретка међу овим именима, попут *ИЛИНОЈА* и *КОНЕКТИКАТА* (PRČIĆ 2004), накнадном реадaptацијом стекла су статус стандардизованог имена и данас представљају равноправне стандардизоване називе који постоје и користе се упоредо с укореењеним егзонимима.

ИЗВОРИ

- Spoljna politika: Bilateralni odnosi sa stranim državama*. Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, 2012. <<http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi>>
- Konzularno. Putovanja u inostranstvo: Vize za inostranstvo i informacije o državama*. Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, 2012. <<http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi>>

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ИВИЋ, Павле, Бранислав БРБОРИЋ, Иван КЛАЈН, Митар ПЕШИКАН. *Српски језички љиручник*. Београд: Београдска књига, 2007.
- КЛАЈН, Иван. *Речник језичких недоумица*. Тринаесто издање. Нови Сад: Прометеј, 2016.
- О географским именима*. Комисија за стандардизацију географских имена. Републички геодетски завод <2014. <http://www.ksgi.gov.rs>>
- ОБРАДОВИЋ, Милан. Творба етника и ктетика од назива америчких савезних држава у српском језику. *Зборник за језике и књижевности Филозофског факултета у Новом Саду* 6 (2016): 51–87.
- ПЕШИКАН, Митар. О грађењу имена становника у односу на имена земаља и места. *Наш језик* 9/5–6 (1958): 196–205.
- ПЕШИКАН, Митар, Јован ЈЕРКОВИЋ, Мато ПИЖУРИЦА. *Правовис српскога језика*. Измењено и допуњено издање. Нови Сад: Матица српска, 2010.
- ПРЋИЋ, Твртко. Предлози за нови правопис (1): транскрипција властитих имена из енглеског језика. *Језик данас* 15 (2002): 23–31.
- ХЛЕБЕЦ, Борис. *Оцијила начела љревођења*. Београд: Београдска књига, 2009.

*

- AUROUSSEAU, Marcel. *The Rendering of Geographical Names*. Westport: Greenwood Press, 1957.
- BROZOVIĆ, Dalibor. Litva ili Litvanija, Letonija ili Latvija. *Folia Onomastica Croatica* 10 (2001): 247–250.
- CRLJENKO, Ivana. Exonyms in Croatian Lexicographical Editions: Some Dilemmas about Their Uneven and Inconsistent Use. *Review of Historical Geography and Toponomastics* 5–6/3 (2008): 33–44.
- HARTMANN, Reinhard, Gregory JAMES. *Dictionary of Lexicography*. London, New York: Routledge, 2002.
- GOSTL, Igor. Egzonimi: prilog teoretskom pristupu. *Jezik* 32/3 (1985): 78–88.
- JORDAN, Peter. Criteria for the Use of Exonyms: A Next Approach. (Working Paper No. 8/10). *United Nations Group of Experts on Geographical Names. Twenty-ninth Session. Working Group on Exonyms*. Vienna, 2016.
- JORDAN, Peter. When Exonyms and Endonyms Turn into International Names: An Additional Function in Need of a Term. (Working Paper No. 64.) *United Nations Group of Experts on Geographical Names. Twenty-sixth Session. Working Group on Toponymic Terminology*. Vienna, 2016.
- JOVANOVIĆ, Zoran R. O nekim nazivima zemalja i naroda u srpskom jeziku. *Prevodilac* 17/1–2 (1998): 30–35.
- KADMON, Naftali. Exonyms, Also Called Conventional Names. Helen Kerfoot (ed.). *Manual for the national standardization of geographical names. United Nations Group of Experts on Geographical Names*. New York: United Nations Publication, 2006, 129–131.
- KADMON, Naftali. The Exonym and Endonym – Attempting to Define the Undefinable? Exonyms and the International Standardisation of Geographical Names. *Wiener Osteuropa Studien* 24 (2007): 61–67.
- KOVAČIĆ, Marko. Približna prilagodba egzonima u hrvatskom jeziku. *Jezik* 64/2–3 (2017): 45–52.
- PANIĆ KAVGIĆ, Olga. Prevodilačke greške u novinskim člancima u rubrici „Meridijani” nedeljnika *Vreme*. *Zbornik Matije srpske za filološku i lingvističku* 49/2 (2010): 21–30.
- PRĆIĆ, Tvrтко. Mali englesko-srpski rečnik geografskih imena. Dušanka Klikovac, Katarina Rasulić (ur.). *Jezik, društvo, saznanje. Profesoru Ranku Bugarskom od njegovih studenata*. Beograd: Filološki fakultet, 2003, 285–300.

- PRČIĆ, Tvrtko. *Englesko-srpski rečnik geografskih termina*. Novi Sad: Zmaj, 2004.
- PRČIĆ, Tvrtko. *Engleski u srpskom*. Drugo izdanje. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2011.
- RAPER, Peter E. Introduction to the Standardization of Geographical Names. *Onoma* 35 (2000): 187–198.
- RAUKKO, Jarno. A Linguistic Classification of Exonyms. Peter Jordan, Milan Orožen Adamič, Paul Woodman (eds.). *Exonyms and the International Standardisation of Geographical Names: Approaches towards the Resolution of an Apparent Contradiction*. Vienna – Berlin: LIT Verlag, 2007, 19–56.
- ŠIMUNOVIĆ, Petar. Zemljopisna imena kao spomenička baština materijalne i duhovne kulture. *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 8–9 (1983): 231–252.
- TAYLOR, John R. *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- UNGEGEN: *United Nations Group of Experts on Geographical Names*, 2018.
<https://unstats.un.org/UNSD/geoinfo/UNGEGN/default.html>
- VIDOVIĆ, Domagoj. Otkud hrvatski egzoniimi u Bačkoj i Bosni?. *Hrvatski jezik* 2/3 (2016): 14–17.
- WOODMAN, Paul. Exonyms: A Structural Classification and a Fresh Approach. Peter Jordan, Milan Orožen Adamič, Paul Woodman (eds.). *Exonyms and the International Standardisation of Geographical Names: Approaches towards the Resolution of an Apparent Contradiction*. Vienna – Berlin: LIT Verlag, 2007, 11–18.

Olga Panić Kavgić
Aleksandar Kavgić

THE USE OF NON-STANDARDIZED GEOGRAPHICAL NAMES IN SERBIAN: THE CASE OF RECENTLY BORROWED ENGLISH EXONYMS

S u m m a r y

This paper deals with a fairly recent phenomenon related to the use of a specific group of geographical names in Serbian which have been taken over from English: exonyms as labels for non-anglophone geographical locations where English is not the official language.

The introductory section provides a theoretical insight into the concepts and terms of geographical names: the notions of exonyms, endonyms and international names, their types and synchronic (prototype-based) and diachronic categorizations, as well as the linguistic, cultural and socio-political issues surrounding their formation and use, most importantly the national and international standardization of such labels, with special emphasis on the situation in Serbia and the former SFRY. This is followed by a discussion of the basic principles of the formal and semantic adaptation of foreign geographical names, primarily English ones, to the system of the Serbian language and the emergence of a new class of non-standardized exonyms that are borrowed and adapted from English without linguistic or extralinguistic justification when it comes to comparison and rivalry with their corresponding standardized Serbian exonyms.

As explained in the following section, the corpus for the research was compiled from a wordlist containing three hundred standardized Serbian exonyms, their counterparts in English, and the presumed newly adapted non-standardized forms in Serbian. A Google search was conducted between September 2017 and March 2018, with the inclusion of websites in Serbian, so as to gain an up-to-date insight into the use of exonyms in the Serbian media discourse on the Internet over the past ten years. The search results included 175 instances of newly adapted English exonyms in Serbian, 22 of which are analysed and discussed in the central section of the paper. The description of each contextualized example, all of which are listed in Table 1 at the end of Section 3, includes a theoretically-based discussion on the linguistic and extralinguistic factors leading to the use of a particular newly adapted English exonym instead of (or in parallel with) its standardized Serbian counterpart.

The final section offers a discussion on the research findings, as well as concluding remarks based on the initial hypotheses put forth in the introductory paragraphs. The use of English exonyms in Serbian is viewed within the framework of the sloppy “functional style” reflected in the hybrid Angloserbian language variety, primarily at the lexico-semantic and orthographic levels of linguistic

analysis, manifesting itself as an example of the non-standard parallel usage norm based on English, to the detriment of the established Serbian language norm. The closing lines also point to possible further directions in the research of this intriguing linguistic and socio-cultural topic.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за англистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21 000 Нови Сад, Србија
olgapk@ff.uns.ac.rs
kavgic@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 1. априла 2018;
прихваћено: 21. маја 2018)

Гордана Штрбац

ДЕРИВАЦИОНИ ПОТЕНЦИЈАЛ ПРИДЕВА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – ОНОМАСИОЛОШКИ И КОГНИТИВНИ ПРИСТУП*

У раду се покушава испитати применљивост ономасиолошког и когнитивног приступа језику у описивању деривационог потенцијала речи. Као корпус одабрано је десет придевских лексема разноврсне семантике (*црн*, *дебео*, *дуг*, *лош*, *нов*, *прав*, *ситар*, *ћанак*, *ћопчао*, *узак*) и њихових сто педесет осам првостепених афиксалних деривата (*дебљати* [се], *дужина*, *новина* итд.). Циљ је да се утврде семантичке и друге законитости које регулишу деривационе процесе у језику. Анализа показује висок степен применљивости ономасиолошког и когнитивног приступа творби речи.

Кључне речи: деривациони потенцијал, придев, ономасиолошка теорија, когнитивни приступ.

This paper examines the applicability of an onomasiological and cognitive approach to language in describing the derivational potential of the words. The linguistic units analyzed in this paper are ten adjectives (*crn*, *debeo*, *dug*, *loš*, *nov*, *prav*, *star*, *tanak*, *topao*, *uzak*) and the first-degree derivation words derived from them (*debljati* [se], *dužina*, *novina*, etc.). The aim of the present paper is to establish the semantic and other laws governing word-formation in Serbian. The analysis shows a high degree of applicability of these approaches to word-formation.

Key words: derivational potential, adjective, onomasiological theory, cognitive approach.

1. Уводне напомене – ПРЕДМЕТ, КОПУС И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА. Речи у српском језику испољавају различит степен деривационе продуктивности, тј. способности деривирања нових јединица именовања. На то упућују не само подаци из наших дескриптивних речника, добијени и самим летимичним прегледањем и упоређивањем броја деривата појединих речи, већ и прецизни резултати обимних истраживања. Тако се показује да чак и лексеме из исте лексичко-семантичке групе у различитом обиму дају деривате. Нпр., у групи соматизама лексема *глава* има више од триста деривата, док лексема *обрва* – свега 5 (СДР 2003). Осим неравномерног обима деривата, разлика међу овим лексемама успоставља се и на основу семантике творбених образовања, тј. сегмената стварности њима именованих. Деривати окупљени око лексеме *глава* својим примарним значењима упућују на реалије из домена људског тела (*главица*, *главурда* и сл.), предметног света (*узглавље*, *надглавље* и сл.), психичких карактеристика (*својеглав*, *бандоглав* и сл.), деловања и кретања (*заглавиши*, *главињаш*) итд. (Штрбац – Штасни 2017: 39–78), док малобројна образовања мотивисана лексемом *обрва* припадају истом сегменту стварности као и део тела именован датим соматизмом (*обрав*, *обравица*, *обрвка*, *обрвни*, *обрвски*) (СДР 2003: 363).

* Истраживање је настало у оквиру пројекта *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања* (бр. 178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Анализа творбених особености афективних глагола показује да специфичне околности регулишу њихову способност деривирања правих агентивних именица. Наиме, афективни глаголи у најужем смислу, као што су глаголи емотивних односа и стања (нпр. *радовајџи се*, *џајџијџи*, *џуџовајџи*, *волејџи*, *џрезирајџи*, *џоџџовајџи* итд.) углавном нису способни за деривирање правих агентивних именица. Праве вршиоце радње могу мотивисати једино они глаголи којима се денотира испољавање емоције одређеним понашањем, нпр. *јадајџи се* > *јадало*, као и поједини представници групе глагола каузираних емотивних стања (*џеџијџи* > *џеџијџељ*, *веселијџи* > *веселилац* и сл.). Примери типа *обожавајџи*, *џоџџовајџи*, *џајџијџи* итд., без обзира на присуство типичних агентивних суфикса, не могу се сматрати представницима класе *nomina agentis* (ШТРБАЦ 2012: 757–771).

На семантичко-деривациони потенцијал типичних глагола физиолошких стања *јесџи* и *дисајџи*, који се међусобно супротстављају према компоненти вољна / аутоматска радња, утиче како њихова лексичка семантика тако и обележја акционалности односно морфосинтаксичка обележја. Имперфективни глагол *дисајџи* нема правих видских парњака, а од префиксираних деривата једино су глаголи *задисајџи* и *џродисајџи* перфективни. Насупрот томе, у деривационом гнезду глагола *јесџи* присутне су изведенице са итеративним и деминутивним, резултативним и сативним значењем (*јејџкајџи*, *џојесџи*, *дојесџи*, *изјесџи*, *најесџи* [се], *наједајџи се*, *џрејесџи* [се], *џреједајџи се*). Потом, у гнезду глагола *дисајџи* недостаје творба агентивних и деадјективних именица, квалитативних придева и прилога, као и имена објекта захваћеног радњом, што произилази из интранзитивне концепције саме радње. Глагол *јесџи*, међутим, способан је за деривирање назива предмета радње, нпр. *јело*, *јесџиво* (ШТАСНИ 2011: 575–584). Специфичан је статус глагола *џљувајџи*, који припада семантичкој подгрупи са значењем физиолошке радње подстакнуте унутрашњим или спољашњим чиниоцима. Њиме се обележава вољна радња која је последица претходно аутоматизоване радње, због чега дати глагол садржи истовремено и компоненту воље и компоненту аутоматизма, те испољава посебности на плану деривације. На обим и структуру његовог семантичко-деривационог гнезда утиче његов семантички опсег и аргументна структура. Заједно са својим видским парњаком даје бројне префиксалне глаголске творенице разноврсне семантике, а способан је за деривирање агентивних, атрибутивних и инструментних именица (ШТАСНИ 2012: 745–755).

Ту су и друга истраживања која показују деривациони потенцијал појединих типова лексике. На пример, географски термини страног порекла имају поприлично скроман потенцијал те се од ових јединица махом изводе придевска, ређе глаголска образовања, а вишелексемски термини врло ретко дају деривате (АЉДАНОВИЋ 2012: 437–451).

Иако се свеобухватан увид у творбене способности лексема у српском језику може добити једино израдом творбених речника, парцијална истраживања, која захватају ограничен корпус, уз примену адекватне методологије и теоријског приступа, могу дати добре резултате и указати на правце којима треба ићи у даљим испитивањима. Таква, огледна истраживања од нарочитог су значаја уколико одговарају на питања која се тичу узрока поменутих творбених појава и законитости које регулишу деривационе процесе. Подаци

о деривационом потенцијалу лексема могу бити одлични показатељи њиховог места у лексикону, али и места појмова који су њима обележени у концептуалном систему говорника неког језика, на основу чега се могу извести дубљи закључци у вези са сликом света утемељеној у једној говорној заједници.

1.1. Предмет овог истраживања управо представља деривациони потенцијал речи, под којим се подразумевају две компоненте – деривациони обим и деривациони домет. Деривациони обим обухвата укупан број деривата различитог степена деривације, директно или индиректно мотивисаних одређеном речју, док се термином деривациони домет указује на њихову семантичку разноврсност, тј. на разноврсност домена којима припадају реалије именоване дериватима.

1.2. Деривациони потенцијал испитан је на корпусу који обухвата десет придева: *дебео*, *ду̑*, *ло̑и*, *нов*, *йрав*, *сй̑ар*, *й̑анак*, *й̑ойао*, *узак*, *црн* и њихових сто педесет осам првостепених афиксалних деривата (*дебљина*, *йодебео*, *дужийи*, *новина*, *сй̑арудија* итд.). Описане јединице незнатан су део грађе прикупљене за потребе међународног пројекта из области творбе речи под именом *Моника*. Ово је трогодишњи пројекат, започет 2015. године, чији су носиоци Шафариков универзитет у Кошицама, Софијски универзитет у Бугарској и Универзитет Гранаде у Шпанији, а главни руководилац је професор Павол Штекауер. Окупио је четрдесетак језика, између осталих и српски, а циљ му је успостављање новог теоријског концепта у деривацији и испитивање његове применљивости на одговарајућем узорку, који сачињава по десет простих, немотивисаних придева, именица и глагола. На основу деривационих мрежа¹ свих тридесет речи, у које су укључене само творбене јединице добијене афиксацијом, те упоређивањем одговарајућих параметара настоји се сагледати природа префиксације и суфиксације као творбених процеса и њихово испољавање у посматраним језицима. Придевске лексеме укључене у ово истраживање представљају веома подесан корпус за анализу с обзиром на своју семантичку разноврсност и с обзиром на могућност примене истог модела испитивања у другим језицима, што води ка њиховом компарирању и контрастирању. Семантички гледано, реч је о скупини придева чије примарне реализације упућују претежно на физичку особину, конкретно, чулима доступно својство предмета и људи. Њима се, дакле, указује на боју (*црн*), димензију и величину (*дебео*, *ду̑*, *й̑анак*, *узак*), температуру (*й̑ойао*), старосно доба (*сй̑ар*), квалитет (*ло̑и*), изглед и друге особине (*йрав*, *нов*). Све придевске лексеме су вишезначне, при чему неке имају веома разгранату полисемантичку структуру те у својим секундарним реализацијама могу исказати и апстрактне особине односно особине апстрактних појмова (нпр. *црне мисли*). Стога испољавају и веома широк колокациони опсег, тј. способност да колоцирају с лексемама којима се обележавају најразноврснији појмови (нпр. *дебео човек*, *дебео зид*, *дебело дрво*, *дебео лед*, *дебела ноћ* итд.).

Деривациони потенцијал одабраних примера праћен је само на првостепеним дериватима, при чему су узета у обзир искључиво њихова примарна

¹ У србистици је уобичајен термин деривационо гнездо, које обухвата све деривате неке речи.

значења. Разлог оваквог поступка методолошке је природе: свакој изведеници која мотивише даљу деривацију у семантичком, ономасиолошком и концептуалном погледу мора се приступити на исти начин као и простој, немотивисаној речи, како би се сагледао њен деривациони потенцијал, што би имало ефекта јер би омогућило упоредну анализу деривационог потенцијала мотивне и мотивисане речи. Међутим, то би могла бити тек друга фаза истраживања предоченог у овом раду и његов логичан наставак уколико се потврди успешност примењене методологије.

Осим тога, посматрани су само деривати добијени афиксалном творбом речи (префиксацијом и суфиксацијом). Из корпуса су изостављена сложеничка образовања из два разлога. Први се тиче ограниченог обима овог истраживања, које је више огледног карактера и спроведено с намером да се испита могућност примене одређене методологије у истраживању појединих творбених феномена. А други проистиче из првог: укључивање сложеничких образовања повукло би за собом и читав низ јединица добијених слагањем у комбинацији с другим типовима творбе, што би истраживање учинило комплекснијим и обимнијим.²

1.3. И коначно, у овом истраживању, спроведеном с циљем да се испита применљивост ономасиолошког и когнитивног приступа језику у описивању деривационог потенцијала речи,³ постављени су следећи задаци: 1) утврдити деривациони обим посматраних придева (укупан број првостепених деривата и број првостепених деривата према свакој појединачној придевској речи); 2) пописати ономасиолошке и логичко-семантичке категорије по којима се деривати распоређују; 3) утврдити њихову фреквентност појављивања и оптерећеност (с обзиром на број првостепених деривата који се распоређује по категоријама); 4) објаснити механизме који регулишу број првостепених деривата и њихову семантику те указати на евентуалну предвидљивост појаве деривата одређеног семантичког типа.

2. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА. Теоријско-методолошку подлогу истраживања чини теорија М. Докулила (DOKULIL 1962) о могућности издавања ономасиолошких категорија у творби речи, проширена ономасиолошким приступом П. Штекауера (ŠTEKAUER 2001), укрштеним с поставкама когнитивне парадигме и примењеним на енглески језик. У основи ономасиолошке концепције М. Докулила лежи идеја о томе да сваком чину стварања новог имена претходи извесна организација и класификација стварности која одговара начинима именовања у датом језику. Овако структуриране концепте аутор назива ономасиолошким категоријама којима приписује двочлану структуру – оне се састоје од ономасиолошке базе и ознаке. Ономасиолошка база је детерминисана компонента структуре представљена одговарајућом концептуалном групом, а ономасиолошка ознака је компонента која је детер-

² Грађа је ексцерпирана из *Речника српскохрватскога књижевног језика* (РМС), *Образложног речника српског језика* М. Николића и *Речника српског језика* (РСЈ). Значења речи навођена су према РМС.

³ Применљивост овог приступа у творби речи на корпусу енглеског и других индоевропских језика показала су многа истраживања: в. нпр. NOVITSKAYA 2014; GRZEGA 2011.

минише. Док је ономасиолошка база увек проста (разлика може бити само на нивоу апстракције), ономасиолошка ознака може бити или проста или сложена, при чему је у другом случају, с ономасиолошке тачке гледишта, важно знати да ли су обе компоненте исказане експлицитно (нпр. *романојисац* ‘онај који пише романе = писац романа’) или се нека од њих разуме имплицитно (нпр. *новелиста* ‘онај који пише новеле = писац новела’). М. Докулил разликује следеће основне типове ономасиолошких категорија: супстанцу, особину, радњу и пратећу околност, чија природа зависи од везе успостављене између ономасиолошке базе и ознаке. Тако се, на пример, категорија супстанце одређује на основу њене везе према осталим категоријама. Аутор у неким детаљима анализира одређене ономасиолошке поткатегорије именица којима је у основи категорија супстанце, нпр.: носилац особине, носилац акционалне релације, носилац релације према објекту (при чему те релације могу бити акционалне и неакционалне), носилац релације према пратећој околности.⁴ Осим поменутих ономасиолошких категорија М. Докулил разликује још два типа: транспозициони (репрезентован примерима *брзина* [< брз], *иад* [< *иасић*] итд.) и модификациони, који укључује деминутиве и аугментативе, промену рода (*учишћељица* [< *учишћељ*]), категорију степена (*ипрекрасан*), категорије акције с модификационим додацима који означавају место, правац, фазу и сл. (DOKULIL 1962: 29–49).

2.1. П. Штекауер (ŠTEKAUER 2001) прихвата у основи Докулилову концепцију о ономасиолошкој структури, али реагујући на формализам генеративног приступа творби речи, проширује своје поставке уводећи елементе когнитивне лингвистике. И он полази од идеје да је творба речи процес именовања и да су јединице именовања њене основне јединице. Оне су добијене по продуктивним и регуларним правилима творбе речи, а настају као одговор на специфичне захтеве говорне заједнице за доделу имена изванјезичким објектима. Нове јединице именовања сковане су на основу материјала доступног у систему језика, углавном у лексикону. Оне су билатерални знаци, који укључују значење и форму: према ономасиолошкој теорији, у систему творбе речи нема јединица именовања које су чисте форме, тј. формални елементи без икаквог значења.⁵ Према овом аутору, ономасиолошки модел енглеске творбе речи укључује следеће нивое: 1. говорна заједница, 2. изванјезичка стварност, 3. концептуални ниво, 4. семантички ниво, 5. ономасиолошки ниво, 6. ономотолошки ниво и 7. фонолошки ниво.

Померање ономасиолошког приступа творби речи изван граница језика, тј. укључивање говорне заједнице и њених когнитивних способности оправдано је из простог разлога што јединице именовања не настају изоловано од људског знања, искуства, открића нових ствари, процеса, особина, људске

⁴ М. Докулил напомиње да примарне, као и специфичне ономасиолошке категорије нису строго одвојене једна од друге, већ се преклапају у већем степену зато што ванјезичка реалност може бити посматрана с различитих ономасиолошких аспеката. Према његовом мишљењу, што је богатији концепт који треба именовати, то су бројнији ономасиолошки аспекти с којих се може посматрати (DOKULIL 1962: 38–43).

⁵ Штекауеров ономасиолошки принцип следи Де Сосинову концепцију знака и модел лингвистичког знака Јана Хорецког.

имагинације и сл. Говорна заједница преко когнитивних активности одабира оно што у изванјезичкој стварности заслужује име, те овај однос предодређује све следеће кораке. Први задатак којим треба овладати јесте анализа објекта који треба именовати. Он припада концептуалном нивоу и заснован је на процесу генерализације и апстракције, а подразумева одређивање објекта помоћу концептуалних категорија (супстанца, радња, особина и пратећа околност [нпр. место, време, начин итд.]). Следећи корак обухвата анализу на ономасиолошком нивоу, која подразумева издвајање ономасиолошке базе и ономасиолошке ознаке, при чему друга може бити подељена на детерминисани конституент и конституент који детерминише. База и ознака повезане су логичко-семантичком везом, а све три компоненте граде ономасиолошку структуру. На наредном, ономатолошком нивоу утврђује се однос између чланова ономасиолошке структуре и језичких јединица којима су изражени. У зависности од присуства и распореда чланова ономасиолошке структуре, П. Штекауер разликује пет ономасиолошких типова јединица именовања. Пошто у анализи придева и њихових деривата припадност одговарајућем ономасиолошком типу није релевантна, ова подела неће бити детаљније предочена, већ ће једним примером (одређеног ономасиолошког типа) бити илустрован начин на који се приступа творбеним јединицама у предложеној теорији П. Штекауера. Претпоставимо да желимо да скујемо јединицу именовања која денотира особу која прави шешире. Следи низ различитих поступака.

а. Концептуални ниво подразумева да се објекат анализира на следећи начин:

То је СУПСТАНЦА₁.

СУПСТАНЦА₁ је човек. Човек изводи РАДЊУ.

РАДЊА је човекова професија.

РАДЊА производи СУПСТАНЦУ₂.

СУПСТАНЦА₂ је класа онога што покрива главу.

Итд.

б. На семантичком нивоу издвајају се семе:

[+ МАТЕРИЈАЛНО] [+ ЖИВО] [+ ЉУДСКО] [+ ОДРАСЛО] [+ ПРОФЕСИЈА];

[+ МАТЕРИЈАЛНО] [- ЖИВО] [+ ПОКРИВА ГЛАВУ] ИТД.

в. Ономасиолошки ниво обухвата успостављање ономасиолошке структуре: ономасиолошка база је СУПСТАНЦА₁, док је ономасиолошка ознака дво-члана и обухвата СУПСТАНЦУ₂ као конституент који детерминише и РАДЊУ као детерминисани конституент. Стога, ономасиолошка веза може бити изражена на следећи начин: *факт – радња – агенс*.

г. Ономатолошки ниво подразумева везу између ономасиолошке структуре и језичких јединица:

факт – радња – агенс
hat er

3. ДЕРИВАЦИОНИ ПОТЕНЦИЈАЛ ПРИДЕВА. Утврђивање деривационог обима придева један је од првих задатака постављених у овом истраживању. Гледајући у целини, одабраних десет придева даје укупно сто педесет осам првостепених деривата (што је у просеку 15,9 по придеву), при чему максималан деривациони капацитет остварује придев *црн* – 31, а најмањи придеви *лош* и *узак*

– сваки има по 6 derivata. Измеđu ove dve krajnosti ređaju se ostale pridevske речи sa sledećim brojem derivata: *duž*, *īprav*, *sīnar* – 19, *nov* – 16, te *debeo*, *ītanak*, *īoiiao* – 14. Ovi podaci pokazuju da je derivacioni kapacitet prideva *црн* skoro dvostruko veći od derivacionog kapaciteta prideva *дуž*, који је одмах иза њега по бројности деривата.

3.1. У описивању деривационог домета придева, пре свега броја и врста семантичких и ономасиолошких категорија којима деривати припадају биће примењен описани ономасиолошки и когнитивни приступ. Ови приступи омогућиће јасније сагледавање природе деривата како би се лакше утврдиле законитости и евентуална предвидљивост њиховог настанка.

Сто педесет осам деривата посматраних десет придева распоређује се у четири основне ономасиолошке категорије: радња, супстанца, особина и околности, уз могућност издвајања још једне категорије коју одликује апстрактност појмова обележених дериватима који јој припадају. Махом су хетерогене структуре и састоје се од извесног броја поткатегија (којих има дванаест).

3.1.1. Најбројнију групу деривата (има их 51) чине они који, према терминологији М. Докулила и П. Штекауера припадају категорији радње. У њеним оквирима посебно су доминантне поткатеорије каузативне радње (20 чланова) и стања (20 чланова). Скоро сви придеви (осам односно девет од укупно десет) мотивишу јединице из ових поткатеорија. Директивне радње исказане су образовањима мотивисаним једино придевом *ћрав*, док су рефлексивне и реципрочне радње репрезентоване ограниченим бројем примера. У свим случајевима могуће је запазити одређену врсту везе између радње и ОСОБИНЕ обележене мотивним придевом.

Каузативност у прототипичном облику подразумева најчешће свесно деловање актера над објектом (схваћеним у широком смислу) с намером постизања одређеног резултата.⁶ Ономасиолошку базу ове поткатогије чини управо ФАКТИТИВНА РАДЊА, циљно усмерена, док је ономасиолошка ознака везана за особину која се поставља као циљ спровођења радње. Другим речима, основни циљ ове радње јесте придавање особине денотиране мотивним придевом одређеном објекту, због чега су глаголи из ове скупине обавезно транзитивни. Поткатогија каузативне радње репрезентована је следећим глаголским образовањима: *црниџи, дуђуџиџи, дужиџи, зановиџи, обновиџи, поновниџи, ѣреновиџи, ѣриновиџи, исѣравиџи, сѣариџи, џањџиџи, џанчаџи, џанчиџи, џоџиџи, сѣоџиџи, сузиџи*. Изузетак, међутим, чине глаголске јединице са значењем фактивне радње чија ономасиолошка база не успоставља везу са особиниом објекта, већ се у улози ономасиолошке ознаке јављају елементи који указују на то да је циљ спровођења радње на различите начине повезан с објектом дејства: *џоновиџи* ‘поново ређи, учинити исто’, *џравиџи* ‘чинити, градити, израђивати, производити, стварати, творити нешто’, *џриџравиџи* ‘припремити’, *расѣравиџи* ‘објаснити, претрести, размотрити; решити (спор)’. Проблем код ових глагола представља њихова слаба

⁶ Каузативност се не мора нужно односити само на циљно усмерено акције, већ и на оне које се изводе без свесног и вољног учешћа каузатора. Иначе, каузативна ситуација је сложена, а њени елементи стоје у узрочно-последичној вези (Алановић 2011: 37–48).

семантичка веза с мотивном речју, што уједно отежава одређивање и њиховог творбеног статуса. Наиме, у *Творби речи* И. Клајна глагол *йоновити* има статус префиксално-суфиксалне творенице, глагол *расйравити* третира се као префиксал, док се глагол *йрийравити* сматра посебно проблематичним: аутор га помиње у оквиру префиксалне и префиксално-суфиксалне творбе истичући да би за њега требало тражити треће решење (Клајн 2002: 274–293).

Ономасиолошку структуру поткатегорије стања чини база репрезентована архисемом ‘поста(ја)ти’ и ознака која је у вези с особиним вербализованом мотивном придевском речју. Ономасиолошка база обухвата процес испољен као врста трансформације субјекатског појма, која се одвија у правцу стицања својства исказаног основним придевом, нпр.: *црнети* ‘постајати црн, добијати црну, тамну боју’. На овај начин функционишу глаголске речи: *дебљати* (се), *дужасти*, *дужити* се, *одужити* се, *олошати*, *йолошити* се, *слошити* се, *сйарети*, *йањати*, *йањити* се, *заййойлити*, *оййойлити* (се), *сйоййити* се, *расйоййити* се, *йоййити* се, *сузити* се. Од овог модела одступају глаголи *сйаровати* ‘проводити старост’, *обновити* се ‘поново почети’ и *йоновити* се ‘извршити се, догодити се, десити се, појавити се још једном’. Иако је у првом примеру могућа двострука мотивација – 1. придевом, и у том случају имплицира се приписивање својства субјекатском појму (‘бити стар’), 2. именицом *сйароси*, и тада је у семантику глагола укључена компонента ‘бити у старости, старачком добу живота’, ни у једном случају у семантици глагола није садржана трансформациона компонента, већ се њоме указује на постојање особине у њеном трајању и неизмењеном облику. У другом и трећем примеру ономасиолошка база своди се на ‘јављање, појаву’ неког догађаја и сл., а није у непосредној вези с особиним, већ с прилогом *йоново*.

Како су рефлексивност и реципрочност морфосинтаксичка обележја глагола у српском језику, увођење морфеме *се* не одражава се на творбеном плану те не уноси промене у ономасиолошку структуру глаголских јединица. Овом морфемом сугерише се вршилац радње денотиране глаголом (*црнити* се, *йодновити* се, *йрийравити* се, *йравити* се, *расйравити* се).

Поткатегорија директивности, на другој страни, условљена је творбеним процесима, али и семантиком мотивне речи. Ова skupина представљена је глаголским дериватима придева *йрав*: *ойййравити*, *ойййравити* се, *уйравити*, *уйравити* се, *исйравити* се, *усйравити* се. Транзитивне форме *ойййравити* и *уйравити*, иако се могу подвести и под групу каузативних глагола, имају заједничку ономасиолошку базу сведену на предузимање одређене акције и детерминисану обележјем управљености, усмерености, што је садржано у семантици придева *йрав*. Компонента директивности, укључена у семантику мотивног придева, још јаче је изражена код рефлексивних облика *исйравити* се, *усйравити* се, *уйравити* се, *ойййравити* се. Прва два примера обједињује заједничка ономасиолошка структура коју чине база, представљена архисемом ‘заузети положај’, и ознака ‘прав’, проистекла из мотивног придева. Преостала два примера у основи исказују усмерено кретање, што такође одражава везу између радње и особине.

3.1.2. У скоро истом обиму (50 деривата) заступљена је категорија супстанце. У овом истраживању она је схваћена као скуп који обједињује именовања

с конкретном денотацијом у најразличитијем смислу. Сва образовања ове врсте припадају поткатегорији носиоца особине и имају заједничку ономасиолошку структуру у којој је ономасиолошка база детерминисана елементом који упућује на особину денотирану мотивном речју. На ономасиолошком плану успоставља се веза између супстанце и особине, најчешће заснована на посесији (супстанца има особину). Ова поткатегорија се даље разлаже на мање групе у зависности од природе архисеме у семантичком садржају деривата, тј. у зависности од врсте ентитета који преузима улогу носиоца особине. У тој функцији, дакле, могу се јавити људи, животиње, биљке, ре-алије из предметног света које настају као резултат људске делатности и по-јаве у природи. Дакле, категорија супстанце има следећу структуру:

супстанца
СУПСТАНЦА – ОСОБИНА носилац особине
човек + ОСОБИНА животиња + ОСОБИНА биљка + ОСОБИНА артефакт + ОСОБИНА појава у природи + ОСОБИНА

У поткатегорији носиоца особине доминантна су образовања која упу-ћују на човека именованог на основу телесне или какве друге карактеристике у вези с душевним стањем, положајем у друштву и окружењу и сл. Шест од десет придева има у овој групи своје деривате. Према моделу ЧОВЕК ИМА ОСО-БИНУ (ДЕЛОВА ТЕЛА/ДУХА И СЛ.) настају следеће јединице: *црнац*, *црник* (‘црнома-њаст човек’), *црњан* (‘јадник, несрећник’), *црнка*, *црнојка*, *црнкиња*, *дебелјак*, *дебелко*, *дебелуца*, *дуђајлија*, *дуђоња*, *новајлија*, *новак*, *сџарац*, *сџарешина*, *сџарица*, *сџарица*, *сџанкић* (‘онај који је танког, слабог имовног стања, си-ромашак’). У семантизацији именовања *сџаројко* ‘стари сват, сватовски стар-ешина’ мотивни придев учествује секундарним значењем ‘виши по рангу, виши у некој хијерархији’. Сложенију семантичку структуру имају именице *црња*⁷ и *сџаркеља* јер се денотативној компоненти, која подразумева носиоца особине, прикључује конотативна, пејоративно обојена, с негативном оценом и истим таквим емотивним односом говорника.

Остала образовања из категорије носиоца особине заступљена су у го-тово подједнаком броју, али се међусобно разликују према броју мотивних речи које учествују у њиховом деривирању. Имена животиња мотивисана су придевима *црн* и *сџанак*, који обележавају боју⁸ или димензије тела у целини односно појединих његових делова: *црнаш* ‘чиопа = врста птице сличне ласта-вици *Cypselus maritimus*’, *црндаћ* ‘врста орла *Pandion haliaetus*’, *црнељ* ‘врста морске рибе *Umbrina cirrosa*’, *црнуша* ‘врста змије’, *црнуџ* ‘црн вепар’, *црњац* ‘врста морске рибе црне боје *Gobius niger*’, *сџанкош* ‘врста инсекта тврдокрилца, кукца корњаша *Stenus*’.

⁷ У творбеном погледу за деривате попут *црња*, *жуја* и сл. И. Клајн (2003: 20) наводи да имају придев у основи, али да је ипак могуће да нису изведени директно од придева, него од именица: *црнац*, *жућа* итд.

⁸ То је обично тамна, не потпуно црна боја.

3.1.4. Омањи број јединица (8) може се подвести под ономасиолошку категорију супстанце, али због свог непредметног значења биће разматран посебно. То су деривати придева *нов*, *йрав*, *дуг* и *сйшар* којима се обележавају аспстрактне категорије: *новина* ‘нова ствар, појава, нов дух, свежина, оригиналност’, *новосй* ‘нова вест, нов догађај’, *йравда* ‘друштвено стање у којем сваки добива оно што му по закону припада, правда’, *йравило* ‘одредба, пропис о организацији, начину рада, односима међу људима и сл.’, *йравац* ‘замишљена равна линија која је управљена према циљу кретања’, *дуж*, *дужина* ‘размак, удаљеност, међу крајевима чега или између два места’ и *сйшарина* ‘старо доба, далека прошлост, давнина’. И у овим примерима посматрана ономасиолошка поткатегорија успоставља везу с особиним. Ономасиолошка база, сведена на апстрактни појам, детерминисана је ознаком која је у вези с примарном или секундарном семантиком мотивне придевске речи: *новина*, *новосй* (база: ‘оно што је’ + ознака: ‘нов = који се први пут појавио, раније непознат’), *йравац* (база: ‘замишљена линија’ + ознака: ‘прав = раван, несавијен, неискривљен’), *йравда*, *йравило* (база ‘оно што је’ + ознака: ‘прав = који је без мане, исправан, поштен, честит’), *дуж*, *дужина* (база: ‘размак’ + ознака ‘дуг = који има размак од једног краја до другог’), *сйшарина* (база: ‘доба’ + ознака: стар ‘претходни, ранији, прошли’).

3.1.5. Ономасиолошка категорија пратеће околности репрезентована је дериватом придева *йрав* – *йравце* ‘у равној црти, у правој линији, равно, право’. И овде се запажа релација с особиним која регулише прилошко значење деривата.

3.2. Када је реч о фреквентности јављања појединих поткатегорија и њиховој дистрибуцији у корпусу, изведени су следећи резултати. У укупном узорку најзаступљеније ономасиолошке поткатегорије јесу аугментативност, каузативност и стање – девет односно осам од укупно десет посматраних придева има способност деривирања јединица овог семантичког типа. У исто време наведене поткатегорије су и најоптерећеније, тј. окупљају највећи број деривата: у скупини аугментатива има двадесет седам, а у другим двома по двадесет јединица именовања. Овакав резултат је, у неку руку, очекиван ако се има у виду да је деривациони потенцијал праћен код придева. Сасвим је разумљива доминација деривата из категорије којом се исказује увећан степен изражености својства. Наиме, особина, као категоријална вредност придева, у начелу је градабилна појава, тј. подлеже могућности скалирања па је реална потреба за стварањем јединица које ће изразити својство различитог интензитета. На другој страни, логичан је и повећи број глаголских деривата којима се указује на узроковање односно стицање појединих особина. Будући да као резултат стицања неког својства настају мање или више трајне околности у којима се налазе јединке или ентитети, ономасиолошка категорија репрезентована описаним глаголским дериватима названа је категоријом стања.

Без обзира на разноврстан деривациони капацитет посматраних придева, може се уочити готово равномерна заступљеност ономасиолошких поткатегорија – деривати придева а) *црн*, *нов* и *йрав* распоређују се у седам поткатегорија, б) *дуг* и *сйшар* – у шест, в) *дебео*, *йшанак* и *узак* – у пет. При томе,

треба имати на уму да је број деривата у њима присутан у неједнаком обиму. На пример, у категорији носиоца особине највише је деривата придева *црн* (21), док су сви остали заступљени у знатно мањем броју – *сѿар* (10), *ѿоѿао* (5), *дебео* (4), *дуѯ*, *ѿанак*, *нов* (3); затим у категорији каузативности предњаче деривати придева *нов* – има их 6 итд.

3.3. И коначно, када се има у виду овако описан деривациони потенцијал придева, поставља се питање може ли се на основу когнитивног и ономасиолошког приступа творби речи он предвидети. Анализа првостепених деривата мотивисаних придевима показује да је њихова природа предодређена припадношћу одговарајућој ономасиолошкој категорији која увек успоставља релацију с категоријом ОСОБИНЕ: СУПСТАНЦА—ОСОБИНА, ОСОБИНА—ОСОБИНА, РАДЊА—ОСОБИНА итд. Дакле, у њиховој ономасиолошкој структури ознака је увек у непосредној вези с особином именованом мотивном придевском речју, што значи да је семантички садржај придева у мањој или већој мери укључен у семантику придевских деривата. Ово запажање усмерава пажњу на мотивну реч као полазну тачку у покушају утврђивања законитости евентуалне предвидљивости деривационог потенцијала. Полази се, наиме, од идеје да је деривациони потенцијал придева условљен његовом укупном концептуалном вредношћу, која се утврђује на основу његових семантичких реализација и спојивости. Ова претпоставка биће доказана на придевима *црн* и *узак*, који имају највећи односно најмањи деривациони обим.

Придев *црн* има следећу полисемантичку структуру:

1. а. који је боје угљена или чађи; б. који је обучен у црно одело (о калуђеру);
2. разг. опаљен од сунца; 3. нечист, прљав, замазан; 4. који је без светлости, мрачан, таман; 5. који је боје тамније, затвореније него нешто други исте врсте;
6. а. тежак, мучан, тешко подношљив; б. мрзак, одвратан; кобан, злокобан; в. несрећан, јадан; г. рђав, зао; д. уз именице које значе нешто зло, неповољно, негативно: врло велик, тежак; 7. (само одр.) у називима биљних и животињских врста; 8. (у именичкој служби) 1. м а. фигура црне боје у шаху; б. враг, ђаво; 2. ж а. црномањаста жена; б. црна кафа; в. црна длака; 3. с а. црна одећа, црни-на; б. црна боја (РМС).

На основу побројаних семантичких реализација јасно је да се придевом *црн* одређују две врсте особина: 1. физички квалитет заснован на боји односно утиску о боји и 2. апстрактно својство непредметних појмова и појава. Наведеном придевском лексемом могуће је, према томе, квалификовати аниматне појмове (*црн човек*, *црн коњ*, *црне руке*), предметне реалије (*црно одело*), природне феномене (*црна ноћ*), различите производе (*црно брашно*, *црно вино*), али и потпуно апстрактне категорије (*црна мука*, *црна вест*, *црна мисао*, *црна слушња*, *црна судбина*). У случајевима када се издваја особина конкретних појмова, придевом *црн* сугерише се најтамнија боја спектра, али и она која јој је због тамне нијансе врло слична. Стога ова лексема ступа у однос неправе синонимије с придевима *ѿрљав*, *нечисѿ*, *мрачан*, *ѿаман*. Уколико се пак квалификују апстрактни појмови, датим придевом изриче се негативан емоционални однос субјекта према њима: *црна слушња* 'јесте таква слутња која у њеном носиоцу изазива непријатна, мрска осећања'; *црна судбина* 'јесте таква судбина која изазива тугу и јад'. Будући да се описано својство може

приписати разноврсним ентитетима, за сваки од тих ентитета теоретски је могуће творбеним поступцима сачинити име на основу датог својства уколико се у свести говорника оно сматра доминантним. Другим речима, уколико је особина неког ентитета обележена придевом *црн* његова препознатљива карактеристика или из неког разлога за говорника релевантна, она ће послужити као мотивација у поступку стварања његовог имена. Отуда је сасвим логично очекивати настанак именовања из ономасиолошке категорије супстанце – људи, животиња, биљака, предмета и природних елемената, изведена на основу њихове тамне боје у целини или боје појединих делова (*црнац, црнкиња, црнка, црнаш, црњаш, црнељ, црњика, црњевац, црница*) итд. Када је реч о глаголским образовањима мотивисаним придевом *црн*, она су такође условљена концептуалном вредношћу датог својства. Наиме, пошто се ради о својству које у знатном броју случајева не мора бити урођено, већ може бити накнадно стечено, овај процес добио је своје име у виду глаголских речи, којима је својствено исказивање процесуалности (*црниџи, црниџи [се], црнеџи [се]*). И коначно, само својство припада групи градабилних, што значи да се може испољити с мањим или већим интензитетом, што омогућава деривирање аугментативних и деминутивних образовања (*црецирн, црнкас, нацирн*).

На другој страни, придев *узак* има ограничену полисемантичку структуру:

1. који је мале ширине, узан; тесан; 2. који је ограничен (по броју, смислу итд.), мален по броју, малог обима; 3. близак, интиман (РМС).

Његове семантичке реализације такође подразумевају две врсте квалификације – конкретну и апстрактну. Међутим, за разлику од придева *црн*, којим се исказује својство разноврсних ентитета, придев *узак* обележава особину само одређеног броја предметних појмова, и то оних који имају могућност захватања простора у одређеном правцу. Дакле, *узак* може бити *кревети*, али не и *коњ* и сл. Код апстрактних појмова постоји нека врста просторног пресликавања тако да је и у овим случајевима колокациони опсег придева *узак* ограничен: *узак круж цријаџиља, уско размишљање* и сл. Због суженог концептуалног поља придев *узак* није мотивисао бројна именовања – у његовом деривационом гнезду налази се категорија степена (*цреузак, неузак*), изазивања или стицања особине (*сузиџи [се]*) те транспозициони тип именовања (*ускоси, ускоћа*).

4. ЗАКЉУЧАК. На основу анализе ограниченог броја придевских деривата могу се донети начелни закључци у вези са законитостима које регулишу деривационе способности речи. Утврђено је да највећу деривациону продуктивност испољавају придеви с богатом и хетерогеном полисемијом, која им омогућава и широку колокабилност, што је последица сложене концептуалне структуре. Уколико се придевом обележава својство које функционише као доминантно обележје многих и разноврсних ентитета, оно се у свести говорника јавља као релевантно те мотивише именовања тих ентитета. Због тога такви придеви имају бројна и семантички разуђена деривациона гнезда. На другој страни, придевске речи с ограниченом полисемијом и суженом концептуалном структуром имају смањене могућности развоја деривационих гнезда.

Проблеми деривације и деривационе семантике анализирани на овај начин, применом ономасиолошке и когнитивне теорије, показују веома висок степен њихове применљивости и релевантности у добијању одговарајућих резултата. Стога би описани модел истраживања требало применити на шири и разноврснији корпус, али пре свега узети у обзир деривате другог, трећег итд. степена, као и сложеничка образовања, што би дало могућност за извођење општијих закључака.

ИЗВОРИ

- Николић, Мирослав. *Обрајни речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за српски језик САНУ, 2000.
 РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1969; IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
 РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Алцановић, Милан. Деривациони потенцијал географских термина страног порекла. *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима. Зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за њворбу речи при Међународном комитету слависта*. Београд: Филолошки факултет, 2012, 437–451.
 Алановић, Миливој. *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2011.
 Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику 1: слажање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2002.
 Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику 2: суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2003.
 СДР 2003: *Семантичко-деривациони речник. Свеска 1: Човек – делови тела* (ур. Гортан-Премк, Даринка, Вера Васић и Љиљана Недељков). Нови Сад: Филозофски факултет, 2003.
 Штасни, Гордана. Семантичко-деривациони потенцијал глагола основних физиолошких стања. *Грамаика и лексика у словенским језицима. Зборник радова са међународног симпозијума*. Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за српски језик САНУ, 2011, 375–386.
 Штасни, Гордана. Утицај семантичког садржаја на деривацију глагола физиолошких стања и процеса. *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима. Зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за њворбу речи при Међународном комитету слависта*. Београд: Филолошки факултет, 2012, 745–755.
 Штбац, Гордана. Деривациони потенцијал афективних глагола. *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима. Зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за њворбу речи при Међународном комитету слависта*. Београд: Филолошки факултет, 2012, 757–771.
 Штбац, Гордана, Гордана Штасни. *Соматизми и концептуализација стварности у српском језику (глава и њени делови)*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2017.

*

- DOKULIL, Miloš. *Tvoření slov v češtině. Teorie odvozování slov*. Praha: Vydalo Nakladatelství Česko-slovenské akademie věd, 1962.
 GRZEGA, Joachim (ed.). *A Recollection of 11 Years of Onomasiology Online (2000–2010). All Articles Re-Collected*. Onomasiology Online 2 < <http://onomasiology.de> > 10. 2. 2018, 2011.

- NOVITSKAYA, Irina. Word-Formation Types of the Old Germanic Abstract Nouns: Onomasiological and Cognitive Approach. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 154 (2014): 138–143.
- ŠTEKAUER, Pavol. Fundamental Principles of an Onomasiological Theory of English Word-Formation. Joachim Grzega (ed.). *A Recollection of 11 Years of Onomasiology Online (2000–2010). All Articles Re-Collected*. Onomasiology Online 2 < <http://onomasiology.de> > 10. 2. 2018, 2001, 15–54.

Gordana Štrbac

DERIVATIONAL POTENTIAL OF ADJECTIVES IN SERBIAN – AN ONOMASIOLOGICAL AND COGNITIVE APPROACH

S u m m a r y

This paper examines the applicability of an onomasiological and cognitive approach to language in describing the derivational potential of words. This approach was developed on the basis of Dokulil and Štekauer's theory. The derivational potential of a word includes: the number of its derivatives and their semantic characteristics, i.e. the number and the nature of domains to which derivatives belong. Previous research shows that even lexemes from the same semantic group have different derivational abilities. The linguistic units analyzed in this paper are ten adjectives (*crn, debeo, dug, loš, nov, prav, star, tanak, topao, uzak*) and the first-degree derivation words derived from them (*debljati [se], debeljko, dužina, podug, novost, novina, obnoviti, pravda, pravilo, praviti, starost, starac, starešina, tanjiti, toplina, otopliti, suziti*, etc.).

The initial hypothesis is that the derivational potential of a word depends on the complexity of its conceptual structure, which reflects on its polysemy and collocability. If an adjective denotes the property as the dominant feature of many and different entities, it becomes important in the conceptual system of the speaker and motivates new naming units.

The analysis confirms the initial hypothesis and shows a high degree of applicability of the described theoretical and methodological framework. These approaches to word-formation made it possible to draw correct conclusions on the derivational phenomenon. Therefore, the given model of research should be applied to a wider corpus.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ћинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
gordana.strbac@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 12. марта 2018;
прихваћено: 21. маја 2018)

Дејан Сredoјевић
Миљана Чoпa

ДА ЛИ СЕ ДИЈАЛЕКАТСКО УЈЕДНАЧАВАЊЕ У ЈЕДНАКОМ СТЕПЕНУ ОСТВАРУЈЕ НА ФОНЕТСКОМ И НА ФОНОЛОШКОМ НИВОУ?*

У раду је анализирано како су се тројица говорника различитих генерација (из породице црногорских колониста у Војводини) говорно адаптирали средини у којој живе. Испитивано је у којем су степену говорници маркиране црте донесеног источно-херцеговачког дијалекта (које се остварују на фонолошком нивоу) заменили мање изразитим облицима, карактеристичним за шумедијско-војвођански дијалекат. Утврђено је да је код све тројице говорника (у различитом степену) дошло до дијалекатског уједначавања. Када је у питању параметар чију смо реализацију посматрали на фонетском нивоу, између говорника нема разлике, и у њиховом се говору препознају одлике донесеног источнохерцеговачког дијалекта, које нису типичне за говоре војвођанског поддијалекта.

Кључне речи: дијалекатско уједначавање, рефлeksi *jaj̩a*, преношење акцента на проклитику, неакцентоване дужине, дугоузлазни акценат.

This paper presents the results of a study which analyzes how three speakers of three different generations (from families of Montenegrin colonists in Vojvodina) accommodated their spoken language to their new environment. The study investigated the degree to which the speakers replaced the more marked features of their original East-Herzegovinian dialect (realized at the phonological level) by less marked ones, typical of the Šumadija-Vojvodina dialect. It was found that all three speakers exhibited dialect leveling (to different extents). As for the parameters observed at the phonetic level, the speech of all three speakers uniformly reflected the features of the original East-Herzegovinian dialect, which are not typical of the spoken Vojvodinian subdialects.

Keywords: dialect leveling, reflex of *yat*, stress shift to proclitic, unaccented length, long rising accent.

1. Увод. Говором се у комуникацији преноси језичка информација (њиме се материјализује језички садржај који је у основи говора), али се преносе и бројни други садржаји: информације о полу и старости говорника, као и о његовим емоцијама и ставовима (VULETIĆ 2007: 63–68). Многе карактеристике говора готово универзално се опажају. Ово, пре свега, потврђују бројна истраживања говорног израза емоција (BANSE – SHERER 1996; PELL – SKORUP 2008; PELL et al. 2009a; PELL et al. 2009b), као и истраживања ставова изражених у говору (GU et al. 2011; OFUKA et al. 2011). Универзалност информација садржаних у говору потврђују и истраживања којима је показано да слушаи (који не знају језик којим говорници говоре) могу чак и да уоче разлику која постоји између друштвених класа којима говорници припадају (WILLIAMS et al. 1999:

* Рад је урађен у оквиру пројеката *Дијигиталне медијске технологије и друштвено-образовне промене* (ИИИ 47020) и *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (ОИ 178020), које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

347–348). Исто тако, сматра се да се и информација о „страном нагласку” у говору преноси одређеним перцептивним карактеристикама које су универзалне (МАЈОР 2007: 552), тако да су овај феномен могли да опазе чак и они слушаачи који не говоре језик који слушају, а који је био предмет истраживања.

Како је говорницима, веома често, важно да се добро уклопе у средину у којој се налазе, тј. да свој говор прилагоде говору већине, они покушавају да контролишу информације које њихов говор садржи.¹ Поред тога они мењају и бројне елементе који се остварују на различитим језичким нивоима (фонолошком, морфолошком, лексичком, синтаксичком и др.). Међутим, није сасвим јасно да ли усвајањем одређеног елемента који се остварује на неком од ових нивоа говорници усвајају и ону његову фонетску реализацију која је у датој средини најпожељнија, тј. најпрестижнија.

Овим ћемо се феноменом бавити на материјалу српског језика, који је нарочито занимљив и због чињенице да је стандардни језик, и сâм стандардни изговор, заснован на стању у двама дијалектима: источнохерцеговачком и шумадијско-војвођанском. Разлике које постоје између ових најпрогесивнијих штокавских дијалеката мале су и, највећим делом, остварују се на фонолошком нивоу (ИВИЋ 2009: 15; SUBOTIĆ i др. 2012: 13). Најмаркантнија разлика огледа се у неједнакој судбини општесловенске фонеме *jaii*, која на простору источнохерцеговачког дијалекта има знатно већи број рефлекса, док је на простору шумадијско-војвођанског дијалекта, уз извесна одступања, она доследно замењена с /e/ (ОКУКА 2008: 58–59, 130–131; ИВИЋ 2001: 70, 133). За разлику од ситуације на подручју шумадијско-војвођанског дијалекта, на простору источнохерцеговачког акценат се доследније преноси на проклитику² (НИКОЛИЋ 1960; 1968: 68–69; 1969: 196; ИВИЋ 1994: 129; ОКУКА 2008: 61, 131) и боље су очуване неакцентоване дужине у различитим положајима у речи (РЕСО 1971: 165; ОКУКА 2008: 132; ИВИЋ 2009: 13–14).

Наведени елементи фонолошког нивоа били су параметри чију смо реализацију пратили у говору тројице говорника. Наравно, фонолошки исте јединице могу да имају различите фонетске реализације у различитим говорима. У српском језику, када је супрасегментни ниво у питању, на пример, ово је јасно потврђено при анализи краткоузлазног и(ли) дугоузлазног акцената (ЈОКАНОВИЋ-МИХАЈЛОВ 1983; ИВИЋ – ЛЕХИСТЕ 1996: 193; 2002: 153–159; SREDOJEVIĆ – SUBOTIĆ 2011: 231–238; SREDOJEVIĆ 2017: 235), а сличне разлике, постоје и у реализацијама сегментних јединица.

Ово смо истраживање предузели с циљем да испитамо како су се тројица говорника различитих генерација (из породице црногорских колониста у Војводини) говорно адаптирали средини у којој живе. Прецизније, занимало нас је да ли је код говорника дошло до *дијалекатског уједначавања* (в. 2. целину) којим су маркиране језичке црте источнохерцеговачког дијалекта (које се испољавају на фонолошком нивоу) замењене облицима карактери-

¹ Ово је нарочито важно при запошљавању, будући да страни нагласак или нестандардни изговор могу значајно да умање шансе особе да добије посао (CARLSON – McHENRY 2006: 80).

² Ради се о случајевима прасловенског (старог) и новоштокавског (новог) акценатског преношења, који се међусобно разликују по периодима у историји језика у којима су настала, величини територија које су њима биле захваћене, облицима речи на које су се односила и у резултатима.

стичним за шумадијско-војвођански дијалекат. Желели смо да утврдимо да ли се говорници који се међусобно разликују по старости, годинама које су провели на територији шумадијско-војвођанског дијалекта, а донекле и по томе како доживљавају свој говор и у каквом су светлу желели да се представе током интервјуа – разликују и по резултатима дијалекатског уједначавања. Поред тога, занимало нас је да ли су говорници извршили адаптације и на фонетском нивоу³, као и то да ли у степену успешности остварености дијалекатског уједначавања постоје разлике између фонолошког и фонетског нивоа.⁴

Резултате истраживања представимо на следећи начин. Након увода, у другој целини, објаснићемо феномен дијалекатског уједначавања, а у трећој ћемо целини укратко изложити резултате досадашњих истраживања ове области. Подаци о говорницима, посматраним параметрима, методама и техникама истраживања биће представљени у четвртој целини. У наредној, петој целини биће презентовани резултати истраживања, као и тумачења добијених података и њихово поређење с резултатима других истраживача. У шестој целини издвојићемо најважније закључке до којих смо дошли.

2. ДИЈАЛЕКАТСКО УЈЕДНАЧАВАЊЕ. Када у комуникацији лицем у лице говорник свој говор и своје понашање прилагођава саговорниковом говору и понашању – тај феномен зовемо *говорном адаптацијом* (акомодацијом (енгл. *speech accommodation*) (GILES 2001: 193)). Уобичајен облик адаптације јесте (*говорна*) *конвергенција* (енгл. *speech convergence*)⁵, која представља измену језичког варијетета, која се огледа у приближавању говору саговорника. Она се може вршити „одоздо” или „одозго”, може бити делимична или потпуна, вертикална или хоризонтална, а у њеној је основи (често несвесна) потреба појединца или групе да се уклопе у другу друштвену групу или да се идентификују с њом, како би били друштвено прихваћени. Овај је феномен потврђен у истраживањима различитих језика света, јавља се веома рано у друштвеном животу детета и сматра се универзалном језичком појавом (GILES 2001: 194). Вертикална конвергенција (енгл. *vertical convergence*) настаје када постоји директни или индиректни контакт двају варијетета од којих један има виши статус у друштву, па део језичких карактеристика једног варијетета бива замењен карактеристикама које се сматрају престижнијима (RØYNELAND 2010: 259). Смањење разлика између варијетета не значи нужно губљење традиционалних облика. Стари и нови облици једно време (макар на почетку процеса) могу паралелно да постоје. Ипак, током времена облици из варијетета који тежи вертикалном приближавању бивају напуштени. Крајња последица читавог процеса јесте губљење варијација унутар самог

³ Како нам обим рада није дозвољавао да детаљно испитујемо више фонетских карактеристика по којима се најчешће међусобно разликују говорници српских дијалеката, одлучили смо да анализирамо само реализације речи с дугоузлазним акцентом, будући да смо у анализираном корпусу, још у прелиминарној фази истраживања, слушањем снимака, учили специфичну реализацију овог акцента.

⁴ Узимајући у обзир број и старосну доб одабраних говорника, напомињемо да ће у овом раду бити представљени прелиминарни резултати истраживања наведених појава.

⁵ Овом је појму супротан појам (*говорне*) *дивергенције* (енгл. *speech divergence*), при којој долази до удаљавања од говора саговорника.

варијетета. Оне карактеристике које имају географски или друштвено ограничену дистрибуцију прве нестају, док оне карактеристике које имају ширу примену у језичком простору имају и већи потенцијал да преживе (RØYNELAND 2010: 260).⁶

Један од облика конвергенције јесте и *дијалекатско уједначавање* (нивелисање (енгл. *dialect leveling*)), које настаје када се у некој средини сусретну представници различитих, али међусобно разумљивих дијалеката. Међу њима се одвијају бројне појединачне говорне адаптације, а ови краткорочни процеси током времена могу да прерасту у један дугорочни процес, који прати и избегавање оних облика које говорници оцењују негативно или их сматрају изразито локалнима и њихова замена облицима који су географски шире распрострањени. Крајњи резултат овог процеса јесте смањење варијација између двају дијалеката, што се огледа у губљењу маркираних варијанти и(ли) варијанти које су у мањини (TRUDGILL 1986: 1–8, 83–126; KERSWILL 2003: 223–224).

3. РЕЗУЛТАТИ ДОСАДАШЊИХ ИСПИТИВАЊА. Досељенички говори у Војводини, као и други говори на подручју шумадијско-војвођанског дијалекта, према мишљењу дијалектолога, још увек чекају свеобухватна дијалектолошка и социолингвистичка истраживања (Ивић 2001: 69; Бошњакковић – Радовановић 2009а: 236). Сматра се да колонисти насељени након Првог и Другог светског рата најчешће чувају своје завичајне говоре, који су, углавном, ијекавски (Ивић 1994: 158–159), али да је потребно утврдити степен очуваности донесених дијалеката и истражити језичке црте које су настале услед дијалекатске интерференције (Бошњакковић – Радовановић 2009а: 236). У невеликом броју истраживања на ову тему, остављајући по страни оне радове којима су у фокусу били други говорни идиоми (Петровић 1979; Vučković 2000; Bošnjaković – Skimić 2013), издвајамо резултате до којих су дошли Жарко Бошњакковић и Драгана Радовановић приликом проучавања фонетских варијација у говору колониста и избеглица у Новом Саду, досељених из Босне и Херцеговине и Хрватске (2009б). Аутори истичу да су фактори који доводе до промена у језику различитих генерација колониста и избеглица превасходно време доласка и дужина боравка у новој средини, разлог доласка, дијалекатски тип, старосна доб, пол, образовање и занимање, као и однос нове средине према њима (Бошњакковић – Радовановић 2009б: 334). Они закључују да се говор готово свих информатора одликује дублетним формама, односно варијацијама у употреби донесених и прихваћених особина, док је код најмлађе генерације уочено да мања средина и стицање образовања у њој, као и живот у окружењу других избеглица, односно колониста, отежавају продор стандардних форми (Бошњакковић – Радовановић 2009б: 335). Напоследку, аутори закључују да сви наведени социјални фактори делују комплементарно, али да се може претпоставити да је лични став појединца пресудан за чување донесеног идиома или прихватања говора нове средине (Бошњакковић – Радовановић 2009б: 336).⁷

⁶ Постоје и примери конвергенције у којима се приближавање врши према оном својству које је структурално више обележено (RØYNELAND 2010: 261).

⁷ Напоменимо да су истраживања у којима је посматран говор говорника различитих генерација из исте породице и у светским оквирима веома ретка. Истина, озбиљнија истра-

Феномен дијалекатског уједначавања потврђен је у материјалу из бројних језика, највише у енглеском (TRUDGILL 1986; BRITAIN 1997: 15–46; WILLIAMS – KERSWILL 1999: 141–162; KERSWILL 2001), али и у другим европским језицима (AUER et al. 2005), француском (BOUGHTON 2005: 235–256), шпанском (РАТО 2010: 209–225; VALLS et al. 2013), у оријенталним језицима попут арапског (GIBSON 2003) и др.

4. МЕТОДЕ И ТЕХНИКЕ ИСТРАЖИВАЊА

4.1. Говорници. У овом раду биће представљени резултати анализе говора тројице говорника, чланова различитих генерација једне породице, који живе у Крушчићу, селу у југозападном делу кулске општине, у Бачкој (МЕДОЈЕВИЋ 2015: 15). Најстарији говорник, М. Р. (у даљем тексту Г1), рођен је 1938. год., по занимању је возач и у овом селу живи од своје 8. године, када је ту с породицом дошао као колониста. Његов син, Л. Р. (надаље Г2), рођен је 1962, по занимању је, такође, возач, рођен је у Крушчићу, који му је, све време и пребивалиште. Најмлађи говорник, М. Р. (надаље Г3), рођен је 1993, по занимању је инструктор вожње, такође је рођен у Крушчићу, који му је и пребивалиште. Овај је говорник унук Г1 и син Г2. Ниједан од говорника није високо школован, што се, у извесним цртама, одражава у њиховом говору.⁸ Место порекла породице тројице говорника јесте село Бистрица, смештено 16,5 километара северозападно од Мојковца, на територији колашинског среза, одакле је досељена већина данашњег становништва Крушчића (МЕДОЈЕВИЋ 2015: 66). Најстарији информатор, Г1, са својом је породицом у Крушчић дошао током масовне колонизације вршене након Другог светског рата, у периоду од 1945. до 1948. год., када се на подручје Бачке доселило 5 000 – 7 000 колонистичких породица (МЕДОЈЕВИЋ 2015: 37).⁹ Узевши у обзир подручја са којих су се колонисти доселили, сматра се да су у Војводину донели оба дијалекта који се простиру територијом Црне Горе – зетско-сјенички и источнотерцеговачки, који се, како се претпоставља, и данас чувају у одређеној мери на територији Војводине.¹⁰ Дијалекатско порекло породице тројице говорника јесте источнотерцеговачко.

живања на ову тему вршена су још крајем 19. века (ROUSSELOT 1891 према HURFORD 1967: 29), али су резултати до којих се дошло, углавном, скромни. Од обимнијих студија истиче се Харфорово истраживање говора породице из источног Лондона, којим је обухваћено седморо информатора из трију генерација (говорника кокни дијалекта) (HURFORD 1967) и студија Ханан Таки, којом је испитан говор 48 информатора, из трију генерација, двеју етничких група из Кувајта, од којих се једна сматра веома престижном, а друга мање престижном (TAQI 2010).

⁸ Говорници веома добро познају испитивача, стога се њихов говор може сматрати изузетно природним, без посебне тежње да се у њега унесу измене. Г1, Г2 и Г3 били су упознати и сагласни с тим да се разговори снимају.

⁹ Поред Крушчића, на подручју кулског среза насељени су: Врбас, Кула, Црвенка, Сивац, Бачко Добро Поље, Савино Село; бачкотополски срез обухвата подручје Ловћенца и Фекетића, али црногорских колониста има и јужније, према Новом Саду, у Змајеву и Равном Селу (STEVANOVIĆ – MEDOJEVIĆ 2010: 11; KRŠEV 2011: 126).

¹⁰ Треба напоменути да су се црногорски досељеници на територију Војводине насељавали у већем броју и током колонизације вршене након Првог светског рата, у периоду од 1919. до 1941. год., када је на територију Бачке и Баната пресељено око 1 000 црногорских породица (МЕДОЈЕВИЋ 2015: 29).

4.2. Корпус. У овом су раду представљени резултати анализе материјала снимљеног за потребе израде мастерског рада једног од аутора истраживања (Миљане Чопе). Начињена су три теренска звучна записа разговора са говорницима. Ти су разговори, у укупном трајању од 113 минута и 85 секунди, дигитално снимљени у Новом Саду и Крушчићу, током 2017. год., а реализовани су у виду спонтаног интервјуа без стриктног упитника.¹¹ Истраживач познаје говорнике, њихову културу и традицију, те је у складу са тим – уз помоћ етнолингвистичког упитника А. Плотњикове (Плотникова 2009) – саставио репертоар тема за разговор, а оне се тичу Божића, Ускрса, славе, свадбених и посмртних обичаја, свакодневног живота и сеоских послова, као и процеса колонизације.¹²

Снимци су више пута послушани и фонетски транскрибовани (запис обухвата 54 стране документа у Word формату). Спектрограми целокупног материјала пажљиво су прегледани, а за одабране примере прочитане су вредности одређених акустичких карактеристика.

4.3. ИЈЕКАВСКИ КОНТИНУАНТИ ЈАТА. Из корпуса су издвојени, за сваког говорника посебно, сви примери у којима би се, према опису говора Колашина (Пижурица 1981: 67–73), могли очекивати ијекавски континуанти *jai̯a* (типови: ијекавска замена дугог *jai̯i*; ијекавска замена кратког *jai̯i* (подтипови: замена с /je/ или након замене извршено јотовање /l/ и /n/, јотовања дентала /d/ и /t/, јотовање фрикатива /z/ и /s/); икавска замена кратког *jai̯i* испред /l/, касније замењеног с /o/) (укупно 276 примера). Затим су, за сваки од ових типова, и за сваког говорника посебно, издвојени примери у којима се ијекавски облици и јављају, и израчуната је њихова заступљеност у укупном броју примера, што је изражено у процентима.

4.4. ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ. Из корпуса су, за сваког говорника посебно, издвојени примери у којима би било могуће остварити прасловенско или новоштокавско преношење акцента на проклитику (укупно 73 примера).¹³ Затим су издвојени примери у којима је и дошло до једног од ових двају преношења, и израчуната је њихова заступљеност у укупном броју примера, за сваки тип преношења и за сваког говорника посебно, што је изражено у процентима.

4.5. ОЧУВАНOST НЕАКЦЕНТОВАНИХ ДУЖИНА. Из корпуса су издвојени, за сваког говорника посебно, примери свих речи у којима је очекивано јављање

¹¹ Овај је тип интервјуа полуструктуриран, што значи да истраживач бира за информатора одговарајуће теме, чија је природа таква да наводе на дуже наративе (MEYERHOFF et al. 2015: 48). Интервјуи се воде у приближно истим тематским оквирима, како би се код информатора јавио сличан репертоар примера, при чему теме буде и извешан емоционални набој.

¹² Уколико је говорник говорио о другим темама и правио дигресије, он није прекидан, како би се добио природан и неформалан говор.

¹³ Да ли ће у говору прасловенско или новоштокавско преношење акцента на проклитику уопште бити остварено, условљено је неколиким параметрима: лексичким (јавља се само код неких именица, глагола, бројева, заменица, прилога), морфолошким (до појаве долази у одређеним морфолошким категоријама ових речи) и прагматичким (у зависности од степена фокализације речи и информационе перспективе исказа) (Николић 1960: 160; Ивић 2001: 93–94; ZEČEVIĆ 2005: 92).

н. дужина (укупно 1 763 примера). Ова је прозодема посматрана према методологији коју је установио Павле Ивић. Наиме, анализирајући богату дијалекатску грађу, Ивић је установио фонетске чиниоце који утичу на губљење, односно, чување н. дужина: 1) место н. дужине у речи (крајњи или унутрашњи слог); 2) отвореност/затвореност слога (важи само за крајњи слог); 3) квантитет претходног слога (дуг/кратак); 4) тонске карактеристике претходног слога (узлазан/неузлазан). На основу наведених критеријума примери се посматрају у 12 фонетских положаја, а степен редукције/очуваности н. дужина у овим положајима подлеже одређеним закономерностима (Ивић 2001: 96–97). У анализираном корпусу издвојили смо све примере у којима су н. дужине и очуване у говору, а затим смо израчунали њихову заступљеност у укупном броју примера, за сваки од 12 положаја, за сваког говорника посебно, и ту заступљеност изразили у процентима.

4.6. ДУГОУЗЛАЗНИ АКЦЕНАТ. Након анализе спектрограма (извршене уз помоћ програма Praat верзија 4.6.06 (Paul Boersma and David Weenink, 2007)) из корпуса је издвојено 36 примера речи с дугоузлазним акцентом, реализованих од стране све тројице говорника, а затим су прочитане акустичке вредности:

- фреквенција основног тона на почетку и крају вокала ($f\theta_p, f\theta_k$), као и максимална f_0 вокала ($f\theta_{max}$). Ове су вредности изражене у херцима [Hz];
- средњи интензитет вокала (I), изражен у децибелима [dB];
- трајање вокала (t), изражено у милисекундама [ms].

Резултати анализе добијених података представљени су дескриптивно.

5. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

5.1. РЕФЛЕКСИ ЈАТА

5.1.1. Како видимо у табели 1, у којој су представљени подаци о заступљености примера у којима је замена *јаџа* извршена у складу с ијекавским правилима, облици у којима је некадшње дуго *јаџ* замењено фонемским следом /ije/ срећу се само код двојице старијих говорника, Г1: *лѝјеѝо*, *нѝјѝрије*, *ѝдсље*¹⁴, *сијеће*¹⁵ и Г2: *вријеѝме* (х2), *двѝје* (х5), *дијеѝѝе* (х3)¹⁶, *нѝнијеѝѝ*, *не разѝмије*, *не разѝмијеѝмо*, *ѝрије* (х7), *ријеѝе* (х2), *ријеѝѝи* (х2), *сијеѝѝу*, *ѝвијеѝѝ* (х2). Неке од наведених речи двојица говорника употребљавају и у екавским облицима, на пример, Г1: *ѝдсле*, *сѝѝе*, *сѝѝе се*, а Г2: *врѝѝеѝе* (х4), *дѝѝѝе* (х2), *ѝрѝѝѝѝ* (х2), *рѝѝѝѝ*, *сѝѝѝѝѝѝ*, *ѝвѝѝѝѝѝѝ* (х2). Ипак, и код Г1 и код Г2 највише је екавских облика,

¹⁴ У ијекавском је овај прилог уобичајен у облицима *ѝдслије* или *ѝдсље* (тако и у говору околине Колашина (Пижурица 1981: 71)).

¹⁵ Према традиционалном опису акцентског система српског језика, установљеном још од стране Вука Караџића (Караџић 1818: XVI–XVII), екавској варијанти речи с дугоузлазним акцентом типа *дѝѝѝе* у ијекавском одговара лик *дијеѝѝѝе*, а у овом су облику навођени примери и у свим каснијим речницима српско-хрватског језика. Дијалектолошки описи ијекавских говора, засновани на аудитивној анализи, углавном су тако и наводили примере речи с дугоузлазним акцентом. Наше је мишљење да у анализираном корпусу на речима овог типа говорници реализују дугоузлазни акцент. У опису говора околине Колашина, Пижурица наводи примере речи из ове групе с дугоузлазним акцентом, али додаје да су такве реализације ретке (1981: 67–68).

¹⁶ В. слику 1.

на пример, Г1: *вре́ме*, *на̀мењен*, *на̀мењено*, *у̀век*; Г2: *ѣ́рѣх*, *на мле́ку*, *и́орѣ́клом*, *и́дсле* (x14), *ре́йко* (x2), *ре́йкоси́*, *си́рѣчен* (x2), *це́ла* (2), *це́ло*. Ијекавски се облици чешће јављају када је говорник емотивно узбуђенији или када говори о догађајима из прошлости који су на њега снажно утицали. Тако, на пример, описујући све лепоте Бистрице код Мојковца, из које његови преци воде порекло, Г2 каже: *Ина́че је фи́но ме́сто, ба́ш и́ри ри́јеке и́рди́чу кроз ме́сто, и́ма равни́цу, и́ма и́лѣдну зе́мљу до́ље*, а касније додаје: *То́ ми се сви́ђа, и́е и́ри ри́јеке и и́о је не́ може ја не́ знам оно ко́ да је да је не́ко изми́шљо – не́ би мо́го до́ље изми́сли и́ај и́ај де́о*. Исто тако, када говори о обичајима у вези с рођењем детата, Г2 употребљава екавски облик *де́ше*, јер не мисли ни на једно одређено дете: *Да́на́с, а и́о сам ви́део на до́сиа ме́ста, ро́ди се де́ше и до́нда до́ај до́ђу ии до́ву*. Ипак, када говори о догађајима у вези с рођењем свога детета, употребљава ијекавски облик: *Ни́сам ја до́жан ни́кога да до́вем кад је-се ме́ни ро́ди ди́јеше*. Говорећи о догађајима из скорије прошлости, Г2 користи екавски облик *вре́ме*, на пример: *Е сад у за́дње вре́ме ма́ло сла́бије*; *Сад у за́дње вре́ме до́ај је́сије, до́ђу*; *Ве́нча́вају се у за́дње вре́ме*. Ипак, за догађаје из детињства Г2 користи ијекваски облик: *Та́ко је би́ло ври́јеме до́нда да́... и и́о и́еи́нѣз да́на ни́је ди́ац до́лазио*.¹⁷

На чешће јављање ијекавских облика у овој категорији примера битно може да утиче још једна појава. Наиме, на експлицитна питања једног од аутора истраживања (да ли су неки од обичаја које чувају специфично црногорски и да ли се у обичајима у Крушчићу чува и осети црногорско порекло) Г1¹⁸ и Г3 одговарају углавном негативно. Ипак, Г2, говорећи о ношењу оружја, лову и пуцању, каже за себе да је прави Црногорац, а затим наводи да осећа припадност Црногорцима, додајући: *Црно́горац сам. Или како би сад сс-у си́вари рекли – Србин и́ореклом из Црне Горе*. Говорећи о чувању црногорске традиције и одговарајући на питање о томе да ли у свом говору уочава неке специфичности, Г2 каже: *Па нема. Ја и кад одем у Црну Гору, они имају они́и и́амо, и́ај део, Мојковац, Кола́цин, они немају никакав на́ласак, они ба́ш и́ричају и́сио ко и ми овде. Ја не знам да л' има имало разлике. Ако има, и́о је онда и занемарљива или врло мала разлика*. С обзиром на то да се Г1, као што је речено, не труди да истакне своје црногорско порекло, можемо закључити да се кроз суздржаност у овом разговору он трудио да релативно пажљивим говором маркиране елементе редукује, што је индуковано самом природом ситуације коју говорник може осетити у извесној мери као формалну. Особине донесеног идиома које су се у његовом говору задржале, можемо, дакле,

¹⁷ До сличног процеса долази и у говору досељеника кајкаваца у селу Бока у Банату. Наиме, када говоре о прошлости и о традиционалној култури, говорници ће се чешће служити кодом који обилује елементима донесеног идиома. Ова се појава може тумачити као вербална манифестација традиционалне културе, што је од посебне важности за очување идентитета ове етничке заједнице (Vučković 2000: 268).

¹⁸ У разговору са најстаријим информатором, Г1, приметна је извесна дистанца између њега и истраживача, која се може довести у везу превасходно с његовим годинама. Г1 говори спорије и често прави паузе, како због лошијег здравственог стања тако и због својих година. У његовом говору честа су и исправљања и реформулације, а дужи наратив јавио се само када је Г1 био под посебним емотивним набојем (када је говорио о томе како су му четници запалили кућу).

смѐру, сусѣдна; Г2: венча́мо, венча́ња, верова́йно (х3), жи́вела, жи́вели (х2), изгòрела (2), изгòрело, мѣсѣа (х3), мѣсѣо, мѣсѣу, иѣвā се, иòбегла, ирѣбе́гли, ирѣживѣли, иримѣ́хују, иримѣ́хује, сáвѣйовао, сѣ́аросѣдеоци, у́сѣх, у́сѣшан, хѣ́ли; Г3: двѣ́сѣа, мѣ́рна, мѣ́сеца, мѣ́сеци, мѣ́сну, мѣ́сѣо, иѣ́вају (х2), иѣ́вали, иѣ́вамо, иѣ́вање, иѣ́сме, иѣ́смицу, и́ример (х2), сѣ́киром, сѣ́шм.

У анализираном корпусу нема примера речи с најновијим јотовањем, чији би резултат биле фонеме /џ/ и /џ/. Од облика у којима би до ове промене могло доћи бележимо *сјѣдā се*, у изговору најстаријег говорника, Г1, док у осталим случајевима нема услова за јављање палаталних фрикатива будући да је рефлекс *јаѣа* екавски – Г1: *сѣ́хам*; Г2: *òсѣхам*, *сѣ́хам се*, *нѣ́сѣхам се*.²³

У анализираном корпусу, као што је и познато у бројним говорима источнохерцеговачког, али и шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић 1994: 132), рефлекс *јаѣа* у појединим речима и наставцима јесте /i/, и код све тројице говорника наилазимо на такве примере: *ва́йтреним*, *мѣ́ни*, *мòжих*, *на́ближим*, *на́йсѣарији*, *ни́сам*, *ни́си*, *ни́смо*, *ни́су*, *òвим*, *сѣ́арији*, *црвеним* и др.²⁴

5.1.3. Нас је занимало и која је заступљеност примера у којима је рефлекс кратког *јаѣ* /i/, али само испред /l/, касније замењеног с /o/ (табела 1). Овакви се облици доследно срећу код настаријег говорника, Г1, али само у двама примерима исте речи: *дѣо* (х2); Г2 има више оваквих примера: *видѣо*, *живѣо* (х4), али се они ипак срећу ређе од ликова у којима се као рефлекс краткога *јаѣ* јавља /e/: *видео*, *волео*, *дѣо* (х2), *изгòрео*, *разумео*, *сѣ́аросѣдеоци*, *хѣ́о* (х3), *цѣо*; док се код Г3 јављају само екавски облици: *дѣо*, *дòнео* (х2), *живео*, *иòсѣјеш*²⁵, *смѣо*, *цѣо* (х2).²⁶

Табела 1: Заступљеност примера у којима су континуанти јата замењени у складу с ијекавским правилима

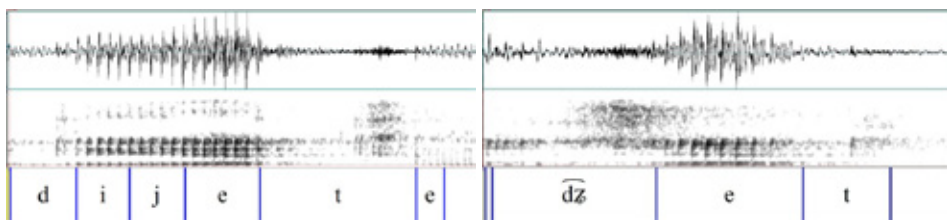
Замена јата	Говорници		
	Г1	Г2	Г3
ијекавска замена дугог <i>јаѣ</i>	31%	42%	0%
ијекавска замена кратког <i>јаѣ</i>	39%	24%	10%
икавска замена кратког <i>јаѣ</i> испред /l/, касније замењеног с /o/	100%*	31%	0%

²³ На питање да ли примећује неке разлике између сопственог говора и говора свог деде, најмлађи информатор, Г3, одговара: *Па нема, можда зајѣо шѣѣо сам навикао... То је ѣомѣшано нешѣѣо војвођанско-црногорски... Ал' знам да му осѣшала вареника и... киѣело...* Дакле, у говору најстаријег информатора чува се фонема /џ/ (чему је био сведок и сáм истраживач у појединим разговорима са њим). Можемо закључити да Г1 употребу ове фонеме осѣа као маркирану, због чега је током интервјуа не употребљава.

²⁴ По овој се особини говор Г1, Г2 и Г3 разликује од говора у околини Колашина (Пижурица 1981: 67–68).

²⁵ Г3, говорећи о сеоским пословима, најпре изговара ијекавски облик, *ѣосѣјеш*, а на питање истраживача да понови то што је рекао, он изговара екавску варијанту овог облика. Дакле, Г3 ијекавску варијанту овог облика осѣа као маркирану, те је неће употребити када у свој говор унесе више пажње, већ ће се у том случају одредити за облик који осѣа као универзалан и необележен.

²⁶ У говору околине Колашина замена *јаѣа* у оваквим је случајевима, уз мања одступања, доследно икавска (Пижурица 1981: 71–72).

Слика 1: дијеише (Нисам ја дужан никога да зовем кад је се мени роди дијеише) (Г2)²⁷

Слика 2: ђед²⁸ (Мој ђед он је био командир вода у баџаљону Алексе ђед (sic!) Бећо Ђилас) (Г2)²⁹

5.2. Преношење акцента на проклитику

5.2.1. У анализираном корпусу било је мало примера акценатских целина у којима је могло доћи или је дошло до прасловенског преношења акцената на проклитику (табела 2). Напомињемо да су из приказа изостављени примери спојева речце *не* и глагола, јер у тим случајевима међу тројицом говорника нема разлике. Највећи број таквих примера чине облици негираног презента глагола *знаћи* (Г1: *нѐ знам*; Г2: *нѐ знāм* (x3), *нѐ знам* (x11); Г3: *нѐ зна*, *нѐ знам* (x13), али и *нѐ знају*)³⁰, али овакво преношење бележимо и код других глагола, код којих је оно, такође, вршено аналогично, у ситуацијама кад није било услова за његово јављање (на пример, Г2: *нѐ мош* (x2), *нѐ сећам*, *нѐ слави*; Г3: *нѐ ваља*, *нѐ мож*). Мимо ових случајева, прасловенско преношење акцента на проклитику јавља се у примерима – Г1: *љ вљјску*; Г2: *љ вљјску*, *зā зљму*, *љ цљкву*³¹, док у говору Г3 нема примера у којима би се ово преношење уопште могло јавити.

5.2.2. Када је у питању новоштокавско преношење акцената на проклитику, у корпусу има доста примера акценатских целина у којима је могло доћи или је дошло до овог преношења. И овде смо из података представљених у табели 2 изоставили примере спојева речце *не* и глагола, јер је у свим таквим случајевима преношење акцената извршено без изузетка³² (Г1: *нѐ може*, *нѐ љāмиш*; Г2: *нѐ буде* (x2), *нѐ дљђем*, *нѐ знам* (x7), *нѐ кāжеш*, *нѐ мођу* (x2), *нѐ може* (x8), *нѐ може се*, *нѐ мљра*, *нѐ љише*, *нѐ седāм*, *нѐ сљишнљш*; Г3: *нѐ би*, *нѐ волим*, *нѐ знāм* (x5), *нѐ знам*, *нѐ кāже*, *нѐ каже се*, *нѐ мођу* (x2), *нѐ мож*, *нѐ мош*, *нѐ мљра*, *нѐ љочне*, *нѐ рāдиш*, *нѐ слави*мо, *нѐ љребā* (x2), *нѐ чује*). Изузев

²⁷ Границе између гласова којима је представљен фонемски след /ije/ на слици су представљене апроксимативно, будући да се на спектрограмима – у оваквим ситуацијама – могу очитати „акустички максимуми” вокалских фонема, али не и њихове међусобне границе (Вакран 1996: 164; Петровић – Гудурић 2010: 258).

²⁸ На крају речи дошло је до обезвучавања финалног консонанта и уместо [d] изговорен је његов безвучни парњак [t].

²⁹ При транскрипцији примера коришћени су симболи Међународног фонетског алфабета (IPA 2007).

³⁰ У многим новоштокавским говорима (нарочито онима на истоку) облик *нѐ знāм* сматра се уобичајеним и чешће је у употреби од правилног облика *нѐ знāм* (Николић 1960: 175).

³¹ У овом би случају било очекивано новоштокавско акценатско преношење – *љ цљкву* (Даничић 1925: 6; Стевановић 1964: 243; Белић 1999: 185).

³² Ова се појава доследно јавља у свим четворакценатским штокавским говорима (Николић 1960: 174).

поменутих случајева, ово се преношење најдоследније врши у акценатским целинама које чине проклитика и заменица (Г1: *у̐ некѡм, сѧ њѡм се, у̐ њѡј, и̐ и̐ѡ, у̐ и̐ѡм* (x2); Г2: *зѧ нѧс*), иако постоје и примери оваквих спојева у којима ово акценатско преношење није извршено (Г1: *на нѡкој, и̐ и̐ѡ; Г2: и̐ јѧ, и̐ мѡ, и̐ мѡј, за нѧс, на нѧшу, од и̐ѡ, и̐ и̐ѡ* (x3), у *и̐ѡј* (x2)). Када су у питању спојеви проклитике и именице, придева, прилога или бројева, ово се акценатско преношење врши мање доследно, па поред примера *нѧ сѡраи̐* (Г1) и *у̐ Цр̐ну Гѡру, у̐ ц̐кѡлу* (Г2), више је оних у којима акценат није пренесен на проклитику, на пример: *и̐ двѧ, у̐ кр̐с, са кѡмом, од кѡћѡ, у̐ кѡћи, за сѡфру, од сѡѧроѧ, у̐ ц̐кѡли* (Г1) и *и̐ дрѡѧи, код дрѡѧих, у̐ зѧдње* (x4), *од кѧмена, и̐ред крѧј, ис̐ред кѡћѡ, од кѡћѡ, од кѡћѡ, из и̐риче, на слѧву, од и̐ѧд, из Цр̐не Гѡре, у̐ Цр̐ној Гѡри, у̐ ц̐ѡс, на ц̐кѡле, у̐ ц̐кѡлу* (Г2). Изузев у примерима спојева проклитике и глагола, у говору Г3 нема случајева оваквог акценатског преношења, већ се јављају облици: *са брѧћом, у̐ злѧву, и̐ дѧље, са дѡсей̐, од кѡћѡ до кѡћѡ, у̐ нѡкѡм, из њѡ, на њѡви, у̐ јѧбуку, за и̐ѡ, из и̐ѡѡ, од и̐ѡѡ, од и̐рѡћѡѡ, у̐ цр̐кву, из Цр̐не Гѡрѡ, из Цр̐не Гѡре, у̐ ц̐ѡс, до ц̐ѡсѡѡѡ. Поред наведених примера, ни код једног од тројице говорника акценат се на проклитику никад не преноси с топонима (у *Бѡсѡирици* (Г1); у *Вр̐бѡс, у̐ Вр̐бѡсу, у̐ Крѡѡчић̐, у̐ Крѡѡчић̐у* (Г2); из *Бѡсѡирице* (x2), у *Вр̐бѡсу, у̐ Вр̐бѡсу, у̐ Крѡѡчић̐у, у̐ Крѡѡчић̐у* (x2), у *Лѡвћѡнац* (Г3)).*

При опису говора околине Колашина утврђено је да су и прасловенско и новоштокавско преношење акцента на проклитику живи процеси, засведочени у изузетно великом броју примера (Пижурица 1981: 27–31).³³

Табела 2: Заступљеност примера у којима је дошло до преношења акцената на проклитику³⁴

Акценатско преношење	Говорници		
	Г1	Г2	Г3
прасловенско	33%*	60%*	0%
новоштокавско	39%	10%	0%

5.3. АКЦЕНАТСКЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ. Код најстаријег говорника, Г1, бележимо примере *и̐ри̐ месѡц и̐ двѧ сѡиѧ*. Преношење акцента с именица на бројеве редовно се среће у говору околине Колашина (Пижурица 1981: 30, 39, 53).³⁵

У говору Г2 придев *фин* у Нјд. средњег рода неодређеног вида јавља се у лику *фѡно* (чак три пута) и једном као *фѡно*. Облици које је Даничић забележио *фѡн, фѡна, фѡно* (Даничић 1925: 212) јављају се у већини екавских новоштокавских говора, док су облици *фѡн, фѡна, фѡно* (које наводи и РМС) чешћи у западним, ијекавским новоштокавским говорима.³⁶

Уколико облицима инфинитива (без завршног *-и*)³⁷ не претходи један од два узлазна акцента (као у примерима: *вѡзий̐, завр̐зий̐, намѡри̐й̐, и̐у̐и̐и̐рай̐*,

³³ И у ускокким је говорима преношење акцента на проклитику редовна појава (Станић 1982: 88). У другим говорима источнохерцеговачког дијалекта, како на територији Црне Горе, тако и у Србији, ова су преношења честа, иако постоје одступања (Николић 1991: 29).

³⁴ Знаком * означено је да су подаци о посматраном параметру донесени на основу малог броја примера.

³⁵ Ова је појава позната и ускокким говорима (Станић 1982: 88, 98–100).

³⁶ Овакви се облици јављају и у говорима србијанског Полимља (Николић 1991: 140).

³⁷ Овакви облици инфинитива чешће се јављају код двојице старијих говорника.

у^{чи}и), вокал основе има н. дужину: *ēlēdāiī*, *siīīzāiī* (сви примери забележени су у говору Г2). Ова је појава уобичајена у говору околине Колашина (Пижурица 1981: 23, 154).³⁸

Глаголи I Белићеве врсте у инфинитиву се јављају само у акценатским ликовима: *дѡћ*, *дѡић* (х2), *сићу* (Г2); *дѡић* (Г3) – како је уобичајено и у говору околине Колашина (Пижурица 1981: 53, 154–155).³⁹

Сложени облици глагола *неси* јављају се само с акцентом на префиксу: *дѡнесу*, *идѡнесу*, *идѡнесем* (сви примери Г2), што је, такође, типично за говор околине Колашина (Пижурица 1981: 22).⁴⁰

Код појединих глагола у 1. л. мн. презенте акценат се помера на крај основе, као у примерима: *венчамо* (х2), *држимо* (х2), *не држимо*, *идемо* (х2), *имамо* (по аналогiji јавља се и *имају* (х4)). Сви ови примери забележени су у говору Г2, Г1 нема примере оваквих глагола у 1. л. мн., док се код Г3 јављају само облици који су данас уобичајени у стандардном језику: *имамо*, *имамо* (х2). У говору околине Колашина редовно се срећу облици с акцентом на претпоследњем слогу *илејемо*, *ичејемо*, *зовемо*, *ѡребемо* и др. (Пижурица 1981: 21, 54).⁴¹

Код најстаријег говорника наилазимо и на пример *желѡћу*, а ова је појава забележена и у говору околине Колашина (Пижурица 1981: 55–56).⁴²

5.4. НЕАКЦЕНТОВАНЕ ДУЖИНЕ

5.4.1. Код све тројице говорника дошло је до редукције једног дела н. дужина, независно од тога да ли оне припадају основи речи (на пример, Г1: *јѡдино*, *камѡн*, *дѡбичај*, *ѡјаци*; Г2: *камен*, *наравно*, *ѡвек* (х2); Г3: *бадѡњак* (х3), *немамо* (х2) и др.) или наставку (на пример, Г1: *срѡдњи*, *црѡкве*; Г2: *сиѡва*, *ћѡрки*; Г3: *јѡдних*, *црѡдѡорски* и др.). Такође, код све тројице говорника забележени су примери истих речи, изговорених с н. дужином и без ње, као у примерима – Г1: *дѡдѡм* : *дѡдем*, *сѡћам* : *сѡћам*, *слѡвѡ* : *слѡве*; Г2: *дана* : *дана* (х4), *дѡдѡвѡр* : *дѡдѡговор*, *ѡрѡћѡм* : *ѡрѡћѡм*, ; Г3: *ѡмѡш* (х3) : *ѡмѡш* (х2), *кѡвѡм* : *кѡвом*. Међутим, између тројице говорника постоје јасне разлике у томе у којим су положајима боље очуване н. дужине, односно, колико су у истом фонетском положају заступљени примери с реализованим н. дужинама (дијаграм 1). У слогу непосредно иза неузлазне дужине код Г1 и Г2 н. дужине јављају се изузетно ретко (Г1: *младѡ*⁴³; Г2: *венчаѡвѡ*, *дѡћу*; *ѡлѡшѡм*, *ѡлѡћам*, *ѡрѡћѡм*), док код Г3 нема таквих примера. И у слогу иза дугоузлазног акцента н. дужине јављају се чешће код двојице старијих говорника (Г1: *ѡимѡ*,

³⁸ И у ускочком говору дужина се реализује уколико вокалу пред инфинитивним наставком не претходи узлазни акценат (Станић 1982: 77). С друге стране, у говорима србијанског Полимља ова појава није забележена, будући да нема инфинитива без завршног -и (Николић 1991: 471–473).

³⁹ Ови су облици забележени и у ускочким говорима (Станић 1982: 97).

⁴⁰ Тако је и у говорима србијанског Полимља (Николић 1991: 166–167). У ускочким говорима у овом типу глагола акценат је такође на првом слогу (Станић 1982: 166).

⁴¹ Облици су забележени и у говорима србијанског Полимља (Николић 1991: 165), и у ускочком говору (Станић 1982: 168).

⁴² Ова се појава бележи и у говорима србијанског Полимља (Николић 1991: 196), и у ускочком говору (Станић 1982: 173).

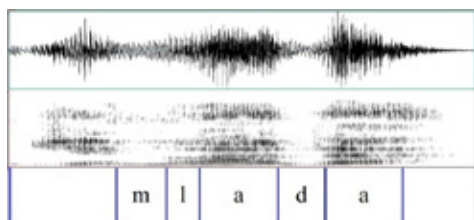
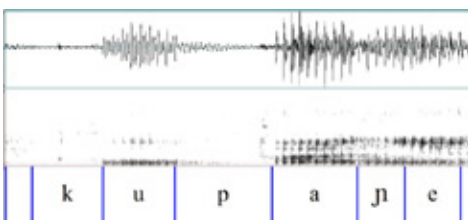
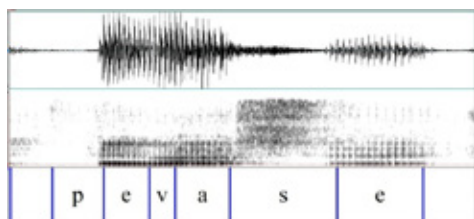
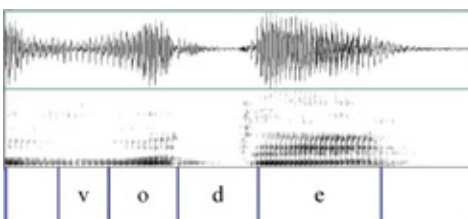
⁴³ В. слику 3.

Г2

2%	1	4	30%	13%	7	10	91%
12%	2	5	0%	46%	8	11	88%
0%	3	6	47%	65%	9	12	95%

Г3

1%	1	4	9%	6%	7	10	90%
0%	2	5	14%	16%	8	11	95%
0%	3	6	0%	14%	9	12	83%

Слика 3: *mlādā* (и њо доласку кући ће је млада најављује се) (Г1)⁵⁰Слика 4: *kūyāñe*⁵¹ (Добро вода за судове, за кување, за умивање – што се донесе, ал' кад је кујање – нас је њешоро било, њреба нанијет воде) (Г2)⁵²Слика 5: *pēvāsē* (Буде њуна кљћа и њу се слави, њева се, њија ја знам) (Г2)⁵³Слика 6: *vōdē* (Убацује се у казан вљлики с маљо вљдљ, дљбра вљира, днда љн сљм љуљија) (Г3)⁵⁴

5.5. ФОНЕТСКЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ ДУГОУЗЛАЗНОГ АКЦЕНТА.

5.5.1. Код све тројице говорника прототипична реализација речи с дугоузлазним акцентом јесте она у којој је тонско кретање на наглашеном вокалу доследно узлазно, а сасвим ретко узлазно с малим силазним делом на крају.⁵⁵ Између краја наглашеног и почетка наредног вокала најчешће постоји узлазан тонски интервал, а узлазност постоји и у односу максималних тонских висина ових двају вокала. Ипак, у мањем броју примера између

⁵⁰ [a] t = 158 ms, [a] t = 156 ms.⁵¹ С обзиром на то да је на спектрограмима први показатељ звука код безвучних плози-ва у иницијалном положају – шум експлозије (BAKRAK 1996: 83), на сликама је место почетка артикулације ових гласова означено апроксимативно.⁵² [u] t = 92 ms, [a] t = 109 ms.⁵³ [e] t = 106 ms, [a] t = 126 ms.⁵⁴ [o] t = 93 ms, [e] t = 166 ms.⁵⁵ Видети примера на сликама 7, 8, 9, 10, 11 и 12.

краја наглашеног и почетка наредног вокала постоји мањи силазни тонски интервал.⁵⁶ Тонско кретање на вокалу који следи наглашени вокал најчешће је доследно силазно. Уколико се у речи поред наглашеног и наредног вокала налази још вокала, они имају доследно силазно тонско кретање. Наглашени се вокал од наредног вокала увек истиче дужим трајањем, а често и већим интензитетом,⁵⁷ при чему је разлика интензитета између ових двају вокала и перцептибилна⁵⁸.

5.5.2. Изнесени описи реализација речи с дугоузлазним акцентом одговарају описима датим од стране других истраживача који су проучавали говорнике пореклом с подручја источнохерцеговачког дијалекта.

Приликом испитивања узлазних акцената у говорима херцеговачког и шумадијског типа Јелице Јокановић-Михајлов код оба узлазна акцента нашла је јасно изражену узлазност на акцентованом вокалу и јасно изражену силазност на постакценатском вокалу. Акцентовани је вокал интензивнији од постакценатског, а има и дуже трајање (Јокановић-Михајлов 1983: 39). До истих закључака ауторка је дошла и приликом описа акцената код *професионалних говорника*⁵⁹ на радију и телевизији који су пореклом из ијекавских говора источнохерцеговачког типа (Јокановић-Михајлов 2007: 60).

Испитујући реализацију акцената код говорнице одрасле на терену источнохерцеговачког дијалекта, Дејан Средојевић у речима с дугоузлазним акцентом на наглашеном вокалу бележи изразито узлазно тонско кретање, док наредни вокал почиње на већој тонској висини. У највећем броју примера, наглашени је вокал интензитетски доминантији од наредног вокала (Средојевић 2011: 165).

Приликом испитивања фонетске и акценатске променљивости речи у континуалном говору, Ана Батас у свом докторском раду (2014) издваја неколико различитих типова изговора, а међу њима и херцеговачко-шумадијски тип. Када је дугоузлазни акценат у питању, у овом типу говора ауторка бележи: узлазно тонско кретање на наглашеном вокалу и висок наредни вокал (код двосложних речи), односно, код тросложних речи – тонски раст од почетка наглашеног слога до његове половине, уз задржавање високог тона, или пак изразито висок тон од почетка до краја наглашеног слога, док вокали у наредним слоговима имају силазно тонско кретање (Батас 2014: 280–293).

Испитујући прозодијски систем говорника пореклом из Ужица, Александра Лончар Раичевић установила је да у речима с дугоузлазним акцентом наглашени вокал углавном карактерише лагани узлазни ток f0, док вокал у наредном слогу најчешће почиње на нижој тонској висини и има силазно кретање f0. Поред тога, наглашени се вокал у односу на наредни истиче и већим интензитетом и дужим трајањем (Лончар Раичевић 2016: 633–634, 637).

5.5.3. Изнесени описи реализација речи с дугоузлазним акцентом код тројице посматраних говорника разликују се од описа овог акцента у реализацији говорника пореклом с подручја војвођанског поддијалекта.

⁵⁶ Видети примере на сликама 8 и 11.

⁵⁷ Примере на сликама 7, 8, 9 и 11 упоредити с примерима на сликама 10 и 12.

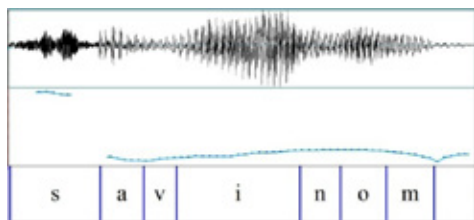
⁵⁸ У овим је случајевима разлика интензитета двају вокала већа 1 dB, што је и најмања промена интензитета коју можемо да опазимо као промену гласности (EVEREST 2001: 70).

⁵⁹ Заједнички назив који ауторка користи за спикере, водитеље, новинаре и репортере.

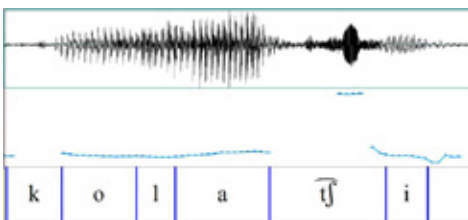
Приликом испитивања природе узлазних акцената у прогресивнијим штокавским говорима, код говорнице пореклом из Кикинде Јелица Јокановић-Михајлов у речима с дугоузлазним акцентом бележи да је наглашени вокал заиста узлазан, иако узлазни интервал није велик. Између наглашеног и наредног вокала постоји узлазан тонски однос, а узлазност карактерише и први ненаглашени вокал (Јокановић-Михајлов 1983: 322). Ипак, код професионалних говорника војвођанског порекла – на знатно већем корпусу – ауторка налази „ублажавање регионалних (дијалекатских) црта и велики степен сличности акценатских ликова с београдским”, при чему је код говорника београдског порекла у речима с дугоузлазним акцентом наглашени вокал ретко заиста узлазан, између тог и наредног вокала постоји узлазан тонски однос, док је први ненаглашени вокал често доследно силазан (Јокановић-Михајлов 2007: 75, 94).⁶⁰

Приликом испитивања фонетских карактеристика дугоузлазног акцента у новосадском говору, Дејан Средојевић и Љиљана Суботић установили су да наглашени вокал карактерише доследно силазно или узлазно-силазно тонско кретање са доминантнијим силазним делом, између наглашеног и наредног вокала налази се узлазни тонски интервал, а први ненаглашени вокал има доследно узлазно или узлазно-силазно тонско кретање. У секвенци наглашеног и наредног вокала први се увек истиче дужим трајањем, а други, много мање доследно, већим интензитетом (Средојевић – Суботић 2011: 114–115, 120, 122).

Ана Батас налази да код говорника војвођанског порекла, дугоузлазни акценат у двосложним речима карактерише тонски пад на наглашеном вокалу и тонски скок ка вокалу следећег слога, док тросложне речи с нагласком на прими одликује „велики распон између половине првог слога и почетка другог, која је додатно појачана благим падом F0 између просечне вредности и вредности нешто ниже од просека”, односно, у тросложним речима с нагласком на другом слогу – на наглашеном вокалу тон благо пада у првом делу, а онда расте, и тај раст се наставља и на вокалу наредног слога (БАТАС 2014: 283–288).

Слика 7: са вином (узме бокал са вином и наздравља се свим ђосићима) (Г1)⁶¹

Слика 8: колачи (јраве се колачи, набавља се њиће) (Г1)⁶²

⁶⁰ Напомињемо да ћемо изоставити приказ описа дугоузлазног акцента датог у напој-познатијем истаживању наших акцената, које су спровели Павле Ивић и Илсе Лехисте (1996; 2002), будући да по процени сопственог изговора коју је дао Ивић, који је реализовао највећи број анализираних примера (Ивић – Лехисте 2002: 11) – његове реализације акцената не можемо сматрати типичним за војвођанске говоре.

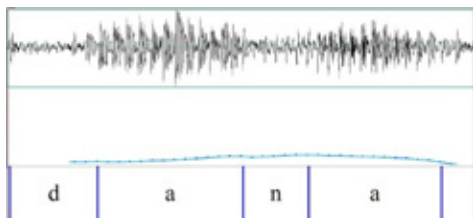
⁶¹ [i]: $f_{0p} = 98$ Hz; $f_{0max} = 119$ Hz; $f_{0k} = 119$ Hz; $I = 73,55$ dB; $t = 174$ ms.

[o]: $f_{0p} = 121$ Hz; $f_{0max} = 121$ Hz; $f_{0k} = 116$ Hz; $I = 69,35$ dB; $t = 65$ ms.

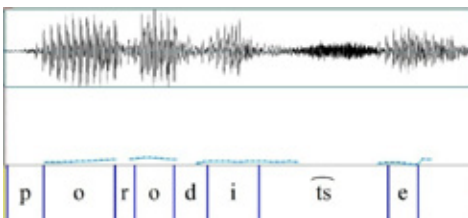
⁶² [o]: $f_{0p} = 112$ Hz; $f_{0max} = 112$ Hz; $f_{0k} = 105$ Hz; $I = 70,48$ dB; $t = 114$ ms.

[a]: $f_{0p} = 103$ Hz; $f_{0max} = 117$ Hz; $f_{0k} = 114$ Hz; $I = 75,5$ dB; $t = 143$ ms.

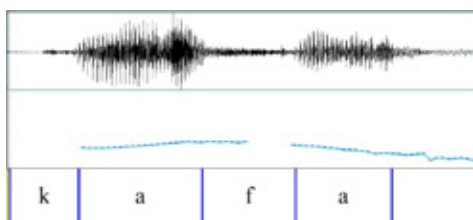
[i]: $f_{0p} = 108$ Hz; $f_{0max} = 108$ Hz; $f_{0k} = 97$ Hz; $I = 66,34$ dB; $t = 64$ ms.

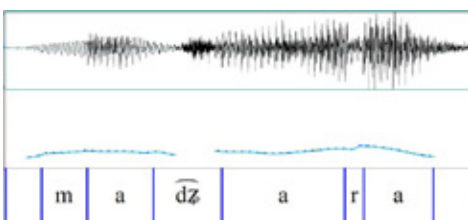
Слика 9: *dānā* (не баци буквално *йреноћио*, *неџо џу је био йар дана и одма йрви воз који је био назад он је ойишио*) (Г2)⁶³

Слика 10: *йбродице* (*йу су оформили йородице, неко је добио бољу кућу неко ложију*) (Г2)⁶⁴

Слика 11: *кафа* (*йойије се кафе м-мало се мези*) (Г3)⁶⁵

Слика 12: *Мађара* (*има и Мађара који су жлага йородице*) (Г3)⁶⁶

6. ЗАКЉУЧАК. Тројица посматраних говорника разликују се по старости, као и по времену које су провели на територији шумадијско-војвођанског дијалекта. Поред тога, треба навести да говорник средње генерације, Г2, изузетно поносан на своје црногорско порекло, сматра да између његовог говора и говора који се данас може чути у родном месту његових предака нема значајних разлика, а типичне црте говора околине Колашина, које се јављају и другде у источнохерцеговачком дијалекту, код њега се јављају чешће него код друге двојице говорника. Најстарији говорник, Г1, релативно пажљиво је говорио и неке маркиране елементе, које је користио у говору пре и после интервјуа – у самом је интервјуу редуковао. И поред овакве ауторегулације, карактеристичне црте донесеног дијалекта присутне су у његовом говору, тако да можемо претпоставити да би се оне у некој мање формалној ситуацији испољиле у говору и у већем степену. Најмлађи говорник, Г3, изразито комуникативан и шалив, мало је пажње обраћао на правилност свог говора,

⁶³ [a]: $f0_p = 85 \text{ Hz}$; $f0_{\max} = 102 \text{ Hz}$; $f0_k = 102 \text{ Hz}$; $I = 73,45 \text{ dB}$; $t = 131 \text{ ms}$.

[a]: $f0_p = 105 \text{ Hz}$; $f0_{\max} = 105 \text{ Hz}$; $f0_k = 85 \text{ Hz}$; $I = 70,89 \text{ dB}$; $t = 120 \text{ ms}$.

⁶⁴ [o]: $f0_p = 82 \text{ Hz}$; $f0_{\max} = 90 \text{ Hz}$; $f0_k = 90 \text{ Hz}$; $I = 71,71 \text{ dB}$; $t = 118 \text{ ms}$.

[o]: $f0_p = 95 \text{ Hz}$; $f0_{\max} = 96 \text{ Hz}$; $f0_k = 91 \text{ Hz}$; $I = 71,73 \text{ dB}$; $t = 65 \text{ ms}$.

[i]: $f0_p = 108 \text{ Hz}$; $f0_{\max} = 108 \text{ Hz}$; $f0_k = 97 \text{ Hz}$; $I = 66,79 \text{ dB}$; $t = 86 \text{ ms}$.

[e]: $f0_p = 108 \text{ Hz}$; $f0_{\max} = 108 \text{ Hz}$; $f0_k = 97 \text{ Hz}$; $I = 67,28 \text{ dB}$; $t = 49 \text{ ms}$.

⁶⁵ [a]: $f0_p = 134 \text{ Hz}$; $f0_{\max} = 151 \text{ Hz}$; $f0_k = 150 \text{ Hz}$; $I = 75,85 \text{ dB}$; $t = 199 \text{ ms}$.

[a]: $f0_p = 141 \text{ Hz}$; $f0_{\max} = 141 \text{ Hz}$; $f0_k = 117 \text{ Hz}$; $I = 71,94 \text{ dB}$; $t = 155 \text{ ms}$.

⁶⁶ [a]: $f0_p = 123 \text{ Hz}$; $f0_{\max} = 123 \text{ Hz}$; $f0_k = 117 \text{ Hz}$; $I = 67,97 \text{ dB}$; $t = 84 \text{ ms}$.

[a]: $f0_p = 121 \text{ Hz}$; $f0_{\max} = 129 \text{ Hz}$; $f0_k = 129 \text{ Hz}$; $I = 70,59 \text{ dB}$; $t = 156 \text{ ms}$.

[a]: $f0_p = 137 \text{ Hz}$; $f0_{\max} = 137 \text{ Hz}$; $f0_k = 107 \text{ Hz}$; $I = 73,42 \text{ dB}$; $t = 88 \text{ ms}$.

трудећи се да се представи као савремен, урбан говорник. Ипак, без обзира на разлике у годинама и у ставовима према свом говору и према начину на који су желели да се представе током интервјуа, код све тројице говорника јасно се виде резултати дијалекатског уједначавања. Ијекавска реализација *jai̯a*, најизразитија црта говора источнохерцеговачког дијалекта, присутна је код двојице старијих говорника, а само у ретким случајевима и код најмлађег. Код Г1 и Г2 ијекавски се облици јављају у примерима речи с некадашњим дугим *jai̯i*, у примерима речи у којима је након замене кратког *jai̯i* дошло до јотовања дентала /d/ и /t/ и алвеоларних гласова /l/ и /n/ или је пак извршена замена некадашњег кратког *jai̯i* с /i/, али само испред /l/, касније замењеног с /o/. Овакви се облици чешће јављају у ситуацијама када су говорници емотивно узбуђени или када говоре о догађајима из прошлости. Код двојице старијих говорника постоје и бројни случајеви у којима се ијекавски облици јављају дублетно с екавским, при чему је, гледано у целини, екавских облика више. Изузев спојева речце *не* и глагола (у којима се силазни акценат с глагола доследно преноси на речцу), резултати дијалекатског уједначавања видљиви су и у ситуацијама у којима би се на терену источнохерцеговачког дијалекта (у говору околине Колашина) очекивало прасловенско или новоштокавско преношење акцента на проклитику. Примере у којима је извршено једно од ових двају преношења срећемо код двојице старијих говорника, али не и код Г3. У говору двојице старијих говорника срећу се и бројне ситније акценатске црте карактеристичне за говор околине Колашина (као и за друге говоре источнохерцеговачког дијалекта), међу којима су: облици *й̯ри̯ месѣц* и *два̯ са̯и̯а*, придев *фи̯но* у Нјд. средњег рода, облици инфинитива *џлѣд̣а̣й̣и̣*, *си̣й̣з̣а̣й̣и̣*, али и *до̣ћ̣*, *о̣й̣и̣ћ̣*, облици презента *до̣несу*, *й̣о̣несем*, као и *венча̣мо*, *држ̣и̣мо* и др. Када је у питању реализација н. дужина, код све тројице говорника видљиви су резултати процеса дијалекатског уједначавања. И поред тога, међу говорницима има разлике, тако да су н. дужине у највећем степену очуване код говорника средње генерације, Г2, а затим код најстаријег говорника, Г1. Код ове двојице говорника н. дужине понекад се јављају и у слогу иза неузлазне дужине или иза дугоузлазног акцента. Изузев у слогу иза краткоузлазног акцента, у говору Г3 облици с н. дужинама заступљени су најмањим бројем примера.

Из свега овога јасно се види да су се говорници (у различитом степену) адаптирали говору средине у којој живе и да су маркиране црте донесеног источнохерцеговачког дијалекта – на фонолошком нивоу – заменили мање изразитим облицима, карактеристичним за екавски шумадијско-војвођански дијалекат. Ипак, на фонетском нивоу, када је реализација речи с дугоузлазним акцентом у питању, између говорника нема разлике. Тачније, сва тројица говорника имају исте фонетске реализације овог акцента и то у облику који је карактеристичан за говоре источнохерцеговачког дијалекта, а не среће се у говорима војвођанског поддијалекта. Јасно је, дакле, код тројице посматраних говорника дијалекатско уједначавање није извршено у једнаком степену на фонетском и фонолошком нивоу.

Ово је истраживање показало да су тројица говорника свој говор (с мањим или већим успехом) адаптирали говору средине у којој живе. Та адаптација се огледа у замени најизразитијих црта донесеног говора, којих су говорници

свесни, цртама карактеристичним за говор којем теже, у који желе да се уклопе. Међутим, оне црте донесеног говора које се остварују на фонетском плану, које не доводе до промена значења, и којих говорници нису свесни, а за чију би им измену била потребна додатна знања и вештине, говорници не мењају. Ове говорне особине јесу знатно финији показатељ говорне адаптираности и успешности процеса дијалекатског уједначавања.

Будућим истраживањима процеса дијалекатског уједначавања код говорника пореклом из источнохерцеговачког дијалекта треба обухватити и фонетске реализације других фонолошких (сегментних и супraseгментних) јединица. Резултати оваквих истраживања велику примену могу имати у настави ортоепије намењеној студентима српског језика, журналистике, глуме и сличних смерова, могу бити изузетно важни при прављењу програма за говорну комуникацију човек – машина, при експертизама из форензичке фонетике, као и у другим, сродним областима.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БАТАС, Ана. *Фонетска и акцентна променљивост речи у континуалном говору*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2014.
- БЕЛИЋ, Александар. *Историја српског језика: фонетика, речи са деklinацијом, речи са конјугацијом*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- БОШЊАКОВИЋ, Жарко, Драгана Радовановић. Степен испитаности шумадијско-војвођанског дијалекта. *Јужнословенски филолог* LXV (2009a): 229–265.
- БОШЊАКОВИЋ, Жарко, Драгана Радовановић. Фонетске варијације у говору избеглица у Новом Саду. Жарко Бошњакловић (ур.). *Говор Новог Сада. Св. 1, Фонетске особине*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2009b, 310–338.
- ДАНИЧИЋ, Ђуро. *Српски акценити*. Београд: Српска краљевска академија, 1925.
- ИВИЋ, Павле. *Српскохрватски дијалекти: њихова сјруктура и развој*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1994.
- ИВИЋ, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика: увод и шљокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.
- ИВИЋ, Павле. *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- ИВИЋ, Павле, Жарко Бошњакловић, Гордана Драгин. Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Књ. 1, Увод и фонетизам. *Српски дијалектолошки зборник* XL (1994): 1–419.
- ИВИЋ, Павле, Илсе Лехисте. *Прозодија речи и реченице у српскохрватском језику*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1996.
- ИВИЋ, Павле, Илсе Лехисте. *О српскохрватским акценитима*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2002.
- ЛОКАНОВИЋ-МИХАЉОВ, Јелица. Природа узлазних акцената у прогресивнијим штокавским говорима. *Српски дијалектолошки зборник* XXIX (1983): 295–338.
- ЛОКАНОВИЋ-МИХАЉОВ, Јелица. Иновације у прозодији речи и исказа као одраз актуелних друштвених промена. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XL/1(1997): 41–49.
- ЛОКАНОВИЋ-МИХАЉОВ, Јелица. *Акцент и интонација говора на радију и телевизији*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2007.
- КАРАЏИЋ, Вук СТЕФАНОВИЋ. *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечима / skynio ja и на свијет издао Вук СТЕФАНОВИЋ = Wolf Stephansohn's Serbisch-Deutsch-Lateinisches Wörterbuch = Lupi Stephani F. Lexicon Serbico-Germanico-Latinum*. Беч (Wien, Vienna): 1818.
- ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, Александра. Прилог проучавању природе акцената у српском језику. *Српски језик* XXI (2016): 627–639.

- МЕДОЈЕВИЋ, Б. Слободан. *Колонизација Црногораца у Крушчић 1945–1948*. СО Кула, 2015.
- НИКОЛИЋ, М. Берислав. Акценатски вид проклизе и енклизе у српскохрватском језику. *Наш језик* XII/3–6 (1960): 156–178.
- НИКОЛИЋ, М. Берислав. Ка основама акцентуације севернијих млађих новоштокавских говора. *Наш језик* XVII/1–2 (1968): 59–82.
- НИКОЛИЋ, М. Берислав. Основне дијалекатске акценатске појаве у млађим новоштокавским говорима. *Јужнословенски филолог* XXVIII/1–2 (1969): 189–208.
- НИКОЛИЋ, МИРОСЛАВ. Говори србијанског Полимља. *Српски дијалектолошки зборник XXXVII* (1991): 1–548.
- ПЕТРОВИЋ, ДРАГОЉУБ, Снежана Гудурић. *Фонологија српског језика*. Београд – Нови Сад: САНУ, Институт за српски језик – Београдска књига – Матица српска, 2010.
- ПЕТРОВИЋ, НАТАЛИЈА. Главније фонетске особине неких српских говора у Мађарској. *Прилози проучавању језика* 15 (1979): 71–99.
- ПИЖУРИЦА, МАТО. *Говор околине Колашина*. Титоград : Црногорска академија наука и умјетности, 1981.
- ПЛОТНИКОВА, А. А. *Материјали за етнолингвистическог изучења балканословјанског ареала*. (Materijali za etnolingvističko proučavanje balkansko-slovenskog areala / Prevod M. Ilić). Институт славјановедeния РАН, 2009.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*. Нови Сад – Загреб: Матица српска, Матица хрватска, 1967–1976. [коришћено фототипско издање из 1982. године].
- СРЕДОЈЕВИЋ, ДЕЈАН. *Експериментално-фонетско истраживање прозодичких карактеристика новосадског говора*. Докторска дисертација. Нови Сад, 2011. Библиотека Филозофског факултета у Новом Саду.
- СРЕДОЈЕВИЋ, ДЕЈАН, ЉИЉАНА СУБОТИЋ. Дугоузлазни акценат у новосадском говору: фонетске карактеристике и фонолошка интерпретација. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LIV/2 (2011): 108–133.
- СТАНИЋ, МИЛИЈА. Ускочки акценат. *Српски дијалектолошки зборник XXVIII* (1982): 63–191.
- СТЕВАНОВИЋ, МИХАИЛО. *Савремени српскохрватски језик (Грамаиички сисџеми и књижевнo-језичка норма)*. Увод. *Фонетика. Морфологија*. Београд: Научно дело, 1964.

*

- AUER, Peter, Frans HINSKENS, Paul KERSWILL (eds.). *Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge University Press, 2005.
- BAKRAN, Juraj. *Zvučna slika hrvatskoga govora*. Zagreb: Ibis grafika, 1996.
- BANSE, Rainer, Klaus R. SCHERER. Acoustic Profiles in Vocal Emotion Expression. *Journal of Personality and Social Psychology* 70/3 (1996): 614–636.
- BOŠNJAČKOVIĆ, Žarko, Biljana SIKIMIĆ. *Bunjevci: etnodijalektološka istraživanja*. Subotica – Novi Sad: Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine – Matica srpska, 2013.
- BOUGHTON, Zoë. Accent Levelling and Accent Localisation in Northern French: Comparing Nancy and Rennes French. *Language Studies* 15/3 (2005): 235–256.
- BRITAIN, David. Dialect Contact and Phonological Reallocation: “Canadian Raising” in the English Fens. *Language in Society* 26/1 (1997): 15–46.
- BUCHSTALLER, Isabelle, Anne KRAUSE, Anja AUER, Stefanie OTTE, S. Levelling Across the Life-Span?: Tracing the Face Vowel in Panel Data from the North East of England. *Journal of Sociolinguistics* 21/1 (2017): 3–33.
- CARLSON, Holly K., Monica A. MCHENRY. Effect of Accent and Dialect on Employability. *Journal of Employment Counseling* 43/2 (2006): 70–83.
- EVEREST, F. Alton. *Master Handbook of Acoustics*. New York: McGraw-Hill, 20014.
- GIBSON, Maik. Dialect Levelling in Tunisian Arabic: Towards a New Spoken Standard. Aleya Rouchdy (ed.). *Language Contact and Language Conflict in Arabic*. Routledge, 2003.
- GILES, H. Speech Accommodation. R. Mesthrie (ed.) *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. Oxford: Elsevier, 2001, 193–197.
- GU, Wentao, Ting ZHANG, Hiroya FUJISAKI. Prosodic Analysis and Perception of Mandarin Utterances Conveying Attitudes. *INTERSPEECH 2011*, 2011, 1069–1072.
- HADDICAN, Bill, Paul FOULKES, Vincent HUGHES, Hazel RICHARDS. Interaction of Social and Linguistic Constraints on Two Vowel Changes in Northern England. *Language Variation and Change* 25 (2013): 371–403.

- HIPA: *Handbook of the International Phonetic Association: A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*. International Phonetic Association (ed.). Cambridge University Press, 2007.
- HURFORD, James Raymond. *The Speech of One Family: A Phonetic Comparison of the Speech of Three Generations in a Family of East Londoners*. PhD Thesis. London University, 1967.
- KERSWILL, Paul. Mobility, Meritocracy and Dialect Levelling: The Fading (and Phasing) out of Received Pronunciation. *British Studies in the New Millennium: The Challenge of the Grassroots*. University of Tartu, Tartu, 2001.
- KERSWILL, Paul. Dialect Levelling and Geographical Diffusion in British English. David Britain, Jenny Cheshire (eds.). *Social Dialectology. In Honour of Peter Trudgill*. Amsterdam: Benjamins, 2003, 223–243.
- KRŠEV, Boris. *Uporedne karakteristike agrarnih reformi u Vojvodini u XX veku*. Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije, 2011.
- MAJOR, Roy C. Identifying a Foreign Accent in an Unfamiliar Language. *Studies in Second Language Acquisition* 29/4 (2007): 539–556.
- MEYERHOFF, Miriam, Erik SCHLEEF, Laurel MACKENZIE. *Doing Sociolinguistics: A Practical Guide to Data Collection and Analysis*. London – New York: Routledge, 2015.
- OKUKA, Miloš. *Srpski dijalekti*. Zagreb: SKD Prosvjeta, 2008.
- OFUKA, Etsuko, J. Denis McKEOWN, Mitch G. WATERMAN, Peter J. ROACH. Prosodic Cues for Rated Politeness in Japanese Speech. *Speech Communication* 32/3 (2000): 199–217.
- PATO, Enrique. Linguistic Levelling in Spanish: The Analogical Strong Preterites. *The Canadian Journal of Linguistics / La revue canadienne de linguistique* 55 (2), 2010, 209–225.
- PECO, Asim. *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Naučna knjiga, 1971.
- PELL, Marc D., Vera SKORUP. Implicit Processing of Emotional Prosody in a Foreign versus Native Language. *Speech Communication* 50/6 (2008): 519–530.
- PELL, Marc D., Silke PAULMANN, Chinara DARA, Areej ALASSERI, Sonja A. KOTZ. Factors in the Recognition of Vocally Expressed Emotions: A Comparison of Four Languages. *Journal of Phonetics* 37/4 (2009a): 417–435.
- PELL, Marc D., Laura MONETTA, Silke PAULMANN, Sonja A. KOTZ. Recognizing Emotions in a Foreign Language. *Journal of Nonverbal Behavior* 33/2 (2009b): 107–120.
- RØYNELAND, Unn. Vertical Convergence of Linguistic Varieties in a Language Space. Peter Auer, Jürgen Erich Schmidt (eds.). *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation. Volume 1: Theories and Methods*. Berlin: De Gruyter Mouton, 2010, 259–274.
- ROUSSELOT, Pierre Jean. *Les modifications phonétiques du langage étudiées dans le patois d'une famille de Cellefrouin (Charente)*. Welter, 1891.
- SREDOJEVIĆ, Dejan. *Fonetsko-fonološki opis akcenata u standardnom srpskom jeziku – od specifičnog ka opštem*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2017.
- SREDOJEVIĆ, Dejan, Ljiljana SUBOTIĆ. The Neo-Štokavian Accent Shift and the Phonological Significance of Suprasegmental Features in Different Štokavian Dialects. Acoustic and Phonetic Analysis. Bonifacas Stundžia (ed.). *Baltistica. Priedas VII*. Vilnius: Vilnius universitetas, 2011, 227–242.
- STEVOVIĆ, Nenad, Slobodan B. MEDOJEVIĆ. *Crnogorci u Vojvodini: kolonizacija 1945–1948*. Tom 1. Podgorica: Matica crnogorska, 2010.
- SUBOTIĆ, Ljiljana, Dejan SREDOJEVIĆ, Isidora BIJELAKOVIĆ. *Fonetika i fonologija: ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika* [Elektronski izvor]. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2012.
- TAQI, Hanan. *Two Ethnicities, Three Generations: Phonological Variation and Change in Kuwait*. PhD Thesis. The School of Education, Communication, and Language Sciences, Newcastle University, 2010.
- TRUDGILL, Peter. *Dialects in Contact*. Oxford: Blackwell, 1986.
- VALLS, Esteve, Martijn WIELING, John NERBONNE. Linguistic Advergence and Divergence in North-Western Catalan: A Dialectometric Investigation of Dialect Leveling and Border Effects. *Literary and Linguistic Computing*, Volume 28/1 (2013): 119–146.
- VASIĆ, Vera. Autoregulacija u upotrebi dijalekta. *Folklor u Vojvodini* 6 (1992): 56–62.
- VIČKOVIĆ, Marija. Govor kajkavaca u Boki: sociolingvistički aspekt. *Јужнословенски филолог* LVI (2000): 261–271.
- VULETIĆ, Branko. *Lingvistika govora*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za fonetiku: FF press, 2007.
- WATT, Dominic. Phonetic Parallels Between the Close-mid Vowels of Tyneside English: Are They Internally or Externally Motivated? *Language Variation and Change* 12 (2000): 69–101.

- WILLIAMS, Angie, Peter GARRETT, Nikolas COUPLAND. Dialect Recognition. Dennis R. Preston (ed.). *Handbook of Perceptual Dialectology. Volume 1*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999, 345–358.
- WILLIAMS, Ann, Paul KERSWILL. Dialect Levelling: Change and Continuity in Milton Keynes, Reading and Hull. Paul Foulkes, Gerard Docherty (eds.). *Urban Voices Accent Studies in the British Isles*. London: Arnold, 1999, 141–162.
- ZEČEVIĆ, VESNA. Fonetika i fonologija. Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika. *Hrvatska gramatika* [4. izdanje]. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Dejan Sredojević
Miljana Čopa

DOES DIALECT LEVELING EQUALLY AFFECT SPEECH AT PHONETIC AND PHONOLOGICAL LEVELS?

S u m m a r y

This paper presents the analysis of the accommodation of spoken language of three speakers of different generations (from the families of Montenegrin colonists in Vojvodina) to the speech of their new environment. The research is based on three audio recordings of the speakers, which were made in the form of spontaneous interviews without a strict questionnaire. The recordings were analyzed using the auditory method, with the goal of establishing the degree to which the marked features of the East-Herzegovinian dialect (surfacing at the phonological level) have been replaced by the features typical of the Šumadija-Vojvodinian dialect. The speech of the two older speakers exhibits features similar to those of broad Kolašin (the place of origin of the family), specifically, in the former *yat* reflexes, the shift of stress to the proclitic, some minor accent features and the preservation of nonaccented length. All three speakers exhibit dialect leveling (to different extents), and the phenomena observed are interpreted in view of sociolinguistic factors. For the purpose of the analysis, words with the long rising accent were selected and analyzed for their acoustic characteristics, since this accent has different phonetic realizations among different dialects. It was found that all three speakers have the same phonetic realization of this accent, in the form typical of the East-Herzegovinian dialect, but not of Vojvodinian subdialects. Based on the material analyzed, it was concluded that the dialect leveling in the speech of the three subjects has not been equal at the phonetic and phonological levels.

Дејан Сређевић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
dsredojevic@yahoo.com

(Примљено: 29. марта 2018;
прихваћено: 21. маја 2018)

Миљана Чопа
Институт за српски језик САНУ
Кнез Михаилова 36, 11000 Београд, Србија
miljana227@gmail.com

Mihajlo Fejsa

THE ADAPTATION OF ANGLICISMS IN THE RUTHENIAN LANGUAGE*

Serbian and English have invaded Ruthenian to the point that nowadays the language of Ruthenian young people could be treated as a hybrid Serbian-English-Ruthenian language. Young people are aware that in the contemporary world they should use at least three languages: the state language (Serbian), the global language (English), and their mother tongue (Ruthenian). This paper deals with the adaptation of Anglicisms in the Ruthenian language on the phonological, morphological and semantic levels. As far as the research method is concerned, it is basically a synchronic descriptive analysis.

Key words: English, Anglicisms, Ruthenian, adaptation of loanwords, linguistic borrowing.

Српски и енглески су ушли у русински језик у таквој мери да се језик русинске омладине данас може третирати као хибридни српско-енглеско-русински језик. Млади су свесни да у савременом свету треба да користе најмање три језика: државни језик (српски), глобални језик (енглески) и матерњи језик (русински). Овај рад обрађује адаптацију англицизама у русинском језику на фонолошком, морфолошком и семантичком нивоу. Што се тиче метода истраживања, он је у основи синхроно-дескриптивна анализа.

Кључне речи: енглески језик, англицизми, русински језик, адаптација позајмљеница, језичко позајмљивање.

1. INTRODUCTION. Two decades ago, Miroslav Dudok noticed that the lexical innovations in the West Slavic and the South Slavic languages are generally included in a group of Anglicisms (DUDOK 2001: 26). Among other things, he pointed out that in some discourses, such as public communication, banking and market economy, neologisms of foreign, mainly of English origin, change their status easily, and soon after acquiring the status of compromise replicas (FILIPOVIĆ 1986) they acquire the status of adapted and accepted expressions. The same applies to the Ruthenian language.

In the first paper published on Ruthenian in English there was no mention of any English influence (BIDWELL 1966). Almost three decades ago, over 700 Anglicisms in Ruthenian were identified (FEJSA 1990). There were only a dozen Anglicisms which did not come directly from the Serbian language. These Anglicisms were introduced by the Ruthenians who had temporarily worked in the United States of America and Canada, e.g. Ruthenian word *майна* /*majna*/ 'pit' < (the meaning of the symbol is 'originates from') the English word *mine*, Ruthenian *нугер* /*niger*/ 'black man' (without pejorative meaning) < English *nigger*, Ruthenian *ўеда* /*peda*/ 'salary' < English *pay day*.

* The study was financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia under the Research grants No 178002 (*Languages and Cultures in Time and Space*) and No 178017 (*Discourses of Minority Languages, Literatures and Cultures in Southeast and Central Europe*).

It is interesting that the author of the first study on the English elements in the Ruthenian language was unsure and, perhaps skeptical, about the future of two Anglicisms that were for the first time written in 1986 *coyū oŭepa* /*soup opera*/ < *soap opera* and in 1988 *шалк шоу* /*talk šou*/ < *talk show* (FEJSA 1990: 162). Today, in the second decade of the 21st century, these two Anglicisms are familiar to every Ruthenian speaker – *coyū oŭepa* /*soup opera*/ in the same phonological form, and *шок шоу* /*tok šou*/ in the changed form (from morphological or graphological to phonological).

Today it is more than obvious that the number of Anglicisms in the Ruthenian language has enormously increased.

Julijan Ramač recognized the existence of a new lexical layer in Ruthenian in the third *Grammar of the Ruthenian Language* (RAMAČ 2002: 428–429). Anglicisms are, however, not included in the capital lexicographic works (RAMAČ et al. 1995; 2010).

At the first conference of young Ruthenian linguists there were two papers dealing with the language of the Facebook and the language of the short message system. Aleksandar Mudri came out with the thesis that it is possible to talk, at least when it comes to the language of young people, about the Anglo-Serbian-Ruthenian language on Facebook (MUDRI 2013: 32). Helena Papuga and Aleksandra Grbić identified the excessive use of elements of the English language in the short message system communication in the Ruthenian language, which, among other things, although the standard Ruthenian alphabet is Cyrillic, leads to the usage of the Latin script. In addition, they presented a great number of examples when the English words and phrases were written in the original English, frequently with incorrect orthography. On one hand, it is really impossible to watch TV, listen to the radio, read the daily press and use other forms of mass media and not come across English words in the Ruthenian language; on the other hand, young members of the Ruthenian community, being members of a national minority, are aware that they should use at least three languages: the state language (Serbian), their mother tongue (Ruthenian), and the global language (English) (FEJSA 2007; 2010).

According to Rudolf Filipović (1986: 192) the term *Anglicism* is broadly defined as any lexical item borrowed from English. This definition was slightly modified by Tvrtko Prčić (2005: 145). Firstly, the term Anglicism includes transshaped or non-transshaped lexical units (words and affixes) borrowed from English (e.g. *корнер* /*korner*/ < *corner*), or naturalized (mostly Latin) lexical units with higher frequency of usage and/or semantic modification under the influence of English (e.g. *і́презента́цыя* /*prezentacija*/ < *presentation*). Secondly, the term Anglicism includes translated lexical and syntactic units (words, phrases and sentences) which comply with the lexical standard of English (e.g. *колаі́тэра́лна чко́да* /*kolateralna čkoda*/ < *collateral damage*; *жові́та ў́пэса* /*žovta presa*/ < *yellow press*). This refers to a new form with its inherent content taken over from English, which is adapted to a new language, in our case to the orthographic and semantic standard of the Ruthenian language. The first Anglicisms are treated as *obvious Anglicisms* while the latter as *hidden Anglicisms*.

After being integrated into the Serbian lexicon Anglicisms establish sense relations with the words in Serbian, the most common of which is synonymy. Various definitions of synonymy essentially imply that it is a sense relation (LYONS 1977: 202; MURPHY 2003: 146) tied to denotative sameness or similarity. However, denotative

sameness is rarely found in languages, and it is more likely to expect denotative similarity (near or graded synonymy) instead. A kind of different information is added which can be explained by the difference in expressive elements of meaning (connotation, affect, register, dialect, jargon), as well as the differences in collocation restrictions, selection differences, and frequency.

Mira Milić tried to give an answer to the question whether *stylistic Anglicisms* found in the written media language are justified in the Serbian lexicon in the light of the fact that many of them have translation equivalents. According to the author, it seems that trendy, advertisement, and inertial Anglicisms are not justified as they threaten to steal the semantic field previously belonging to their Serbian equivalents, while associative, metaphoric, and ironic Anglicisms seem to be justified as they are used to enhance the writer's own expression, and do not threaten the language system of Serbian at all (MILIĆ 2011: 184).

Participants in computer-mediated communication simultaneously acquire and create rules of language use. Their willingness to adapt their language to new communication situations on the Internet presents the basis of a linguistic revolution (CRYSTAL 2004: 1; PRNJAT 2008: 49–50). David Crystal writes that the year 2000 marked the end of a decade in which a linguistic revolution took place. He also emphasizes that dramatic linguistic changes do not happen very often. The emergence of new media such as newspapers, telephone and television also led to linguistic change, but the impact of the Internet can certainly be described as revolutionary (CRYSTAL 2001; PRNJAT 2009; 2013; 2015).

What makes the language of the Internet linguistically unique is its combination of written and spoken language characteristics. Naomi Baron uses a metaphor to describe this new form of language and names it a “linguistic centaur – half speech, half writing” (BARON 2001: 248). She argues that a large number of texts found on the web can be described as “hypertext compositions”, whose characteristics are quite different from the traditional texts: they are transient, changeable and do not have a linear, hierarchical structure (BARON 2001: 158–159; BARON 2002).

Ranko Bugarski (2005: 210) states that the essence of jargon and the main reason for its existence is the need of members of a social group to affirm their identity and confirm their affiliation to a given group. Jargon is marked by specific language features, primarily lexical and phraseological, and exceptionally grammatical and phonological.

Tvrtko Prčić (2005: 35–37) analyzed unjustified and unnecessary language innovations in Serbian developed under the influence of the norms of English. He even wrote about the Anglo-Serbian language, in which “pseudonorms” and “negligent functional style” prevail. It is a language variety used by mostly bilingual members of the younger generation who are growing up with electronic media and who are modeling their language on the cultural and language norms of these media (PRČIĆ 2005: 57). Several authors paid attention to modeling the Serbian language on the norms of electronic media (VASIĆ et al. 2001; ŠIPKA 2002; ANTOVIĆ 2003; FILIPOVIĆ 2005; GAJIŠIN et al. 2011; MARKOVIĆ – PRNJAT 2011; MIŠIĆ-ILIĆ 2011; FRANCUŠKI 2012).

In the margins of the topic there is the problem of *linguistic borrowing* which is related to the phenomenon known as *languages in contact*. The authors of the basic literature on languages in contact, Einar Haugen (1950) and Uriel Weinreich (1953),

treated linguistic borrowing in relation to bilingualism, investigating the influence of two geographically close languages. In the case of the Vojvodinian variant of the Ruthenian language, bilingualism concerns Ruthenian and Serbian, and not Ruthenian and English. Analyzing the consequences of the contact between two languages, Einar Haugen distinguished: a) code-shifting (alternative use of two languages), b) interference (semantic or functional overlapping of elements of two languages) and c) integration (adaptation of the received elements). Since the object of this work is revealed mostly within the framework of integration, we can see why our theme is in the margins of the problem of linguistic borrowing, as well as the phenomenon of languages in contact.

Integration should be understood in the broadest sense as a process of domestication and adaptation of a foreign (English) element to a new (Ruthenian) language, a process that almost always results in variants in the host language (FISHER 2008; WINTER-FROEMEL 2008).

The object of our work is close to the Einar Haugen's definition of *substitution*. According to him substitution means the replacement of a model of a lending language with an equivalent of the system of a recipient language (HAUGEN 1956: 50). In this work, in particular, an element of the English language as it is spoken by native speakers represents a model, and an element of the Ruthenian language as it is spoken by native speakers represents an equivalent, i.e. replica (SURDUČKI 1978: 267; FILIPOVIĆ 1986: 38).

In this work the author takes into account two types of Anglicisms. In the ordinary meaning of the term, an Anglicism is a word or an attached morpheme (prefix or suffix) of the English language used in Ruthenian (for ex. *бодибилдер* and *екс-*), with varying degrees of integration into its system and, in a slightly unusual meaning of the term, an Anglicism represents a word, a phrase or a sentence in the Ruthenian language whose use reflects and / or follows the standard of the English language – orthographic, phonological, grammatical, semantic or pragmatic (PRČIĆ 2005: 59).

For the purpose of this study, all 2013–2016 issues of the multimedia cultural-political magazine for Ruthenian youth MAK were analyzed, as well as the books published by the Newspaper-Publishing Institution Ruske slovo in the same period. Generally speaking, the MAK is the only Ruthenian youth journal in which the first borrowed words / phrases / expressions appear. The Anglicisms in electronic media were dealt by Bogdan Rac (RAC 2012) and Marina Ramač (RAMAČ 2015).

As far as the research method is concerned, it is basically a synchronic descriptive analysis. It focuses on the description of those characteristics which, in the process of integration, deviate from the accepted norms.

2. THE INNOVATIONS ON THE PHONOLOGICAL LEVEL. Searching for innovations on the phonological level of the adaptation of the English element, we have come across several, for the Ruthenian language, unusual occurrences.

First of all, in order to understand the English influence on the Ruthenian language, I am going to present the phonemic inventory of the Vojvodinian Ruthenian language and the English equivalents of the Ruthenian phonemes.

There are 32 phonemes in the Ruthenian language: /b/, /p/, /d/, /t/, /g/, /k/, /dz/, /c/, /dž/, /č/, /dʲ/, /tʲ/, /v/, /f/, /z/, /s/, /ž/, /š/, /h/, /x/, /j/, /l/, /lʲ/, /m/, /n/, /nʲ/, /r/;

/a/, /e/, /i/, /o/, /u/ (FEJSA 1990: 87-90), and 44 phonemes in the English language: /p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/, /č/, /dž/, /f/, /v/, /θ/, /ð/, /s/, /z/, /š/, /ž/, /h/, /m/, /n/, /ŋ/, /l/, /r/, /j/, /w/, /i:/, /i/, /e/, /æ/, /ʌ/, /a:/, /o/, /o:/, /u/, /u:/, /ə:/, /ə/, /ei/, /ai/, /oi/, /əu/, /au/, /uə/, /iə/, /eə/ (MIHAILOVIĆ 1975).

There are 24 English consonants according to place and manner of articulation, and 27 Ruthenian consonants according to the same criteria.

Generally speaking, the pronunciation of the Ruthenian consonants is approximately the same as the pronunciation of the equivalent English consonants. The most distinctive features are:

- a) plosives /p/, /t/, /k/ in the Ruthenian language have no aspiration;
- b) according to place of articulation there are dentals /θ/ and /ð/ in English; they are adapted in the Ruthenian language consistently – /θ/ as /t/ and /ð/ as /d/;
- c) affricates /dz/ and /c/ are characteristic for Ruthenian;
- d) /č/ and /dž/ in English are more palatal; in Ruthenian they are more alveolar;
- e) the Ruthenian consonant system depends largely on the operation of voicing and non-voicing; 20 consonants form the following 10 pairs: /b/-/p/, /d/-/t/, /dʒ/-/tʃ/, /g/-/k/, /z/-/s/, /ž/-/š/, /v/-/f/, /dž/-/č/, /dz/-/c/, /h/-/x/.

There are 12 (20, if the diphthongs are included) English vowels according to place and manner of articulation, and 5 Ruthenian vowels according to the same criteria. The vowel /a/ is more central than the English vowel /a:/ in the noun *part*, but more back than /æ/ in English noun *mat*. The vowel /e/ is exactly the same as English vowel in words *bet* and *debt*. The vowel /i/ is more closed than the vowel in English verb *live* and similar to the vowel in English pronoun *she*, but shorter in length. The pronunciation of the vowel /o/ resembles the pronunciation of the vowel that is mid-way between those of *cot* and *caught*. The vowel /u/ is more closed than the vowel in English adjective *full*; it is similar to the vowel in the English noun *room*, but shorter.

There are no diphthongs in Ruthenian. They are rendered as two vowels, or with /j/ (semivowel or semiconsonant).

The pronunciation of Ruthenian vowels is not affected by their position in words. They are not reduced when unstressed. With very few exceptions the stress in Ruthenian falls on the penultimate syllable: *дзекуєм* 'thank you', *довидзенья* 'goodbye', *беццедовац* 'speak'.

The English elements have caused several innovations on the phonological level in the language of the Vojvodinian Ruthenians. The possibility for one of the present allophones – for instance, the allophone /ŋ/ or /w/ – to obtain the status of a phoneme is not excluded by the further admittance of English words (FEJSA 2013). E.g. /ŋ/ in the following pairs:

- сон* /son/ 'dream' and *сонг* /soŋ/ 'song',
- син* /sin/ 'son' and *синг* /siŋ/ 'sing',
- финирац* /finirac/ 'finish' and *фингирац* /fiŋirac/ 'pretend',
- пин* /pin/ 'PIN' and *пинг* /piŋ/ (< /piŋpon/ 'ping pong').

Innovations have also been noticed in the distribution of phonemes (primarily of the consonant type and less significantly of the vowel type). This concerns dozens of consonant groups in the final word position. E.g. -кs (*бокс* 'box', *кекс* 'cakes', *гемендекс* 'ham and eggs'), -рд (*гард* 'hard', *рекорд* 'record', *стюард* 'steward'), -ст (*тост* 'toast', *тест* 'test', *твист* 'twist'). Several new consonant

groups are made of three consonants (e.g. -нгл in *сингл* 'singl' and *джингл* 'jingle'). There are many middle consonants groups too (e.g. -нг- in *чунгам* 'chewing gum', *бунгалов* 'bungalow'; -бтр- in *глобтротер* 'globe-trotter'; -кстр- in *фокстрот* 'fox-trot'; -нгстр- in *гангстер* 'gangster'; -ндв- in *сендвич* 'sandwich'). Two and three vowels can be seen, for example, in G. *шоуа* (N. *шоу* 'show') (FEJSA 1990: 101–104).

There are many deviations from the general place of the stress (which is regularly on the penultimate syllable in words of more than one syllable). This especially applies to compound words with one or no recognizable components when we notice the occurrence of double accentuation (*глобтротер* and *глобтротер*, *бадминтон* and *бадминтон*, *аутсайдер* and *аутсайдер*, *батерфлай* and *батерфлай*; /glóbtrotér/ and /globtróter/, /bádminton/ and /badminton/, /áutsajder/ and /autsájder/, /báterflaj/ and /batérflaj/).

Sometimes the stress can be found even on the last syllable, e.g. *анаркрейд*, *батерфлай*, *бекстейдж*, *ер-кондишн*, *интервью* (/aparhéjd/, /baterfláj/, /bekstéjdz/, /er kondišn/, /intervjú/).

3. THE INNOVATIONS ON THE MORPHOLOGICAL LEVEL. Although some authors argue for making a difference between the concepts *code-mixing* and *code-switching* (JACOBSON 1998; 2001), we shall in this work, just as Alexander Onysko did when he analyzed the adaptation of Anglicisms in the German magazine *Der Spiegel* (ONYSKO 2005), ignore this distinction and use the term *code-switching* for all cases when English lexical elements and grammatical features appear in Ruthenian sentences.

It can be said that young generations do not resist Anglicisms. On the contrary. On the one hand, they determine the position of already adopted Anglicisms in Ruthenian, and, on the other hand, they create conditions for the emergence of new ones (FEJSA 2013: 486).

A direct result of the influence of the English language is the transition from the traditional Cyrillic alphabet to the Latin alphabet. The use of the English written code characterizes most of the texts incorporated in the only journal for Ruthenian youth, e.g. for naming music groups / bands and music genres:

- (1) "лидер керестурскей групи *Paradox*" 'leader of the Krstur group *Paradox*' (МАК 5–6 / 2013, 4);
- (2) "*Demigod*" (МАК 5–6 / 2013); on the cover page of the same issue the Cyrillic variant ДЕМІГОД 'DEMIGOD' is found;
- (3) "зоз дасєдніма музичарами зоз ЗАД (*Caviar Dreams, Agalloh*)" 'with some musicians from the USA (*Caviar Dreams, Agalloh*)' (МАК 5–6 / 2013, 3);
- (4) "Перши музични крочаї направел" '*Brainlow* made the first music steps' (МАК 5–6 / 2013, 3); the names of the bands were not used in Ruthenian adaptations, e.g. *Кевиар дрімз*, *Аталог*, *Брейнлоу*;
- (5) "бєнд продукує *hip-hop* музику" 'the band produces *hip-hop* music' (МАК 5–6 / 2013, 3);
- (6) "*OMNIPOTENCE melancholic-melodic death metal one-man band* зоз Ковачици" '*OMNIPOTENCE melancholic-melodic death metal one-man band* from Kovačica' (МАК 5–6 / 2013, 5).

Code-switching is frequently noticed in titles of albums or songs:

- (7) “Зняли два писні (*'Dope'* и *'Immortal'*)” ‘They made two songs (*'Dope'* and *'Immortal'*)’ (МАК 5–6 / 2013, 5);
- (8) “*KE\$*” (МАК 5–6 / 2013, 7); the letter *III*, that is *Š* is replaced with the symbol for dollar;
- (9) “перши албум *Punkrock sifon_i_ja* (2008)” (МАК 5–6 / 2013, 4);
- (10) “20 роки поп-рок музики на руским языку ‘Най жиє *Marshall*’” ‘20 years of pop-rock music in the Ruthenian language ‘Long live *Marshall*’ (МАК 5–6 / 2013, 5);
- (11) “*Decayin'* видали пейц демо албуми *Crisis* (1998), *Take a Lick of the Pain* (2000), *Battlefield Earth* (2001), *Silence from Within* (2005)” ‘*Decayin'* made five demo albums *Crisis* (1998), *Take a Lick of the Pain* (2000), *Battlefield Earth* (2001), *Silence from Within* (2005)’ (МАК 5–6 / 2013, 3).
English names are usually given to different projects:
- (12) “Проект ‘*Vojvodina Calling*’” ‘Project ‘*Vojvodina Calling*’ (МАК 5–6 / 2013, 2);
- (13) “*SNUBBER electro-chiptune* соло проєкт” ‘*SNUBBER electro-chiptune* solo project’ (МАК 5–6 / 2013, 4);
- (14) “зоз проєкту *Marienfeld* настала група” ‘a band was made from the *Marienfeld* project’ (МАК 5–6 / 2013, 3).

Web and e-mail addresses are regularly written in the Latin alphabet.

These examples reveal several morphological innovations which are not characteristic of the Ruthenian morphological system. First of all, it concerns the undeclined nouns in the adjectival function in compounds consisting of two independently used bases. This is a productive characteristic which may cause a change in the morphological and syntactic system of the Ruthenian language. This tendency was noticed in several borrowings from German (e.g. *цукер-пекерai* ‘cookies with sugar’, *шиф-карта* ‘ticket for ship’) and Hungarian (e.g. *орсар-драга* ‘state road’, *форгов-карики* ‘jumps up and down in excitement’) but it appears to be the most stimulative one nowadays because of Anglicisms. E.g.:

- (15) “організаторе фестивалу *Kulpin Fest*” ‘the organizers of the *Kulpin Fest* festival’ (МАК 5–6 / 2013, 4);
- (16) “у стилу melodic *death металу*” ‘in melodic *death metal* style’ (МАК 5–6 / 2013, 4);
- (17) “у *Headroom студію* у Бачким Петровцу” ‘in the *Headroom Studio* in Bački Petrovec’ (МАК 5–6 / 2013, 5);
- (18) “*NASTROM old-school industrial doom rock проєкт* зоз Ковачици” ‘*NASTROM old-school industrial doom rock project* from Kovačica’ (МАК 5–6 / 2013, 5);
- (19) “объявени на компакт диску *МАК ДЕМОни*” ‘recorded on compact disc *МАК DEMOns*’ (МАК 5–6 / 2013, 4).

If other kinds of English words, including adjectives, function as attributes, they are frequently adapted as undeclinable, which also represents an innovation in the morphological-syntactic system of the Ruthenian language:

- (20) “на рижних гитариядох: *Рок-Фешти* и *Водова-фест*” ‘at different guitarriads: *Rock Festival* and *Water Festival*’ (МАК 5–6 / 2013, 3);
- (21) “Вони видали пейц демо албуми” ‘They made five *demo albums*’ (МАК 5–6 / 2013, 3);
- (22) “обробки *панк-рок композицийох*” ‘arrangements of *punk rock compositions*’ (МАК 5–6 / 2013, 3);
- (23) “*SNUBBER electro-chiptune соло проєкт*” ‘*SNUBBER electro-chiptune solo project*’ (МАК 5–6 / 2013, 4);
- (24) “здогадує на *видео-бависка*” ‘it reminds one of *video games*’ (МАК 5–6 / 2013, 4).

Some adjectives (e.g. *секси* 'sexy' and *феп* 'fair') are always used in the same form. Some feminine nouns (e.g. *мис* 'miss' and *леди* 'lady') do not change their forms in the grammatical categories of number and case as well.

Through the stimulative effect, the English element is included in the development of some other innovative occurrences such as the enlargement of the category of masculine gender in a vowel word-ending (-o, -e, -u, -y; e.g. *бенджо* 'banjo', *бинго* 'bingo', *стампедо* 'stampede', *ве-це* 'WC', *педигре* 'pedigree', *интервью* 'interview', *виски* 'whiskey', *гоби* 'hobby', *дерби* 'derby', *кросс-контри* 'cross country', *парти* 'party', *рели* 'rally', *токи-воки* 'walkie-talkie', *манч мелоу* 'munch mellow', *кану* 'canoe', *шоу* 'show').

The enlargement of the category of feminine gender in a consonant word-ending (besides domestic consonant -ц, e.g. in *косу* 'bone', there are several new ones, such as the consonant -с, e.g. in *мис*, and the consonant -н, e.g. in *вамн* 'vamp') and the acceptance of new vowel word-endings (besides the domestic vowel -а, e.g. *жена* 'woman', there are several new ones, such as the vowel -о, e.g. in *скво* 'squaw', and the vowel -и, e.g. in *леди* 'lady') are also innovative occurrences.

A small group of the biaspectual verbs already exists in Ruthenian. These verbs are mostly of Greek and Latin origin (e.g. *асфалтовац* 'pave with asphalt', *бетоновац* 'set in concrete', *даровац* 'present', *коруновац* 'crown', *меновац* 'name', *одвитовац* 'answer', *организовац* 'organize'). The borrowed Anglicisms (e.g. *апдейтовац* 'update', *брендирац* 'brand', *дайджестирац* / *дайджестовац* 'digest', *допинговац* 'dope', *имплементирац* / *имплементовац* 'implement', *инсертовац* 'insert', *интервьюирац* / *интервьюовац* 'interview', *клонирац* / *клоновац* 'clone', *компютеризовац* 'computerize', *копирац* 'copy', *лобирац* 'lobby', *лобовац* 'lob', *пролонговац* 'prolong', *протестовац* 'protest', *рейтинговац* 'rate', *рекетирац* / *рекетовац* 'racket', *сервирац* / *сервовац* 'serve', *скалпирац* 'scalp', *скенирац* 'scan') have enormously enlarged the small group of verbs. The biaspectual verbs are not marked morphologically, but only syntactically and semantically. Since the aspect modalities are not marked morphologically, they can be identified only in context. E.g.:

- (25) *Четовали* медзи собу од часу кед достали компютери. (non-totive / imperfective)
(‘They have been chatting since the time they got computers’);
- (26) *Вчера четовали* дакус. (totive / perfective)
(‘They chatted for a while yesterday’);
- (27) *Праве* ци *даунлодуем* програму. (non-totive / imperfective)
(‘I am downloading the program for you’);
- (28) *Програму* ци *даунлодуем* наютре. (totive / perfective)
(‘I shall download the program for you tomorrow’).

It can be assumed that there will be an even greater enlargement of the category of biaspectual verbs and that the category will eventually bring a significant change in the verbal system of the Ruthenian language. At this point many biaspectual verbs, especially those that entered the Ruthenian language first, become prefixed and in that way the group of totive verbs (e.g. *одспеловац*, *викопирац*, *оддаунлодовац* etc.) is significantly expanded. E.g.:

- (29) *Одспеловал* цале слово без гришки. (totive / perfective)
(He spelled the whole word without a mistake’);

- (30) *Викопирам* ци я то. (totive / perfective)
(‘I’ll copy it for you’);
- (31) Програму ци *оддаунлодуєм* наютре. (totive / perfective)
(‘I shall download the program for you tomorrow’).

It should be noted that together with the prefixed, totive / perfective verbs the original, unprefixated, biaspectual verbs continue to exist. The biaspectual verbs, besides expressing the non-totive realization of a verbal situation, continue to express the totive realization of a verbal situation so the prefixed verbs (*одспеловац* ‘spell’, *викопирац* ‘copy’, *оддаунлодовац* ‘download’) and the unprefixated verbs (*спеловац* ‘spell’, *копирац* ‘copy’, *даунлодовац* ‘download’) function as synonyms. E.g.:

- (32a) *Бойкотуєме* их ютре на поладне. (totive / perfective)
- (32b) *Побойкотуєме* их ютре на поладне. (totive / perfective)
(‘We’ll boycott them tomorrow at noon’);
- (33a) Я ци *принтам* тоти статї. (totive / perfective)
- (33b) Я ци *одпринтам* тоти статї. (totive / perfective)
(‘I’ll print these articles for you’).

Time will show whether synonymity of this kind will continue to exist. In other words, whether the prefixed verbs (such as *побойкотовац*, *одпринтац*, *виимплементовац*, *прелобовац*, *подигитализовац* etc.) will be equally used with the unprefixated verbs (such as *бойкотовац*, *принтац*, *имплементовац* ‘implement’, *лобовац* ‘lob’, *дигитализовац*, ‘digitalize’ etc.) or the speakers of Ruthenian will consider the prefixation redundant and use only the biaspectual verbs.

4. THE INNOVATIONS ON THE SEMANTIC LEVEL. Analyzing our research corpus, the words borrowed from English are found in the following semantic fields:

- a) SPORT – *фодбал* ‘football’, *баскет* ‘basketball’, *бейзбол* ‘baseball’, *бокс* ‘box’, *тенис* ‘tennis’, *поло* ‘polo’, *гокей* ‘hokey’, *ватерполо* ‘water polo’, *гольф* ‘golf’, *крикет* ‘cricket’, *рагби* ‘rugby’, *крос контри* ‘cross country’, *боди билдинг* ‘body building’, *спидвей* ‘speedway’, *мотобол* ‘motoball’, *картинг* ‘carting’, *стиплчес* ‘steeplechase’, *гол* ‘goal’, *шут* ‘shoot’, *пас* ‘pass’, *лоб* ‘lob’, *волей* ‘volley’, *аут* ‘out’, *корнер* ‘corner’, *индирект* ‘indirect free kick’, *бековска* ‘back kick’, *пеналтик* ‘penalty kick’, *офсайд* ‘offside’, *триблінг* ‘dribbling’, *генц* ‘hands’, *фаул* ‘foul’, *галф* ‘half’, *бек* ‘back’, *рунда* ‘round’, *нокаут* ‘knock-out’, *нокдаун* ‘knock down’, *брек* ‘break’, *клинч* ‘clinch’, *гроги* ‘groggy’, *директ* ‘direct’, *аперкат* ‘upper-cut’, *спаринговац* ‘sparing’, *ринг* ‘ring’, *бантам* ‘bantam-weight’, *велтер* ‘welter-weight’, *смеч* ‘smash’, *гем* ‘game’, *топ-спин* ‘top-spin’, *бекгенд* ‘backhand’, *форгенд* ‘forehand’, *дроп-кик* ‘drop-kick’, *рекет* ‘racket’, *чейндж* ‘change’, *сет* ‘set’, *адвантидж* ‘advantage’, *серва* ‘serve’, *старт* ‘start’, *спринт* ‘sprint’, *финиш* ‘finish’, *фотофиниш* ‘photo-finish’, *дерби* ‘derby’, *гендикеп* ‘handicap’, *фер-плей* ‘fair-play’, *тайм-аут* ‘time-out’, *тим* ‘team’, *меч* ‘match’, *скор* ‘score’, *допинг* ‘doping’, *джекей* ‘jockey’, *краул* ‘crawl’, *батерфлей* ‘butterfly’, *скифф* ‘skiff’, *фин* ‘fin’, *дубл* ‘doubles’, *рейтинг* ‘rating’, *рекорд* ‘record’, *нелсон* ‘nelson’, *рели* ‘rally’, *пинг-понг* ‘ping-pong’, *штоперица* ‘stop watch’, *експандер* ‘expander’, *пивот* ‘pivot’, *дрес* ‘dress’, *пресинг* ‘pressing’, *пак* ‘puck’, *трим* ‘trim’, *джогинг* ‘jogging’, *плей-оф* ‘play-off’, *куп* ‘cup’, *гет-трик* ‘hat trick’, *були* ‘bully’, *клуб* ‘club’, *фаворит* ‘favorite’, *аутсайдер* ‘outsider’, *букмейкер* ‘bookmaker’, *файтер* ‘fighter’, *кечер* ‘catcher’, *тренер* ‘trainer’.
- b) MUSIC – *сонг* ‘song’, *гим* ‘hit’, *бит* ‘beat’, *пон* ‘pop’, *панк-рок* ‘punk-rock’, *гиммейкер* ‘hit maker’, *фанк* ‘funk’, *гард-рок* ‘hard-rock’, *геви-метал* ‘heavy metal’, *джез*

- 'jazz', блюз 'blues', соул 'soul', негро спиричуелс 'negro spirituals', госпел 'gospel', мюзик-гол 'music-hall', фолк 'folk music', кантри 'country music', диксиленд 'dixieland', реттайм 'ragtime', рокенрол 'rock and roll', лонгплејка 'long playing record', сингл 'single', плейбек 'playback', стерео 'stereo', гай-фай 'hi-fi', бенджо 'banjo', синтисајзер 'synthesizer', бустер 'booster', виржинал 'virginal', джубокс 'jukebox', диск-джекеј 'disc-jockey', денс-ствар 'dance', евергрин 'evergreen', топ-лістина 'top-list', бенд 'band', сејшн 'session', фронтмен 'frontman'.
- c) DANCE – фокстрот 'foxtrot', слоуфокс 'slow-foxtrot', чарлстон 'charleston', твист 'twist', свинг 'swing', реге 'reggae', боги-воуги 'boogie-woogie', рокенрол 'rock and roll', брейкденс 'break dance', степ 'tap dance', би-боп 'bebop', англиш валцер 'English waltz', дансинг 'dance'.
- d) CLOTHING – смокинг 'smoking-coat', фрак 'frock', блейзер 'blazer', кардиган 'cardigan', спенсер 'spencer', тренчкот 'trench coat', светер 'sweater', пуловер 'pullover', джемпер 'jumper', раглан 'raglan', пиджама 'pyjamas', килт 'kilt', шорц 'shorts', шал 'shawl', топлес 'topless', бикини 'bikini', пачворк 'patchwork', унисекс 'unisex', твиги 'twiggy', бермуди 'Bermuda shorts', рифли 'jeans trousers', мокасинка 'moccasin', шимики 'shimmy shoes', зип 'zip', мини 'mini', миди 'midi', макси 'maxi', твид 'tweed', мохер 'mohair', флаanel 'flannel', жерсей 'jersey', найлон 'nylon', орлон 'orlon', крилон 'krylon', тексас 'texas', джинс 'jeans'.
- e) FOOD AND DRINKS – тост 'toast', сендвич 'sandwich', бифтек 'beefsteak', стейк 'steak', ростбиф 'roast beef', гамбургер 'hamburger', чизбургер 'cheeseburger', хот-дог 'hot-dog', кекс 'cookie', крекер 'cracker', чипс 'chip', флипс 'flip', поп-корн 'pop-corn', джем 'jam', пудинг 'pudding', хеммендес 'ham and eggs', немикан 'pemmican', грейпфрут 'grapefruit', грил 'grill', ланч-пакет 'lunch', кечап 'catchup', кари 'curry', инстант 'instant', рум 'rum', виски 'whiskey', шери-брэнди 'cherry brandy', джин 'gin', тоник 'tonic-water', кока-кола 'coca-cola', пунч 'punch', джус 'juice', коктејл 'cocktail'.
- f) TOURISM – motel 'motel', бунгало 'bungalow', камп 'camp', чартер 'charter', рент-акап 'rent a car', гостеса 'hostess', ст'юардеса 'stewardess', авто-стон 'hitch-hiking'.
- g) EDUCATION – тест 'test', чек-лістки 'check list', флаanelограф 'flannelgraph', слайд 'slide'.
- h) ENTERTAINMENT – бридж 'bridge', тач 'touch', реми 'rummy', покер 'poker', фул 'full', трилинг 'trilling', флеш 'flash', джокер 'joker', блеф 'bluff', бинго 'bingo', тикет 'ticket', гоби 'hobby', пикник 'picnic', парти 'party', флипер 'flipper', йо-йо 'yo-yo', вокмен 'walkman', скејтборд 'skate board'.
- i) SHIPPING – ферибот 'ferry-boat', торпедо 'torpedo', яхта 'yacht', кану 'canoe', тендер 'tender', джунка 'junk', пропелер 'propeller'.
- j) BUSINESS – чек 'check', банкнота 'bank note', бизнис 'business', експорт-импорт 'export-import', дампинг 'dumping', маркетинг 'marketing', консалтинг 'consulting', инженеринг 'engineering', клиринг 'clearing', труст 'trust', концерн 'concern'.
- k) MEANS OF TRANSPORTATION – комбайн 'combine', трактор 'tractor', булдожер 'bulldozer', грејдер 'grader', финишер 'finisher', трамвай 'tramway', тролейбус 'trolley', итрицкара 'street-car', експрес 'express', локомотива 'locomotive', вагон 'wagon', комби 'comby', лендровер 'land rover', джип 'jeep', тенк 'tank', говеркрафт 'hovercraft', джамбо-джет 'jumbo-jet', скутер 'scooter', танкер 'tanker'.
- l) MEDIA – офсет 'offset', линотип 'linotype', репринт 'reprint', бестселер 'best seller', памфлет 'pamphlet', бланкверс 'blank verse', лимерик 'limerick', саенс фикшн 'science fiction', трилер 'thriller', слоумоушн 'slow motion', слайд 'slide', монитор 'monitor', микс 'mix', стоп 'stop', видео-тилт 'video-tilt', сторија 'story', скеч 'sketch', спикер 'speaker', шоумен 'showman', интервју 'interview', скрининг 'screening', оф-коментар 'off', серијал 'serial', соуп-опера 'soap opera', зум 'zoom',

- клапа 'clapper boards', *синемаскоп* 'cinemascope', *римейк* 'remake', *суперстар* 'superstar', *старлета* 'starlet', *вампи* 'vamp', *оскаровец* 'Oscar winner', *омнибус* 'omnibus', *лав стори* 'love story', *гепиенд* 'happy end'.
- m) COMMUNICATIONS – *телекс* 'telex', *телепринтер* 'teleprinter'.
- n) MEASURES – *инч* 'inch', *келвин* 'kelvin', *максвел* 'maxwell', *барел* 'barrel', *галон* 'gallon', *бел* 'bell', *бушел* 'bushel', *ярд* 'yard', *фарад* 'farad', *ват* 'watt', *джул* 'joule'.
- o) HEALTH – *стрес* 'stress', *АИДС* 'AIDS', *байпас* 'by-pass', *пайсмейкер* 'pacemaker', *спунеризм* 'spoonerism', *далтонист* 'daltonist'.

Apart from these fields we can distinguish several mixed spheres of English influence:

- a) PERSONS — *єнки* 'yankee', *супермен* 'superman', *комодор* 'commodore', *лидер* 'leader', *каубой* 'cowboy', *шериф* 'sheriff', *гангстер* 'gangster', *киднапер* 'kidnapper', *плейбой* 'playboy', *сноб* 'snob', *колтерла* 'call-girl', *джентлмен* 'gentleman', *спонзор* 'sponsor', *гипи* 'hippie', *панкер* 'punker', *лифтбой* 'liftboy', *глобтротер* 'globe-trotter', *травпер* 'trapper', *мистер* 'mister', *мис* 'miss', *пер* 'peer', *сер* 'sir', *лорд* 'lord', *леди* 'lady'.
- b) PLACES – *супермаркет* 'supermarket', *драгстор* 'drugstore', *фри-шоп* 'duty free shop', *бар* 'bar', *снєк-бар* 'snack bar', *найт-клуб* 'night club', *мотел* 'motel', *бунгалов* 'bungalow', *паркинг* 'parking lot', *кампинг* 'camping ground'.
- c) ANIMALS – *динго* 'dingo', *пингвин* 'penguin', *киви* 'kiwi', *чита* 'cheetah', *ракун* 'raccoon', *дога* 'dog', *кокер* 'cocker', *булдог* 'bulldog', *бултериєр* 'bull terrier', *боксєр* 'boxer', *пекинєзер* 'pekinese', *поєнтер* 'pointer', *сєтер* 'setter', *спаниєл* 'spaniel', *териєр* 'terrier', *лєггорн* 'leghorn', *бройлєр* 'broiler', *беркшир* 'berkshire', *йоркшир* 'yorkshire', *кєнгур* 'kangaroo', *мустанг* 'mustang', *пєдигрє* 'pedigree'.
- d) DEVICES – *бойлєр* 'boiler', *конвєєр* 'conveyor', *єлєватор* 'elevator', *лифт* 'lift', *сонар* 'sonar', *радар* 'radar', *ласєр* 'laser', *скєнєр* 'scanner', *дєкодєр* 'decoder', *транзистор* 'transistor', *токи-воки* 'walkie-talkie', *лайт-шоу* 'light show', *єр-кєндишн* 'air-conditioning', *ски-лифт* 'ski lift', *кєрокс* 'xerox', *тостєр* 'toaster', *фєн* 'fan', *фризєр* 'freezer', *видєо-рєкордєр* 'video-recorder', *плєєр* 'player'.

As we can see the lexical units of English were mostly incorporated in the semantic fields of sport, music, clothing, food, people, media and devices. The modern epoch has brought a new semantic field – INFORMATION SCIENCE.

The rapid development of computerization and information technologies has enabled a massive influx of Anglicisms in this field, e.g.: *ай-ти мєнаджєр* 'IT manager', *айфон* 'iPhone', *алгол* 'algol', *єндройд* 'android', *єндєйтовац* 'update', *асємблєр* 'assembler', *єтєчмєнт* 'attachment', *єтєчирєц* 'attach', *єутнєт* 'output', *бєкєп* 'backup', *бит* 'bit', *байт* 'byte', *брєузєр* 'browser', *вєєрлєс* 'wireless', *вєй-фєй* 'Wi-Fi', *вєб* 'web', *гєкєр* 'hacker', *гєрдвєр* 'hardware', *гєрд диск* 'hard disc', *гєджєт* 'gadget', *гєймєр* 'gamer', *дєйтє* 'data', *дєлитєвац* 'delete', *дисплєй* 'display', *дєжойстик* 'joystick', *дрєйвєр* 'driver', *зиповєц* 'zip', *имєйл* 'e-mail', *инвєртор* 'inverter', *инпєт* 'input', *интєрнєт* 'internet', *интєрфєйс* 'interface', *инсєртєвац* 'insert', *ИТ мєркєтинг* 'IT marketing', *клїпбєрд* 'clipboard', *кєбол* 'cobol', *кємпєйлєр* 'compiler', *кємпєтєр* 'computer', *кємпєтєризєвац* 'computerize', *курєсєр* 'cursor', *лєптєп* 'laptop', *лєнк* 'link', *лєстїнг* 'listing', *мїкрєдрєйв* 'microdrive', *єфлєйн* 'offline', *єнлєйн* 'online', *пєсвєрд* 'password', *плєтєр* 'plotter', *прєцєсєр* 'processor', *прїнтєр* 'printer', *РєМ мємєрїє* 'RAM memory', *рєн-дємїзєцїє* 'randomization', *рєсєтовєц* 'reset', *рєстєртєвац* 'restart', *рїдєр*

'reader', *роминг* 'roaming', *сайбер* 'cyber', *сайт* 'site', *сейвирац* 'save', *скенирац* 'scan', *скроловац* 'scroll', *слот* 'slot', *смарт технологија* 'smart technology', *софтвер* 'software', *стик* 'stick', *сурфовац* 'surf', *таблет* 'tablet', *таговац* 'tag', *тачскрин* 'touch screen', *темплейт* 'template', *терминал* 'terminal', *транслейтер* 'translator', *т'юнер* 'tuner', *файл* 'file', *фидбек* 'feedback', *флеш* 'flash', *флопи* 'floppy', *фолдер* 'folder', *фортран* 'fortran', *фрејм* 'frame', *улоговац ше* 'log in', *у-ес-бе* 'USB', *чип* 'chip'.

The above Anglicisms are *obvious*, but there are so called *hidden Anglicisms* (PRČIĆ 2005: 145). Both individual words and complex phrases could be found among them. E.g.: *стопа* < foot; *под'земје* < underground; *Трећи швет* < the Third World; *жимна война* < cold war; *жовта преса* < yellow press; *стрет-нуце на верху* < summit; *вселенска лађа* < space ship; *конец тижња* < weekend; *човек-жаба* < frog-man; *горуци панталони* < hot pants; *карика хтора хиби* < the missing link; *шалени двацети* < roaring twenties; *златна горучка* < gold rush; *шлебодне вдерене* < free kick; *гнівни млади людзе* < angry young men; *конференција за округлим столом* < round table conference; *рухоми слики* < movies (moving pictures); *летаћи танер* < flying saucer. All the Ruthenian hidden Anglicisms present translation variants of the Serbian hidden Anglicisms.

There are examples when a translation variant retains an English element, but it fits into the Ruthenian morphological and syntactic system. E.g.: *контрола з радаром / радарска контрола* < radar control; *тимска работа* < team work; *тримац рекорд* < to hold a record; *групни секс* < group sex; *писатељ сонгох* : song writer; *лунарни модул* < lunar module.

There are many examples of ellipsis and/or syncope. E.g.: *крос* < cross country; *комбайн* < combined harvester; *стрип* < comic strip; *паркинг* < parking place/lot; *кампинг* < camping ground; *госпел* < gospel singing; *тоники* < tonic water; *спидвей* < speedway race; *клозет* < water closet; *афтер шейв* < after shave lotion; *фри шоп* < duty free shop; *байпас* < by pass valve; *велтер* < welter weight; *андерграунд* < underground art; *джинс* < blue jeans; *бай* < goodbye; *дансинг* < dancing hall; *фармерки* < farmer's trousers; *гепиенд* < happy ending; *бокс-меч* < boxing match; *ер-кондишин* < air-conditioning/conditioned; *пеналтик* < penalty kick.

There are many acronyms as well. E.g.: *пен(-клуб)* < poets, playwrights, essayists, editors, novelists; *НАТО* < North Atlantic Treaty Organization; *УНЕСКО* < United Nation's Educational Scientific and Cultural Organization; *УНИЦЕФ* < United Nation's Children's Emergency Fund; *ФАО* < Food and Agriculture Organization; *САЛТ* < Strategic Armament Limitation Treaty; *НАСА* < National Aeronautics and Space Administration; *ЦИА* < Central Intelligence Agency; *ласер* < light amplification by stimulated emission of radiation; *бейсик* < British American, Scientific, International, Commercial.

Many Anglicisms are made by pronunciation of the initial letters according to the English standard and not Serbian or Ruthenian. E.g.: ББЦ /bi-bi-si/ < BBC (British Broadcasting Corporation); ДДТ /di-di-ti/ < DDT (dichloro-diphenyl-trichloro-ethane); ФБИ /ef-bi-aj/ < FBI (Federal Bureau of Investigation); ЛП /el-pi/ < LP (long play).

Sometimes the initial letters are pronounced according to the Serbian / Ruthenian standard. E.g.: БЦ /ve-ce/ < WC (water closet); ОЕЦД /o-e-ce-de/ < OECD

(Organization for Economic Cooperation and Development); COC /es-o-es/ < SOS (Save our ship / Save our souls); УГФ /u-ha-ef/ < UHF (ultra high frequencies).

Many Anglicisms are based on the names of persons, inventors, creators, leaders etc. For ex.: байронизм 'byronism', бел 'bell', бесемер 'bessemer', боби 'bobby', бойкот 'boycott', ват 'watt', викторианка 'victorian', гулитан 'hooligan', далтонист 'daltonist', дарвинизм 'darwinism', джул 'joule', кардиган 'cardigan', келвин 'kelvin', кондом 'condom', линч 'lynch', лудизм 'luddism', макадам 'macadam', максвел 'maxwell', Монроова доктрина 'Monroe doctrine', нелсон 'nelson', оскар 'oscar', Паркинсонова хорота 'Parkinson's disease', раглан-рукави 'raglan', Ройтерс 'Reuters', сендвич 'sandwich', спенсер 'spencer', спунеризм 'spoonerism', фарад 'farad', бюик 'buick', винчестерка 'winchester', кадилак 'cadillac', колт 'colt', ксерокс 'xerox', першинг 'pershing', форд 'ford'.

Some Anglicisms are based on the names of geographical places. E.g.: бантам 'bantam', беркшир 'berkshire', бермуди 'Bermuda shorts', бикини 'bikini', джинс 'jeans', жерсей 'jersey', йоркшир 'yorkshire', леггорн 'leghorn', портланд 'portland', тексас 'texas'.

Almost all Anglicisms in the Ruthenian language exist in the Serbian language too and we can draw the conclusion that Serbian is the intermediary language. Only a few of them can be treated as exceptions: (e.g. теймочка 'little game', финишнуц 'finish at once', покомбайновац 'reap and thresh grain by combine-harvester completely', галиталийовац ше 'ride in a hully gully', фейсбуковац 'spend time on the Facebook').

The use of English as a lingua franca and as a learner language implies a growing familiarity with the English language. Much of the English communication, both professional and private, takes place all over the world between non-native speakers. For instance, English technical words such as *android*, *cyber*, *digital*, *internet*, *password*, *smart phone*, *virtual* or *wireless* are frequently used in everyday or professional communication and they have been adapted to Ruthenian as well (*андроид*, *сайбер*, *интернет*, *пасворд*, *смартфон*, *виртуални*, *ваерлес*). A recent survey of kinship relations revealed that Anglicisms *систер* and *брадер* are used among teenagers (FEJSA 2012: 183) – a deviation like this was incomprehensible three decades ago.

Milan Todorović studied the influence of the English language on the discourse of young Serbian people in the area of video games, especially in the written interaction among the members of the closed gamer group *Smite Serbia/Balkan Official* on Facebook (TODOROVIĆ 2016). Results indicate an overwhelmingly positive attitude towards the use of the English language in combination with Serbian when the subject of video games is raised. Almost one hundred words or expressions were found – adapted (e.g. *genkovati* < *gank*, *džangler* < *jungler*, *čest* < *chest*, *gardian* < *guardian*, *nafidovati* < *feed*, *nub* < *noob*, *kil* < *kill*, *konkvest* < *conquest*, *buf* < *buff*, *džem* < *gem*, *trade-ovati* < *trade*, *bagovati* < *bag*, *banovati* < *ban*, *bild* < *build*, *baster* < *buster*, *ultra skor* < *ultra score*) or unadapted (e.g. *skin* < *skin*, *support* < *support*, *hit tower* < *hit tower*, *lvl* < *level*, *god* < *God*, *gift* < *gift*, *gold* < *gold*, *potion* < *potion*, *assault* < *assault*, *twin* < *twin*, *dmd* < *diamond*, *curse* < *curse*, *revive* < *revive*, *recolour* < *recolour*). The Ruthenians who are members of the gamer group are familiar with all these words or expressions. If an innovation

is accepted by a majority of speakers of a group it is possible that it will spread further and cause changes in a language (HOLMES 2008: 195).

Whether Anglicisms are borrowed to fill in gaps in the Ruthenian lexicon (like in the case of this massive lexical borrowing caused by innovation in the field of computer science and technology) or not, generally speaking, the semantic analysis points to the restriction of the original meaning (e.g. *диловац* 'deal', *кул* 'cool', *нас* 'pass', *сет* 'set', *сном* 'spot'). There are many Anglicisms with the same meaning in English, in Serbian (as intermediary language) and Ruthenian (e.g. *киднаповац* 'kidnap', *лантон* 'laptop', *лидер* 'leader', *маркетинг* 'marketing', *римейк* 'remake'). Only several examples point to a change of the original meaning (e.g. *смокинг* 'tuxedo', *спикер* 'announcer', *смен* 'tap-dancing', *стопурац* 'hitch-hiking', *штрайковац* 'be out of order'). The extension of meaning takes place, first of all, when a speaker has less than excellent understanding of the original meaning of a loanword. The destiny of the "superstructure" of meaning is unpredictable and provides opportunities for wide metaphorical and pejorative use.

Correspondence on Facebook and in short message system communication is mainly in the Latin alphabet. Taking into consideration that the Ruthenian type of writing is Cyrillic, the usage of individual words, phrases and even sentences written in the Latin script represents a huge deviation from standardized Ruthenian orthography. In some cases, however, the original way of writing of an English lexeme is taken over although there exist two Ruthenian adaptations (e.g. *band*, besides *бенд* and *банда*; *hip hop*, besides *хип хоп* and *гип гоп*; *e-mail*, besides *имейл* and *мейл*). In order to avoid unnecessary variants, we propose to follow the relations established between the English and Ruthenian phonemes in section 2.

The very fact that most Anglicisms have potential translation equivalents in Ruthenian raises the question of whether Anglicisms are needed at all. Many of them even coexist and could be treated as stylistic synonyms. Mira Milić (2011) recognized six types of *stylistic synonyms* in media language in Serbian and classified them according to different stylistic purposes. These types can be found in Ruthenian as well. They are: trendy Anglicisms (*камбек* < *come back*, *фифти-фифти* < *fifty-fifty*, *ноу комент* < *no comment*), advertisement Anglicisms (*ВИП* < *VIP*, *very important person*), associative Anglicisms (*добри/подли хлапци* < *good/bad guys*, *страцени у вселени* < *lost in space*, *неможліва мисия* < *mission impossible*, *водзце любов а не войну* < *make love not war*), metaphoric Anglicisms (*по дифолту* < *by default*, *копи-нейст* < *copy-paste*, *ресетовац* < *reset*), ironic Anglicisms (*байдвей* < *by the way*, *дрим тим* < *dream team*, *слоу моушн* < *slow motion*) and inertial Anglicisms (*лантон* < *laptop*, *презентація* < *presentation*). We agree with Milić that those Anglicisms which "threaten to steal the semantic field previously belonging" (MILIĆ 2011: 184) to their domestic equivalents are not justified. On the other hand, modernization in many fields, computer science and technology, need new terminology and enrich communication. It must be added that Anglicisms are integrated into the Ruthenian language structures and they do not threaten the language system.

5. CONCLUSION. Serbian and English have invaded Ruthenian to the point that it has been noticed that nowadays the language of Ruthenian youth could be treated as a hybrid Serbian-English-Ruthenian language. The English language has definitely

become a global lingua franca and young Ruthenians communicate with people all over the world. Young people are aware that in the contemporary world they should use at least three languages: the state language (Serbian), the global language (English) and their mother tongue (Ruthenian).

Searching for innovations on the phonological, morphological and semantic level of the adaptation of the English element we have come across several, for the Ruthenian language, unusual occurrences.

On the phonological level innovations have been noticed in the distribution of phonemes, primarily of the consonant type, with the tendency to remain in Ruthenian. As an innovation likely to be rejected by further adaptation we can mention the occurrence of the deviation from the fixed stress which is placed on the penultimate syllable in words of more than one syllable as well as the occurrence of double accentuation in compounds with one or no recognizable components. The stress is sometimes even on the last syllable.

The English phonemes /ŋ/, /w/ and the diphthongal element -i /i/ from /ei/, /ai/ and /oi/ have their equivalents already present in Ruthenian, but they are limited to specific positions only, and are considered allophones of the existing phonemes /n/, /u/ and /j/ represented in phonemic transcription by the symbols /ŋ/, /u/ and /j/. By borrowing English lexical elements which contain the mentioned phonemes, the number of cases which illustrate the allophone equivalents in Ruthenian has been increased. The possibility for one of the allophones – for instance, the allophone /ŋ/ – to acquire the distinctive features through which it would obtain the status of a phoneme is not excluded by the further admittance of English words.

Out of ten occurrences which deviate from the Ruthenian rules, two of them can easily be productive and incorporated in the Ruthenian language system, and in time bring about some greater changes in it. The first is represented by the presence of undeclined nouns in the adjectival function, and the second – by the enlargement of the category of double-aspect verbs which are morphologically unmarked. These two occurrences are productive characteristics which might cause a change in the morphological and syntactic system of the Ruthenian language. The English element is not the only cause of this tendency, but it appears to be the most stimulative one nowadays.

Through the stimulative effect, the English element is included in the development of some other innovative occurrences such as the enlargement of the category of masculine gender in a vowel word-ending (-o, -e, -y, -u); the usage increase of the ending -a in the nominative pl. of the masculine gender in the nouns with the vowel ending -o; the acceptance of other vowel word-endings (e.g. *скво, леду*) and, exceptionally, of some new consonant word-endings (e.g. *вамт, мис*) in the feminine gender; the expansion of the stock of derivational suffixes, the expansion of undeclined adjectives (e.g. *секси, феп*), and undeclined nouns in the feminine gender (e.g. *леду, мис*), more frequent use of the analytic comparison. Our investigation has not discovered a single case of free transfer of the inflectional morphemes although some of them (-s, -ing) appear as integral parts in several Anglicisms.

Since the influx of Anglicisms is encouraged by radio, film, satellite television, internet, computerization and technical innovations, it is expected that indirect

borrowing from English into Ruthenian via Serbian as the intermediary language will continue.

The code-switching in the only Ruthenian youth journal, the *MAK*, and in everyday communication, especially on the social networks, is worrisome. Using the Latin script, together with a great number of Anglicisms which have been borrowed even though corresponding words / phrases / expressions do exist in Ruthenian, can cause different kinds of changes in the standards of the Ruthenian language.

Taking everything into consideration, we can conclude that nowadays the influence of the English language reaches, first of all, the semantic level, expanding the lexical stock of Ruthenian, while its influence on the phonological and morphological level is reduced to stimulating certain linguistic occurrences with an unpredictable perspective. So far, Anglicisms are integrated into the Ruthenian language structures and do not threaten the language system, but linguists should not allow that negligence and indifference to prevail.

REFERENCES

- ANTOVIĆ, Mihajlo. Tretman anglicizama u kompjuterskoj terminologiji: neki fonološki, morfološki, sintaksički i semantički problemi. *Primenjena lingvistika* 4 (2003): 105–118.
- BARON, Naomi. *Alphabet to Email: How Written English Evolved and Where It's Heading*. London: Routledge, 2001.
- BARON, Naomi. Whatever: A New Language Model?. Convention of the Modern Language Association, 2002. <<http://www.american.edu/cas/lfs/faculty-docs/upload/Baron-MLA-Whatever>> 10. 03. 2017.
- BIDWELL, Charles E. The Language of the Bačka in Yugoslavia. *The Slavic and East European Journal* X/1 (1966): 32–54.
- BUGARSKI, Ranko. *Jezik i kultura*. Beograd: Čigoja, 2005.
- CRYSTAL, David. *Language and the Internet*. London: Cambridge University Press, 2001.
- CRYSTAL, David. *The Language Revolution*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- DUDOK, Miroslav. Procesi leksikalne inovacije u zapadnoslovenskim i južnoslovenskim jezicima. *Primenjena lingvistika* 1 (2001): 25–36.
- FEJSA, Mihajlo. *Anglijski elementi u ruskim jeziku*. Novi Sad: Ruske slovo, 1990.
- FEJSA, Mihajlo. Rusko-anglijska kontrastivistika. Mihajlo Fejsa (ur.). *Rusini/Rusnaci/ Ruthenians (1745-2005)* I. Novi Sad: Filozofski fakultet – Odsek za rusinistiku, IK Prometej, KPD DOK – Kucura, 2007, 239–247.
- FEJSA, Mihajlo. *Nova Srbija i njena rusinska manjina / Nova Srbija i jej ruska menšina / The New Serbia and Its Ruthenian Minority*. Novi Sad: IK Prometej, KPD DOK, 2010.
- FEJSA, Mihajlo. Oslovljavanje u rusinskom jeziku: oslovljavanje u dvojezičnoj osnovnoj školi u Kucuri / Oslovljavanje u ruskim jeziku: oslovljavanje u dvojezičnoj školi u Kocure. Svenka SAVIĆ, Danijela RADOVIĆ (ur.). *Zbornik Pedagoškog zavoda Vojvodine, 8: Iz riznice multijezičke Vojvodine*. Novi Sad: Pedagoški zavod, 2012, 168–187.
- FEJSA, Mihajlo. Inovacije na fonološkom nivou u rusinskom jeziku. Snežana Gudurić (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*, II/2. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013, 485–490.
- FILIPOVIĆ, Rudolf. *Teorija jezika u kontaktu: Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, 1986.
- FILIPOVIĆ, Sonja. *Izgovor i pisanje računarskih anglicizama u srpskom jeziku*. Beograd: Zadužbina Andrejević, 2005.
- FISHER, Roswitha. Studying Anglicisms. Roswitha Fischer, Hanna Pułaczewska (eds.). *Anglicisms in Europe: Linguistic Diversity in a Global Context*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2008, 1–16.
- FRANCUSKI, Boško. Anglicizmi u informatičkoj i medijskoj leksici u srpskom. *Komunikacija i kultura online* III/3 (2012): 201–220.

- GAJIŠIN, Vesna, Olga PANIĆ-KAVGIĆ, Aleksandar KAVGIĆ. *Engleski u Novom Sadu*. Vera Vasić, Gordana Štrbac (ur.). *Govor Novog Sada*, 2. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2011, 594–612.
- HAUGEN, Einar. The Analysis of Linguistic Borrowing. *Language* 26 (1950): 210–231.
- HAUGEN, Einar. *Bilingualism in the Americas*. University of Alabama Press, 1956.
- HOLMES, Janet. *An Introduction in Sociolinguistics*. Harlow: Longman, 2008.
- JACOBSON, Rodolfo ed. *Code-switching Worldwide*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1998.
- JACOBSON, Rodolfo ed. *Code-switching Worldwide II*. Berlin – New York: Mouton De Gruyter, 2001.
- LYONS, John. *Semantics*, 1–2. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- MARKOVIĆ, Ljiljana, Zorica PRNJAT. Imejlizmi u jeziku elektronske poslovne korespondencije. *Primenjena lingvistika* 12 (2011): 11–33.
- MIHAILOVIĆ, Ljubomir. *The Phonemic Elements of Modern English*. Beograd: Naučna knjiga, 1975.
- MILIĆ, Mira. Anglicizmi kao stilski sinonimi u dnevnim i nedeljnim novinama na srpskom jeziku. *Primenjena lingvistika / Linguistique appliquée* 12 (2011): 175–185.
- MIŠIĆ-ILIĆ, Biljana. Anglosrpski i Serglish: Dva varijeteta srpskog jezika nastala pod uticajem engleskog. Vera VASIĆ (ur.). *Jezik u upotrebi: Primenjena lingvistika u čast Ranku Bugarskom*. Novi Sad: Filozofski fakultet; Beograd: Filološki fakultet, 2011, 71–93.
- MUDRI, Aleksandar. Jazik mladih Rusnacoh na Fejsbuku. Julijan Tamaš, Boris Varga (ur.). *Zbornik robotoh zoz peršej naukovej konferenciji Uloha mladih u razvoju ruskej nacionalnej zajednjici u Vojvodini*. Novi Sad: NVU Ruske slovo, 2013, 31–46.
- MURPHY, Lynne M. *Semantic Relations and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- ONYSKO, Alexander. English Code-switching in the German News Magazine *Der Spiegel*. *TRANS. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften*, 16. 2005. <https://www.inst.at/trans/16Nr/01_4/onysko16.htm> 10.03.2017.
- PRČIĆ, Tvrtko. *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj, 2005.
- PRNJAT, Zorica. Linguistic Revolution. Interview with David Crystal. *NIN*, 13 November 2008 (2008): 49–50.
- PRNJAT, Zorica. Email Style and Emailisms: How to Teach Electronic Business Correspondence to Business English Students. *6th International Conference on Informatics, Educational Technology and New Media in Education*. Sombor: Učiteljski fakultet, 2009, 418–429.
- PRNJAT, Zorica. Pls lajkuj moj sts: anglicizmi u jeziku korisnika društvene mreže Twitter. *Primenjena lingvistika* 14 (2013): 127–137.
- PRNJAT, Zorica. Welcome to Serbia: Using Blogs in an English for Tourism Course. *2nd International Conference on Teaching English for Specific Purposes and New Language Learning Technologies*. Niš: Faculty of Electronic Engineering, University of Niš, 2015, 478–484.
- RAC, Bogdan. *Najfrekventnejši požički u informativnej prohrami po ruski na TV Vojvodina*, njeobjavljena masterska robota. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2012.
- RAMAČ, Julijan, Mihajlo FEJSA, Helena MEDJEŠI. *Srpsko-rusinski rečnik / Serbsko-ruski slovnjik*, I–II. Beograd, Novi Sad: Zavod za učebnjiki i nastavni sredstva, Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu, Družtvo za ruski jazik i literaturu, 1995–1997.
- RAMAČ, Julijan. *Gramatika ruskoho jazika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2002.
- RAMAČ, Julijan, Oksana TIMKO-DJITKO, Helena MEDJEŠI, Mihajlo FEJSA. *Rusko-serbski slovnjik / Rusinsko-srpski rečnik*. Novi Sad: Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu, Zavod za kulturu vojvodjanskih Rusnacoh, 2010.
- RAMAČ, Marina. *Anglicizmi u multimedijalnej prohrami po ruski*, njeobjavljena masterska robota. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2015.
- SURDUČKI, Milan. *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu*. Novi Sad: Matica Srpska, 1978.
- ŠIPKA, Danko. Poljski i srpski korisnički računarski diskurs: kontrastivna analiza. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 61 (2002): 169–176.
- TODOROVIĆ, Milan. Karakteristike srpskog gejmerskog diskursa. *Filolog* VII/14 (2016): 167–188.
- VASIĆ, Vera, Tvrtko PRČIĆ, Gordana NEJGEBAUER. *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Zmaj, 2001.
- WEINREICH, Uriel. *Languages in Contact – Findings and Problems*. New York: Linguistic Circle of New York, 1953.
- WINTER-FROEMEL, Esme. Unpleasant, Unnecessary, Unintelligible? Cognitive and Communicative Criteria for Evaluating Borrowings and Alternative Strategies. Roswitha Fischer, Hanna Pułaczewska (eds.). *Anglicisms in Europe: Linguistic Diversity in a Global Context*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2008, 16–41.

Михајло Фејса

АДАПТАЦИЈА АНГЛИЦИЗАМА У РУСИНСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

Циљ истраживања у раду је адаптација англицизама у русинском језику, који су у русински језик ушли у великом броју последњих деценија, углавном преко српског језика. Англицизми су у раду анализирани на фонолошком, морфолошком и семантичком нивоу.

Англицизми су ексерпирани из бројева јединог омладинског часописа на русинском језику (*МАК*) објављених у периоду од 2013. до 2016. године, из књига НИУ Руске слово које су објављене у истом периоду и из два рада посвећена англицизмима у русинским електронским медијима.

Метод истраживања је у основи синхроно-дескриптивна анализа. Анализа се фокусира на опис оних карактеристика које, у процесу интеграције, одступају од прихваћених норми.

На фонолошком нивоу запажене су иновације у дистрибуцији фонема, пре свега сугласничког типа, с тенденцијом да се задрже у русинском језику. Као иновацију која се вероватно неће задржати можемо поменути појаву одступања од фиксног акцента који је на претпоследњем слогу у речима са више од једног слога, као и појаву двојног акцентовања у сложеницама са једном или ниједном препознатљивом компонентом. Акценат је некада чак и на последњем слогу. Позајмљивањем енглеских лексичких елемената који у себи садрже енглеске фонеме /η/, /w/ и дифтоншки елемент -i /i/ из /ei/, /ai/ и /ci/, број случајева који илуструју алофонске еквиваленте /η/, /u/ и /i/ у русинском језику је увећан; могућност да неки од алофона – на пример, алофон /η/ – добије дистинктивне карактеристике којима би стекао статус фонеме није искључена даљим примањем енглеских речи.

Од десетак појава које одступају од русинских правила две лако могу бити продуктивне и уграђене у систем русинског језика и временом могу довести до већих промена у њему. Прва појава је присуство непроменљивих именица у придевској позицији, а друга – увећање категорије двовидских глагола који су морфолошки необележени. Енглески елемент није једини разлог ове тенденције али је данас најстимулативнији. Стимулативним ефектом енглески елемент је укључен и у развој неких других иновативних појава као нпр. увећање категорије мушког рода на самогласнички завршетак (-o, -e, -y, -u); увећање коришћења наставка -a у номинативу множине мушког рода код именица на самогласнички завршетак -o; примање других самогласничких завршетака (нпр. *скво*, *леди*) и, изузетно, неких сугласничких завршетака (нпр. *вамп*, *мис*) у женском роду; експанзија значајног броја деривационих суфикса; експанзија непроменљивих придева (нпр. *секси*, *фер*) и непроменљивих именица у женском роду (нпр. *леди*, *мис*); чешћа употреба аналитичког поређења.

Што се тиче семантичке анализе енглеског елемента, углавном се срећемо са рестрикцијом значења. До екстензије значења долази, пре свега, када говорник не разуме добро изворно значење одређене позајмљенице. Судбина дотичне „надструктуре” значења је непредвидљива и обезбеђује могућности за широку метафоричку и пејоративну употребу.

University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Department of Ruthenian Studies
Dr Zorana Đindića 2, 21000 Novi Sad, Serbia
fejsam@gmail.com

(Примљено: 19. септембра 2017;
прихваћено: 21. маја 2018)

Драгана Дробњак
Снежана Гудурић

ФРАЗЕМИ СА СОМАТИЗМОМ *ОКО* У ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

Предмет рада чине француски и српски фраземи са соматизмом фр. *œil* / срп. *око*. Циљ рада је да путем семантичке анализе одабране фраземе разврстамо у одговарајућа концептуална поља сходно њиховом семантичком талогу и на тај начин учимо њихове семантичке реализације. Методом контрастивне анализе утврдићемо (не)подударност лексичке и семантичке структуре фразема у два језика, као и (не)подударање концепата које они изражавају.

Кључне речи: око, фразем, концептуална поља, француски, српски.

This paper deals with French and Serbian idioms with the somatism Fr. *œil* / Ser. *oko* (eye). The aim of the paper is to determine the motivation of selected idioms through semantic and contrastive analysis, to classify them into conceptual fields according to their background image, and to determine the congruence of their lexical and semantic structures, as well as the congruence of the concepts they express in the two languages.

Key words: eye, phraseme, conceptual field, French, Serbian.

1. Увод. Сваком језику својствена је богата и тематски разноврсна фразеологија (Моон 1998) која понире у разнолике домете човековог постојања и делања. Соматска фразеологија извире из универзалне антропоцентричне тенденције, краси је обиље метафоричких и метонимијских модела изнедрених из поимања човека као свеколиког мерила, те је „тело постало хеуристички модел за разумевање космоса” (RADENKOVIĆ 1991: 193). Лејкоф и Џонсон (LAKOFF – JOHNSON 2003: 59) тврде да не постоји људско разумевање независно од природе људског организма.

Соматизми нам дарују могућност разумевања, како нас самих, тако и света у коме живимо, самим тим што је концептуализовање тог света знатно обојено нашим телесним искуствима. Карактер соматизама проистиче из традиционалне симболике делова тела, гестова, мимике, народног веровања, традиције и празноверја (Мршевић-Радовић 1987).

Човек најпре чулима опажа стимулусе које потом тумачи сходно искуственим обрасцима и сврстава у претходно створене когнитивне домене.

У овом раду пажњу смо усмериле ка контрастивној анализи француских и српских фразема са соматизмом фр. *œil* / срп. *око*¹, са циљем да установимо (не)подударност лексичке и семантичке структуре посматраних фразема у два језика, као и (не)подударање концепата које они изражавају. Методом семантичке декомпозиције фразеолошким обртима у нашем корпусу при-

* Рад је урађен у оквиру пројекта *Језици и културе у времену и њиховом* (бр. 178002), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ О соматизму *око* видети и у: Штрбац 2012; Ристић 2015; Раздобудко 2003; Ристић 2013.

дружиле смо одговарајуће дескрипторе, те их према семантичком талогу сврстале у одговарајућа концептуална поља.

Корпус за ово истраживање, који чине 329 фразема (146 француских и 183 српска), ексцерпирале смо из разноврсних француских и српских извора, од општих и фразеолошких речника, дневних и недељних новина, до електронских медија, без претензије да у анализу уврстимо све постојеће фразеолошке реализације са посматраним соматизмом. Одабрани фраземи припадају стандардном и неформалном француском и српском језику, потврђени су у савременој језичкој пракси, а пресудан критеријум у прикључивању грађи била је њихова учесталост.

Своје место у корпусу нашле су и фраземске варијанте² које не угрожавају стабилност фразеолошке структуре, њено монолитно значење и репродуктивност (нпр. *avoir un œil qui dit zut/merde à l'autre; rougir jusqu'au blanc des yeux/aux yeux; љедаџи кога љраво/равно у очи; не љрејнуџи ни оком/ни оком не љрејнуџи*). У нашој анализи овакве структуре посматране су као једнообразне.

У корпус смо уврстиле фраземе који припадају фразеологији у ужем смислу, те су из њега изузете пословице (нпр. *око за око (зуб за зуб), у сџираху су велике очи, далеко од очију далеко од срца*), колокације са гестовима у позадини које нису прошле кроз процес фразеологизације (нпр. *колуџаџи очима, љроџрљаџи очи*), клетве (нпр. *очи јој искаџале*), заклињања (нпр. *очију ми*) и псовке.

2. О ЛЕКСЕМИ ОКО. Мотив очију проткао је традиције и културе бројних народа и његова симболика је изузетно богата. Око често симболизује божанства, превасходно сунчева. У већини религија око представља светлост, мудрост, спознају, свезнање и духовну свест (KAMINGS 2004: 291–293).

Око је један од најсложенијих, најосетљивијих и најтајанственијих делова човековог тела. Захваљујући оку опажамо физичка својства света који нас окружује. Истовремено, спољном свету око дарује сазнања о нашем унутрашњем бићу, те оно заправо „говори” разноликим изразима, покретима, физиолошким појавама које се одвијају у њему (нпр. превртање очима, разрогачене очи, крваве очи).

Подлогу за концептуализовање ока чини конвенционално знање о његовом облику, функцији и покретима. Као део главе, која се у когнитивној лингвистици концептуализује као посуда, складиште, резервоар, садржатељ, али и као грађевина/зграда/кућа, око представља прозор кроз који пристижу информације и теку ка мозгу где се потом обрађују и похрањују (KÖVECSSES 2002).

2.1. Обе посматране лексеме су вишезначне, те ћемо најпре упоредити њихова значења у релевантним речницима. Према француском речнику *Larousse* (1993) лексема *œil* носи следећа значења: 1. *Organe pair de la vue, formé du globe oculaire et de ses annexes (paupières, cil, glandes lacrymales, etc.).* 2. *Cet organe en tant que partie du visage et élément de la physionomie.* 3. *Cet organe, en tant qu'il manifeste les traits permanents du caractère, les émotions, les sentiments ou sert à l'expression des désirs, des pensées.* 4. *Cet organe considéré*

² Више о фраземским варијантама видети у Финк-Арсовски 1993: 65.

dans sa fonction, la vision, ou comme symbole de la faculté d'observation, de la perspicacité, de la vigilance. 5. Cet organe considéré dans les mouvements qui lui sont propres. 6. Manière de voir, sentiment. 7. Trou pratiqué dans un outil ou une pièce mécanique pour le passage ou l'articulation d'une autre pièce. 8. IMPR. Partie du caractère représentant le dessin de la lettre reproduit à l'impression sur le papier. 9. Point végétatif situé au-dessus de l'insertion d'une feuille et d'un rameau ou à l'extrémité d'un rameau. 10. (surtout au pl.) Lentille de graisse à la surface du bouillon. 11. Cœur d'un cyclone tropical caractérisé par des vents faibles et un temps peu nuageux et autour duquel tournent des vents violents. 12. (pl. yeux) MAR. Boucle formée à l'extrémité d'un filin. 13. Judas optique.³

Сходно дефиницији из РМС (књига 4: 96–98) *око* означава: 1) а. *орган чула вида у човека и животиње*; б. *вид, способност гледања*; в. *поглед*; г. *фиг. зајажњање, осећање, способност, смисао за нешто*; ђ. *надзор, пажња*. 2) хип. (обично са атрибутутом „мој”) *назив од милице, у њеном блиској, драгој особи*. 3) а. *извор где вода тихо извире*. б. *место у језеру с подводним извором*. 4) (обично мн., са атрибутутом „морске”) геогр. нар. *језеро ледничког порекла*. 5) *ограђено место, изградња у амбару*. 6) *направа са стакленим, кружним прозорчићем која се ставља на врата, шпирунка*. 7) *овор, шупљина на мрежи*. 8) *шупљак, клица*. 9) *окружла шара на њеном репу*. 10) *лучни део моста, овор испод лука на мосту*.

Упркос различитој лексикографској обради уочавамо да се основно значење лексема подудара у оба језика и да упућује на око као орган чула вида код човека и животиња. Истоветна су и значења ‘вид, способност гледања’, ‘поглед’, ‘запажање, осећање, способност, смисао за нешто’, ‘надзор, пажња’. Подударање је присутно још само код 13. значења у француском и 6. у српском. Преостала фигуративна и секундарна значења специфична су за сваки од посматраних језика.

На међујезичком плану, дакле, уочавамо делимичну сличност одабраних полисемичних лексема. Нашим истраживањем утврдићемо који од наведених семантичких садржаја индукују настанак фразема, као и (не)истоветност концептуализације ових садржаја у француској и српској лингвокултуролошкој заједници.

3. ФРАЗЕМИ И КОНЦЕПТУАЛНА ПОЉА. Фразем се као основна јединица фразеологије састоји од најмање две компоненте и карактеришу га чврста структура, устаљеност, репродуктивност и идиоматичност (BURGER 2003).

У когнитивној лингвистици фраземи представљају психолингвистичке јединице унутар ‘менталног лексикона’ који је исткан од мреже појмовних

³ 1. Парни орган вида, који чине очна јабучица и други делови (капци, трепавице, сузне жлезде итд.). 2. Овај орган као део лица и физиономије. 3. Овај орган, као израз трајних одлика карактера, емоција, осећања или служи за изражавање жеља, мисли. 4. Овај орган посматран кроз његову функцију, вид или као симбол способности посматрања, опажања, будности. 5. Овај орган посматран кроз њему својствене покрете. 6. Начин виђења, осећања. 7. Рупа у алатки или механичком делу кроз који пролази или се у њега уметне други део. 8. ШТАМП. Део словног карактера који представља цртеж слова отиснутог током штампе на папиру. 9. Вегетативна тачка смештена изнад места на којем је уметнут лист или гранича на врху гране. 10. (посебно у мнж.) Масна мрља на површини супе. 11. Средишњи део тропског циклона који карактеришу слаб ветар и облачно време и око којег се јављају јаки ветрови. 12. (мнж. ушх) ПОМ. Петља на крају конопца. 13. Шпирунка. (прев. аут.)

јединица разврстаних у једно или више концептуалних поља. Међе ових поља условили су изванјезички критеријуми и оне су утемељене на целокупном човековом знању о свету. Метода семантичке декомпозиције извориште је концептуално-семантичког умрежења фразема, те се фраземима придружују одговарајући дескриптори, односно њихова релевантна обележја заснована на сличности. Добровољски (према Зуватов 1997: 582) предлаже ‘технику гроздова’ према којој фраземе истог грозда повезује семантичка сличност на интуитивном нивоу. Контекст је често пресудан за придруживање дескриптора фраземима, те поједине вишезначењске фраземе може да карактерише више дескриптора. С друге стране, фраземи унутар једног грозда, здружени у значењску целину захваљујући истом релевантном обележју, не морају обавезно да деле исти дескриптор.

Свако концептуално поље садржи централне и периферне елементе, односно прототипске и мање прототипске представнике. Уколико фразем може да се сврста у више концептуалних поља, реч је о слабијем представнику одређеног поља.

Пратећи овакву методологију, фраземе из нашег корпуса груписале смо у пет концептуалних поља сходно њиховом семантичком талогу: 1) ‘човекове особине’, 2) ‘човекова стања’, 3) ‘човеково понашање и однос према окружењу’, 4) ‘рођење и смрт’, 5) ‘околности’.

У раду смо, тамо где смо то сматрале неопходним због јасније класификације фразема у концептуална поља, наводиле појмовне метафоре и метонимије, не улазећи дубље у њихова тумачења будући да оне нису превасходни предмет овог рада.

У нашем истраживању под лексичким поклапањем подразумевамо присуство истих компонената у посматраним језицима, а под семантичким истоветан концепт који се изражава. Фраземе истог или сличног значења, али неистоветне лексичке структуре сматрамо делимичним еквивалентима, те их стога посебно наводимо. Код француских примера за које не проналазимо еквивалент у српском језику у загради дајемо дословно значење компонената фразема, а не фразеолошко значење. Дословно значење фразеолошких компонената веома је важан критеријум будући да однос дословног и фразеолошког значења указује на (не)прозирност мотивације и одређује степен идиоматичности.

Поједини фраземи реализују неколико значења, те их наводимо у више наврата, уз различите дескрипторе.

3.1. У концептуално поље ‘човекове особине’ сврстале смо фраземе чију подлогу чини семантичка реализација ‘орган чула вида у човека и животиње’ и који се односе искључиво на човека. Разврстале смо их у следеће подскупине: а) физичке особине, б) карактерне особине и в) интелектуалне особине и процеси.

а) Поједини фраземи карактеришу целокупан човеков изглед:

- ‘бити веома лепе спољашњости’: фр. *avoir de l’œil* (*имати ока) / срп. –; фр. – / срп. *два ђа се ока не могу нагледајти, очи ђа се не могу нагледајти*; фр. – / срп. *бијти (човек, момак, јунак) од ока*;
- ‘сличност по изгледу’: фр. – / срп. *као да је коме из ока исцао*.

Знатно су бројнији фраземи којима се истичу својства ока као дела тела и којима се исказује каква трајн(и)ја или урођена физичка одлика:

- ‘имати крупне очи’: фр. *avoir les yeux qui sortent de la tête*⁴ (*имати очи које излазе из главе) / срп. –.

Очи човека се услед сличности величине и облика често пореде са очима појединих животиња. Уочавамо да је у обе лингвокултуролошке заједнице присутан један позитивно конотиран еталон (срна), као и један негативан (теле), док су остали еталони својствени само француском (газела, во, срна):

- ‘имати крупне, миле, блиставе очи’: фр. *avoir des yeux de biche* / срп. *имајџи очи као срна*; фр. *avoir des yeux de gazelle* / срп. –⁵;
- ‘имати крупне и безизражајне очи’, ‘имати крупне и тужне очи’: фр. *avoir des yeux de veau* / срп. *имајџи очи као у џелеџа*; фр. *avoir des yeux de bœuf, yeux bovins*⁶ (*имати воловске очи) / срп. –;
- ‘имати округле и непомичне очи’: фр. *avoir des yeux de hibou* (*имати очи сове) / срп. –.

У наредном француском фразему такође је присутно поређење са очима животиње, и то рибе пишмоља, али оно не упућује на сличност облика, него на врсту погледа:

- ‘имати глуп поглед’, ‘имати заљубљен поглед’, ‘подићи поглед ка небу на смешан начин да се види само беонача’: фр. *(faire, rouler des) yeux de merlan frit* (*правити, окретати) очи печеног пишмоља) / срп. –.

Наредни фраземи односе се на живахне, сјајне и по правилу црне очи. И француска и српска култура овакве очи поистовећују са жеравицом: фр. *avoir des yeux de braise* / срп. *имајџи очи као жеравице*.

Разроност очију доживљава се на различите начине у француској и српској култури што потврђују потпуно различите лексичке структуре фразема: фр. *avoir un œil qui dit zut, merde à l'autre* (*имати једно око које каже до ђавола, срање другом) / срп. –; фр. *avoir un œil à Paris et l'autre à Pontoise*⁷ (*имати једно око у Паризу, а друго у Понтоазу) / срп. –; фр. *avoir un œil qui joue au billard et l'autre qui compte les points* (*имати једно око које игра билијар и друго које броји поене) / срп. –; фр. *avoir une coquetterie dans l'œil* (*имати кокетерију у оку) / срп. –; фр. – / срп. *једно му око другоме добро не мисли*; фр. – / срп. *укрсијџијџи очи, очима*⁸.

б) Фраземима из ове скупине, како француским, тако и српским, квалификују се поједине човекове карактерне црте. Већина ових фразема утемељена је такође на семантичкој реализацији ‘орган чула вида у човека и животиње’.

⁴ Фразем је полисемичан, те смо му у даљем тексту придружиле и дескрипторе ‘губитак контроле над собом, губитак присебности’, ‘бити веома бесан, раздражен’.

⁵ Израз *имајџи очи као џазела* дошао је у српски језик путем преводне литературе. Будући да није прошао кроз процес фразеологизације нисмо га уврстили у корпус.

⁶ У српском језику се термин *волловске очи* употребљава у ботаници за биљку из породице главоника, а у агрономији за врсту крупног грождја.

⁷ Фразем је настао у седамнаестом веку када се удаљеност између Париза и Понтоаза (главног града департмана Валдоаз који припада париском региону) чинила већом него данас.

⁸ Фразем има још два значења, ‘бити уморан’ и ‘бити пијан’, те смо га сврстале и у наредно концептуално поље међу фраземе који упућују на човеково психофизиолошко стање.

У овој скупини бројнији су фраземи који исказују непожељне карактерне особине и у њој преовлађују (махом негативно конотирани) српски фраземи:

- ‘бити склон крађи’: фр. – / срп. *шај би њи (и) из ока украо*; фр. – / срп. *између два ока ће украси*;
- ‘бити без гриже савести’, ‘бити хладнокрван’: фр. – / срп. *не њрејнуџи ни оком, ни оком не њрејнуџи*⁹;
- ‘бити сплеткарош’: фр. – / срп. *завадио би два ока у џлави*;
- ‘бити грамзив’: фр. – / срп. *имаџи велике очи*; фр. – / срп. *имаџи џладне очи*¹⁰;
- ‘покорност, (слепа) послушност’, ‘спремност на жртву’: фр. *obéir au doigt et    l’œil* (*слушати на прст и око) / срп. –.

Од пожељних карактерних одлика уочавамо само храброст и одлучност: фр. *ne pas avoir froid aux yeux* (*немати хладно у очима) / срп. –.

в) Визуелно опажање и умно ангажовање су два изузетно блиска концептуална поља будући да је око најпоузданије чуло које прима информације из спољашњег света омогућавајући тиме спознају стварности и подстицање когнитивних активности. Ову спону оснажује и могућност глагола визуелне перцепције који у својим секундарним реализацијама означавају и извесне умне активности (*видеџи* → ‘разуме(ва)ти, схватити, схватати, бити јасно’ (РСАНУ) и тиме чине темељ метонимијског модела ОКО КАО ОРГАН СПОЗНАЈЕ → СПОЗНАЈА (ШТРЕБАЦ – ШТАСНИ 2017). Отуда и метафоре *духовне очи*, *унуџрашње очи*, *умне очи* за исказивање памети, интелекта, ума.

Ово потврђују бројни француски и српски фраземи у нашем корпусу утемељени на метонимијском трансферу ОКО ЈЕ СПОЗНАЈА/ЗНАЊЕ/РАЗУМЕВАЊЕ/РАСУЂИВАЊЕ/ПАМЕТ којима се истиче да је постојање ока примарни услов за добро расуђивање и мудро поступање:

- ‘бити паметан’: фр. – / срп. *имаџи очи у џлави*; фр. – / срп. *имаџи бисџиро око, бисџире очи*;
- ‘имати добру моћ расуђивања’: фр. *avoir le coup d’œil* (*имати ударац ока) / срп. –.

Наредни фраземи указују на могућност да човек створи мишљење о нечему сам или под утицајем других:

- ‘самосталност у размишљању’, ‘имати свој став’: фр. *voir, regarder de ses propres yeux* / срп. *видеџи, џледаџи својим очима*; фр. – / срп. *вероваџи само својим очима*;
- ‘прихватити туђе мишљење’, ‘ставити се у положај друге особе’: фр. *voir, regarder avec les yeux de quelqu’un* / срп. *видеџи, џледаџи џуђим очима*;
- ‘имати различито мишљење’, ‘променити мишљење’: фр. *voir d’un autre œil* / срп. *џосмаџраџи друђим очима*.

Понекад појединац не може или не жели да сагледа истинске околности, те избегава да размишља о њима у правом светлу и заваља самог себе. То оличавају фраземи утемељени на метафоричној слици особе која затвара очи пред нежељеним ситуацијама бежећи тако од стварности. Концептуализација

⁹ Фразем је вишезначан, те је сврстан и у скупину ‘човеково психичко стање’.

¹⁰ И овај фразем је вишезначан, те је сврстан и међу интелектуалне активности где му је придружен дескриптор ‘преценити своје могућности, способности’.

оваквог стања читава се кроз структурне појмовне метафоре ЗАТВАРАЊЕ ОЧИЈУ ЈЕ НЕРАЗМИШЉАЊЕ О СТВАРНОСТИ, ЗАТВАРАЊЕ ОЧИЈУ ЈЕ НЕГИРАЊЕ СТВАРНОСТИ, ЗАТВАРАЊЕ ОЧИЈУ ЈЕ БЕГ ОД СТВАРНОСТИ И ПРОНАЛАЗИМО ИХ У ОБЕ ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ: фр. *fermer les yeux sur quelque chose* / срп. *затворити, затварајти очи* пред чим; фр. *avoir des yeux pour ne pas voir* / срп. *имати очи а не видети*; фр. – / срп. *зажмуријти на једно око, на оба ока*.

У појединим фраземима, превасходно француским, уочавамо постојање каквог конкретног предмета, односно препреке која спречава уобичајену способност ока да види, односно „види”:

- ‘бити заслепљен због каквих уверења, предрасуда’: фр. *avoir, se mettre un voile devant, sur les yeux* / срп. *имати копрену на очима, сјавити копрену на очи*; фр. *avoir, se mettre un bandeau sur les yeux* (*имати, себи ставити траку на очи) / срп. –; фр. *se boucher les yeux* (*себи запушити очи) / срп. –;
- ‘погрешити’: фр. *se mettre le doigt dans l'œil* (*себи ставити прст у око) / срп. –.

Немогућност рационалног сагледавања околности није увек условљено постојањем конкретних препрека, те човек из разноликих разлога може да прецени своје могућности и способности: фр. *avoir les yeux plus gros que le ventre*¹¹ / срп. *имати веће очи него стомак, желудац*; фр. – / срп. *имати гладне очи*.

Уклањањем препреке човек може да „прогледа” и тада је омогућен не-сметан ток сазнајних активности, те он схвата истинске околности, самостално или уз нечију помоћ. У наредним фраземима уочавају се појмовне метафоре ОТВАРАЊЕ ОЧИЈУ ЈЕ СПОЗНАЈА И ПРИХВАТАЊЕ СТВАРНОСТИ, (С)ПАДАЊЕ МРЕНЕ/КОПРЕНЕ/ВЕЛА/ЗАВЕСЕ/МРАКА СА ОЧИЈУ ЈЕ СПОЗНАЈА И ПРИХВАТАЊЕ СТВАРНОСТИ. У овом сегменту српски језик по продуктивности знатно надмашује француски: фр. *ouvrir les yeux* / срп. *оћвориле се коме очи*; фр. *un voile tombe des yeux de quelqu'un* / срп. *(с)ћада вео коме са очију*; фр. – / срп. *(с)ћада мрена коме са очију*; фр. – / срп. *(с)ћада копрена коме са очију*; фр. – / срп. *(с)ћада мрак коме са очију*; фр. – / срп. *(с)ћада завеса коме са очију*. Истоветну семантику исказују и следећи српски фраземи: *синуло је коме ђред очима, ђукло је коме ђред очима, ђогледајти чему у очи*.

У интелектуалну сферу човековог постојања и делања уврстиле смо и фраземе који указују на живо сећање, на непрестано размишљање о некоме или нечему. Они су настали на основу семантичке реализације ‘поглед’, али у овом случају уназад, односно у прошлост. И овде је српски знатно креативнији од француског: фр. *avoir devant les yeux* / срп. *имати ђред очима*; фр. – / срп. *не силазијти с очију*; фр. – / срп. *изаћи, излазијти ђред, на очи* коме; фр. – / срп. *бијти коме ђред очима*.

Будући да обе лингвокултуролошке заједнице поимају очи као огледало душе, не изненађује нас лексичко и семантичко подударење фразема којима се указује на откривање, наслућивање, погађање нечије намере, жеље или тајне: фр. *lire dans les yeux de quelqu'un* / срп. *(ђро)чијтајти коме из очију, у очима*; фр. *voir dans les yeux de quelqu'un* / срп. *видети коме шта у, ђо очима*.

¹¹ Наведено значење је у оба језика секундарно, док примарно упућује на прецењен интензитет глади, те смо га у даљем тексту уврстиле у скупину ‘човеково психофизиолошко стање’.

3.2. Фраземи са соматизмом фр. *œil* / срп. *око*, у значењу органа чула вида, погодни су за исказивање разноликих човекових стања. Овом концептуалном пољу придружиле смо садржаје који се односе на: а) физичко, б) психофизиолошко, в) психичко и г) материјално стање.

а) Свега неколико фразема рефлектује какво пролазно човеково физичко стање:

- ‘треперење очног капка и/или мишића око очију’: фр. – / срп. *иџра* коме *око*;
- ‘бити, стајати непомичан’: фр. – / срп. *укочиџи се као мрџивачке очи*;
- ‘напрезати вид приликом каквог тешког рада’: фр. – / срп. *исџале очи* коме¹²;
- ‘онесвестити се’: фр. *tourner de l’œil* (*окренути оком) / срп. –.

Наредни фраземи, и то искључиво француски, упућују на какво кратко-трајно физичко обележје:

- ‘имати модрицу на оку’: фр. *avoir un œil au beurre noir* (*имати око са црним маслацем) / срп. –;
- ‘имати црвене капке’: фр. *avoir les yeux bordés d’anchois* (*имати очи оивичене сарделама) / срп. –;
- ‘поцрвенети’: фр. *rougir jusqu’au blanc des yeux, aux yeux* (*поцрвенети до беоњаче очију, до очију) / срп. –.

б) У ову скупину уврстиле смо фраземе који упућују на човеково психофизиолошко стање. Већина, како француских, тако и српских фразема, припада семантичком пољу ‘сан’ и махом упућују на стање поспаности. Ови фраземи су утемељени на метонимијском обрасцу покрети ОКА СВОЈСТВЕНИ СТАЊУ → СТАЊЕ: фр. *avoir les yeux qui se ferment* / срп. *склаџају се очи* коме; фр. *avoir les yeux lourds* / срп. *имаџи џеџке очи, оџеџале коме очи*; фр. – / срп. *укрсџиџиџи очи, очима*; фр. – / срп. *имаџи очи на џола коџља*. И наредни фраземи упућују на поспаност: фр. *avoir de petits yeux* (*имати мале очи) / срп. –; фр. *avoir du sable dans les yeux* (*имати песка у очима) / срп. –; фр. – / срп. *иде коме сан на очи*; фр. – / срп. *џада коме сан на очи*. Насупрот њима, тешкоће са сном и бесану ноћ осликавају следећи фраземи: фр. *ne pas fermer l’œil* / срп. *не склоџиџиџи ока*; фр. – / срп. *не долази коме сан на очи*.

У обе посматране лингвокултуролошке заједнице пронашле смо фраземе који упућују на умањене способности услед различитих неугодних психофизиолошких стања попут умора, пијанства, вртоглавице, мучнине:

- ‘имати замућен вид услед вртоглавице и/или мучнине (и ограничену способност расуђивања)’: фр. *devenir noir devant les yeux de quelqu’un* / срп. *зацрнеџи се коме џред очима*¹³; фр. – / срп. *смркло се коме џред очима*; фр. – / срп. *мрак је џао коме на очи*; фр. – / срп. *муџиџи се коме џред очима*; фр. – / срп. *иџраџи коме џред очима*;
- ‘бити бунован’, ‘бити мамуран’: фр. *ne pas avoir les yeux en face des trous* (*немати очи наспрам рупа) / срп. –;
- ‘бити пијан’: фр. – / срп. *укрсџиџиџи очи, очима*.

¹² Фразем је вишезначан, те је сврстан и у концептуално поље ‘човеково понашање и однос према окружењу’.

¹³ Наведени српски фразем, као и наредна два, имају и значење ‘изгубити прибраност’, ‘разбеснети се’, те смо их сврстале и у оквире ‘човековог психичког стања’.

И француски и српски говорници на исти начин доживљавају и језички обликују „незаситост очију”, односно прецењен интензитет глади: фр. *avoir les yeux plus gros que le ventre* / срп. *имати веће очи него стомак, желудац*.

Свега два, и то француска фразама – *avoir bon pied, bon œil* (*имати добро стопало, добро око) и *frais comme l'œil* (*свеж као око) – имају позитивну конотацију и упућују на добро здравствено стање. Први се превасходно односи на старије особе будући да се брз ход и добар вид поимају као показатељи доброг здравља.

в) Под психичким стањем подразумевамо, како базичне, биолошки условљене, тако и секундарне, окултурене емоције. У базичне емоције сврставају се срећа, љубав, радост, љутња, бес, туга, страх, изненађење и интересовање, јер их прате одговарајуће фацијалне експресије. Секундарне, окултурене емоције, као што су нада, очајање, досада, љубомора, неугода, мотивисане су интелектуалном оценом ситуације као жељене или нежељене за субјекта и својствене су искључиво човеку.

Разноврсна су емоционална стања исказана фраземима са одабраним соматизмом. Већина стања и осећања могу да буду, како позитивно, тако и негативно конотирана, у зависности од околности.

Фраземи у овој групи, подједнако присутни у оба језика, настали су метафоричким процесом транспоновања базне синтагме и мотивисани су неким рефлекторним гестом којим се изражавају смиреност, стидљивост, изненађеност, чуђење, снебивање, нерасположење:

- ‘бити смирен’: фр. – / срп. *не ѿрејнуѿти ни оком, очима; ни оком не ѿрејнуѿти*;
- ‘бити стидљив’, ‘посрамити се’: фр. *baisser les yeux* / срп. *обориѿти очи*;
- ‘снебивање, пренемагање, неслагање’: фр. – / срп. *ѿверѿиѿти очима*;
- ‘намргодити се’: фр. – / срп. *сѿусѿиѿо се, навукао се* коме облак на очи;
- ‘бити изненађен, зачуђен’: фр. *écarquiller les yeux* / срп. *разроѿачиѿи, исколачиѿи очи*; фр. *ouvrir de grands yeux* / срп. *широм отвориѿи очи*¹⁴; фр. *faire des yeux ronds* (*правити очи округле) / срп. –; фр. *faire des yeux comme des soucoupes* (*правити очи као тањириће) / срп. –.

Неверицу или чуђење услед каквог неочекиваног или необичног догађаја исказују и наредни фраземи: фр. *ne pas en croire ses yeux* / срп. *не веровати соѿсѿивеним, својим очима*; фр. *mes yeux me trompent-ils ?* / срп. *варају ли ме очи?*

У оба посматрана језика лексеме *око*, *сузе*, *ѿлакаѿи* обично су компоненте фразема из семантичког поља ‘туга’. У когнитивној лингвистици око се концептуализује као садржатељ/посуда. Ова појмовна метафора проистекла је из генеричке метафоре ЕМОЦИОНАЛНИ ПРОСТОР ЈЕ ФИЗИЧКИ ПРОСТОР, односно ЕМОЦИОНАЛНИ ПРОСТОР ЈЕ САДРЖАТЕЉ ЧИЈУ САДРЖИНУ ЧИНЕ ОСЕЋАЊА ИЛИ ПРЕДМЕТИ који носе емоционалну вредност за човека. Тако се СУЗЕ концептуализују кроз онтолошку метафору МАТЕРИЈА/САДРЖИНА/ТЕЧНОСТ КОЈА ИСПУЊАВА ЧОВЕКОВ ЕМОЦИОНАЛНИ ПРОСТОР, односно као МАТЕРИЈА/САДРЖИНА/ТЕЧНОСТ КОЈА ИСПУЊАВА ПОСУДУ: фр. *ses yeux se remplirent de larmes* / срп. *очи му се наѿуниѿе сузама*;

¹⁴ Српски фразем има и значење ‘са изразитом пажњом мотрити, пазити на некога, нешто’, те смо га уврстиле и у концептуално поље ‘човеково понашање и однос према окружењу’.

фр. *avoir les yeux pleins de larmes* / срп. *имајћи очи њуне суза*; фр. – / срп. *исјлакајћи очи*.

Једним француским фраземом изражава се неискрена туга – *ne pleurer que d'un œil* (*плакати само на једно око). С друге стране, и француски и српски језик на истоветан начин изражавају истовремени осећај радости и туге: фр. *pleurer d'un œil et rire de l'autre* / срп. *на једно око њлакајћи, на друго се смејати*; *једно око њлаче, друго се смеје*.

Српски језик је знатно богатији фраземима којима су придружени дескриптори 'губитак контроле над собом, губитак присебности', 'бити веома бесан, раздражен': фр. *avoir les yeux qui sortent de la tête* (*имати очи које излазе из главе) / срп. –; фр. – / срп. *њале ролејћне коме на очи*; фр. – / срп. *зацрни се коме њпред очима*; фр. – / срп. *смркло се коме њпред очима*; фр. – / срп. *мрак је њао коме на очи*; фр. – / срп. *сија коме вајира из очију*; фр. – / срп. *сева коме вајира из очију*; фр. – / срп. *севају коме муње из очију*.

Занимљиво је да се у већини српских фразема појављују глаголи који упућују на какве временске (не)прилике. У основи ових обрта уочавају се појмовне метафоре БЕС/ЉУТЋА ЈЕ МРАК/ВАТРА/МУЊА ПРЕД ОЧИМА.

д) Свега један српски фразем упућује на човеково материјално стање: *задужјићи се њреко очију*.

3.3. У концептуално поље 'човеково понашање и однос према окружењу' уврстиле смо првенствено бројне француске и српске фраземе утемељене на семантичкој реализацији 'вид, способност гледања' којима се исказују разноврсне одлике, активности и процеси у сфери визуелне перцепције.

У појединим фраземима, превасходно француским, истичу се човекове изразите опажајне способности: фр. *avoir bon œil pour quelque chose* / срп. *имајћи добро око* за нешто; фр. *avoir les yeux d'Argus*¹⁵ / срп. *имајћи Арџусове очи*; фр. *avoir l'œil américain*¹⁶ (*имати око америчко) / срп. –; фр. *ne pas avoir les yeux dans sa poche* (*немати очи у свом џепу) / срп. –; фр. *avoir le compas dans l'œil* (*имати компас у оку) / срп. –; фр. *avoir le coup d'œil sûr* (*имати ударац ока сигуран) / срп. –.

Изузетно добар/лош вид човека пореди се са видом појединих животиња које слове за оштрооке/слабооке. Обе културе добар вид изражавају истим еталоним – соколом: фр. *avoir des yeux de faucon* / срп. *имајћи око соколово*; фр. – / срп. *бијћи око соколово*. Примећујемо да је у овом сегменту француски језик знатно продуктивнији него српски будући да у грађењу фразема користи разнолике еталоне (орао, рис, мачка, кртица) који нису својствени српском језику: *avoir des yeux d'aigle* (*имати очи орла); *avoir des yeux de lynx*¹⁷ (*имати

¹⁵ Наведени фразем је интернационалан будући да потиче из грчке митологије. Наиме, Аргус је био пастир који је имао сто очију по телу и никада их није истовремено затварао. Хера је наредила Аргусу да чува Зевсову љубавницу Ију. Разјарен Хериним понашањем, Зевс је затражио од Хермеса да убије Аргуса. Овај га је успавао својом чаробном фрулом и одрубио му главу. Хера је потом пренела Аргусове очи на пауна, своју свету птицу (ASHRAF – MIANNAY 1995).

¹⁶ Фразем је настао 1826. године захваљујући роману Џејмса Купера *Последњи Мохиканац* у којем су описани амерички Индијанци и њихова способност да гледају са стране дајући притом утисак да гледају у лице (ASHRAF – MIANNAY 1995).

¹⁷ Овом фразему често се приписује нетачна позадинска слика тиме што се човеков добар вид поистовећује са оштрим видом риса. Истинску мотивацију проналазимо у лику из

очи риса); *avoir des yeux de chat*¹⁸ (*имати мачје очи); *avoir des yeux de taupe* (*имати очи кртице). Један српски фразем указује на потпун или делимичан губитак вида: фр. – / срп. *издале су ђа очи*.

Веома је занимљив француски фразем *avoir les yeux aux bouts des doigts* (*имати очи на врховима прстију) у којем се истанчаност визуелног опажања метафоричким путем преноси и на врхове човекових прстију како би се исказала надареност за какво делање које изискује крајњу брижљивост.

Изразиту способност запажања уочавамо и у француским обртима *l'œil du maître*¹⁹ (*газдино око) и *être l'œil de Moscou*²⁰ (*бити око Москвино). Први, с једне стране, изражава повећану пажњу власника каквог добра и његову спретност да запази детаље невидљиве другима, а са друге упућује на уметнике који свет посматрају и доживљавају на посебан начин. У другом фразему изузетна способност запажања односи се на професију шпијуна у којој је ова одлика пресудна.

Наредним фраземима истиче се човекова способност да опази дешавања која нису у његовом видном пољу и то захваљујући неком другом чулу, преваходно слуху, појединим когнитивним способностима и/или инстинктима: фр. *avoir des yeux dans le dos* / срп. *имајши очи на леђима*; фр. *avoir des yeux tout le tour de la tête* (*имати очи скроз око главе) / срп. –; фр. *avoir des yeux derrière la tête* (*имати очи иза главе) / срп. –.

Појачана перцепција, односно изузетна опрезност субјекта као вршиоца дате радње осликана је у наредним фраземима, нешто бројнијим у српском језику: фр. *avoir les yeux ouverts* / срп. *имајши отворене очи*; фр. *tenir les yeux ouverts* / срп. *држајши отворене очи*; фр. *ne dormir que d'un œil* / срп. *сјавати на једно око, једним оком*; фр. *ouvrir l'œil (et le bon)* / срп. *(добро) отворити очи*; фр. *être tout yeux* (*бити сав очи) / срп. –; фр. – / срп. *широм отворити очи*; фр. – / срп. *сав се преотворити у око, очи (и ухо, уши)*; фр. – / срп. *имајши будно око*; фр. – / срп. *отворити (све) очи*; фр. – / срп. *отворити чейворе очи*. У овом потоњем фразему бројчана компонента не означава стварну количину, већ је у питању хипербола којом се упозорава на неопходност повећаног опреза или пажње чиме се постиже упечатљивији ефекат. Неколицином наведених примера истиче се да је око затворен простор и да се само продором светлосних дражи у њега може остварити опажајна функција (Штрбац – Штасни 2017).

У једном броју фразема, пак, истиче се субјектова неспособност запажања и поред тога што има очи: фр. *avoir des peaux de saucisson dans les yeux* (*имати коже кобасице у очима) / срп. –; фр. – / срп. *бијши слей крај, код очију*; фр. – / срп. *бијши на једно око ћорав, а на друго не видејши*.

грчке митологије, краљу Линкеју, једном од педесет шест Аргонаута који су у периоду пре Тројанског рата пратили Јасона у Колхиду у потрази за златним руном. Сваки је имао какав дар, а према легенди Линкеја је красио несвакидашњи вид, те су његове очи продрале кроз зидове, пробијале црне облаке и виделе испод земље (Planelles 2014: 656).

¹⁸ Односи се преваходно на добар вид током ноћи. У српском језику двочлана лексема *мачје очи* представља технички термин за посебну врсту ноћног светла (нпр. на бициклу).

¹⁹ Фразем је популаризовао Лафонтен у својој чувеној басни *L'œil du maître* (*Газдино око*).

²⁰ У позадинској слици проналазимо период хладног рата када се свет делио на два блока. *Москвино око* је тада био КГБ.

Наредним обртима изражава се усмеравање пажње и примање спољних утисака чулом вида уз додатну квалификацију посматрања, те се најчешће прецизира начин одвијања радње или стање субјекта. У овој скупини примећујемо значајну разлику у семантици и структури између фразема два језика, будући да се уз поједине дескрипторе јављају искључиво француски, а уз неке друге искључиво српски фраземи:

- ‘кришом (п)осматрати, надгледати’: фр. *risquer un œil* (*ризиковати око) / срп. –; фр. *œil, yeux en coulisse* (*око, очи у кулисама) / срп. –; фр. – / срп. *гледајћи испод ока*²¹;
- ‘накратко, површно, успутно’: фр. – / срп. *прелећетћи оком, очима*; фр. – / срп. *окрзнући оком*; фр. – / срп. *прећи, прелазити оком, очима*; фр. – / срп. *бацити око на кога, шта*²²;
- ‘гледати директно, нетремице’: фр. *regarder quelqu’un dans le blanc de l’œil, des yeux* (*гледати некога у беоњачу ока, очију) / срп. –;
- ‘гледати без емоција’: фр. *regarder d’œil sec* (*гледати оком сувим) / срп. –;
- ‘гледати унаоколо’: фр. *promener ses yeux* / срп. *шећати очима*; фр. – / срп. *кружити оком, очима*; фр. – / срп. *шарати очима*; фр. – / срп. *вићлати очима*.

3.3.1. У ову подгрупу уврстиле смо фраземе у којима је визуелна перцепција додатно квалификована врстом (емоционалног) односа субјекта према посматраном објекту. Овим фраземима изражавају се различити односи које човек успоставља са другим људима у свом окружењу, као и човекови ставови према разноликим предметима и појавама. Тако су у већини уочљиве ситуације у којима је упечатљив субјекатски актер и његов однос према објекту, у другима је у фокусу објекатски појам обележен позитивном или негативном емоцијом субјекатског актера. Субјекатски актер је у неким обртима носилац какве емоције усмерене ка објекту, док је у другима он вршилац радње и као такав свесно утиче на објекат исказујући позитиван или негативан однос према њему.

У следећим обртима, којима се исказује посматрање/проматрање, очи су у просторно блиском односу са другим ентитетом. У њима се истиче изузетна привлачност особе, предмета, појма или појаве која буди радозналост и интересовање субјекта. Бројни фраземи у оба језика одликују се истоветном семантиком, али не увек и лексичком еквиваленцијом: фр. *attirer l’œil* / срп. *привући око*; фр. *arrêter les yeux sur quelqu’un, quelque chose* / срп. *зауставити очи на коме, на чему*; фр. *avoir les yeux de Chimène* pour quelqu’un, quelque chose²³ (*имати Хименине очи за кога, шта) / срп. –; фр. *donner dans l’œil* (*дати у око) / срп. –; фр. *taper dans l’œil* (*ударити у око) / срп. –; фр. *captiver l’œil* (*заробити око) / срп. –; фр. *fasciner l’œil* (*фасцинирати око) / срп. –; фр. *frapper l’œil* (*ударити око) / срп. –; фр. *retenir l’œil* (*задржати око) / срп. –; фр. *tirer l’œil* (*вући око) / срп. –; фр. – / срп. *(y)идајћи, (y)иасити у око, очи*;

²¹ Поред наведеног, фразем има и значење ‘гледати некога са неповерењем, презиром’, те смо га уврстиле још једном у исто концептуално поље међу фраземе који упућују на неповерење, презир, непријатељство.

²² Фразем је полисемичан, те му је у даљем тексту придружен и дескриптор ‘допасти се’.

²³ Фразем је мотивисан причом о Химени, јунакињи Корнејевог *Сиде*, која је заљубљена у Родрига. Фразем је првобитно упућивао на заљубљену жену која је спремна да опрости.

фр. – / срп. *очи коме исцјадоше*; фр. – / срп. *очи коме искочише*; фр. – / срп. *зайасџи, зайеџи некоме за око*.

Изузетна заинтересованост субјекта за објекат посматрања чита је и у наредним фраземима утемељеним на појмовној метафори ИНТЕРЕСОВАЊЕ/ПАЖЊА ЈЕ НЕПРЕСТАНО ГЛЕДАЊЕ/ПРАЋЕЊЕ ОБЈЕКТА. И овакви фраземи су бројнији у српском неголи у француском језику: фр. *tenir à l'œil* / срп. *држаџи на оку*; фр. *ne pas pouvoir détourner les yeux* / срп. *не (моћу) скренуџи, скреџаџи очи*; фр. *avoir à l'œil* / срп. *имаџи на оку*; фр. *fixer ses yeux* / срп. *џриковаџи очи*; фр. *ne pas quitter de l'œil* (*не напуштати са ока) / срп. –; фр. – / срп. *не скидаџи око, ока, очи*; фр. – / срп. *џџериџи очи, сва чеџири ока*; фр. – / срп. *не (и)сџуџиџаџи с ока, с очију*; фр. – / срп. *не одвајаџи очи*.

Уживање у посматрању неке особе, предмета или појаве читује се у следећим фраземима: фр. *couver des yeux* (*лећи јаја очима) / срп. –; фр. *rimer l'œil* (*римовати око) / срп. –; фр. *se rincer l'œil* (*себи испрати око) / срп. –; фр. – / срп. *(на)џариџи очи*; фр. – / срп. *џосмаџираџи ужарених, зажарених очију*.

У наредним француским и српским фраземима дивљење према објекту посматрања изражено је кроз појмовне метафоре ПРЕДМЕТ ПОСМАТРАЊА ЈЕ ПЛЕН НА КОЈИ СЕ БАЦА ОКО КАКО БИ СЕ УЛОВИО, ОДНОСНО ОКО ЈЕ ГЛАДНА, ЖЕДНА И НЕЗАСИТА ОСОБА КОЈА ЋЕ СЕ ДАТИМ УЛОВОМ НАХРАНИТИ И НАПОЈИТИ. Ова потоња метафора преплиће се са метафором ИНТЕРЕСОВАЊЕ/ЖЕЉА ЈЕ ГЛАД. Поред опчињености објектом коју уочавамо и у претходним фраземима, овде је приметна и нијанса пожуде: фр. *manger des yeux* / срп. *јесџи очима*; фр. *dévorer des yeux* / срп. *џрождаџи очима*; фр. *boire des yeux* / срп. *џиџи очима*; фр. – / срп. *(џро)џуџаџи очима*; фр. – / срп. *наџоџиџи очи*; фр. – / срп. *нахраниџи очи*.

Покушај субјекта да освоји објекат и то упућивањем нежних, чежњивих и заљубљених погледа читује се у наредним, искључиво француским фраземима: фр. *faire de l'œil à quelqu'un* (*чинити око некоме) / срп. –; фр. *faire les yeux doux à quelqu'un* (*чинити очи нежне некоме) / срп. –; фр. *faire des yeux de biche* (*чинити очи кошуте) / срп. –; фр. *faire l'œil, les yeux de carpe* (*чинити око, очи шарана) / срп. –; фр. *montrer des yeux de carpe pâmée* (*показати очи шарана онесвешћеног) / срп. –.

Одређен број француских и српских фразема истиче човекове емоције које могу да се перципирају захваљујући прототипичним спољашњим манифестацијама и оне се у језику концептуализују кроз метафоричке и метонимијске моделе. Тако у оба језика проналазимо фразеолошке структуре које оличавају негативан став субјекта према другој особи (нпр. бес, неповерење, презир, неслагање, неподношење, непријатељство, мржња) при чему се он врло јасно огледа у субјектовим очима. Примећујемо да су овакве структуре бројније у српском него у француском: фр. *faire les gros yeux à quelqu'un* (*правити дебеле очи на некога) / срп. –; фр. *voir d'un mauvais œil* (*видети лошим оком) / срп. –; фр. *regarder quelqu'un d'un œil noir* (*гледати некога оком црним) / срп. –; фр. – / срп. *гледаџи кривим, џреким оком, очима кога, шта*; фр. – / срп. *гледаџи кривим, закрвављеним очима кога, шта*; фр. – / срп. *гледаџи кога, шта исџод, џреко ока*; фр. – / срп. *мериџи, меркаџи кога, шта исџод ока*; фр. – / срп. *џресећи кога оком, очима*. фр. – / срп. *не моћу очима видеџи кога, шта*.

3.3.2. За разлику од претходних, фраземи у овој скупини указују искључиво на однос између субјекта и објекта, те је визуелна перцепција у њима

маргинализована. Тако у појединим српским фраземима – *йросірелийи/сірељаји*²⁴ кога очима, *шибаји/ошинуји* кога очима, *севаји/севнуји* очима на кога – уочавамо глаголе који описују лоше временске прилике (*севаји, севнуји*), као и оне који изражавају наношење бола и повређивање друге особе (*йросірелийи, сірељаји, шибаји, ошинуји*). У њиховом семантичком талогу уочава се он-гест изражавања беса и љутње (уп. MUŠOVIĆ 2002: 127–139; HRNJAK 2005: 40). У њима су уочљиве појмовне метафоре БЕС/ЉУТЊА ЈЕ МУЊА, БЕС/ЉУТЊА ЈЕ ШИБАЊЕ, БЕС/ЉУТЊА ЈЕ СТРЕЉАЊЕ. Појмовну метафору БЕС/ЉУТЊА ЈЕ СТРЕЉАЊЕ у француском проналазимо у фразему *des yeux comme des mitraillettes* (*очи као митраљези).

Бес, нетрпелјивост, презир који се осећа према другој особи може да изнедри жељу да се та особа увреди, повреди, казни. И овде примећујемо бројчану надмоћ српских фразема: фр. *arracher les yeux à quelqu'un* / срп. *(из)вадији* коме очи; фр. *toucher la prune de l'œil de quelqu'un* / срп. *дирнуји* кога у зеницу ока; фр. – / срп. *йљунуји* коме у очи; фр. – / срп. *искојайи* коме очи; фр. – / срп. *скакаји, скочији* коме у очи; фр. – / срп. *сілавийи йрсї* коме у око.

Неслагање и непријатељство могу да прерасту у неконтролисану свађу и тучу: фр. *s'arracher les yeux* / срп. *(из)вадији око један другом*; фр. *se taper le blanc des yeux* (*један другом појести беоњачу) / срп. –.

Поредбени српски фразем *бији, слајаји се* са неким као лук и очи изузетно је експресиван будући да у основи семантичке транспозиције носи иронију и парадокс.

У два српска фразема метафоричком сликом утемељеном на појму 'оштро' изражавају се одбојност и нелагодност које субјекат осећа према објекту: *босји* коме очи²⁵; *бији* коме *йрн* у оку. Сличну семантику, 'не моћи више поднети некога, нешто', проналазимо и у француском фразему *sortir par les yeux à quelqu'un* (*изаћи кроз очи некоме).

Два француска фразема откривају (сујеверно) уверење да нечији поглед може да прокуне и да проузрокује болест и несрећу: *avoir le mauvais œil*²⁶ (*имати лоше око); *jeter le mauvais œil sur quelqu'un* (*бацити лоше око на кога).

Обмањивање, манипулисање, варање, лагање, ласкање остварују се ометањем друге особе да јасно и правилно сагледа околности и ситуације. Бројна су средства помоћу којих се ово спречавање остварује, од прашине присутне у оба језика, до пепела, песка, мрене и копрене у српском: фр. *jeter de la poudre aux yeux* / срп. *бацјији* коме *йрашину* у очи²⁷; фр. – / срп. *бацјији*

²⁴ У овом случају глагол је метафоричним путем развио самостално значење проистекло из општег значења фразема: *сірељаји оком, очима* → *сірељаји йогледом, (йро)сірелийи кога*. Намеће се питање да ли овакве синтагме треба сматрати метафоричним фраземима, устаљеним синтагмама нефразеолошког типа у којима глагол има метафоричну употребу а именица значење проистекло из метонимије, или, пак, устаљеним синтагмама са метонимијском употребом именице (Мршевић-Радовић 1987). Ми смо се определиле за прву могућност.

²⁵ Будући да српски фразем носи и значење 'бити очигледан' сврстан је још једном у даљем тексту са другим дескрипторима.

²⁶ У српском језику проналазимо нефразеолошку структуру *имаји урокљиве очи* коју нисмо уврстиле у корпус будући да придев *урокљив* сам по себи значи 'онај који има магијску моћ да проузрокује несрећу некоме'.

²⁷ У питању је фразем интернационалног карактера утемељен на мотивима античке борбе мачевима, када би један од бораца бацио другоме у очи песак или прашину како би га на тренутак заслепо и онеспособио за борбу.

коме *йесак у очи*; фр. – / срп. *бацййи* коме *йейео у очи*; фр. – / срп. *навући, навлачййи мрену на нечије очи*; фр. – / срп. *навући, навлачййи койрену на нечије очи*; фр. – / срп. *(за)мазайи, замазивайи очи* коме.

Супротно овоме, субјекатски актер може да помогне објекту да схвати и прихвати истинске околности: фр. *ouvrir, dessiller les yeux à quelqu'un* / срп. *оћворййи очи* коме; фр. *mettre quelque chose sous les yeux de quelqu'un* (*стави нешто пред нечије очи) / срп. –; фр. – / срп. *бацайи, бацййи* коме *исййину у очи*.

Известан број фразема из ове групе одсликава позитиван однос субјекта према објекту. Тако је у наредним обртима позадинска слика мотивисана семом вредности, проистеклом из значаја очију за човека, те су они утемељени на структурним метафорама очи су ДРАГОЦЕН ПРЕДМЕТ И ЉУБАВ ЈЕ ЧУВАЊЕ ДРАГОЦЕНОСТИ. Приметно је значајно лексичко-структурно поклапање фразема у два посматрана језика: фр. *chérir quelqu'un, quelque chose comme la prunelle de ses yeux* / срп. *волейи* кога, *шта као зеницу ока свој*; фр. *soigner quelqu'un, quelque chose comme la prunelle de ses yeux* / срп. *йазиуи, чувайи* кога, *шта као зеницу ока свој*; фр. *tenir à une chose comme à la prunelle de ses yeux* / срп. *држайи до нечега као до зенице ока свој*; фр. – / срп. *йледайи, чувайи* као *око, очи у йлави*; фр. – / срп. *биуи, слажйи* се као *два ока*.

Позитивну конотацију проналазимо и у следећим фраземима у којима се исказују наклоност и љубав у оба језика, односно допадање само у српском:

- ‘односити се са наклоношћу, љубављу’: фр. *voir avec les yeux de l'amour* / срп. *видейи очима љубави*; фр. *regarder, voir d'un bon œil* / срп. *йледайи, видеуи добрим оком*²⁸;
- ‘волети само једну особу’, ‘примећивати само једну особу’: фр. *n'avoir d'yeux que pour quelqu'un* / срп. *имайи очи само за некога*;
- ‘допасти се’: фр. – / срп. *бацййи око* на некога, нешто; фр. – / срп. *зауйрало око* коме.

У обе лингвокултуролошке заједнице проналазимо еквивалентне структуре којима се изражава постизање већег угледа и/или значаја код некога: фр. *grandir aux yeux de quelqu'un* / срп. *(йо)расйи у нечијим очима*.

Фразем са значењем ‘добити нечије поверење или опроштај’ својствен је само француском језику – *trouver grâce aux yeux de quelqu'un* (*(про)наћи милост у нечијим очима).

3.3.3. У засебну подгрупу уврстиле смо фраземе у којима је предлошким конструкцијама специјалног типа са соматизмом *око* исказано видно поље као простор у којем су смештени објекти (ШТРБАЦ – ШТАСНИ 2017). Приметно је да овакво исказивање није својствено француском језику.

У већини примера предлошко-падежном формом аблативног или адлативног односа указује се на двојако кретање објекта:

²⁸ Фразем је настао семантичком транспозицијом нефразеолошке перифрастичне синтагме, те је квалификатор „добрим” мотивисао целокупну семантику фразема (уп. Mušović 2002: 27). Према Мршевић-Радовић (1987: 32, 54–55) фразем је таутолошка перифраза настала експанзијом глагола помоћу именице, са обавезним придевом *добар*, који мотивише значење фразема током примарне фразеологизације.

- појављивање у видном пољу субјекта: фр. – / срп. *изаћи, излазити, доћи на, ђед чје очѳ*; фр. – / срп. *унетѳ се коме у очѳ*;
- напуштање видног поља субјекта: фр. *perdre de l'œil* / срп. *(из)зубитѳ с очѳју*; фр. – / срп. *исѳуститѳ, исѳуѳитѳ из очѳју*; фр. – / срп. *макнути се, маѳи се, склониѳ се коме с очѳју*.

Само у једном случају објекат кретања истовремено је и носилац визуелне активности, односно посесор видног поља: фр. – / срп. *иѳи куда кога очѳ воде (и ноге носе)*.

3.4. У скупину ‘рођење и смрт’ сврстале смо малобројне француске и српске обрте који се односе на почетак и крај човековог живота:

- ‘родити се’: фр. *ouvrir les yeux au jour, à la lumière, au monde* (*отворити очѳ дану, светлу, свету) / срп. –;
- ‘умрети’: фр. *fermer les yeux* / срп. *склоѳитѳ очѳ*; фр. – / срп. *засѳ се коме око*.

3.5. У концептуално поље ‘околности’ сврстале смо фраземе који оличавају разнолике аспекте радњи или ситуација у којима човек учествује. Ово концептуално поље схваћено је у најширем смислу будући да је утемељено, с једне стране, на семантичким, а са друге, на синтаксичким одликама фразема. И поред тога што су ови обрти мотивисани примарном семантичком реализацијом соматизма *око*, већина категорија утемељена је на метафоричком пресликавању визуелне перцепције која овде нема значајну функцију.

Најбројнији су фраземи који представљају начин на који се одвија каква радња. Код већине дескриптора јавља се барем једно поклапање француске и српске фразеолошке структуре:

- ‘насамо, без сведока’: фр. *(parler) entre quatre yeux* / срп. *(раз)говаритѳ у четѳири ока*;
- ‘без помоћних средстава, инструмената’: фр. *à l'œil nu* / срп. *зolim оком*; фр. – / срп. *ѳроситѳ оком*; фр. – / срп. *слободним оком*;
- ‘рутински’: фр. *faire quelque chose les yeux fermés*²⁹ / срп. *(у)радитѳ нешто заѳворених очѳју*;
- ‘са пуним поверењем’: фр. *faire quelque chose les yeux fermés* / срп. *(у)радитѳ нешто заѳворених очѳју*; фр. – / срп. *даѳи, учинитѳ, урадитѳ нешто на леѳе очѳ*;
- ‘лицем у лице’: фр. *les yeux dans les yeux* / срп. *очѳ у очѳ*;
- ‘чинити нешто у жељи да се некоме угоди’, ‘бесплатно’: фр. *pour les beaux yeux de quelqu'un*³⁰ / срп. *за нечије леѳе очѳ*;
- ‘бесплатно’: фр. *(boire, manger, travailler) à l'œil* ((*пити, јести, радити) на око) / срп. –;
- ‘гледати испред себе притом не бити усредсређен ни на шта одређено’: фр. *avoir les yeux dans le vague* (*имати очѳ у празно) / срп. –.

На просторни однос који обухвата човеков видокруг указује један српски фразем: *докле (зод) очѳ досежу, доѳиру*.

²⁹ И француски и српски фразем су вишезначни, те смо их још једном уврстиле у исто концептуално поље уз дескриптор ‘са пуним поверењем’.

³⁰ У тренутку настанка у петнаестом веку фразем се искључиво односио на задовољство угађања женама из љубави, никако на задовољавање личних интереса. Данас има разноликије значење и превасходно се користи у негативном облику.

Фраземи са темпоралним значењем ‘за тили час’, ‘врло брзо’, ‘одмах’, ‘нагло’ исказују врло кратко трајање какве радње: фр. *en un clin d'œil* / срп. за *и́рен ока*; фр. *à vue d'œil* (*на поглед ока) / срп. –; фр. – / срп. *док би оком и́рејнуо, док оком и́рејнеиш, колико (и́ио) би оком и́рејнуо*; фр. – / срп. *на (моје, наише, њихове) очи (расије, и́ројада)*.

Следећим српским фраземима исказују се мерни односи:

- ‘без тачне мере, отприлике мерити, (о)ценити, да(ва)ти’: фр. – / срп. *мери́иш, (о)цени́иш, да(ва)и́иш одока*³¹;
- ‘нимало, ништа’: фр. – / срп. *ни у око*;
- ‘препун(о)’: фр. – / срп. *и́ун као око*.

И овде примећујемо продуктивност структурне метафоре очи су ДРАГОЦЕН ПРЕДМЕТ – фр. *coûter les yeux de la tête* / срп. *кош́и́аи́иш као очи у злави* – са значењем ‘скуп’.

Неколико фразема истичу очигледност каквих предмета, емоција, појава. Они могу да исказу и негативну квалификацију утемељену на нелагодности изазваној њиховим дејством на око: фр. *crever les yeux*³² / срп. *бос́иш коме очи*; фр. *sauter aux yeux* (*скакати у очи) / срп. –. Насупрот њима, позитивна квалификација присутна је у наредним српским фраземима: *би́иш и́разник за очи* и *би́иш одмор за очи*.

У наредним фраземима уочавамо два типа ситуационих околности:

- ‘ништа не видети због мрака или магле’: фр. – / срп. *не види се ни и́рси́ и́ред оком*;
- ‘бити у смртној опасности’: фр. *regarder la mort dans les yeux* / срп. *зледа́иш смр́иш у очи*.

4. ЗАКЉУЧАК. Наша анализа извршена је на корпусу који чини 329 фразема, и то 146 француских и 183 српска. Лексичко и семантичко поклапање у посматраним језицима уочиле смо у 67 случајева (укупно 134 фразема), док безеквивалентних фразема у француском има 79, а у српском 116. Код 14 полисемичних фразема лексичко и семантичко поклапање присутно је у два случаја (укупно 4 фразема). Безеквивалентних полисемичних структура у српском је чак 11, а у француском свега једна.

Фраземи са соматизмом *око* јављају се са разноликим семантичким садржајима, те су сходно томе разврстани у одговарајућа концептуална поља (‘човекове особине’, ‘човекова стања’, ‘човеково понашање и однос према окружењу’, ‘рођење и смрт’ ‘околности’).

Посматрани француски и српски фраземи утемељени на метафоричким и метонимијским пресликавањима указују на одређене сличности у језичкој слици света две лингвокултуролошке заједнице будући да се у свима соматизам *око* користи, како у основном (‘орган чула вида у човека и животиње’), тако и у фигуративним и секундарним значењима (‘вид, способност гледања’, ‘поглед’, ‘запажање, осећање, способност, смисао за нешто’, ‘надзор, пажња’).

³¹ Фразем смо уврстиле у корпус иако је у њему уочљива аглутинација посматране компоненте са предлогом.

³² У позадинској слици налази се мит о Едипу којем је толико било тешко да прихвати сазнање да се оженио сопственом мајком да је сам себи ископао очи како би се казнио.

У обе лингвокултуролошке заједнице очи се поимају као огледало душе, те не изненађује лексичко и семантичко подударање фразема којима се указује на наслућивање нечије намере или жеље, на осећања туге и очаја. Језички се истоветно обликују и појмовне метафоре затварање очију ЈЕ НЕРАЗМИШЉАЊЕ О СТВАРНОСТИ/НЕГИРАЊЕ СТВАРНОСТИ/БЕГ ОД СТВАРНОСТИ, ДОК СУ СПОРАДИЧНА ПОКЛАПАЊА ПРИСУТНА У ОКВИРУ МЕТАФОРА ИНТЕРЕСОВАЊЕ/ПАЖЊА ЈЕ НЕПРЕСТАНО ГЛЕДАЊЕ/ПРАЋЕЊЕ ОБЈЕКТА И ОЧИ СУ ДРАГОЦЕН ПРЕДМЕТ.

Резултати истраживања показују да је у фразеолошком изражавању српска лексема *око* знатно продуктивнија од француске лексеме *œil*, те да нуди разноликије семантичке садржаје и стилске нијансе за које у француском језику не постоје одговарајући еквиваленти. У питању су поједине човекове, махом негативно конотиране карактерне црте (склоност ка крађи и сплеткарењу, безобзирност, грамзивост). Српски језик показује знатнију креативност и у погледу фразема који указују на човеково јасно сећање, на његова поједина физичка (замућен вид услед вртоглавице и/или мучнине) и психичка стања (бес), на његов негативан однос према другима (неповерење, презир, неслагање, непријатељство, мржња, обмањивање, манипулисање, варање, ласкање), као и на начин на који он посматра неки објекат (површно, унаоколо). Српски фраземи бројчано надмашују француске и у домену појмовних метафора отварање очију ЈЕ ПРИХВАТАЊЕ СТВАРНОСТИ, (С)ПАДАЊЕ МРЕНЕ/КОПРЕНЕ/ВЕЛА/ЗАВЕСЕ/МРАКА СА ОЧИЈУ ЈЕ ПРИХВАТАЊЕ СТВАРНОСТИ, ИНТЕРЕСОВАЊЕ/ПАЖЊА ЈЕ НЕПРЕСТАНО ГЛЕДАЊЕ/ПРАЋЕЊЕ ОБЈЕКТА.

С друге стране, француска фразеологија богатија је обртима којима се описује какво човеково физичко својство (добар/лош вид човека, поједина краткотрајна физичка обележја, изузетна привлачност), његове опажајне способности, као и покушај субјекта да освоји објекат упућивањем нежних и заљубљених погледа. Културне специфичности уочљиве су у појединим француским фраземима који припадају књижевној (*avoir les yeux de Chimène pour quelqu'un, quelque chose; l'œil du maître*), односно националној фразеологији (*avoir un œil à Paris et l'autre à Pontoise*).

Велики број безеквивалентних фразема може се објаснити чињеницом да одређене концепте (нпр. лепа спољашњост, умор, разроност, уживање у посматрању неке особе, предмета или појаве) исказује више фразема истоветне семантике у оба језика који се лексички различито формализују.

Највећи број фразема, како француских, тако и српских, односи се на човека и квалификује разноврсне аспекте његовог битисања. У неким је човек носилац физичких, карактерних и интелектуалних одлика, својеврсних емоционалних стања и расположења, али и вршилац менталних и других активности. У другима је он прималац спољних утисака, као и друштвена јединка која гради различите односе са људима у окружењу. Фраземи који се тичу човека превасходно су мотивисани обликом и функцијом ока, као и способношћу разумевања и мишљења.

У појединим фраземима оба језика *око* се поима као објекат (нпр. *бацили око, оборили очи*), средство помоћу кога се остварује каква радња (нпр. *јесли очима, прожидирани очима, ишли очима*), затворен или отворен простор (нпр. *заворили очи, оворили очи*). Очи су често персонификоване, те оне у оба језика *шећају* и *сирељају*, а у српском још и *шарају, секу, шибацију*. У овом

потоњем језику поистовећују се и са временским (не)приликама, те оне *севају* или на њих *ида мрак*.

Није необично то што су бројчано знатно превагнули фраземи у којима се одражава блиска веза са опажајним доменом. У њима је, поред глобалне семантичке транспозиције, уочљива метонимијска веза лексеме *око* са једним од њених секундарних значења (очи → вид). У доменима физичког изгледа, карактерних одлика, емотивних стања, кретања, постојања, односа човека са окружењем, бројни су, међутим, фраземи у којима улога ока као органа чула вида није доминантно мотивационо средство, те се и не увиђа непосредна веза са доменом визуелне перцепције (нпр. *сића* коме *вајира из очију*, *сева* коме *вајира из очију*, *очи се* коме *најуниле сузама*, *не ирејинући (ни) оком*, *иревријаћи очима*).

У анализираним фраземима десемантизација је потпуна (нпр. *док оком ирејнеш*, *иразник за очи*) или делимична (нпр. *чувајћи кога*, *шта као очи у глави*). Њихова мотивација утемељена је превасходно на функцији ока као чула вида, те се у многима могу уочити конкретни мотиви (попут гестова и мимике) који олакшавају ишчитавање фразеолошког значења (нпр. *зайварати очи иред нечим*, *зажмурићи једним оком*). Поједини фраземи у нашем корпусу проистекли су из асоцијативних мотива будући да се каква човекова особина исказује кроз особине појединих животиња (нпр. *avoir des yeux de biche* / срп. *имајћи очи као срна*, *avoir des yeux de gazelle*, *avoir des yeux de hibou*, *око соколово*). Људско искуство преточено у конвенционално знање често се налази у сржи фразема (нпр. *чувајћи као очи у глави*, *чувајћи као зеницу ока*).

Пошто је људско тело својеврсна универзалија о којој припадници и најразличитијих лингвокултуролошких заједница имају истоветне или сличне конвенционалне слике, значење фразема са соматским компонентама често је потпуно или барем делимично предвидиво. Ово потврђују и бројне сличности у концептуализовању *ока* у француској и српској лингвокултуролошкој заједници.

С друге стране, разноликости у концептуализовању соматизма *око* настале су услед чињенице да су посматране лингвокултуролошке заједнице биле изложене неистоветним културолошким, друштвеним и историјским чиниоцима који су утицали на стварање особених социолингвистичких миљеа, као и чињеницом да француски и српски језик припадају различитим језичким групама.

ИЗВОРИ

- МИЛОСАВЉЕВИЋ, Бошко. *Српско-француски речник идиома и изрека*. Београд: Српска књижевна задруга, 1994.
- ОТАШЕВИЋ, Ђорђе. *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј, 2012.
- РМС1: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1-. Београд: САНУ, 1959-.

*

ASHRAF, Mahtab, Denis MIANNAY. *Dictionnaire des expressions idiomatiques françaises*. Paris: Librairie générale de France, 1995.

- DRAŠKOVIĆ, Vlado. *Francusko-srpskohrvatski frazeološki rečnik*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1990.
- Larousse, *Dictionnaire encyclopédique illustré*. Paris: Larousse, 1993.
- Le nouveau Petit Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Paris: Robert, 2005.
- REY, Alain. *Le Robert, Dictionnaire historique de la langue française*. Paris: Dictionnaires Le Robert, 2000.
- TLF: *Trésor de la langue française : dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle*. Paris : Éd. du CNRS – Klincksieck: Gallimard, 1971–1994.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ЂОРЂЕВИЋ, Тихомир. Зле очи у веровању муслимана у Охриду. *Гласник Етнографског музеја у Београду* 9 (1934): 1–30.
- МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, Драгана. *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српско-хрватском језику*. Београд: Филолошки факултет, 1987.
- ПЕТРОВИЋ, Петар. Мотив људских очију код балканских Словена. *Гласник Етнографског музеја у Београду* 22/23 (1960): 33–56.
- РАЗДОБУДКО, Лариса. *Семантика и прагматика соматизама у српском и руском језику*. Београд: Векс, 2003.
- РИСТИЋ, Гордана. *Соматизми у немачкој и српској фразеологији*. Докторска дисертација. Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 2013.
- РИСТИЋ, Стана. Улога творбе у стереотипизацији појма виђење. *Грамаички и когнитивни аспекти лексичког значења*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2015, 189–206.
- ШТРБАЦ, Гордана. Семантика обележја фразеологизама с лексемом око. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* 37/2 (2012): 323–335.
- ШТРБАЦ, Гордана, Гордана ШТАСНИ. *Соматизми и концептуализација стварности у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2017.

*

- BURGER, Harald. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2003.
- FINK-ARSOVSKI, Željka. *O jednom tipu frazeoloških varijanti (na materijalu hrvatskih ili srpskih i ruskih frazeologizama)*. Rječnik i društvo: zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog od 11. do 13. X 1989. u Zagrebu, R. Filipović, B. Finka, B. Tafra (ur.). Zagreb: HAZU, 1993, 65–70.
- HRNJAK, Anita. Geste i mimika kao izvori frazeologije: (na primjeru hrvatske frazeologije). *Filologia* 44 (2005): 29–50.
- KAMINGS, Endru T. *Sve o simbolima*. Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 2004.
- KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- LAKOFF, George, Mark JOHNSON. *Metaphors We Live By*. Chicago – London: University of Chicago Press, 2003.
- MOON, Rosamund. *Fixed Expressions and Idioms in English. A Corpus-Based Approach*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- MUŠOVIĆ, Abdulah. *Somatske frazeološke jedinice za izražavanje emocija i njihova sintaksička funkcija*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet, 2002.
- PLANELLES, Georges. *Les 1001 expressions préférées des Français*. Paris: Les Éditions de l'Opportun, 2014.
- RADENKOVIĆ, Ljubinko. Die Symbolik des menschlichen Körpers in der südslavischen Zauberspruch Tradition. *Körper, Essen und Trinken im Kulturverständnis der Balkanvölker*. Berlin: Sonderdruck, 1991, 183–193.
- ZYBATOW, L. *Idiome und Parömien aus kognitivlinguistischer und translationslinguistischer Sicht (am Beispiel des Russischen und Ukrainischen)*. O. Spillmann, I. Warnke (Hrsg.). Internationale Tendenzen der Syntaktik, Semantik und Pragmatik. Akten des 32. Linguistischen Kolloquiums in Kassel 1997. Frankfurt: Peter Lang – Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1997, 579–588.

Dragana Drobnjak
Snežana Gudurić

PHRASEMES WITH THE SOMATISM *EYE* IN FRENCH AND SERBIAN

S u m m a r y

The analysis of the corpus consisting of 146 French and 183 Serbian phrasemes has shown that the Serbian lexeme *oko* 'eye' is slightly more productive than the French lexemes *œil* 'eye', and that it offers a more diverse semantic content and stylistic shades. Lexical and semantic matching was observed in 67 cases, while the non-equivalent phrasemes in French were 79, and in Serbian 116.

Phrasemes with the somatisms Fr. *œil* and Ser. *oko* occur in very diverse semantic and structural forms, and in this paper they are classified into four conceptual fields. Most of the phrasemes refer to humans, and they are mostly motivated by the shape and function of the eye, indicating visual perception. Fewer phraseological units are not related to man, but describe various objects, phenomena, or events in his surroundings.

All the observed phrasemes originate from the basic meanings of the selected lexemes; they are predominantly based on bodily experience, and their background images are quite easily legible.

The analyzed French and Serbian phrasemes are based on metaphorical and metonymic mappings and they indicate certain similarities in the naive image of the world. However, some definite differences are not negligible, considering the fact that these two linguistic societies were exposed to different cultural, historical, and other factors that have influenced the creation of specific sociolinguistic backgrounds.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за романистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21 000 Нови Сад, Србија
dragana.drobnjak@ff.uns.ac.rs
snezana.guduric@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 1. септембра 2017;
прихваћено: 21. маја 2018)

Јелена Марковић

УПОТРЕБЕ ГЛАГОЛА *MAKE* У ПИСАЊУ НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ КАО СТРАНОМ КОД ИЗВОРНИХ ГОВОРНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА (КОРПУСНОЛИНГВИСТИЧКА АНАЛИЗА)*

Глагол *make* припада фреквентним глаголима општег основног значења, а поседује специфичне семантичке и синтаксичке особине. У раду анализирамо његове употребе у неизворном корпусу српских говорника, поредећи их са изворним корпусом. Резултати истраживања показују да је глагол *make* учесталији у неизворном корпусу, док су његове нелексичке употребе значајно чешће и комплексније у изворном корпусу. Осим тога, неизворни говорници често користе глагол *make* под утицајем семантичког трансфера или у неоправданим генерализацијама. Закључујемо да су специфичности употреба глагола *make* код српских говорника енглеског језика резултат међујезичких и унутарјезичких фактора.

Кључне речи: глагол *make*, фреквентни глаголи, нелексичке употребе, генерализација, колокација.

The verb *make* is a frequent verb of basic general meaning, unique for its semantic and syntactic features. This article explores its uses in a non-native English corpus produced by native speakers of Serbian, and compares them with a native corpus. The results show that the verb *make* is more frequent in the non-native corpus, though its delexical uses are both more frequent and more complex in the native corpus. Moreover, the non-native speakers often use the verb *make* under the influence of semantic transfer, and they also frequently use it to convey overgeneralized meanings. It is concluded that the Serbian non-native uses of the verb *make* result from both interlingual and intralingual factors.

Key words: the verb *make*, frequent verbs, delexical uses, overgeneralization, collocation.

1. Увод. У раду се бавимо глаголом *make* у језичкој продукцији на енглеском језику као страном¹ на напредном нивоу учења код изворних говорника српског језика. Глагол *make* одабран је као глагол који поседује специфичне синтаксичке и семантичке одлике, а иначе је један од најфреквентнијих глагола у савременом енглеском језику.²

1.1. Методологија истраживања. У истраживању смо користили дедуктивни приступ у анализи и поређењу неизворног и изворног корпуса³ у оквиру

* Рад је настао на основу усменог саопштења под називом „Делексикализоване употребе глагола *make* у писању код неизворних говорника” на научном скупу „Наука и стварност”, који је одржан на Филозофском факултету на Палама, у мају 2017. године.

¹ Као што је уобичајено, под термином *сйрани језик* подразумевамо језик који се учи у училиници, али није у широј употреби у друштву као службени језик, за разлику од *другог језика*.

² Глагол *make* убраја се у неколико најфреквентнијих глаголских лексема (*have, do, know, think, get, go, say, see, come, make, take, look, give, find* и *use*; ALTENBERG – GRANGER 2001: 173), а налазимо и да је шести по учесталости међу најчешћим глаголима у савременом језику (након *say, know, get, go* и *see*) (СООК 2008⁴: 48).

³ За разлику од дедуктивних истраживања која се заснивају на корпусу (енг. *corpus-based research*), корпусна истраживања често су и индуктивне природе, будући да се могу реали-

контрастивне анализе међујезика.⁴ Два корпуса анализирани су и софтверски и мануелно, што је омогућило комбиновање квантитативне и квалитативне анализе података.

Наиме, након формирања конкорданци облика *take* у оба корпуса,⁵ изостављени су примери који у свом саставу имају *take* али нису предмет нашег интересовања (нпр. именица *take-up*, у значењу *циминка*⁶). Након тога употребе глагола *take* у оба корпуса анализирани су по критеријуму граматичко-лексичке прихватљивости у контексту.⁷ За примере који су у неизворном корпусу оцењени као неприхватљиви, урађена је анализа грешака. У централном делу истраживања класификовали смо по употребама примере који су оцењени као прихватљиви у оба корпуса, а затим их упоредили квантитативно и квалитативно, с тим што је највећи значај у раду дат квалитативној анализи неизворног корпуса.

1.2. Корпус *ICLE*. Иако је до сада формиран велики број обимних неизворних корпуса језика, један од несумњиво најзначајнијих јесте међународни корпус *ICLE* (*the International Corpus of Learner English, Catholic University of Louvain*), формиран у Белгији. У класификацији врста података у примењеној лингвистици (ELLIS 2008²: 911–925),⁸ корпус *ICLE* припада језичкој продукцији отвореног типа у делимично контролисаним условима.⁹ Прецизније, у питању

зовати као истраживања која су иницирана самим корпусом (енг. *corpus-driven*), а не унапред осмишљена. Извесна предност даје се индуктивним истраживањима, јер се могу искористити сви потенцијали корпуса (GRANGER 2012: 12).

⁴ Контрастивна анализа међујезика (енг. *Contrastive Interlanguage Analysis*) (GRANGER 1996; 2015) омогућила је широк спектар истраживања неизворног језика у поређењу са референтном варијантом изворног језика и/или другим неизворним варијантама (нпр. ADEL 2006; ALJMER 2009; GRANGER et al. 2013).

⁵ Коришћен је софтверски пакет *WordSmith Tools*, један од најчешћих у корпусној лингвистици, доступан од 1996. године (<<http://www.lexically.net/wordsmith/>>). Аутор је Мајк Скот (Mike Scott). Иако функција формирања конкорданци у софтверском пакету *WordSmith Tools* коришћењем симбола * пружа могућност за претраживање формално сличних облика једне исте лексеме, задати *mak** као тражени облик значило би укључити облике *make*, *makes* и *making*, али изоставити облик *made*. Стога смо се најпре послужили заменом (*Microsoft Word, Find and Replace*) свих појединачних облика глагола *make* обликом *MAKE* и на тај начин добили могућност да у оквиру једног документа формирамо комплетне конкорданце глагола у корпусима потраживањем форме *MAKE*.

⁶ Овде смо се послужили заменом (*Microsoft Word, Find and Replace*) поменутих облика непостојећим, формално различитим облицима (нпр. **mke-up*).

⁷ У идентификацији примера који се не могу сматрати граматичним руководили смо се мишљењем изворног говорника, лектора за енглески језик.

⁸ Најзаступљенији подаци у примењенолингвистичким истраживањима јесу примери језичке продукције. Они се раслојавају у три типа: аутентични примери језичке продукције, продукција отвореног типа у делимично контролисаним условима и експериментална продукција затвореног типа (енг. по редоследу навођења, *naturally occurring samples, clinically elicited samples, experimentally elicited samples*; ELLIS 2008²: 917). Ова три типа најбоље је интерпретирати као тачке једног континуума: од потпуно аутентичних (нпр. комуникација на страном језику у току боравка на страном говорном подручју), преко продукције отвореног типа (нпр. писање састава на задате или слободне теме са извесним ограничењима), до потпуно контролисаних експерименталних услова прикупљања података (нпр. традиционални граматичко-лексички задаци трансформација или допуњавања некомплетних реченица, односно задаци објективног типа у тестирању).

⁹ Иако аутентични примери продукције имају највећу вредност будући да садрже мере употребе језика у сврху свакодневне комуникације, до њих је веома тешко доћи. Стога

је корпус аргументативних састава које су писали студенти енглеског језика и књижевности, иначе говорници различитих матерњих језика. Прва верзија доступна је за научна истраживања од 2002. године (GRANGER 1993; 2003), а друга од 2009. године (GRANGER et al. 2009). Трећа верзија корпуса у припреми је, о чему се могу наћи подаци на сајту матичне институције. За разлику од прве две верзије, трећа верзија корпуса садржи и српски поткорпус.¹⁰

Српски поткорпус у раду обележавамо скраћеницом *SRBICLE*. Овај корпус формиран је у четири универзитетска центра (Источно Сарајево, Бања Лука, Београд и Нови Сад), у току 2015. и 2016. године. Укупно 325 студената енглеског језика, углавном на трећој и четвртој годни студија, учествовало је у образовању корпуса, са по једним саставом на неку од укупно 26 тема. Корпус броји преко 200.000 речи. Просечна дужина састава је око 620 речи. Комплетан корпус послужио је као полазна база података у истраживању у овом раду, а његов део формиран на Универзитету у Источном Сарајеву (49.000 речи, 74 састава), у раду означен скраћеницом K1, коришћен је за комбиновану квантитативну и квалитативну анализу.

1.3. Изворни корпус. Као паралелан референтан аутентични извор података коришћен је одабрани део изворног корпуса *LOCNESS (Louvain Corpus of Native English Essays)*.¹¹ У питању је 51 састав укупне дужине око 37.000 речи, чији су аутори били изворни говорници британске варијанте енглеског језика, такође студенти. Овај део корпуса испуњава услов компарабилности нашем корпусу *SRBICLE* по жанру писаног језика (аргументативни састав).¹² Означен је скраћеницом K2 даље у раду.

2. ГЛАГОЛ *MAKE* У САВРЕМЕНОМ ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ. Глагол *make*, по основној подели глагола на *примарне*, *помоћне* и *пуне* (енг. по редоследу навођења, *primary, auxiliary, full*), коју дају Кверк и сарадници (QUIRK et al. 1985: 96–170), припада категорији пуних глагола, издвојеној по формално-граматичком статусу главних глагола у глаголској синтагми. Говорећи о синтаксичким осо-

језичка продукција отвореног типа настала у делимично контролисаним условима представља веома добру алтернативу аутентичној језичкој продукцији (GRANGER 2012: 9).

¹⁰ Трећу верзију корпуса *ICLE* чиниће око 5,5 милиона речи, односно близу 30 националних поткорпуса одређених матерњим језиком говорника, од по минимално 200.000 речи (<<http://www.uclouvain.be/en/research-institutes/ilc/cecl/icle.html>>). Формирање корпуса текло је по веома строгим критеријумима, што је резултирало високим степеном компарабилности националних корпуса. Оптимална дужина састава за све националне корпусе била је између 500 и 1.000 речи. Сваки студент учесник припремио је један састав. Управо та чињеница даје право сваком (релативно малом) националном корпусу да се посматра као типичан корпус за говорнике енглеског као страног различитих матерњих језика.

Носилац формирања српског поткорпуса је Универзитет у Источном Сарајеву (Филозофски факултет, Катедра за англистику), о чему се такође могу наћи подаци на сајту матичне институције у Белгији (<<http://www.uclouvain.be/en/research-institutes/ilc/cecl/icle-partners.html>>). Као и други национални поткорпуси, у фази је анотације и ускоро ће бити доступан за ширу научну јавност.

¹¹ Корпус је доступан за академске сврхе на званичном сајту матичне институције у Белгији (<<http://www.uclouvain.be/fr/node/11973>>).

¹² Апсолутна компарабилност изворних и неизворних корпуса није могућа, будући да је у писању на матерњем језику од највеће важности порука, док је у писању на страном језику пажња подељена на поруку и на сам језички код.

беностима глагола, Кверк и сарадници даље истичу да се овај глагол, заједно са другим глаголима основних значења попут *do*, *give*, *have* и *take*, често користи као механизам структурне компензације (енг. *structural compensation*). Тако, уколико се глаголски део предикта састоји од једног глагола, често се такав глагол мења вишечланом синтагмом, састављеном (минимално) од фреквентног глагола основног значења и објекта који је заправо номинализација замењеног глагола: нпр. глагол *bathe* замењује синтагма *have a bath*, а глагол *suggest* синтагма *make a suggestion* (QUIRK et al. 1985: 1402).

Исти аутори даље наводе да у реченицама типа *SVOC_O* глагол *make* као сложено-транзитивни глагол може имати различите допуне објекта: придевску синтагму (као и глаголи *drive*, *get*, *prove*, *render*, *send*, *turn*; QUIRK et al. 1985: 1196), именичку синтагму (као и глаголи *hold*, *call*, *wish*, *believe*, *appoint*, *baptize*; QUIRK et al. 1985: 1199) или инфинитивну клаузу (као и глаголи *have*, *let*, *feel*, *hear*, *see*; QUIRK et al. 1985: 1205). При представљању типа реченице *SVCS_s*, аутори наводе да глаголе *be*, *appear*, *feel*, *look* или *seem* могу да прате именичка или придевска синтагма, напомињући да је глагол *make* изузетак (QUIRK et al. 1985: 1173 [Note d]), пошто његова допуна може да буде само именичка, али не и придевска синтагма:

- (1) *They make a charming couple.*

У новијој дескриптивној граматичи савременог енглеског језика, Хадлстон и Пулум (HUDDLESTON – PULLUM 2002: 290–296) издвајају групу глаголу чији су типични представници *give*, *make*, *have*, *take* и *do*, и наводе да се они користе као лаки *злаџоли* (енг. *light verbs*) када је њихово учешће у изражавању значења слабије од других елемената синтагме. Као примере, између осталог, наводе реченичне парове *She kissed him* и *She gave him a kiss*, или *I calculated the costs* и *I made a calculation of the costs* (HUDDLESTON – PULLUM 2002: 290). Синтаксичке разлике међу таквим наизглед сличним реченичним паровима аутори тумаче на примеру употребе глагола *make*:

- (2) *She made three very astute comments on his suggestion.*
- (3) *She commented three times very astutely on his suggestion.*

Наиме, они истичу да први пример квантификује производ глаголске ситуације (као и уобичајена пуна лексичка употреба глагола), док други пример квантификује глаголску ситуацију. Лаке употребе глагола заправо намећу квантификацију, што се очитује и у неопходности (најчешће) неодређеног члана (нпр. *She gave him a kiss*).

Хадлстон и Пулум (2002: 256) даље користе управо глагол *make* у сагледавању комплексног односа синтаксичких структура и семантичког резултата:

- (4) *She made him a good husband.*
- (5) *She made (him) a good wife.*

Аутори наводе да се наизглед слични примери (4) и (5) значајно разликују по синтаксичкој структури. У примеру (4) глагол *make* је сложено-транзитивни (*a good husband* је допуна објекта),¹³ а у примеру (5), по ауторима, глагол је дитранзитиван, попут:

¹³ У томе се слажу са Кверком и сарадницима (QUIRK et al. 1985: 1199).

(6) She made (him) a teddy-bear.

Аутори напомињу да се *a good wife* у (5) често анализира као допуна, а не као објекат, наводећи контрааргументе у прилог својој анализи.¹⁴

Док дескриптивне граматике анализирају глагол *make* примарно из угла синтаксе, речници бележе његова значења. Табела која следи даје преглед значења глагола у речницима *Oxford Advanced English Dictionary* (OED 1995⁵),¹⁵ *Collins Cobuild Advanced Learner's English Dictionary* (CED 2003⁴), *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners* (MED 2002) и *Oxford English-Serbian Student's Dictionary* (OESD 2006).¹⁶

OED (1995 ⁵ : 708–710)	<i>constructing or creating</i> <i>causing to become, do or appear</i> <i>being or becoming something</i> <i>gaining or winning</i> <i>other meanings</i>
CED (2003 ⁴ : 868–870)	<i>carrying out an action</i> <i>causing or changing</i> <i>creating or producing</i> <i>link verb uses</i> <i>achieving or reaching</i> <i>stating an amount or time</i> <i>phrasal verbs</i>
MED (2002: 863–865)	<i>to create/produce sth by working</i> <i>used with some nouns for showing that someone performs the action referred to by the noun</i> <i>to cause someone or something to be in a particular state or change to another state</i> <i>to force someone to do something</i> <i>to arrange or organize something</i> <i>to earn or get money</i> <i>[linking verb] to give a particular total when added together</i> <i>to cause something to be successful</i> <i>[linking verb] to have the right qualities for a particular job, purpose etc.</i> <i>to reach a particular place, especially so that there is time to do something</i> <i>to succeed in achieving something by reaching the necessary level or standard</i> <i>idioms and phrasal verbs</i>

¹⁴ Најснажнији аргумент је да придевска синтагма не може да замени именичку у овој реченици (што Кверк и сарадници сматрају изузетком). Уз то, оваква реченица може се парифразирати као остале дитранзитивне конструкције, користећи *to/for* испред индиректног објекта. Аутори додају и да би интерпретирање *a good wife* као допуне значило да је овај пример употребе глагола *make* јединствен тип клаузе у савременом енглеском језику. Аутори напомињу и да наведена реченица не може да формира пасив (што иде у прилог интерпретацији глагола као сложено-транзитивног). Ипак, чињеница је да се улога глагола *make* у (5) и (6) разликује. У примеру (6) глагол има своје пуно лексичко значење, док у примеру (5) има улогу сличну копулативном глаголу *be* или *become*.

¹⁵ Имајући у виду и дозвољени обим рада и циљ истраживања, из OED (1995⁵) и CED (2003⁴) преузели смо групе сродних значења, а не појединачна значења. Иначе, OED (1995⁵) дели 5 група значења на 22, а CED (2003⁴) својих 7 група на преко 30 појединачних значења. У тексту рада наводили смо и анализирали и појединачна значења где је то било потребно.

¹⁶ У Табели 1. дате су оригиналне дефиниције/парафразе значења. Напомињемо да OESD (2006) садржи дефиниције значења и на енглеском и на српском (у оригиналу наведене латиницом), што је такође представљено у табели.

OESD (2006: 505–506)	<i>to produce or create sth</i> (направити) <i>to perform a certain action</i> (чинити) <i>to cause a particular effect, feeling, situation, etc.</i> (проузроковати) <i>to force sb/sth to do sth</i> (присиљавати) <i>(used with money, numbers and time)</i> (зарађивати) <i>(linking verb) to make sb/sth become sth, to have the right qualities to become sth</i> (производити некога у нешто, имати способност за нешто) <i>(linking verb) to become sth, to achieve sth</i> (постати) <i>manage to reach a place or go somewhere</i> (стизати) <i>idioms and phrasal verbs</i>
----------------------	--

Табела 1. Значења глагола *make* у речницима

Најзначајније је уочити следећу разлику: док *OED* (1995⁵), *MED* (2002) и *OESD* (2006) као прво значење глагола *make* наводе пуно лексичко значење, *CED* (2003⁴) најпре даје његове нелексичке употребе (*carrying out an action*), где глагол означава извршавање глаголске ситуације, а именица даје значење синтагми. Нелексичке употребе глагола у *MED* (2002) и *OESD* (2006) представљене су као друго значење, док их *OED* (1995⁵) наводи у оквиру друге групе значења (*causing to become, do or appear*) и у оквиру групе осталих значења.¹⁷ Другим речима, једино *CED* (2003⁴) пре пуне лексичке употребе глагола наводи његове нелексичке употребе.

Сви речници бележе употребе глагола као копулативног. Такође, бележе и употребе глагола *make* у узрочном значењу, а на крају наводе идиоматске употребе и неке вишечлане глаголе, што опише значења глагола чини сличним. Значајно је истаћи да двојезични речник *OESD* (2006) за 8 значења глагола, као српске еквиваленте, наводи 9 глаголских лексема, што кориснику речника предочава да говорницима српског језика као матерњег није лако правилно користити овај фреквентни глагол.

3. Колокације у СТРАНОМ ЈЕЗИКУ. Као и код других лингвистичких термина, интерпретације термина *колокација* у извесном степену могу се разликовати (LAUFER – WALDMAN 2011: 648; SZUDARSKI – CARTER 2016: 246). Колокације углавном одређујемо као лексичке комбинације које се често користе заједно уз извесна ограничења, при чему је значење релативно транспарентно. Другим речима, колокације се разликују од слободних лексичких низова по извесним ограничењима у комбинацијама, а од класичних идиома по релативној транспарентности значења. Наравно, ове три категорије лексичких комбинација најбоље је замислити као континуум од апсолутно слободних до потпуно идиоматизованих низова. Као типичне примере можемо узети, по редоследу навођења, *pay money*, *pay attention* и *pay lip service* (LAUFER – WALDMAN 2011: 649).

Заједнички закључак неколико истраживања јесте да је употреба колокација проблематична без обзира на дужину периода учења језика, матерњи

¹⁷ Прецизније, у оквиру друге групе значења, као значење *to cause sth to exist, happen or be done*, где наводи колокације *make a change*, *make a good impression*, *make mistakes*, *make an appointment* и *make progress* као примере, и међу осталим значењима где наводи да се глагол *make* често користи у колокацији са именицом, нпр. *make a decision* или *make a guess*, као и да се може заменити одговарајућим глаголом, нпр. *decide* или *guess*.

језик или врсту задатка, као и да је обично слабија у поређењу са употребом појединачних лексема које улазе у састав колокација (HASSELGREN 1994; LAUFER – ROZOVSKI-ROITBLAT 2011; LAUFER – WALDMAN 2011; SZUDARSKI – CARTER 2016). Наиме, колокације страног језика углавном се могу разумети без већих проблема у рецептивним вештинама, али се проблеми јављају у језичкој продукцији, укључујући и напредни ниво. Стога се са правом може тврдити да овладавање колокацијама припада елементима страног језика који се најкасније стичу (SEVILLE-TROIKE 2005: 141). Тако, и када дискурс писан на страном језику не садржи граматичке грешке или грешке у употреби појединачних лексема, може се препознати по недовољном степену владања колокацијама (LAUFER – NATION 2012: 169). Са друге стране, правилно коришћење колокација страног језика јесте неопходно, будући да говорницима омогућава испуњавање бројних прагматичких функција (SZUDARSKI – CARTER 2016: 246).

3.1. УЗРОЦИ ГРЕШАКА У КОРИШЋЕЊУ КОЛОКАЦИЈА. Разлози који доводе до потешкоћа у коришћењу колокација страног језика могу бити унутарјезичке и међујезичке природе. Унутарјезичке грешке могу настати употребом погрешне лексеме, семантички сродне лексеми у колокацији (нпр. **reach findings*, уместо *reach conclusions*), неоправданим комбиновањем лексичког материјала две колокације (**along similar laws*, од *along similar lines* и *according to similar laws*) или неоправданом генерализацијом употребе фреквентних речи (**make an experience*, уместо *have an experience*) (LAUFER – WALDMAN 2011: 654). Међујезичке грешке веома су заступљене у употреби колокација, а најчешће представљају резултат формалног и/или семантичког трансфера (ELLIS 2008²: 400; JARVIS – PAVLENKO 2008: 73–78; LAUFER – WALDMAN 2011: 653). Формални трансфер јесте сличност форме лексема два језика која доводи до погрешног подразумевања сличности значења (*лажни пријатељи*, нпр. *евентуално* у српском и *eventually* у енглеском). Семантички трансфер видљив је у директном преводу колокација матерњег језика на страни језик (нпр. **to bring a law* по узору на *донети закон*, уместо *to make a law*) или погрешној употреби лексеме страног језика у свим значењима које њен еквивалент има у матерњем језику (нпр. **give one's best*, у значењу *дати све од себе*, на основу подразумеване еквивалентности глагола *дати* и *give* у колокацијама). Другим речима, семантички трансфер неоправдано проширује еквивалентност две лексеме по одређеном значењу на потпуну семантичку еквивалентност, све док се не усвоје разлике у употребама (JARVIS – PAVLENKO 2008: 78).

Чест је случај да се комбинују не само различити облици трансфера већ унутарјезички и међујезички фактори.

3.2. ГЛАГОЛ *MAKE* У ДОСАДАШЊИМ ИСТРАЖИВАЊИМА. Будући да фреквентни глаголи попут глагола *make* изражавају основна значења и појављују се у различитим семантичким пољима, њихови еквиваленти у другим језицима такође су фреквентни (ALTENBERG – GRANGER 2001). Досадашња истраживања показала су да неизворни говорници користе фреквентне глаголе учесталије од изворних говорника, што може бити и последица честог понављања ограниченог броја колокација (HASSELGREN 1994; LAUFER – WALDMAN 2011). Ипак, анализа учесталости по појединачним употребама код неизворних и изворних говорника указује на значајне разлике.

Најчешћи узроци грешака у коришћењу колокација са фреквентним глаголима код неизворних говорника јесу неоправдана генерализација значења и семантички трансфер, где се погрешно подразумева да су глагол матерњег језика и његов еквивалент у страном језику потпуно еквивалентни у свим њиховим значењима.¹⁸ Са друге стране, дешава се да, уместо учесталих колокација фреквентних глагола, неизворни говорници прибегавају дужим, тешко разумљивим и често погрешним конструкцијама.¹⁹

У истраживању о употребама глагола *make* код неизворних говорника енглеског чији је матерњи језик француски и шведски у поређењу са изворним корпусом (ALTENBERG – GRANGER 2001),²⁰ као полазна основа коришћена је следећа класификација значења глагола *make*:

	значење	примери
1	<i>најправилни</i>	<i>make furniture, make a hole, make a law</i>
2	нелексичке употребе	<i>make a distinction/a decision/a reform</i>
3	узрочне употребе	<i>make sb believe sth, make sth possible</i>
4	<i>зарадити (новац)</i>	<i>make a fortune, make a living</i>
5	у функцији копулативног глагола	<i>she will make a good teacher</i>
6	<i>make it – ситизаи</i> (идиом)	<i>if we run, we should make it</i>
7	у саставу вишечланог глагола	<i>make out, make up, make out of</i>
8	остале употребе	<i>make good, make one's way</i>

Табела 2. Значења глагола *make* (ALTENBERG – GRANGER 2001: 177)

Резултати поређења показали су да се изворни говорници америчке варијанте енглеског језика радо служе нелексичким употребама овог глагола – свака трећа употреба глагола била је нелексичка, док их неизворни говорници користе значајно мање учестало (ALTENBERG – GRANGER 2001: 177). Осим тога, квалитативна анализа нелексичких употреба указала је на даље разлике у коришћеним колокацијама глагола *make*.²¹ Најучесталија употреба глагола у изворном и неизворним корпусима била је узрочна, али такође уз значајне међусобне разлике у допунама објекта. Осим тога, пуно лексичко значење глагола у шведском неизворном корпусу било је два пута учесталије него у изворном. Аутори су закључили да неизворни говорници француског и шведског порекла имају велике потешкоће у коришћењу овог фреквентног глагола и на напредном нивоу учења.

¹⁸ Истраживања узајамне еквивалентности оваквих глагола у различитим германским језицима указала су на веома скромних 30–35% у поређењу нпр. енглеског и шведског у превођењу подразумеваних еквивалената *go/gå, give/ge* и *make/göra* (ALTENBERG – GRANGER 2001: 193 [endnote 1]).

¹⁹ Синклер (SINCLAIR 1991: 79) додаје да неизворни говорници знају да избегавају овакве (наизглед) једноставне глаголе и уместо њих радије користе комплексније лексичко-граматичке форме.

²⁰ За истраживање у раду аутори су из целокупног корпуса LOCNESS преузели саставе изворних говорника америчке варијанте енглеског језика.

²¹ Нпр. именице које означавају вербалну комуникацију (нпр. *argument, claim, point, statement, case* или *comment*) биле су доминантне у колокацијама са глаголом *make* у изворном корпусу, за разлику од неизворних корпуса.

4. ГЛАГОЛ *MAKE* У КОРПУСИМА K1 и K2. Иницијално софтверско претраживање учесталости речи у корпусу *SRBICLE* коришћењем *WordSmith Tools* (*Wordlist*) показало је да се глагол *make* налази међу првих стотину најфреквентнијих речи. Прецизније, изузимајући глаголе *be*, *have*, *do* и модале, основни облик глагола *make* јесте најучесталији глаголски облик са својих 565 употреба на 58. месту у K1. Са друге стране, иста претрага K2 указала је на то да међу првих стотину најфреквентнијих форми нема основног облика глагола *make*.

4.1. УПОТРЕБЕ ГЛАГОЛА *MAKE* У K1. Глагол *make* појављује се у 171 конкорданци у K1. За 23 употребе (или 13,4%) које су оцењене као неграматичне, урађена је анализа грешака. Резултати анализе показују да се глагол *make* користи у неоправданој унутарјезичкој генерализацији значења, где би, у циљу постизања граматичности, требало употребити одговарајуће лексичке глаголе:

- (7) *[...] there is always a big difference between movie and the book from which *the movie is made of*. (<ICLE-SE-ES-0002.1> 4) (the movie is based on)²²
- (8) *Adoption is a good thing to do, but some people managed *to make of it something bad*. (<ICLE-SE-ES-0006.2> 68) (to ruin it)
- (9) **Make a lot of examples*. (<ICLE-SE-ES-0005.3> 117) (give a lot of examples)

Неколико неграматичних употреба глагола *make* представља непотребно комплексне структуре које, у циљу постизања граматичности, треба поједноставити:

- (10) *And *emotional bonds with characters are more possible to be made* while reading a book than watching a film adaptation. (<ICLE-SE-ES-0012.1> 32) (emotional bonds with characters are more possible)
- (11) *Legalize the weed, *make some verdicts that sent you the prison to be payable instead* [...]. (<ICLE-SE-ES-0022.2> 97) (set a payable fine)

У једном примеру комбиноване су две енглеске колокације, *make a judgment* и *come to a conclusion*:

- (12) *When we are first getting to know a person, most of us tend to look at one's external appearance and *make a short conclusion* on his or her character. (<ICLE-SE-ES-0006.3> 12)

У (13) и (14) јављају се покушаји употребе глагола *make* као копулативног глагола:

- (13) *Although it's impossible, and completely ridiculous, young people are giving their best *to make the exact copy of life their idol has*. (<ICLE-SE-ES-0001.2> 58)²³ (to copy their idols)

²² У првој загради после примера наведена је шифра састава у корпусу (нпр. <ICLE-SE-ES-0002.1>) и редни број употребе у овом истраживању (нпр. 4), док је у другој загради наведен један од могућих начина постизања граматичке исправности (за примере где је то било потребно). Делови примера који представљају употребе глагола *make* истакнути су италиком.

²³ У овом примеру јавља се пример негативног трансфера из српског језика: уместо *do one's best* употребљена је погрешна колокација **give one's best*, по узору на српску колокацију *дајти све од себе*.

- (14) *While the Bottoms *make an epitome of the Morel family's impecunious situation*, it is the nature of the disharmonious relationship between parents and children that permeates the novel as a whole. (<ICLE-SE-ES-0001.3> 105) (epitomize)

Примере (13) и (14) можемо сматрати резултатом неоправдане генерализације употребе, али не лексичке, као у (7), (8) и (9), већ граматичке.

Утицај матерњег језика веома је снажан у неграматичним примерима. У примеру (15) комбиноване су колокације из српског и енглеског језика, *сми-сао животиа* и *make sense*, посредством заједничког лексичког материјала (*сми-сао*, односно *sense*):

- (15) *But there are a lot of bright cases in which one's disability is used as weapon against prejudice and for *making one's sense of life*. (<ICLE-SE-ES-0022.1> 47) (making sense out of one's life)

Неки примери представљају покушај превођења српских колокација на енглески језик, нпр. *најравиии* (*јасну*) *разлику* у примеру (16), *најравиии човека* (*од некога*) у примеру (17), (*најравиии шийеиу* у (18) или *чиниии* (*одређени део целине*), у примеру (19):

- (16) *One of the most important facts is *to make clear difference* between theory and practice, between learning and working. (<ICLE-SE-ES-0014.3> 155) (to differentiate/distinguish)
 (17) *You can lose yourself following the sentences and witnessing how every description revives characters and *make persons out of them*. (<ICLE-SE-ES-0012.3> 150) (turns them into real people)
 (18) *But it is not possible *to make harm* to nature forever. (<ICLE-SE-ES-0002.2> 62) (to do harm)
 (19) *The good preparation *makes* the seventy percent of great and successful outcome and result. (<ICLE-SE-ES-0014.3> 156) (makes up)

Као полазну основу у анализи преосталих 148 употреба глагола користили смо листу у Табели 2. Резултате представљамо по редоследу наведених употреба.

У корпусу је пронађено 28 (16,4%) употреба глагола у његовом основном лексичком значењу *најравиии*:

- (20) The question has reached so high a point that *numerous movies about artificial intelligence have been made* [...]. (<ICLE-SE-ES-0003.1> 7)
 (21) All you have to do is *to make some popcorn*, lay on bed and watch. (<ICLE-SE-ES-0010.1> 23)
 (22) Their new parents could help them do their homework, *make them breakfast, lunch and dinner*. (<ICLE-SE-ES-0026.1> 50)
 (23) What's more, *they'll always be making new invents*. (<ICLE-SE-ES-0001.2> 61)
 (24) *With the help of special googles made for these movies*, we enter in a whole different world where we can feel that we are a part of a movie itself. (<ICLE-SE-ES-0023.2> 99)

Међу објектима у преосталим употребама, коришћени су *movies*, *things*, *system*, *computers*, или *snowman*, а најчешћа колокација јесте *make a film*. Међу овим примерима налази се шест од укупно осам пасивних конструкција глагола *make*.

Нелексичке употребе глагола *make* нађене су у 25 употреба (14,6%):

- (25) To introduce the law which allows someone's life to be taken is *not an easy decision to make* [...]. (<ICLE-SE-ES-0009.1> 20)
- (26) They do not know what to expect and they might not be sure whether *they've made the right choice in life* by choosing the university path they've chosen. (<ICLE-SE-ES-0014.1> 34)
- (27) There are always many things to be discovered about a person, and *making a judgment* based on the external appearance can be deceiving and the wrong thing to do. (<ICLE-SE-ES-0027.1> 55)

Честе су колокације *make (a) decision(s), make (a) mistake(s), make a judgment, make progress*, а појављују се и *make advances, make choices* и *make an assumption*. Примери су употребљени у активним глаголским синтагмама, осим једног партиципа са пасивним значењем ([...] *thanks to the advances made so far* [...]) (<ICLE-SE-ES-0021.2> 91)).

Најбројнија група у K1 јесте група узрочних употреба. Оваквих примера укупно је 90 (52,6%), а најчешће допуне јесу придевске синтагме, затим глаголске (пример 28), и ретко именичке (пример 29):

- (28) It is important to feel good in our own skin, and that itself *makes us look good*. (<ICLE-SE-ES-0028.1> 57)
- (29) In our society, university degree *makes you a better man, a wiser man* [...]. (<ICLE-SE-ES-0010.2> 70)

Неки примери употребе глагола *make* и придевске синтагме као допуне могли би бити и поједностављени употребом другог глагола, иако нису неграматични:

- (30) Computers serve to help people on daily basis, *to make their activity more productive*. (<ICLE-SE-ES-0017.2> 83) (to improve their productivity)
- (31) They provide us with more information, give us a chance *to make our communication skills better* and take us places. (<ICLE-SE-ES-0002.1> 6) (to improve our communication skills)

У употребљеним глаголским синтагмама најбројнији су копулативни глаголи (пример 32), затим когнитивни (пример 33), а најмање је динамичких (пример 34), иако смо очекивали највише таквих глагола на основу резултата претходних истраживања (ALTENBERG – GRANGER 2001: 183):

- (32) When describing some event not crucial for the book, writer still spends a lot of his time *to make it look presentable*, and readers find it significant. (<ICLE-SE-ES-0008.1> 17)
- (33) He is also trying *to make people realise* real importance of life. (<ICLE-SE-ES-0022.1> 46)
- (34) You are like a lonely soldier facing the firm and well organized system that will try *to make you do the things* [...]. (<ICLE-SE-ES-0016.3> 164)

У значењу *зарадићти (новац)* забележили смо једну употребу глагола:

- (35) Let them work on the fields, clean the streets and by doing that *make some money for the country*. (<ICLE-SE-ES-0022.2> 93)

Ниједна употреба глагола *make* није копулативна, а није коришћена ни идиоматска употреба *сџизајти (make it)*. Као вишечлани глагол употребљен је два пута, и то оба пута као *make up for*:

- (36) So, if you ever feel that you lack one, two or all three of these aspects, a book is an excellent way *to make up for* it. (<ICLE-SE-ES-0001.1> 3)
- (37) All these claims are there just *to make up for* shortcomings that go along with a movie adaptation. (<ICLE-SE-ES-0008.3> 134)

У остале употребе сврстали смо две употребе исте колокације, *make sense*:

- (38) *It does make sense* however. (<ICLE-SE-ES-0006.3> 120)

Анализирајући саставе студената појединачно, учили смо да већи број састава садржи по неколико примера исте употребе глагола, најчешће узрочне. На пример, у саставу <ICLE-SE-ES-0008.1> свих пет употреба јесу узрочне (четири са придевском синтагмом као допуном), у саставу <ICLE-SE-ES-0009.3> четири од пет употреба јесу узрочне (са придевском синтагмом у компаративу), док у саставу <ICLE-SE-ES-0010.1> налазимо три узрочне употребе са придевском синтагмом. Осим тога, већи број састава садржи понављање исте колокације. Тако, колокација *make a decision* два пута је употребљена у <ICLE-SE-ES-0009.1>, док *make progress* чини две од три употребе у саставу <ICLE-SE-ES-0002.2>. Иначе, највећи број употреба глагола у једном саставу броји осам (<ICLE-SE-ES-0022.2>).

4.2. ПОРЕЂЕЊЕ СА УПОТРЕБАМА У К2. У изворном корпусу К2 пронађено је 90 употреба глагола, од којих је 84 класификовано по употребама.²⁴ Поређење резултата учесталости у К1 и К2, коришћењем нормализованих вредности учесталости на 50.000 речи и процентуалне заступљености, представимо у Табели 3:

		К1			К2		
		број нађених примера	нормализована учесталост (50.000 речи)	процентуална заступљеност у К1	број нађених примера	нормализована учесталост (50.000 речи)	процентуална заступљеност у К2
1	<i>најравнији</i>	28	28,6	16,4%	12	16,2	13,3%
2	нелексичке употребе	25	25,5	14,6%	34	45,9	37,8%
3	узрочне употребе	90	91,8	52,6%	30	40,5	33,3%
4	<i>зарадији</i> (новац)	1	1,0	0,6%	0	0	0%
5	у функцији копулативног глагола	0	0	0%	0	0	0%
6	<i>take it – сийизаји</i> (идиом)	0	0	0%	1	1,4	1,1%
7	у саставу вишечланог глагола	2	2,0	1,2%	7	9,5	7,7%
8	остале употребе	2	2,0	1,2%	1	1,4	1,1%
–	<i>укујно класификованих ујојреба</i>	148	151,0	86,6%	84	113,5	93,3%
–	<i>некласификоване ујојребе</i>	23	23,5	13,4%	6	8,1	6,7%
–	<i>укујно свих ујојреба</i>	171	174,5	100%	90	121,6	100%

Табела 3. Квантитативно поређење употреба глагола *take* у К1 и К2

²⁴ Изворни говорник издвојио је шест употреба као неграматичне. По његовој процени, неграматичност је резултат недовољне пажње приликом писања састава.

Употреба глагола *make* у основном лексичком значењу мање је учестала у К2, што смо очекивали. Иначе, све ове употребе у К2 тичу се доношења законских и правних аката (*make law, make Constitution*), нпр.:

- (39) [...] for example *Regulations made by the Council of Ministers*, which are directly applicable in all member states. (<ICLE-BR-SUR-0014.3> 54)

Са друге стране, више од трећине употреба у К2 јесу нелексичке употребе (37,8%), за разлику од К1 (14,6%). Овакав резултат био је очекиван упркос већој општој учесталости лексеме у К1. У својој нелексичкој употреби у К2, глагол *make* употребљен је са већим бројем именица, нпр: *advance, attempts, choices, demands, criticism, change(s), plans, statement, sacrifices, policy*, а најчешћа је колокација *make (a) decision(s)*. Следе примери нелексичких употреба глагола у К2:

- (40) Different countries achieve this in different ways, ranging from a state system in which the institutions are very centralised, to a confederal system in which *only certain decisions are made by the central body*. (<ICLE-BR-SUR-0022.3> 65)
 (41) But what is worse when we talk about *decisions being made in "Brussels" or by the "Commission"*, we talk about them as if they were omniscient even omnipotent entities [...]. (<ICLE-BR-SUR-0024.3> 68)

Узрочне употребе два пута су бројније у К1 него у К2. По расподели узрочних употреба на три могуће допуне у оба корпуса најчешће су придевске синтагме (пример 42), док је број именичких синтагми у оба корпуса мали. Глаголска синтагма чешћа је као допуна у К1 него у К2.

- (42) Whatever the case it became clear that the constitution strengthened presidential power and *make the executive responsible to parliament*. (<ICLE-BR-SUR-0026.1> 26)

Глагол *make* појављује се у К2 једном у идиоматској употреби *сгизаи* (*make it*):

- (43) Even when these children *make it* to university, they are 50% more likely to fail their D.E.U.G. than children higher up the social scale. (<ICLE-BR-SUR-0031.1> 37)

Као вишечлани глагол употребљен је 7 пута у К2, што је значајно чешће него у К1. Следе примери из К2:

- (44) Immigration was already present at this time, and helped to *make up for* the large number of losses in the war. (<ICLE-BR-SUR-0017.1> 3)
 (45) These universities had their own councils *made up of* staff, teaching and non-teaching, and student delegates. (<ICLE-BR-SUR-0031.1> 34)

Пример који следи убројан је у остале употребе:

- (46) [...] Britain *must make the most of its circumstances* and try harder to get into a stronger position. (<ICLE-BR-SUR-0024.3> 71)

Упоредили смо и укупан број пасивних глаголских синтагми. Свака четврта класификована употреба глагола *make* пасивна је глаголска синтагма у К2 (23 употребе), док је тек свака осамнаеста употреба у К1 пасивна. Иначе, пасивне употребе у К2 налазе се међу готово свим употребама глагола *make*, док су у К1 већином локализоване у оквиру примера основне лексичке употребе *направити*. Навешћемо примере пасивних синтагми из К2, које су иначе значајно комплексније, и граматички и лексички, од примера из К1:

- (47) *Reforms are made to fit into the existing structure* where they meet firmly entrenched vested interests which oppose their implementation. (<ICLE-BR-SUR-0033.1> 37)
- (48) I therefore see this European Unity as a natural process in World development, *something which should be made easier rather than hindered*. (<ICLE-BR-SUR-0010.3> 46)
- (49) There have been further recent attempts to try and encourage the birth of children, such as leave being increased to six months, and *cash payments being made for third children*, other payments being greatly increased also. (<ICLE-BR-SUR-0017.1> 7)

Поређење завршавамо опажањем да су и састави појединачно у К2 значајно разноврснији по коришћеним употребама, као и по колокацијама глагола *make* у нелексичким употребама.

5. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ. Резултати истраживања употреба глагола *make* у неизворном корпусу српских говорника енглеског језика указују на значајне квантитативне и квалитативне разлике у поређењу са изворним корпусом.

Најпре, глагол *make* чешће је коришћен у неизворном него у изворном корпусу, док је учесталост појединих употреба у два корпуса значајно различита. Тако, у неизворном корпусу најфреквентнија је узрочна употреба, а затим следе основно лексичко значење и нелексичке употребе глагола. Са друге стране, у изворном корпусу најбројније су нелексичке употребе, незнатно мање учестале су узрочне употребе, док је основна лексичка употреба глагола значајно мање учестала. Неколико примера у изворном корпусу јесу употребе вишечланих глагола, за разлику од неизворног. Уз то, неизворни корпус садржи и значајан број неграматичних примера употребе.

Уочено је више квалитативних разлика између два корпуса, а најзначајније су разлике између нелексичких употреба. Наиме, изворни корпус садржи лексички разноврсне колокације, од којих поједине укључују и именице које означавају вербалну комуникацију. Употребе колокација истовремено су синтаксички комплексне, често пасивне. Са друге стране, у неизворном корпусу забележили смо понављања истих колокација у синтаксички једноставнијим конструкцијама. Иначе, за разлику од изворних говорника, српски говорници енглеског језика слободније су формирали пасивне синтагме једино у оквиру основне лексичке употребе. У оба корпуса, узрочне употребе најчешће прате придевске синтагме као допуне, а у неизворном корпусу коришћене су често и глаголске синтагме. Анализа грешака у употребама глагола *make* у неизворном корпусу показала је да су најчешћи узроци неграматичних употреба неоправдана унутарјезичка генерализација и семантички трансфер, особито у колокацијама.

Закључујемо да су специфичности употреба глагола *make* код српских говорника енглеског језика резултат међујезичких и унутарјезичких фактора. Другим речима, овладавање овим фреквентним глаголом отежавају његове нелексичке употребе и различите синтаксичке улоге у комбинацији са снажним међујезичким утицајем. У циљу успешнијег овладавања нелексичким употребама и колокацијама глагола, извесно је неопходна и контекстуална и контрастивна семантизација праћена језичком продукцијом. Исто тако, у циљу овладавања синтаксичким особеностима глагола *make*, првенствено копулативним употребама, потребна је додатна синтаксичка контрастивна анализа његових употреба.

ИЗВОРИ

The International Corpus of Learner English (ICLE), version 3. <<https://www.uclouvain.be/en/research-institutes/ilc/cecl/icle.html>>

The Louvain Corpus of Native English Essays (LOCNESS). <<http://www.uclouvain.be/fr/node/11973>>

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- AIJMER, Karin (ed.). *Corpora and Language Teaching*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2009.
- ALTENBERG, Bengt, Sylviane GRANGER. The Grammatical and Lexical Patterning of MAKE in Native and Non-native Student Writing. *Applied Linguistics* 22/2 (2001): 173–195.
- ÄDEL, Annelie. *Metadiscourse in L1 and L2 English*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2006.
- CED: *Collins Cobuild Advanced Learner's English Dictionary (4th ed.)*. (Edited by John Sinclair). Glasgow: HarperCollins Publishers, 2003.
- COOK, Vivian. *Second Language Learning and Language Teaching (4th ed.)*. London: Hodder Education, 2008.
- ELLIS, Rod. *The Study of Second Language Acquisition (2nd ed.)*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- GRANGER, Sylviane. The International Corpus of Learner English. Jan Aarts, Pieter de Haan, Nelleke Oostdijk (eds.). *English Language Corpora: Design, Analysis and Exploitation*. Amsterdam: Rodopi, 1993, 57–69.
- GRANGER, Sylviane. From CA to CIA and back: An Integrated Approach to Computerized Bilingual and Learner Corpora. Karin Aijmer, Bengt Altenberg, Mats Johansson (eds.). *Languages in Contrast: Papers from a Symposium on Text-based Cross-linguistic Studies*. Lund: Lund University Press, 1996, 37–52.
- GRANGER, Sylviane. The International Corpus of Learner English: A New Resource for Foreign Language Learning and Teaching and Second Language Acquisition Research. *TESOL Quarterly* 37/3 (2003): 538–546.
- GRANGER, Sylviane. How to Use Second and Foreign Language Learner Corpora. Alison Mackey, Susan Gass (eds.). *Research Methods in Second Language Acquisition: A Practical Guide*. Malden: Blackwell, 2012, 7–29.
- GRANGER, Sylviane. Contrastive Interlanguage Analysis: A Reappraisal. *International Journal of Learner Corpus Research* 1/1 (2015): 7–24.
- GRANGER, Sylviane, Estelle DAGNEAUX, Fanny MEUNIER, Magali PAQUOT (eds.). *The International Corpus of Learner English (Version 2)*. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 2009.
- GRANGER, Sylviane, Gaetanille GILQUIN, Fanny MEUNIER (eds.). *Twenty Years of Learner Corpus Research: Looking Back, Moving Ahead*. Louvain-la-Neuve: Presses Universitaires de Louvain, 2013.
- HASSELGREN, Angela. Lexical Teddy Bears and Advanced Learners: A Study into the Ways Norwegian Students Cope with English Vocabulary. *International Journal of Applied Linguistics* 4 (1994): 237–258.
- HUDDLESTON, Rodney, Geoffrey K. PULLUM. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- JARVIS, Scott, Aneta PAVLENKO. *Crosslinguistic Influence in Language and Cognition*. New York and London: Routledge, 2008.
- LAUFER, Batia, Bella ROZOVSKI-ROITBLAT. Incidental Vocabulary Acquisition: The Effects of Task-type, Word Occurrence and Their Combination. *Language Teaching Research* 15/4 (2011): 391–411.
- LAUFER, Batia, Tina WALDMAN. Verb-Noun Collocations in Second Language Writing: A Corpus Analysis of Learners' English. *Language Learning* 61/2 (2011): 647–672.
- LAUFER, Batia, I. S. P. NATION. Vocabulary. Susan Gass, Alison Mackey (eds.). *The Routledge Handbook of Second Language Acquisition*. New York: Routledge, 2012, 163–176.
- MED: *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners* (Edited by Michael Rundell). Oxford: Macmillan, 2002.
- OED: HORNBY, Albert Sydney. *Oxford Advanced English Dictionary (5th ed.)* (Edited by Jonathan Crowther). Oxford: Oxford University Press, 1995.

- OESD: *Oxford English-Serbian Student's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- QUIRK, Randolph, Sidney GREENBAUM, Geoffrey LEECH, Jan SVARTVIK. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London – New York: Longman, 1985.
- SEVILLE-TROIKE, Muriel. *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- SINCLAIR, John. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
- SZUDARSKI, Pavel, Ronald CARTER. The Role of Input Flood and Input Enhancement in EFL Learners' Acquisition of Collocations. *International Journal of Applied Linguistics* 26/2 (2016): 245–265.

Jelena Marković

USING THE VERB *MAKE* IN SERBIAN EFL WRITING: A CORPUS-BASED ANALYSIS

S u m m a r y

The verb *make* is a representative of a group of frequent verbs whose primary lexical meanings are basic verb situations in everyday living. Nevertheless, the verb *make* is unique for its syntactic and semantic features. Namely, apart from its basic lexical meaning, it is frequently used in the delexical role, where it is followed by a semantically dominant nominal object. Subsequently, it forms a large number of collocations. It is also used as a complex-transitive verb, followed by the three possible types of object complements: adjectival, nominal, or verbal. Moreover, it has its copulative uses and forms a number of phrasal verbs. Therefore, it is not surprising that SLA research has shown that EFL learners find using the verb *make* problematic even at advanced levels. The most serious problems are instances of overgeneralization and assumed equivalence with their common lexical pairs in other languages.

This article explores the use of the verb *make* in the writing of advanced EFL students who are native speakers of Serbian. The data are the two corpora of argumentative essays written by non-native and native speakers of English belonging to *the International Corpus of Learner English* (Catholic University of Louvain, Belgium). The research follows the quantitative-qualitative design.

The results confirm that Serbian EFL learners use the verb *make* in a specific manner. Namely, the normalized frequency of the verb *make* in the non-native corpus significantly overwhelms its frequency in the native corpus. The verb *make* in its basic lexical meaning, *produce something*, is also more frequently used in the non-native corpus. On the contrary, delexical uses are more frequent in native writing, being at the same time lexically and grammatically more complex. The third use, the causative one, is frequently used in both corpora. However, in the non-native corpus it is the most frequent use. Multi-word *make* verbs are quite rare in the non-native corpus, whereas they are more frequent in native writing. At the same time, the non-native corpus contains few passive *make* phrases, unlike the native corpus, where almost every fourth use of the verb *make* is a passive one. It is important to add that the non-native corpus error analysis has shown that overgeneralization and semantic transfer are the most frequent causes of errors in non-native writing.

To conclude, the verb *make*, though acquired early and seemingly successfully, causes problems for Serbian EFL learners even at advanced levels. The overall difficulty in using the verb *make* is the result of its structural and lexical complexity combined with a strong crosslinguistic influence. What the learners find to be especially troublesome are its delexical collocational uses. Therefore, it is suggested that the acquisition of the verb *make* necessarily requires the contextual and contrastive analysis of its semantic and syntactic features, closely followed by linguistic production.

Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет
Катедра за англистику
Алексе Шантића 1, 71420 Пале, Босна и Херцеговина
jelena.markovic@ffuis.edu.ba

(Примљено: 16. новембра 2017;
прихваћено: 21. маја 2018)

IN MEMORIAM
РАНДОЛФ КВЕРК
(12. VII 1920–20. XII 2017)

Рандолф Кверк (Randolph Quirk), дугогодишњи професор енглеског језика на Универзитетском колеџу у Лондону, истраживач и аутор који је у светским размерама суверено обележио другу половину XX века на подручју енглеске лингвистике, постављањем те науке на потпуно нове, модерне темеље примерене нашем добу, преминуо је на измаку прошле године у 98. години живота. Од скромних почетака као син фармера са острва Ман у Ирском мору, где је рођен, захваљујући свом плодном вишедеценијском стваралаштву континуирано се успињао до самог врха. Доживео је многобројна признања и почести; готово да нема важније академске функције коју није обављао, нити титуле у британском друштву коју није понео. Између осталог, био је ректор Лондонског универзитета, председник Британске академије, члан многих научних друштава, почасни доктор двадесетак универзитета, веома тражени предавач на универзитетима широм света. Носилац високих одликовања, стекао је титулу сира и постао члан Дома лордова Британског парламента (као барон Кверк од Блумзберија).

На почетку каријере Кверк је радио као инструктор на Универзитетском колеџу, потом је неко време предавао на универзитету у Дараму, да би се вратио у Лондон као професор енглеског језика у својој матичној установи и ту остао до краја активне службе. Његови највећи доприноси науци везани су за оснивање јединственог истраживачког пројекта названог Преглед употребе енглеског језика (Survey of English Usage) 1959. године, у оквиру Одсека за енглески језик и књижевност на Универзитетском колеџу, којим ће руководити све до пензионисања, да би ову функцију препустио сарадницима али ту остао као саветник. По његовој замисли, циљ овог дугорочног и заправо револуционарног макропројекта био је успостављање кадровске и технолошке базе која ће омогућити да се проучавање и описивање савременог енглеског језика подигне на ниво који одговара како захтевима тако и техничким могућностима актуелне епохе.

Наиме, до појаве овог пројекта енглеске граматике, па и оне највеће (које су, узгред речено, написали странци: Данац Јесперсен и Холанђани Потутсма и Круисинга, у првој половини XX века) биле су претежно историјског карактера и традиционалне филолошке оријентације, ограничене – и то селективно – на писани језик, па и у томе нужно застареле. Насупрот томе, Кверк је снажно афирмисао идеју да модерне граматике треба да дају слику језика који говорници и писци креирају и употребљавају у свом свакодневном животу, што значи да њихову грађу не треба да чине искључиво дела тзв. добрих писаца, нити пак примери и правила које измишљају сами граматич-

чари, него велики репрезентативни корпуси актуелног говореног и писаног језика у различитим жанровима и стиловима. Предмет описа је језик какав он уистину јесте, у свим својим разноликим говореним и писаним манифестацијама, а не какав неко мисли да он треба да буде – дакле, свестрана и исцрпна дескрипција уместо традиционалне прескрипције.

И тако је Кверк са својом екипом сарадника кренуо у гигантски посао прикупљања, транскрипције и граматичке обраде једног таквог корпуса, који ће касније служити као аутентична грађа за писање савремених научних а потом, на тој бази, и педагошких граматика. После више година заокружен је корпус од милион тако обрађених речи из 200 разноврсних говорених и писаних текстова актуелног британског енглеског језика, сваки са по 5000 речи. При томе треба имати у виду величину овог задатка у време пре масовне употребе компјутера, када су транскрипције обављане са записа на магнетофонској траци и аотиране на листићима. На тај начин овај пројекат, који ће касније бити компјутеризован и надограђиван, битно је допринео и израстању компутационе анализе и данас популарне корпусне лингвистике. А сам корпус отада је на располагању истраживачима широм света, што представља драгоцену, претходно незамисливу помоћ у њиховом раду. (О развоју енглеске корпусне лингвистике в. зборник у част њеног главног корифеја, Кверковог сарадника Јана Свартвика: AJMER – ALTENBERG 1991).

Најважнији граматички описи енглеског језика који су написани са на значених полазишта и на темељу грађе садржане у корпусу јесу две обимне књиге Кверка и сарадника: *Грамајџика савременог енглеског* и *Обухвајџна ѓрамајџика енглеског језика* (QUIRK et al. 1972; 1985). Већ прва од њих одмах је постала незаобилазан приручник за проучаваоце и описиваче овог језика свугде у свету, што је ауторе понукало да после даљих 13 година рада објаве и њену измењену, знатно проширену и осавремењену наследницу. Ове две књиге означиле су прекретницу у енглеској лингвистици, обележивши целу епоху и инспирујући друге напоре на том подручју. По двојица од њихових аутора написали су на њима засноване краће граматике (QUIRK – GREENBAUM 1973; LEECH – SVARTVIK 1975), а данас већ има и модерно конципираних већих граматика других аутора, али ових нових доприноса тешко да би било без пионирског подухвата Кверка и његове екипе.

Сам Кверк написао је и више других књига, од којих је вероватно најпопуларнији био атрактивно писани својеврсни увод у енглеску лингвистику, намењен првенствено млађим читаоцима и кроз низ година успешан у њиховом мотивисању за ове студије: *Ујојџреба енглеског језика* (QUIRK 1962). Знатно касније објавио је књигу сличног наслова и садржаја, овог пута у коауторству са супругом: *Енглески у ујојџреби* (QUIRK – STEIN 1990). Већ ови наслови говоре да у средишту пажње овог аутора није само описивање језичке структуре и еволуције, иако је и за то био водећи стручњак, него и начин на који обични људи користе језик у свакодневном животу.

Ово наглашавање употребе језика и језичке праксе, у најбољој традицији британског емпиризма, представљало је имплицитан коректив тада владајућој теоријској парадигми Ноама Чомског. Док је овај утицајни амерички мислилац афирмисао појам језичке способности (*linguistic competence*), у смислу апстрактног и интуитивног знања које говорници поседују о свом

језику, Кверка (који примарно није био теоретичар језика, иако је имао теоријски значајних увида у његову природу) много више занима како људи говоре, што би свакако пре спадало у, за Чомског занемарљиви, домен говорне делатности (*linguistic performance*). А сагласно овоме, насупрот суштински двовалентном појму граматичности (*grammaticality*), по коме реченице једног језика или јесу или нису сачињене према правилима граматичког система који говорници носе у глави, Кверк се фокусира на степенасту и контекстно-зависну прихватљивост (*acceptability*) реченица у променљивим говорним ситуацијама. О томе је, у коауторству са једним од својих сарадника, написао књигу *Испитивање језичке прихватљивости* (QUIRK – SVARTVIK 1966). А у циљу објективног утврђивања прихватљивости израдио је, са другим сарадником, оригиналну технику елицитације, тј. спонтаног „извлачења” из испитаника њихових субјективних реакција и ставова у вези с понуђеним узорцима граматичких конструкција, до којих би се тешко дошло директним питањима (в. расправу *Експериментална елицитација у енглеском: лингвистичке ситуације о употреби и ставовима* – QUIRK – GREENBAUM 1970).

А и општије узев, Кверково размишљање увек наглашава континуалну, градијентну природу језичких манифестација насупрот оштрим опозицијама, дакле у знаку 'А и Б' а не 'А или Б', 'мање-више' а не 'све или ништа'. (О овом питању треба видети и карактеристично насловљену монографију америчког лингвисте Двајта Болинџера, упознатог са Кверковим пројектом – BOLINGER 1961; много шире о градијентности, из данашње перспективе а под актуелним именом „фази лингвистике”, в. у Радовановић 2015).

Остале Кверкове књиге, већином збирке расправа, предавања и есеја, највише се баве различитим аспектима енглеског језика, укључујући и језик значајних писаца, у тематском и хронолошком распону од староенглеског (QUIRK – WRENN 1955) до распрострањености и својстава енглеског као глобалног језика у наше време (QUIRK – WIDDOWSON 1985). Међу њима су још и оне наведене у списку литературе под QUIRK (1968; 1972; 1974; 1982; 1986; 1993; 1995). Овде треба напоменути – јер је ту било неких неспоразума – да признавање територијално, жанровски и стилски издиференцираног језика као правог предмета проучавања никако не значи да се тиме умањује вредност стандардних језичких варијетета, који су у традиционалној граматици узимани као практично једини вредни описивања. Напротив, Кверк истиче управо неопходност стандардног језика, напомињући да се по свету раштркани говорници енглеског тим језиком служе уз значајне разлике, али ако су образовани углавном пишу једним стандардним језиком са неважним варијацијама. А стандардни енглески, најкраће речено, схвата се као „онај енглески који на себе привлачи најмање пажње на најширем подручју и у најширем распону употреба” (QUIRK – STEIN 1990: 123; детаљније у потоњој монографији QUIRK – STEIN 1993).

Тако је за њега централни појам и предмет граматичког описа у оквиру пројекта заправо стандардни британски енглески образованих говорника (*educated Standard British English*), што је у неким круговима схваћено као елитизам. Том гледишту замерке су упутили неки домаћи дијалектолози и социолингвисти, нарочито Питер Традгил, заљубљеник у дијалекте, за кога су ови у принципу равноправни са стандардом, који је по њему друштвени дијалект – па се чак служи термином *standard dialect*, који представници друк-

чијег мишљења сматрају очито контрадикторним. (В. нарочито TRUDGILL 1999, у зборнику посвећеном овој дебати; можемо успут приметити да би неке сувишне распре биле избегнуте ако би се у овом контексту оптерећени термин *dialect* заменио неутралним и обухватним термином *variety*, јер је јасно да је у оба случаја реч о варијететима, мада друкчијим).

Али својим критичарима Кверк одговара како они „јакко пазе да и своје најскептичније примедбе о стандардном језику саопште баш оним стандардним језиком који је предмет њихове скепсе. Елитизам могу олако ниподаштавати они који су обезбедили сопствену припадност елити” (QUIRK – WIDDOWSON 1985: 6). Сумњичавости је било и са граматичке стране, у виду питања колико има смисла тежити једном обједињеном опису у време раслојавања енглеског на већи број националних и регионалних варијетета, на које одговор гласи да велика граматика из 1985. године и с њом повезане књиге показују да се „један варијетет енглеског, онај образованих људи и универзално прихватљив, може описати као целина, а да се ипак узму у обзир и обележја која у већој или мањој мери остају изван овог заједничког језгра” (QUIRK – WIDDOWSON 1985: 5).

Захваљујући својој огромној радној енергији, као и доследно хуманистичкој бризи за практичне проблеме људи у вези с употребом језика, Кверк је стигао да својим стручним знањима и ауторитетом допринесе побољшању положаја хендикепирах група, посебно у домену терапије говора и у образовању социјално угрожене деце из нижих друштвених слојева, залажући се за реформе наставе језика у школама. Као ректор Лондонског универзитета у периоду када је он имао знатних финансијских тешкоћа креативно је подстицао унапређење система високог образовања. У оба случаја иницирао је јавне дебате о кључном питању шта заправо треба предавати под именом енглеског језика на разним степенима образовања, убеђен да је постојеће стање у том погледу један од горућих проблема британског друштва. А све је то чинио као утицајан члан многих владиних комисија, радних група и пројеката, касније и са високе позиције члана Горњег дома Парламента, где је и у дубокој старости живо учествовао у дебатама. То га убедљиво представља као аутентичног научника који ипак ангажовано и успешно учествује у јавном животу.

* * *

После овог лексиконског крокија живота и рада једног изузетног ствараоца и пробијача нових стаза у науци, преостао би још лични осврт из угла писца ових редова, који је преминулог упознао 1962/63. године као стипендист на Универзитетском колеџу и с њим још дуго потом повремено одржавао контакте, и коме је нарочито захвалан за важне подстицаје у почетним фазама сопствене академске каријере. Међутим, тај део приче већ је сажето испричан у једном ранијем тексту о Кверку (BUGARSKI 2010), па то нећу овде понављати него ћу само, прелазећи на прво лице јединине, додати две појединости, тамо небележене услед просторних ограничења.

Прво, имао сам част и задовољство да објавим један од првих приказа прве од двеју великих граматика, којим је то дело представљено овдашњој стручној публици (BUGARSKI 1973), и да приликом свог наредног боравка у Лондону Кверку уручим примерак часописа где је штампан. А друго, још ми је више значило то што је у библиографију ове граматике, као и њене још веће

наследнице, ушао и један мој рад о енглеским предлозима (BUGARSKI 1969), објављен на енглеском али у публикацији посвећеној јубилеју моје Катедре у Београду, коју је Кверк иначе посетио 1965. године и ту одржао предавање за студенте и наставнике. Колико се сећам, том догађају је присуствовала и моја недавно преминула колегиница Ксенија Анастасијевић, која је похађала Кверкова предавања још док је он био професор у Дараму. Верујем да је подсећање на ове везе са београдском англистиком примерен завршетак овог осврта.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

РАДОВАНОВИЋ, Милорад. *Фази лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2015.

*

AIJMER, Karin, Bengt ALTENBERG (eds.). *English Corpus Linguistics: Studies in Honour of Jan Svartvik*. London: Longman, 1991.

BOLINGER, Dwight L. *Generality, Gradience, and the All-or-none*. The Hague: Mouton, 1961.

BUGARSKI, Ranko. Symmetry and Asymmetry in Prepositional Systems. *Zbornik radova povodom četrdesetogodišnjice osnivanja Katedre za engleski jezik i književnost*. Beograd: Filološki fakultet, 1969, 57–69.

BUGARSKI, Ranko. Приказ књиге под Quirk *et al.* (1972). *English Language Teaching Information*, Belgrade, III: 3, 1973, 21.

BUGARSKI, Ranko. Randolph Kverk. [У књизи *Jezik i identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2010, 110–113].

LEECH, Geoffrey, Jan SVARTVIK. *A Communicative Grammar of English*. London: Longman, 1975.

QUIRK, Randolph. *The Use of English*. London: Longman, 1962.

QUIRK, Randolph. *Essays on the English Language, Medieval and Modern*. London: Longman, 1968.

QUIRK, Randolph. *The English Language and Images of Matter*. London: Oxford University Press, 1972.

QUIRK, Randolph. *The Linguist and the English Language*. London: Edward Arnold, 1974.

QUIRK, Randolph. *Style and Communication in the English Language*. London: Edward Arnold, 1982.

QUIRK, Randolph. *Words at Work: Lectures on Textual Structure*. London: Longman, 1986.

QUIRK, Randolph. *Grammatical and Lexical Variance in English*. London: Longman, 1995.

QUIRK, Randolph, Sidney GREENBAUM. *Elicitation Experiments in English: Linguistic Studies in Use and Attitudes*. London: Longman, 1970.

QUIRK, Randolph, Sidney GREENBAUM. *A University Grammar of English*. London: Longman, 1973.

QUIRK, Randolph, Gabriele STEIN. *English in Use*. London: Longman, 1990.

QUIRK, Randolph Gabriele STEIN. *An Introduction to Standard English*. London: Longman, 1993.

QUIRK, Randolph, Jan SVARTVIK. *Investigating Linguistic Acceptability*. The Hague: Mouton, 1966.

QUIRK, Randolph, H. G. WIDDOWSON (eds.). *English in the World: Teaching and Learning the Languages and Literatures*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

QUIRK, Randolph, C. L. WRENN. *An Old English Grammar*. London: Methuen, 1955.

QUIRK, Randolph, Sidney GREENBAUM, Geoffrey LEECH, Jan SVARTVIK. *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman, 1972.

QUIRK, Randolph, Sidney GREENBAUM, Geoffrey LEECH, Jan SVARTVIK. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman, 1985.

TRUDGILL, Peter. Standard English: What It Isn't. Tony Bex, Richard J. Watts (eds.). *Standard English: The Widening Debate*. London: Routledge, 1999, 117–128.

Ранко Буžарски

Филолошки факултет
Катедра за англистику
Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија
rbugarski@fil.bg.ac.rs

ETYMOLOGICKÉ SYMPOSION BRNO 2017
 Etymologický výzkum češtiny: z perspektivy slovanské,
 indoevropské i obecnělingvistické
 (Брно, Чешка Република, 12–14. септембар 2017)*

Етимолошки одсек Института за чешки језик Академије наука Чешке Републике већ 18 година, сваке треће године, организује међународну конференцију *Etymologické symposium Brno*.¹ Њен значај, неоспоран за словенске етимологе и дијахроничаре, препознат је и у широј научној и друштвеној заједници, о чему сведочи чињеница да је овогодишњи симпозијум одржан под покровитељством Чешког комитета слависта, председника Академије наука Чешке Републике и начелника Јужноморавске области. То је, свакако, великим делом заслуга његових организаторки, др Хелене Карликове и др Илоне Јанишкове, које су успеле да учине Брно традиционалним местом окупљања словенских етимолога и дијахроничара и да нађу праву меру у одржавању континуитета и увођењу новина, што се очитује у тематском профилисању скупова, селекцији реферата, која се врши на основу анонимне рецензије апстраката, и саставу учесника. Брњанске конференције – на којима увек има редовних и нових учесника, представника најзначајнијих словенских етимолошких школа и центара словенске етимолошке лексикографије и истраживача из других дисциплина у оквиру дијахронијске лингвистике – имају важну улогу у учвршћивању и постојаном ширењу мреже лингвиста из поменутих научних области.

На овогодишњој, седмој по реду, конференцији, која је била посвећена теми „Етимолошка истраживања чешког језика: из словенске, индоевропске и општелингвистичке перспективе” учествовало је 47 учесника из 14 земаља: Аустрије, Бугарске, Италије, Летоније, Мађарске, Немачке, Пољске, Румуније, Русије, Словачке, Словеније, Србије, Хрватске и Чешке.

На свечаном отварању конференције учеснике су поздравили организатори и представници Академије наука Чешке Републике, Чешког комитета слависта, Института за чешки језик и Института за славистику. Конференција је имала пленарни карактер, а током три дана изложено је 45 реферата распоређених у девет сесија са дискусијом на крају сваке сесије. Радни језици конференције били су словенски језици, енглески и немачки, а реферати се

* Овај прилог је настао у оквиру пројекта „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*” (№ 178007), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ О првих пет скупова в. БЈЕЛЕТИЋ, Марта, Снежана ПЕТРОВИЋ, Јасна ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ. Етимолошки симпозијум Брно 2011. *Теорија и емпирија у словенској дијахронијској лингвистици*. 6–8. септембар 2011, Брно, Чешка Република. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* 55/2 (2012): 267–271. Шести скуп, са темом „Етимолошко испитивање старословенског језика” одржан је 2014. године, а наредне године је објављен зборник: JANYŠKOVÁ, Irena, Helena KARLÍKOVÁ (eds.). *Etymological Research into Old Church Slavonic*. Praha: Lidové noviny, 2015, који садржи 40 радова представљених на скупу.

штампају на светским језицима: енглеском, немачком, руском или француском. У складу са основном темом скупа, у радовима су разматрани порекло и историја чешке језичке грађе, домаће и позајмљене, обично у ужем или ширем компаративном контексту, бохемизми у словенским језицима, као и шире, (пра)словенске и балтословенске, лексичке појаве у чијем је етимолошком расветљавању коришћен, у мањој или већој мери, и чешки материјал. Проблем хомонимије у етимологији и (етимолошкој) лексикографији био је предмет неколико излагања.

Порекло чешке, најчешће домаће, лексике, које је разматрано у уже или шире постављеном компаративном контексту било је у жижи пажње знатног броја реферата: Марта Бјелетић, Прилог проучавању чеш. дијал. *kapati* 'ићи'; Vít Boček, *České a slovenské laskonka* 'druh zákusku'; Pavla Valčáková, K etymologii českých slov *kobliha* a *špína*; Bohumil Vykypěl, *Marginalia etymologica Bohemica*; Mariola Jakubowicz, *Czes. ovšem i jednak* w perspektywie ogólnosłowiańskiej; Ľubor Králik, *České zavilý* a *slovenské zanovitý*; Aleksandar Loma, Tschechisch *chomor*, *chmour* 'abgefallene Nadeln', serbisch *omorika* 'Fichte' und dazugehöriges; Sorin Paliga, *Czech pyř* 'burning ashes', Greek *pyr* = English *fire*, Romanian *pururi*, (*de-a*) *pururea* 'eternal(ly)' < 'eternal fires'. A new descent into the realm of prehistoric sacred fire, and its forms of survival in some modern languages; Светлана М. Толстая, Чеш. *nádcha*, *nátcha*, *nátka* и их инославянские параллели; Michal Hořejší, K okrajovým stč. pojmenováním ptáků *púněk* a *vap*; Александр К. Шапошников, Праславянская этимология ст.-чеш. антропонима *Kroměžír* в свете древненовгородских антропонимических свидетельств.

Различити резултати примене лексичкостатистичке анализе у словенској компаративистици на примеру чешке дендронимије изложени су у реферату: Václav Blažek – Kristýna Dufková, *Česká dendronymie v perspektivě dendronymie slovanské*.

Културно-историјским и урбанистичким аспектима проучавања чешких средњовековних урбанонима бавио се рад: Ondřej Bláha, *Urbanonymie středověké Olomouce: vybrané problémy*.

Различитим аспектима и резултатима међујезичких контаката били су посвећени следећи реферати: Katja Brankačec – František Martínek, *Calquing of the Latin verbal prefix super- in Old Czech*; Marija Vučković, *Accommodation of Romani loan verbs in Czech and Serbo-Croatian*; Vladislav Knoll, *Typologie česko-rumunských lexikálních paralel*; Petr Nejedlý, *Ke dvěma předpokládaným staročeským výpůjčkám*; Snežana Petrović, *Turkish Loanwords in the Czech Manuscript of Konstantin Mihailović's "Memoirs of a Janissary"*; Jiří Rejzek, *K před-cyrilometodějským křesťanským výpůjčkám na českém území*; Tamás Tölgyesi, *K původu slova farkaš*; František Cajka, *K záměnám lexémů аднь а право в Besédách Řehoře Velikého*.

Предмет неколико реферата били су бохемизми у словенским језицима: Alemko Gluhak, *Češke riječi u hrvatskomu jeziku danas*; Siniša Habijanec, *Identifikácia bohemizmov v slovenčine*; Bogumił Ostrowski, *Bohemica w badaniach polskich leksykologów i etymologów*; Piotr Sobotka, *Etymologia i rozwój wybranych polskich wyrażen nieodmiennych czeskiego pochodzenia*. Полонизми у руским дијалектима разматрани су у раду: Елена Л. Березович – Олеся Д. Сурикова, К изучению западнославянских заимствований в русских народных говорах.

Значај чешке лексике за проучавање порекла старословенских речи осветљен је у реферату: Ilona Janyšková, *Role českého lexika v Etymologickém slovníku jazyka staroslověnského*, а за сематантичку реконструкцију балтских славизама у реферату: Igors Koškins, Семантическая реконструкция древних славизмов балтийских языков и чешские параллели.

Шири, (балто)словенски захват, који најчешће укључује и чешки материјал, у тумачењу порекла лексема био је заступљен у следећим рефератима (при чему је у неким од њих тежиште било на језичким, морфолошким, творбеним и семантичким или ванјезичким, културним аспектима): Václav Blažek, *Ouklej – zlatá rybka baltoslovanské etymologie?*; Јасна Влајић-Поповић, Још једном о псл. **astriti* ‘оштро гледати, бацати поглед’; Paweł Janczulewicz, *Identyfikacja tematów na *-(j)ū w językach słowiańskich*; Corinna Leschber, *Altčech. koba*, *altslav. kobъ* und *Divination aus dem Vogelflug*; Szymon Pogwizd, К етимологии праславянской лексики **blaznъ* и семантическому развитию континуантов в современных славянских языках; Rafał Szeptyński, *Czeskie čelist ‘szczęka’ i drkolí ‘pobijak, pałka’ jako „złożenia calandowskie”*; Metka Furlan, *Spreglešana Bezlajeva primerjava: slovensko čulek ‘prašič’ in litovsko kiaulė ‘svinja’*; Татьяна В. Шалаева, К етимологии славянских названий крапивы с корнями **krop-/ *kopr-*.

Етимологија лексема из различитих терминолошких система појединих словенских језика или контактних зона разматрана је у следећим излагањима: Татьяна Лекова, Някои наблюдения върху словообразуването и семантиката на старославянското *srъdobolja*; Сергей А. Мызников, Лексика белорусско-русского пограничья в этимологическом контексте; Silvo Torkar, Топонимические загадки.

Проблемима хомонимије и полисемије, пре свега са становишта етимологије и етимолошке лексикографије, бавили су се следећи реферати: Христина Дейкова, Към омонимите в етимологичния речник на В. Махек; Stanislava Kloferová, *K homonymům ve Slovníku nářečí českého jazyka*; Любовь В. Куркина, К проблеме омонимии в славянской лексике (на материале слав. *tuliti* ‘бродить, слоняться’ и *tuliti* ‘прижимать; укрывать’); Miroslav Vepřek, *Metafora a metonymie v českém rybářském názvosloví*.

Порекло одређених чешких односно словенских фразеологизама било је предмет два реферата: Helena Karlíková, *K původu českého frazému natáhnout brka ‘zemřít’*; Georg Holzer, *Alte slavische Grusformeln*.

Рецензирани радови су, као и до сада, објављени у конференцијском зборнику у оквиру едиције *Studia etymologica Brunensia*.²

Другог дана скупа организован је полудневни излет у градић Телч (југозападна Моравска), чије се историјско језгро налази на Унесковој листи светске баштине, а последњег дана, након званичног затварања скупа, одржано је редовно заседање Етимолошке комисије Међународног славистичког комитета. У раду Комисије учествовали су и њени представници из Србије: академик Александар Лома, др Јасна Влајић-Поповић, др Марта Бјелетић и др Снежана Петровић.

² Уп. JANYŠKOVÁ, Ilona, Helena KARLÍKOVÁ, Vít BOČEK (eds.). *Etymological Research into Czech*. Praha: Lidové noviny, 2017.

Као пратећи програм конференције организована је продајна изложба богате продукције брњанске етимолошке радионице: преосталих свезака *Етимолошког речника старословенског језика (Etymologický slovník jazyka staroslověnského 1–, 1989–)*, зборника радова и монографија.³

Брњанске етимолошке конференције, као једини редовни скупови посвећени првенствено темама из словенске етимологије, драгоцене су прилика да се на једном месту у утврђеним интервалима окупе лингвисти из ове области, да представе резултате својих истраживања, разноврсних у погледу теорије и методологије, корпуса, дубине и ширине упоредно-историјског захвата а обједињених тематским оквирима скупа, као и да у непосредном контакту размене информације, издања, упознају се са текућим и планираним истраживањима колега и поставе основе будуће сарадње. Следећи скуп је планиран за 2020. годину.

Марија Вучковић

Институт за српски језик САНУ
Кнез Михаила 36/1, 11000 Београд, Србија
marivu74@yahoo.com

UDC 811.161:061(497.2 Trnovo)

ШЕСТА МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА БАЛКАНИТЕ – ЕЗИК, ИСТОРИЈА, КУЛТУРА (Велико Трново, Бугарска, 26–28. октобар 2017)*

Почев од 2007. године, сваке друге године у Великом Трнову одржава се међународна научна конференција „Језик, историја и култура на Балкану” у организацији Историјског и Филолошког факултета Универзитета „Свети Ћирило и Методије” из Великог Трнова.

У времену од 26. до 28. октобра 2017. године одржана је шеста конференција „Језик, историја и култура на Балкану”. Овај интердисциплинарни научни скуп обухватио је 119 реферата на свим балканским језицима, као и на руском, пољском, италијанском и енглеском. Реферати су груписани по оквирним темама у следећих шест секција: 1. *Интердисциплинарни аспекти проучавања Балкана*, 2. *Балкански језички ареал*, 3. *Обичаји, култура, религија и актуелно стање на Балкану*, 4. *Географија, друштво и култура на Балкану*, 5. *Балканска књижевност кроз време* и 6. *Образовање и образовни процес на Балкану*. Највише пријављених реферата било је из Бугарске (76),

³ Поједина издања доступна су у електронској форми на адреси: <https://cas-cz.academia.edu/EtymologicalDepartment/>.

* Рад је настао у оквиру пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора” (бр. 148001), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

затим из Србије (18), Румуније (6), те из Пољске (9), Хрватске (3) и по један из Грчке, Албаније, Турске, Босне и Херцеговине, Русије, Италије и Сједињених Америчких Држава. Конференцију су поздравном речју отворили Христо Бонцолов, ректор Великотрновског универзитета, и Ценка Иванова, декан Филолошког факултета у Великом Трнову. После представљања електронског издања Зборника са пете конференције из 2015. године, Скуп је почео са радом.

Најбројнији и тематски најразноврснији били су реферати у првој секцији, *Интeрдисциплинарни аспекти проучавања Балкана* (34), а били су разврстани по следећим оквирним темама: *Историјски аспекти*, *Историјски и културни аспекти*, *Географски и културни аспекти*, *Књижевни и културни аспекти*. У рефератима у оквиру прве две подтеме презентоване су политичке, историјске и културне теме са широким временским распоном од VI в. пре нове ере, преко средњег века, средине и краја XVIII века, I светског рата па до II светског рата, нпр.: Ж. Жеков (В. Трново), *Персијска политика на Балкану од краја VI до IV в. пре нове ере*; Р. Комсалова (Пловдив), *Дипломатски пројекти бугарске средњовековне владарке*; Ц. Иванова (В. Трново), *Први „свесловенски“ конгрес 1848. г. у Прагу, представљање балканскословенског књижиноума и пројекат ојшћесловенског књижевног језика*; А. Андреев (В. Трново), *Балканске делегације на словенском конгресу у Москви 1867. године*; М. Ангелова (В. Трново), *Учешћивање интелектуалца Симеона Кирова (1861–1941) у интелектуалним процесима на Балкану на почетку XX века*; Д. Нанева (Софија), *Ситиус кво: антифашизам / фашизам и случај „Радко“ у Републици Македонији*; Д. Мاستиловић (Источно Сарајево), *Босна и Херцеговина и јужнословенско уједињење 1918. године*; Д. Жунић (Приштина), *Писмо балканским пријатељима*; И. Петковић (Ниш), *Како свакодневни живот може бити пунојужне позориште* итд.). У оквиру подтеме *Географски и културни аспекти* реферисано је о следећим питањима: *Гранична исхрана живота и граничне области* (П. Стојанов, Софија), *Узмимиравање Европе* (Stanley Brunn, Lexington, USA), *Национализам на Балкану – заштитени механизам и неизлечива болест* (М. Дојков, В. Трново), *Културна инфраструктура у Бугарској – иконографска анализа и оцена* (Д. Симеонов, В. Трново) и *Археолошки архивацији у Бугарској као јурисички ресурс (перспектива и проблеми)* (Р. Јанков, В. Трново). Следећих шест реферата пријављено је у оквиру подтеме *Књижевни и културни аспекти*: *Пајсије Хиландарски, Јован Рајић у сећању Бугара* (М. Крстева, Пловдив), *Пајсије, „историја славенобугарска“ у контексту епохе буђења националне свесности* (Е. Стојчева-Јанчева, Благоевград), *Јунаштва Босил хајдука – леђишност границе између регуларног обрасца и пародије* (Т. Молов, В. Трново), *Синергична интерпретација балканске слике света* (А. Целова, Пловдив), *Обраћање елкаба као обавезни елементи у османским документима* (М. Салим-Ахмед. В. Хасан, Шумен) и *Фразеолошки параметри у грчким, руским и српским синонимима, левонимима и топонимима* (П. Асимопулос, Атина).

У оквиру друге секције, *Балкански језички ареал*, налазили су се радови који су се бавили ономастиком, топонимијом, фразеологијом, семантиком, лексикологијом, дијалектологијом, ортографијом, морфологијом и историјом балканских језика, као и реториком и преводилаштвом. Доминирале су оно-

мастичке теме. Р. Ламбру са Универзитета у Букурешту говорила је о личним именима у документима из времена владавине Матеја Басараба (1641–1642). А. М. Беркару, са истог универзитета, реферисала је о српским женским именима у студији Стојана Новаковића *Српски сјоменици XV–XVIII века*. Л. Селимски (В. Трново) бавио се неким спорним бугарским презименима, док је Б. Михајловна (В. Трново) разматрала географске термине изведене од речи са значењем „шешир” и „капуљача” у бугарском и румунском језику. Лексиколошким аспектом позајмљеница грчког порекла у албанском и бугарском језику бавио се Р. Бело (В. Трново). О фразеолошким јединицама с лексемом *хлеб* у бугарском, руском и грчком језику реферисала је Е. Авгинова-Николова (В. Трново). Ана Васунг са Филозофског факултета из Загреба образложила је метафору *жена је њишница* у хрватском и бугарском језику. А. Петрова (В. Трново) говорила је о просторним и временским аспектима концепције света и семантичкој прилагодљивости. Прочитана су и два рада из дијалектологије, од којих први говори о *балканизмима* у једном небалканизираном српском говору Баната (Г. Драгин, Н. Сад), а други о фразама за благослов и добре жеље у бугарском говору села Шишавец у Републици Албанији (М. Бело, В. Трново). Феноменом трансформација у сложеној реченици књижевних превода с бугарског језика на румунски језик бавила се С. Михалеску (В. Трново). Лекторка за српски језик са Универзитета у Пловдиву, Дарка Хербез, говорила је о неким ортографским грешкама бугарских студената српског језика. Т. Илиева (Бугарска) бавила се морфолошким аспектом адвербијала и семиадвербијали у комбинацији са предлозима. Једини рад из историје језика имао је наслов *Рилска њојправка „Историје славенобуџарке” – њринцији комџилације (џек-сџолоџки додаци из два џлавна извора)* (А. Тошева, Пловдив). Даница Пиршл, Надежда Стојковић и Ванче Бојков са Универзитета у Нишу својим рефератом нагостили су комплетну анализу реторике академске аргументације на балканској сцени.

У трећој секцији, под именом *Начин живоџа и кулџура, релиџија и свакодневни живоџ* на Балкану, било је предвиђено да се у два дана прочитају 23 пријављена реферата. Највећи број радова у фокусу је имао религијске обичаје и обреде из прошлости везане за шири или уџи локалитет, док је само неколико реферата имало за тему неку савремену културну или религијску појаву. Од пријављених радова чак осам их је било са српских и хрватских универзитета: Ђ. Ђекић из Ниша – *Милеџева као чувар моџиџу Св. Саве*, Т. Антић из Београд – *Жена као субјекатџ у срџским џролећним календарским обичаџима и обредима*, М. Јанковић из Приштине – *О једном данас њеџознаџом начину славџења Маџке Божџије код џравославних Срба*, Г. Самарџић из Приштине – *О кулџу Јуџиџџера на јуџу римске џровинџије Далмаџије*, Ј. Јоџић из Ниша – *Риџуални обичаџи код Срба, наслеџе џредака – архачни облиџи џаџанских џразника у хриџћансџџџу*, Р. Пекић из Приштине – *Херџеџовачки крамари у караванском саобраћаџу Дубровник – Буџарска, 16. век*, и Д. Божић Боговић из Осијека – *Гробља, џокоџи и црквена даривања катџолика у истџочној Хрваџској у 18. и џочеџком 19. сџџџења* и Ј. Винце Палуа и Л. Баџук из Загреба – *Коноџцем, лоџаром и ожеџом*.

У оквиру четврте секције *Геоџрафија, друџџџџо и кулџура на Балкану* реферисало се о социјалној географији и туризму на територији балканских

земаља. О неким друштвеним појавама било је речи у следећим рефератима: *Планирана европеизација у Бугарској / трансфер на европски дискурс и инструменти за планирање* (В. Симеонова, Барселона), *Класификација административних центара у Бугарској* (Р. Недков, Софија), *Црна Гора – туристичка маршрута између Источног и Запада* (П. Постомпирова, В. Трново) и *Делатност економски активног становништва појединих етничких група на простору северне Србије* (М. Бубало Живковић, Нови Сад). Геоморфолошке теме биле су предмет следећих реферата: *Гранулометрички састав њеска на Крајинској паланци* (Г. Петов, В. Трново), *Геоморфолошке карактеристике земљишта Јужне Добруџе* (К. Михалцеану, Румунија), *Геодемографске особине Републике Турске* (Л. Шефк, В. Трново), *Неке особености искориштавања земљишта у Бугарској* (Н. Тодоров, М. Петрова, В. Трново) и *Лесна предефиниција рељефа у делу слива реке Вип* (Н. Мончев, В. Трново). О облицима културног наслеђа било је речи у раду П. Постомпирова, В. Трново (*Културно наслеђе у региону паланке Тродос*). О археолошком налазишту у општини В. Трново реферише се у раду Е. Коев из В. Трнова (*Новооткривено камено светилиште на Бељаковском паланку, општина В. Трново*), а о туристичком потенцијалу градских дестинација говори се у радовима Л. Дима из Румуније (*Туристички град између историје и модерног*) и коаутора В. Гарача, С. Вукосав, Н. Ђурчић, М. Брадић из Н. Сада (*Евалуација стања и адекватности туристичког уређења објеката индустријског наслеђа у Бачкој и Градски туризам као елементи урбане регенерације Предграђа Пејчоварадинске Тврђаве*).

Реферати груписани у пету секцију, *Балканска књижевност кроз време* (њих 11), бавили су се следећим књижевним темама: *Културни дијалог у књижевним текстовима бугарских и турских аутора „миграната“* (С. Бојчева, Шумен), *Ријуализација и неомитологизација у прози Мирче Караџевића* (И. Станков, В. Трново), *Улога уводних образаца у бугарским народним песмама* (С. Џивтерева, В. Трново), *О неким проблемима са преводом и нови увид у хисторијски текст из 15. века на раном саробугарском језику* (Н. Гавазова, В. Трново) и *Коментари на приказ Бугарске у беседама Никите Хоната* (К. Маринов, Лођ). Шест радова било је посвећено српској књижевности: *Љ. Бајић (Београд), Балканске теме у српској књижевности*; *Б. Булатовић (Нови Сад), Пејчар II Пејчовић Њеџи и Иво Андрић као оријенталисти: идеолошка рецепција књижевног ојуса двојице српских писаца*; *С. Стаменковић (В. Трново), „Животије Малвине Трифковић“ Мирка Ковача или освајање слободе*; *З. Булгерова (Пловдив), Светислав Басара и Миленко Јерговић: њихова литерарне свакодневице*; *М. Јорданова (Бургас), Жалба за младости у „Кошани“ Боре Станковића и „Божуру“ Јордана Јовкова и Б. Солеша (Ниш), Рецепција бугарске приповеке код младих српских чиналаца*.

Шеста секција – *Образовање и образовни процес Балкана* – била је методички усмерена. О економско-географским особеностима Балкана у постојећим или новим уџбеницима за 6, 7. и 9. разред реферисало се у радовима Т. Драганове и Ј. Лужецке из В. Трнова и К. Стојчева из Софије. Дидактичке могућности као и експериментално изучавање географије обрађени су у следећим радовима: *Географија Балканског полуострва – нормативни оквири и дидактичке могућности у новом гимназијском програму* (С. Дерменцијева,

В. Трново); *Ситуациона анализа настава географије земаља на Балкану по критеријуму структуре – садржај* (С. Дерменџијева и Т. Драганова, В. Трново); *Експериментална настава географије – нови видови* (Д. Полеганова, Софија); *Модел „Рендел” – нови приступ контроли и оцењивању у настави географије* (М. Василева, Софија); *Дидактички облици наставе ученичког програма из географије на тему „Балканске земље”* (Л. Јорданов, В. Трново); *Специјализована обука о економској географији – прилика за стицање компетенција у проучавању балканског региона* (И. Радева, В. Трново). О психолошко-социјалном приступу у образовању и васпитању реферисало се у три следећа рада: *Час у музеју – учење путем „доживљеног”* (В. Георгиева, В. Трново); *Процес моралног формирања и васпитања личности и усвајање националних и глобалних вредности у школи* (Т. Ђорђевић, В. Илић, М. Станојев, Крагујевац) и *„Дружи” као „ја” – традиционално и секуларно образовање девојака муслиманске вероисповести* (К. Маринова, Софија).

Сутрадан, по затварању конференције, 28. октобра организатори су повели учеснике Скупа у обилазак историјских локалитета у Великом Трнову: средњовековног града *Царевец*, цркве *Четиридесет мученика*, где је првобитно био сахрањен Св. Сава, и етно села (музеја на отвореном) – *Арбанасе*. Општи је утисак да су организатори овом научном сусрету балканолога обезбедили дуг век.

Гордана Драгин

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија

gordanadragin19@gmail.com

Serbica Iaponica. Дојринос јапанских слависта српској филологији.
Нови Сад: Матица српска – Sapporo: Slavic-Eurasian Research Center,
Hokkaido University – Београд: Завод за уџбенике, Вукова задужбина,
2016, 348 стр. (= Студије о Србима 22 / Slavic-Eurasian Studies 31)*

Књига о којој је овде реч представља нови, двадесет други по реду, наслов у едицији „Студије о Србима”.¹ Стога је, осим саму по себи, ваља посматрати и у оквиру низа коме припада.

Серија је покренута пре готово три деценије у окриљу Матице српске, а реализована у сарадњи са још неким издавачима. Има за циљ да „приближи нашој јавности достигнућа страних слависта и да помогне нашој науци да их уврсти у фонд својих знања”. Другим речима, намера је била да се домаћој јавности, преведено на српски и обједињено у корицама појединачних књига, представи оно што је о Србима – на тему филологије у најширем смислу² – објављивано ван ове земље (у различитим часописима и/ли зборницима, некад и као књига за себе), а из пера угледних колега из Немачке, Аустрије, Енглеске, Америке, Данске, Русије, Пољске, Мађарске – а сада и Јапана и Финске.

Ове истинске дарове страних научника који се баве нашим језиком и књижевношћу, њихове радове и књиге које драгоцено допуњују оно што су остварили домаћи истраживачи, требало је само, односно „само”, превести на српски језик и објавити. Гледано из данашње перспективе, едиција „Студије о Србима” представља својеврстан подухват – како њених уредника, који су током последњих тридесетак „мршавих година” успевали да нађу издаваче и специфично компетентне преводиоце, тако и тих преводаца. По правилу су то бивали лингвисти, и сами везани за тему или аутора чије су дело преводили – који или нису могли да се оглуше о молбу уредника или нису успевали да пренебрегну сопствени пијетет према страном колеги, односно његовом делу. Тако данас постоји цела једна библиотека наслова (неки је пореде и са салом пуном огледала постављених од Земље излазећег сунца до Калифорније), у којима се одсликавају српски језик и књижевност виђени

* Овај текст је резултат рада на пројекту „Етимолошка проучавања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*” (бр. 178007), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ У време када је зборник промовисан (23. марта 2017. у Вуковој задужбини, између осталог и рудиментарном верзијом овога текста), био је то истовремено и последњи наслов, али у међувремену се појавио и следећи: Јуси Нуорлуото, *Језик Јована Сјејејуа. Дојринос историји стандардног језика код Срба*. Нови Сад – Београд, 2017.

² Вероватно је само случај заслужан за то што је временом у серији успостављена пуна равнотежа између језичких и књижевних тема. У том смислу ни овај, 22. наслов у низу (претходе му 10, а следи једна монографија изричито посвећена језику), не мења овај однос, будући да садржи и лингвистичке радове и оне из теорије књижевности.

очима читаве плејаде страних слависта, од давно покојних до наших савременика и пријатеља. Објављеним преводима, осим што се нама самима отварају нови видици и нуде нови садржаји, «уједно се ... ова средина одужује ауторима, нашим пријатељима и амбасадорима разумевања» (из речи уредника на почетку серије – текст на полеђини сваке књиге).

Зборник *Serbica Iaponica* колективно је дело пре свега дванаест аутора у њега уврштених радова (за њихова имена в. ниже, испред наслова сваког чланка), али исто тако и његових уредника, Мотокија Нوماђија и Миливоја Алановића³ – а у знатој мери и преводилаца (Далибора Кличковића и Дивне Тричковић).⁴ Сви су они, након иницијативе коју је још 2008. године покренуо тадашњи уредник едиције „Студије о Србима”, академик Предраг Пипер, а уз подршку и разумевање актуелног уредника, академика Милорада Радовановића, дали велики допринос у напору да се наша средина упозна са научним резултатима јапанске серб(окроат)истике.

На почетку зборника налази се **П р е д г о в о р** уредника (стр. 5–19) који чине два неједнака дела: први део на неколико страна доноси изузетно информативан, и за нашу средину драгоцен, преглед околности настанка и развоја сербокроатистике / србистике у окриљу ширих славистичких, изворно русистичких, студија у Јапану. Преглед кључних имена посленика на том пољу уредник смешта у три генерације научника. Првој припадају следбеници оца јапанске славистике, Шоиђија Кимуре. То су зачетници истраживања јужнословенских језика и култура у Јапану, почасни професор Универзитета у Токију и Универзитета Хокаидо, Шигео Курихара и почасни професор Универзитета у Токију, Ђун-иђи Сато. Осим ове двојице свестраних слависта, велико интересовање за српско-хрватски акценатски систем гајили су и истраживачи општелингвистичког профила, нпр. Широ Хатори који је, полазећи од начела фонолошке теорије коју је сам развијао, наш акценатски систем поредио са јапанским – што је била последица његовог дружења, преко Романа Јакобсона, са Павлом Ивићем. Истом се темом, мада у оквиру својих општелингвистичких интересовања, интензивно бавио и слависта и индоевропеиста Такао Камијама, бечки ђак и потоњи професор Универзитета у Осаки. Готово истој генерацији слависта припадају и Јуми Накађима, почасни професор Универзитета Хитоцубаши (иначе први македониста у Јапану, али истовремено новосадски ђак – код проф. Павла Ивића и проф. Милке Ивић) и Кеико Митани, професор Универзитета у Токију (данас вероватно најзначајнији слависта у Јапану, која је уз два доктората – један загребачки и један токијски – изградила и репутацију угледног преводиоца српских писаца, нпр. Павића и Селимовића). Као другу генерацију уредник представља истраживаче изван Јапана који су се успешно бавили проучавањем српске књижевности и културе: брачни пар Јамасаки, Кајоко и Хирошија (нашој јавности добро познате професоре Филолошког факултета у Београду) као и Мицијушија Нумана који се, између осталог, бави и рецепцијом српске књи-

³ Из говора сазнајемо да је одабир радова начинио М. Нумађи – те га у даљем току третирамо као главног уредника – док је М. Алановић обавио огroman посао редиговања преведених текстова.

⁴ Ванредни професори на Катеди за оријенталистику Филолошког факултета у Београду. В. и нап. 6.

жевности у Јапану. У најмлађу, трећу генерацију, уредник смешта Ајако Оку, ученицу Нобухира Шибе и аутора прве монографске студије у Јапану посвећене неком српском писцу (*Данило Киш: Писац границе*. Токио, 2010), као и себе, Мотокија Нوماђија, професора у Евроазијском истраживачком центру Универзитета Хокајдо у Сапороу, који је „инспирисан радовима академика Милке Ивић” почео да се бави славистиком, а након боравка у Београду, под менторством академика Предрага Пипера, и српским језиком у светлу језичке типологије – што га је даље водило ка ареалним проучавањима словенских и балканских језика, а затим и мађинским језицима Словена. Посебно су значајне његове студије посвећене синтакси и семантици посесивности. Нарочити допринос афирмацији србистике у свету дао је зборником радова *Српски језик у очима Истока и Запада: синхронија, дијахронија и типологија*, који је уредио заједно са Људмилом Поповић.⁵

У другом делу предговора (стр. 8–19) уредник је укратко представио све радове које је изабрао да уврсти у овај зборник, груписане у четири тематски дефинисана поглавља: *Језик* (шест радова), *Књижевности* (четири рада), *Фолклор* (три рада), *Есеји* (три наслова). И овде ће они бити приказани тим редом.

Поглавље посвећено је з и к у (стр. 23–128) појединачно је највеће – и укупним обимом и бројем наслова, који се могу посматрати са различитих становишта: од укупно шест радова, два се баве историјом језика, три акценологијом, један синтаксом; пола их је први пут објављено још осамдесетих година прошлог века, а половина тек почетком овог миленијума; чак четири су преводи са јапанског, док су само два већ била објављена код нас (од тога један у знатно краћој верзији).

Први је рад Кеико Митани „Синтаксичке одлике словенских средњовековних законика – прилог компаративној синтакси словенских језика” (стр. 23–35, превод рада оригинално објављеног у Јапану 2003) у коме се пореде *Винодолски закон* (из 1288. године), *Душанов закон* (1349–1454) и руски законски документ *Псковская судная грамота* (1397–1467). У анализи текстова истог жанра, и пореклом из приближно истог периода, ауторка се бави облицима предиката и дистрибуцијом речи. Наш материјал („на различитим јужнословенским дијалектима”), као и руски, подвргнути су статистичкој анализи процентуалног учешћа глаголског предиката у укупном броју речи (што је табеларно представљено у три колоне, уз ограду да би евентуалне другачије верзије текстова могле дати и другачије бројчане вредности), а затим се указује на карактеристичне реченичне обрасце у сва три документа. Тако се истиче да се руски језик, за разлику од јужнословенских, одликује губљењем помоћног глагола *быть* у перфекту, који је носио ознаку за време и лице (након чега је време апсорбовано у глаголски придев који је самостално почео да врши функцију прошлог времена). По питању теме дистрибуције и поло-

⁵ На овај зборник (под оригиналним насловом *The Serbian Language as Viewed by the East and the West: Synchrony, Diachrony and Typology*. Sapporo: Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, 2015) (= Slavic-Eurasian Studies 28), треба посебно скренути пажњу – иако је убрзо по публикавању био промовисан на Филолошком факултету у Београду, а затим и приказан (в. нпр. Рајна Драгићевић. *Јужнословенски филолоџ* 71/3–4 (2015): 316–324). Овај значајан резултат плодне сарадње српских и јапанских лингвиста доступан је и на интернет адреси src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no28_ses/index.html.

жаја енклитика, ауторка прво пореди савремено стање у руском с једне, и јужнословенским језицима (sic!) с друге стране, да би се затим усредредила на ситуацију у разматрана три текста – опет у табеларном статистичком прегледу. Тако закључује да се руски, као језик без енклитика, разликује од оних словенских језика који функционалне категорије обједињују градећи групе енклитичких облика управо у специфичној позицији W2.

Други је рад исте ауторке „Дубровник и свет средњовековног Балкана: историјске и литерарне⁶ чињенице у вези са куповином Стона” (стр. 36–57, превод рада оригинално објављеног у Јапану 2004) базиран на проучавању језичких података у три повеље: *Повеља Сѣефана Душана Дубровчанима* (из 1333. године), затим *Повеља Сѣјейана Кошроманића Дубровчанима* и *Повеља Сѣефана Душана Дубровчанима* (1334), у којима се усредредила на рефлексе старог јата и наставак за локатив јединине мушког и средњег рода. Тако је не само приметила да документи цара Стефана Душана одсликавају тенденцију чувања књижевне традиције црквенословенског језика, већ и дошла до смелог закључка да документи са територије данашње Босне, пошто најверније одражавају локалне језичке одлике, могу бити основ за утврђивање неких културолошких разлика међу данашњим народима на Балкану. Како су оба рада досад била недоступна нашој јавности, занимљиво би било да се наши историчари језика осврну на резултате до којих је К. Митани дошла у својим истраживањима.

Трећи рад отвара читаво потпоглавље чланака посвећених теми која је понајвише занимала јапанске колеге – акцентологији. Ту је рад Шири Хаторија „О прозодемама у српскохрватском језику” (стр. 58–63, превод рада оригинално објављеног у Јапану 1981. године – иначе базираног на верзији претходно објављеној на енглеском језику у Инсбруку 1978). Аутор на нашем материјалу доказује своју „теорију о прозодемама” као базичним фонолошким јединицама, позивајући се истовремено на огромну подударност својих налаза са студијом Јадранке Гвоздановић (будући да обоје основну фонолошку јединицу виде у границама слога: за Ј. Гвоздановић основна прозодијска јединица је слог, док је за Ш. Хаторија то мора, односно две море уколико је слог дуг). Хатори закључује да је слог као основна прозодијска јединица надређен мори, што, по њему, недвосмислено доказује да ранија експериментална истраживања експираторног нагласка нису могла дати очекиване и поуздане резултате. Штавише, укрштањем ових обележја, те још дужине и висине, сматра Хатори, добија се доследан а поједностављен приказ акценатског система (за који он у косим заградама даје фонолошку транскрипцију).

Следи рад Такаа Камијаме „Српскохрватски акценат – увод у генеративну фонологију српскохрватских именица” (стр. 64–98, превод рада оригинално

⁶ Овде би вероватно боље пристајао придев *књижевни* (ради се о конкретним подацима који се тичу књижевности). Иако могућност поновног издавања овог зборника није много изгледна, за случај да се то ипак догоди, ваља указати на још неке омашке у преводу који би у том случају требало исправити: нпр. „[закон] ... има *чланке* написане по сличној структури” (уместо: *чланове*, в. стр. 25); „... у роману *Чудесна гора* Томаса Мана” (уместо оваквог превода нем. *Der Zauberberg* – иначе уобичајеног у Хрватској – у српској средини је роман одавно познат под насловом *Чаробни брег*, в. стр. 148); „Вук ... све познатији међу германским интелектуалцима” (уместо: *немачким*, в. стр. 225).

објављеног у Јапану 1988) у коме он, полазећи од начела Пола Гарда (а на корпусу ограниченом на речи које је Јосип Матеших⁷ одабрао као репрезентативне за одређену парадигму) покушава да смањи броја типова именичких деклинација, тако што је акценатски запис битно поједноставио на основу акценатске транскрипције стања пре повлачења акцента. Постављена правила, углавном заснована на увођењу фонема без гласовне вредности (које, на пример, утичу на дужење акцентованог слога), примењују се по строго утврђеном редоследу. Камијама је тако успео да на основу 6 основних и 5 селективних правила објасни 72 Матешихеве акценатске парадигме. Притом се одступања од правила тичу првенствено вокатива (за који је тешко утврдити општији акценатски модел).

Последњи у овом тематском низу јесте рад Јуми Накајиме „О перцепцији српскохрватских акцената на основу јапанског језичког осећања” (стр. 99–110, претходно објављен у *Зборнику Мајице српске за филологију и лингвистику* 34/1 (1981): 151–163) у коме је она, полазећи од модела приказа јапанских акцената, изнела своједобно нов начин приказивања српскохрватског акцента, који прати само његову тонску линију а не и динамичку. Ту се као кључни резултат наметнуо закључак да је високи тон најчешћи корелат акцента – истина, базиран на субјективној перцепцији аутора коме је матерњи језик јапански, и информатора који је изворни говорник са терена Војводине.

И најзад, ту је рад Мотокија Номађија „Посесивни перфекат у српском језику (с освртом на друге словенске језике)” (стр. 111–128, у основној верзији објављен у часопису *Наш језик* 37/1–4 (2006): 43–51, али сад пред собом имамо битно допуњену верзију састављену специјално за ову прилику) у коме се ситуација са посесивним перфектом у српском језику пореди са стањем у другим словенским језицима (македонском, пољском, кашупском, словеначком). Наводећи типолошка обележја ове категорије, граматичка и семантичка, аутор утврђује да је у српском језику у питању слабо граматикализован облик који ваља карактерисати као синтагматски спој са резултативним значењем и посесивном оријентацијом. Даље се осврће на перспективе развоја посесивног перфекта, као и на стање у српским дијалектима – нарочито у онима на граници са македонским говорима, који се морају испитати како би се објаснило порекло и природа ове категорије у српском језику.

Следеће по реду, као и по обиму (стр. 131–221), јесте поглавље посвећено к њ и ж е в н о с т и. Од укупно четири рада, два се баве делима појединих писаца, а два компаративним српско-јапанским темама.

Први је рад Шигеа Курихаре „Структура приповедака и дух приповедака – једна особеност Андрићеве књижевности” (стр. 131–137, превод рада првобитно објављеног у Јапану 1983) са анализом пет Андрићевих припове-

⁷ У питању је монографија *Der Wortakzent [recte: Wortakzent] in der Serbo-Kroatischen [recte: serbokroatischen] Schriftsprache*. Heidelberg, 1970). Иако у радовима овог зборника у принципу нема много библиографских јединица (поједини су чак потпуно без библиографије), у њима се повремено поткрадају штампарске грешке (лакше препознатљиве у нашим и немачким или енглеским насловима него у транслитерацији јапанских), уз још неке ситне недоследности, нпр. у редоследу којим се наводе издавач и град (в. нпр. стр. 98, тамо такође Ivić, P. (1973). *The place of prosodic [recte: prosodic] phenomena...*). У вези са литературом пада у очи и детаљ који се не тиче техникалија већ суштине: међу референцама се среће јако мали број наслова објављених код нас.

дака (*Труй, Чаща, У воденици, Шала у Самсарином хану, Проклејџа авлија*) у којима стари фра-Петар своје лично искуство преноси младићу, у чијем се лику вероватно крије алтер-его самог Андрића (чије занимање за књижевна спремишта фрањевачких манастира Курихара тумачи не религиозним поривима већ снагом приповедачког инстинкта).

Други је рад Ајако Оку „Између поезије и прозе: О *Мансарди* Данила Киша (стр. 138–155, превод рада првобитно објављеног у Јапану 2007) у коме се указује на два аспекта *Мансарде*, поетски и прозни, отелотворена у миту о Орфеју и мотиву Дон Кихота, који се преплићу у пишчевој немоћи да раздвоји свест романописца од свести песника (јер у прози истражује суштину језика, а у песми сам живот).

Трећи је рад Кајоко Јамасаки „Српска авангарда и јапанска поезија” (стр. 156–169, првобитно објављен на српском језику у часопису *Филолошки преглед* 31 (2004): 69–81) у коме ауторка маркира заједничке елементе и разлике у развоју српске и јапанске авангардне поезије, обележене различитом хронологијом и хијерархијом утицаја светских трендова: док је прва под доминантним утицајем немачког експресионизма (уз елементе дадаизма, француског кубизма и руског конструктивизма), другој у основи леже дадаизам и руски и италијански футуризам. У обе књижевности авангарда је померила песнички дух и форму мешајући различите уметничке медијуме и напуштајући европоцентричност културе и књижевности – што се у српској авангарди огледа и у развијању интересовања за Далеки исток, посебно за кинеску и јапанску поезију, нарочито код Милоша Црњанског и Исидоре Секулић.

Последња у овом поглављу јесте студија исте ауторке „Компаративни опис јапанских и српских авангардних часописа” (стр. 170–221, првобитно објављена на српском језику у часопису *Зборник Мајнице српске за књижевност и језик* 51/1–2 (2003): 321–367) посвећена проучавању паралелних појава у јапанској и српској авангардној књижевности. Компаративна и типолошка анализа базирају се на по два часописа из сваке средине: јапанским *Црвено и црно* и *Маво*, и српским *Путићи* и *Сведочанства*. Параметри за поређење су прокламовани програми, начин уређивања, профил објављиваних књижевних дела – како оригинала тако и превода. Док на јапанској страни доминирају нихилистичка естетика и тежња ка космополитизму, у српској средини су се наметнуле теме ослобађања од прошлости и раскида са традицијом, а често и путовања или упознавања туђине.

Наредно поглавље зборника, насловљено са *Фолклор* – а заправо посвећено народној књижевности – садржи три рада једног истог аутора, Шигеа Курихаре.

У првом раду „Српска народна песма *Хасанагиница*” (стр. 225–237, превод рада првобитно објављеног у Јапану 1972) аутор прво представља историјску позадину изванредно доброг пријема на који су у Аустрији и Немачкој код великана књижевности и филолошке науке – Копитара, Грима, Гетеа, Ранкеа – наишла Вукова дела, као и он лично. Потом прати судбину *Хасанагинице*, од Фортисовог записа до Гетеовог превода на немачки (а отуд даље и на друге европске језике), да би се затим посветио самој песми, за коју држи да се „разликује од осталих српских народних песама и не налазимо ниједну другу која би се с њом дала упоредити”.

У другом раду „Увод у истраживање словенских народних епских песама” (стр. 238–266, превод рада првобитно објављеног у Јапану 1989), аутор на материјалу српских и бугарских народних песама прати како се развијао отклон митског Краљевића Марка од његове историјске личности да би, након поређења одлика епског јунака у традицијама два народа, установио сличности и разлике између „српског” и „бугарског” Марка Краљевића. Анализи су подвргнуте српске песме *Краљевић Марко и браћу му Андријашу*, *Краљевић Марко и Муса Кесеџија*, *Марко Краљевић и Мина од Косиура* и *Смрти Краљевића Марка*, чији мотиви се чак повезују са некима у руским биљинама *Иља Муромец* и *Славуј разбојник* и *Иља Муромец* и *Светишгор*.

Трећа студија „Ослободитељи од змајева и змајевити јунаци – компаративно истраживање руских и јужнословенских народних јуначких епских песама” (стр. 267–313, превод рада првобитно објављеног у Јапану 1978) посвећена је упоредно-историјској анализи народних епских песама источних и јужних Словена: руске биљине *Добриња и змај* (у чак више десетина варијанти) и српских јуначких епских песама *Царица Милица и змај од Јасирејца* и *Секула се у змију њрећворио*. Аутор закључује да, уз све подударности митских представа о змају и убијању змаја у руској и српској традицији, постоји и битна разлика: «у руским биљинама „змај који бљује ватру” (или „огњени змај”) трансформише се у песнички симбол паганских богова који одумиру, док је у јужнословенским народним епским песмама постао основа предања о митској глорификацији појединих историјских личности као змајевитих јунака.»

Последње и најкраће поглавље, насловљено *Есеји*, обухвата теме културних веза и књижевности, односно рецепције превода и осврта на „муке преводилачке”.

Први је текст Казуа Танаке „Културне везе Јапана и Југославије” (стр. 317–325, превод есеја првобитно објављеног у Јапану 2007), посвећен историјату културних али и политичких дешавања између два народа⁸ – што је драгоцен приказ оквира и темеља за потоњи развој интересовања јапанских научника за наш језик и књижевност.

Други је троделни текст Мицујошија Нумана „Приказ трију романа Данила Киша преведених на јапански језик” (стр. 326–330, превод текстова првобитно објављених у листу *Маинићи шинбун* 24. јула 1995, 28. марта 1999. и 13. маја 2007. године) који садржи релативно кратке али надахнуте приказе Кишових романа који су дотад били преведени на јапански: *Рани јади*, *Енциклопедија мртвих* и *Пешчаник*.

Трећи је текст Хирошија Јамасакија „Узлет у космос (уз јапански превод Његошеве *Луче микрокосма*” (стр. 331–341⁹), својеврсна исповест у којој је аутор описао околности у којима се, заједно са Казуом Танаком, недуго после

⁸ Ту се прате догађаји од првог додељивања српског ордена једном јапанском министру иностраних послова 1894. године, преко кратке путописне забелешке Кенђира Дена о Београду (где је био на пропутовању августа 1896), до отварања дипломатског представништва у Токију 4. фебруара 1924. године, потом конзулата у Осаки 1929, о Бранку Вукелићу, затим о трговинским везама итд.

⁹ Ако је судити по одсуству податка о томе где је први пут објављен, изгледа да је Јамасакијев текст једини прилог који се премијерно публикује у овом зборнику.

завршетка превода *Горског вијенца* подухватио превођења *Луче микрокозма*, у коме су се њих двојица држали истих начела: „да се српски десетерац преводи у четрнаестерац, да превод буде „стих за стих“, и да језик буде старо-јапански из оног времена када је Његош живео и стварао”.

Већина радова у зборнику *Serbica Iaponica* дела су филолошке науке, потекла из пера свестраних слависта, лингвиста и проучавалаца књижевности – осим неколико есеја који заокружују ту слику, дискретно додајући и неке личне ноте.¹⁰ Све то оставља дубок утисак о студиозности и ширини дијапазона интересовања представника једне велике нације, са изузетном културном традицијом, за нашу језичку проблематику и за дела наших најбољих писаца, чију су вредност непогрешиво препознали.¹¹

На крају није надомет нагласити да је књига која је пред нама другачија од свих претходних у серији „Студије о Србима”. Она је јединствена по неколико основа.

Једина је која носи латински наслов – лапидаран и речит у исто време.¹²

Једина није ауторска збирка него представља зборник радова више аутора. Па опет, она носи ауторски печат јер је резултат личног избора – како сазнајемо из Предговора – свог уредника, проф. Мотокија Номаћија.

Једино ова књига за суиздавача има иностраног партнера, и то таквог као што је реномирани Slavic-Eurasian Research Center са универзитета Хокаидо из Сапораа. Како истовремено носи и број 31 њихове серије издања *Slavic-Eurasian Studies*, реално је очекивати да ће видљивост овог зборника у научној заједници бити већа него да је у питању само наша, домаћа публикација. Можемо се надати да ће захваљујући овој, 22. по реду књизи у серији „Студије о Србима”, и све остале монографије, претходне и наредне, лакше наћи пут до што ширег круга читалаца ван граница наше мале земље.

Јасна Влајић-Појовић

Институт за српски језик САНУ

Етимолошки одсек

Кнез Михаилова 36, 11000 Београд, Србија

jasna.vlajic@isj.sanu.ac.rs

¹⁰ Тако провејава и сентимент, нпр. када Х. Јамасаки открива да му је, пошто је изразио бојазан да их у превођењу *Луче микрокозма* чекају огромне тешкоће, К. Танака одвратио „... у шали: „Када смо преводили *Горски вијенац*, терао си ме на Ловћен, као на исходиште пева, сада хоћеш да ме одведеш у космос!” Као што сам се прибојавао, рад на превођењу *Луче микрокозма* се одужио и трајао четири дуге године. Не дочекавши штампање књиге, Танака је марта 2007. године сам отпутовао у космос. Слава му!” Дирљива је и чињеница да је М. Нумано, у приказу превода Кишове *Енциклопедије мртвих* објављеном 28. марта 1999. године, поменуо како је управо почело НАТО бомбардовање [Савезне републике] Југославије.

¹¹ И поред агилности српских јапанолога, барем засад је тешко замисливо да пандан овом зборнику, хипотетични *,*Iaponica Serbica*”, буде објављен у Јапану.

¹² Мада небитан, упадљив је детаљ да једино њен хрбат има исписан тај наслов – сви остали су бели.

Лексиколоџија и лексикоџрафија у свейлу савремених ѿприсџуџа.

Зборник научних радова. Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић (ур.). Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016. 577. стр.

Зборник *Лексиколоџија и лексикоџрафија у свейлу савремених ѿприсџуџа* са ефектно изведеном насловницом, где прва творбенена основа (лексико-) везује друге две (-логија, -графија) чиме се предочава нераздвојивост ових двеју лингвистичких дисциплина, те теоријског и практичног рада, заједно са зборником *Пуџевима речи*, објављеног 2017. године у част Даринки Гортан Премк, а под уредништвом Рајне Драгићевић, потврђује да су данас питања из домена лексикологије и лексикографије у средишту лингвистичких истраживања у Србији.¹ У зборник су укључена 32 чланка (на српском језику – 18, руском – 5, енглеском – 3, бугарском – 2, словеначком – 2, пољском – 1, хрватском – 1), тридесет седморо аутора (са Института за српски језик САНУ – 12, Филолошког факултета Универзитета у Београду – 1, Учитељског факултета Универзитета у Београду – 1, Центра за дигиталне хуманистичке науке Факултета за медије и комуникације Универзитета Сингидунум – 1; Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду – 7, Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Новом Саду – 1; Института руског језика В. В. Виноградова Руске академије наука – 3, Института словенске филологије Руске академије наука – 1; Владимирског државног универзитета А. Г. и Н. Г. Столетових – 1; Института за бугарски језик Бугарске академије наука – 2; Института за словеначки језик Франа Рамовша Словеначке академије наука и уметности – 2; Универзитета Марија Кири Склодовска у Лублину – 2; Филолошког института Кијевског националног универзитета – 1; Хрватског студија Свеучилишта у Загребу – 1; Државног универзитета у Аризони – 1).

Радови у зборнику разврстани су у три целине: I. *Тиџови речника – џео-ријски ѿприсџуџи и ѿраќићни резулџаџи*, II. *Коџнићивни ѿприсџуџи – сџереџићи и језичка слика свейџа*, и III. *Иденџификаџија лексичких јединица и њихова сисџемска ѿрџанизација*.

Прва целина садржи шест поглавља: *Савремена дескрипџивна лексикоџрафија*, *Елекџиронска лексикоџрафија*, *џланирање и унаџређење лексикоџрафскоџ рада*, *Исџоријска лексикоџрафија*, *Неџграфија*, *Терминолоџија и џтерминоџрафија*, и *Сџеџијални речници*.

Текст Јурија Апресјана „О активном речнику руског језика” (Юрий Д. Апресян – „Об Активном словаре русского языка”, 13–77) налази се на првом месту у зборнику, отварајући место за наредна три чланка у поглављу о савременој дескриптивној лексикографији. Овај текст, који је заправо уводна студија уз први том речника *Акџивный словарь русского языка*, у правом је смислу речи права лекција из лексикологије и лексикографије. Наиме, текст

¹ Поред 12 аутора чији су радови укључени у оба зборника, у зборник *Пуџевима речи* укључени су радови још 26 истраживача из Србије.

недвосмислено указује на то да доброј лексикографској обради мора претходити добро познавање структуре и организације лексичког система, али и да лексикологија као основица лексикографије треба индикаторима значења речи, њене употребе у минималном, реченичном, и ширем, ситуационом контексту, сматрати и њен рекцијски и колокацијски потенцијал, те граматичка, прозодијска, семантичка, прагматичка и стилистичка својства, да би у речнику могао бити предстаљен „лексички свет” речи – синоними, аналогне лексеме, антоними, деривати и фразеологизми уз свако од њених значења, што је услов да корисник речник задовољи „потребе говорења, или, шире, потребе произвођења текстова” (стр. 15). До сада објављени томови потврђују да је ове потребе корисника могуће остварити. Користећи се речником, они се уче како да размишљају о речима, како да на основу обрађених речи предоче себи значење и „лексички свет” необрађене. Речник се, стога, може одредити и као својеврстан лексиколошко-лексикографски приручник, намењен како професионално образованим тако и необразованим корисницима, а првим, при том, и као водич или упутство за припрему и израду нових речника.²

Марија Чоролева већ у самом наслову текста истиче повезаност теоријске лексикографије и типологије речника (Марија Чоролеева – „Теория на лексикорафијата и класификацијата на речниците”, 79–86), напомињући да се у бугарској лингвистици лексикографија по правилу одређује само као примењена дисциплина, а не као дисциплина која обједињује два нераздвојива дела – теорију лексикографије као научну област, и израду речника као примењену научну област. Издвојивши као основно питање теоријске лексикографије класификацију речника, ауторка предлаже два међусобно повезана приступа – први, који полази од језика и језичких јединица као најважнијих обележја сваког речника, и други, хијерархијски, на основу којег се утврђује степен сложености лексикографске концепције, што се показује у структури речника и обради значења речи. На основу издвојених параметара међу речницима бугарског језика по степену сложености издваја се вишетошни дескриптивни речник, са највећим бројем речи и детаљно представљеним граматичким, стилистичким и семантичким карактеристикама.

Већ сам наслов рада Твртка Прћића „Какав нам општи речник српског језика највише треба” (87–117) посве јасно одражава основну разлику између савремене руске, словеначке и српске лексикографије – речници какве аутор предлаже постоје или се управо раде у првим двама језичко-културним заједницама, а у српској изостају. Предложена концепција речника српског језика у складу је са теоријским поставкама и праксом најбољих савремених речника енглеског језика, а у високој мери подударна са онима примењеним у *Активном речнику руског језика*, што потврђује исправност става да се теоријска лексикографија као нужан предуслов практичне мора заснивати на лексиколошким истраживањима и теоријама, те да савремена практична лексикографија мора бити заснована на националном електронском корпусу и усмерана на кориснике речника, а ови доступни и у дигиталној форми. Висок степен подударности између предложеног речника српског језика и

² Речник је доступан на <http://www.klex.ru/j3v>

Активнио речника руског језика управо стога је карактеристичан за микро-структуре ових речника, а низак за њихове макроструктуре; речник српског језика треба да задовољи и захтеве које десеци других речника руског језика испуњавају, односно које испуњавају тзв. хибридни речници енглеског језика, али и речник словеначког књижевног језика.

Прилог Нине Лединек о темељним концептуалним исходиштима новог речника словеначког књижевног језика („*Novi slovar slovenskega knjižnega jezika – temeljna konceptualna izhodišča*”, 119–130) из два разлога је важан за читаоце овог зборника – прво, стога што довољна детаљно предочава структуру речника словеначког савременог језика и даје корисне податке о свим фазама његове израде, те што упућује читаоце на сајт Института словеначког језика Франа Рамовша,³ на којем се могу пратити и са којег се могу преузети поред правописа словеначког језика и *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, *eSSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika*, *Sprotni slovar slovenskega jezika*, *Slovar slovenskih frazemov*, *Slovar novejšega besedja*, те етимолошки и читав низ термиолошких речника словеначког језика. Пажње су вредни и саопштени подаци о утврђивању и кодирању нормативног статуса речничких јединица, те њиховом усаглашавању са правописом, као и списак референци који показује да се већина сарадника овог института бави и практичном и теоријском лексикографијом, што урађени речници и показују.

Рад Ненада Ивановића, Милене Јакић и Стане Ристић „Грађа Речника САНУ – потребе и могућности дигитализације у светлу савремених приступа” (133–154) први је у поглављу *Електронска лексикографија, њланирање и унајређење лексикографског рада*. Аутори читаоцима зборника, али и академској и културној јавности у целини, предочавају проблеме с којима се сарадници на изради Речника САНУ већ годинама суочавају. Да би што боље објаснили потребе за дигитализацијом грађе Речника, они прво наводе податке о његовом обиму, фазама и темпу израде, поредећи га са десет концепцијски сличних речника. Подаци о броју урађених одредница посебно привлаче пажњу јер директно зависе од броја ангажованих сарадника, који, у крајњој линији, свуда зависи од извршне власти на националном или локалном нивоу – 11 томова речника пољског језика са 135000 одредница урађено је за 11 година, а 19 томова речника српског језика са 220000 одредница урађено је за 55 година. С обзиром на структуру грађе Речника САНУ по изворима (25 различитих жанровских облика и домена писаних извора, збирке речи са терена штокавских дијалеката), те на доњу границу периода ексерпције – од почетка 19. века, а за појединачне томове различиту горњу – од средине до краја 20. века, добробити од дигитализације његове грађе биле би, како аутори истичу, вишеструке: повећање доступности грађе, побољшање квалитета и брзине израде Речника, ефикасније коришћење обрађеног материјала и његова презентација ширем кругу корисника, те очување културног блага (стр. 152).

Снежана Петровић и Тома Тасовац приложили су рад под насловом „Лексикографска анотација нестандартних облика у служби претраживости електронских речника” (155–168), правдајући избор рукописне збирке речи

³ <http://www.fran.si/>

из Призрена Димитрија Чемериџића следећим разлозима: сачувати грађу од пропадања и учинити је доступном за научни и лексикографски рад, те тиме што дигитализација нестандартне лексичке грађе може бити модел за пребацивање у дигитални медиј и других рукописних картотека Института за српски језик САНУ. Дигитализована грађа садржи 23845 скенова,⁴ што значи да је у њену припрему уложено пуно труда и много радних сати. Не доводећи у сумњу постигнуте резултате, те вишеструку искористивост грађе – за дијалектолошка, етимолошка и лексикографска истраживања, уз она усмерена на проучавање културне историје, може се ипак поставити питање у вези са оправданошћу овог подухвата, или наместо тога одмах понудити следећи одговор: пошто скенирана рукописна грађа није подесна за даљу обраду, требало ју је припремити у електронској форми и тиме заиста учинити доступном.

Исидора Бјелаковић у тексту „Електронско издање Речника славеносрпског језика (предности, проблеми, могућности)” (169–180) предочава лингвистичке разлоге за одступања од концепције дугогодишњег пројекта Матице српске, као и оне практичне, а важне за припрему електронског издања речника славеносрпског језика. Уместо ексцерпције диференцијалне лексике – славенизми, славеносрбизми (хибриди), домаћа лексика незабележена у *Српском рјечнику* из 1852. године, домаће речи које су временом стекле статус архаизама, историзама, и сл., нови уреднички тим одлучио се 2012. године за потпуну ексцерпцију грађе. Први од остварених задатака било је формирање централног корпуса – грађа од 1748. до 1850. године, из свих функционалних стилова, што у ранијим фазама рада на пројекту није било урађено. Уреднички тим је затим приступио изради *Огледне свеске Речника славеносрпског језика* (2016), коју одликује добро конципирана и технички узорна лексикографска обрада, те припреми електронског издања речника, а оно, према ауторки, треба да обезбеди бржу израду, лакше и брже претраживање, стално допуњавање речника, те већу прегледност и информативност чланка што се постиже повезивањем са базом примера за дату одредницу. Судећи по свему до сада урађеном, први електронски речник у српској лексикографији највероватније ће бити управо овај историјски речник, а не речник савременог језика.

У треће поглавље првог дела зборника (*Историјска лексикографија*) укључена су три рада. Први Маргарите Чернишеве (Маргарита Чернышева – „Современные достижения и проблемы русской и исторической лексикографии”, 183–196) прегледног је типа, што посебно потврђују подаци о 14 историјских речника руског језика, од тога четири академијска (вишетомна). Ауторка посебну пажњу посвећује академијским речницима, где се као први проблем јавља измена првобитне концепције речника, проузрокована најчешће застарелањем грађе и потребом њеног обнављања. Новине у руској историјској лексикографији, у првом реду израда речника одређеног жанра, одра-

⁴ Доступно на <http://www.prepis.org/>; Платформа за дигитална издања и транскрипцију српског рукописног наслеђа; Уредници: Тома Тасовац и Снежана Петровић; Издавачи: Центар за дигиталне хуманистичке науке, Институт за српски језик САНУ и Етнографски институт САНУ.

жавају, према суду ауторке, како развој теоријске лексикографије и ширење практичне, тако и повезаност историјске лексикографије са лексикографијом савременог језика.

У чланку „Приручни етимолошки речник српског језика – допринос савременој етимологији” (197–210) Јасна Влајић Поповић и Марта Бјелетић, сараднице и на *Етимолошком речнику српског језика* (св. 1 (2003), св. 2 (2006), св. 3 (2008)) предочавају рад на новом етимолошком речнику српског језика, који би се разликовао од започетог у првом реду не само по намени – популаран, општеобразовни / строго научан, и обиму – једнотоман или двотоман / вишетомаан, већ и по прецизном хронолошко-генеалошком стратификовању словенске лексике. Да би приказале конкретан научни допринос ПЕРСЈ савременој српској и словенској (па и индоевропској) етимологији, ауторке су изложили провизорну типологију новина – прецизирање или елаборирање постојећих тумачења, проблематизовање постојећих решења, предлагање нових решења, што су илустровале одабраним одредницама, које пореде са Скоковим.

Текст Александра Шапошњикова (Александр Шапошников – „Сравнительная лексикография славянских языков”, 211–221) о упоредној лексикографији словенских језика током претходна два века прегледног је карактера, чијем значају доприноси и исцрпан попис етимолошких речника и академијских једнојезичних речника појединих словенских језика, те двојезичних и вишејезичних речника словенских језика, те двојезичних, са словенско/несловенским језицима. Посебног типа су компаративно-контрастивни речници [сравнительно-сопоставительный словарь], који, према аутору, омогућавају да се, између осталог, одвоји ендемска лексика од оне која је настала као резултат међусловенских веза и под утицајем књижевних дела, утврди дијалекатско раслојавање позног прасловенског ареала, одреде вектори кретања дијалекатских ареала, као и контактна подручја прасловенских дијалеката са дијалектима других група индоевропских језика.

Прилог Дијане Благојевоје о савременим приступима у словенској неографији (Диана Благојева – „Съвременни подходи в славянската неография”, 225–233) посвећен је проблему избора неологизама као речничких јединица и организацији таквих речника у бугарској, пољској, чешкој, руској и украјинској лексикографији, издатих у последњих 15 година. С обзиром на то да је у фокусу ауторкине пажње специфичан тип лексичких јединица и специфичан тип речника, чланак је могао бити укључен и у поглавље *Специјални речници*. Прегледани речници неологизама, како ауторка истиче, укључују нове лексеме (творбене неологизме и скраћенице), речи са новим значењима (у неким речницама означене као неосемантизми), префиксоиде и суфиксоиде, колокације са постојећим речима, постојеће речи као кључне јединице нових фразеогизама. Лексемни (алфабетски) начин организације речника примењен је у свим испитаним речницима осим у речнику пољског језика који је организован по гнездима. Да је неографијска лексикографија као облик специјалне у замаху, показује и то што се ови речници диференцирају на опште и специјалне, што потврђују и наведене референце.

Прилог Маје Калезић („The Status of the Serbian Terminology Defined by the Serbian Language Policy Throughout its Contemporary and Future Plans.

An Outline of the Terminological Algorithm”, 237–248) о статусу српске терминологичке лексикографије с обзиром на актуелну језичку политику и планирање језика отвара пето поглавље првог дела зборника *Терминологија и терминологија*. Ауторка представља нацрт електронског дизајнирања односно терминологички алгоритам за обраду стручних термина, као и оних из домена специјалистичке народне лексике. Предуслов за примену овог алгоритма је постојање дигиталних националних терминологичких релационих база података. Помоћу њега би се избегле „предвидиве, али и оне, у досадашњој референтној литератури, још увек непрепознате језичке *замке*” (стр. 248), што би омогућило да се национални терминографски описи прилагоде интернационалним у складу са стандардима Интернационалне организације за стандардизацију (International Organization for Standardization, ISO).

Мојца Жагар Кареп посветила је свој прилог приказу савремених приступа у словеначкој терминологији („Sodobni pristopi v slovenski terminografiji”, 249–260) – ономазиолошком и контекстуалном. Израда речника према првом приступу, како ауторка наводи, обухвата следеће фазе: прикупљање грађе, формирање корпуса и одредница, обликовање речничког чланка, у који се укључује и преводни еквивалент на једном или више језика, те припрема издања у штампаној и/или електронској форми. Контекстуални приступ почео се примењивати у словеначкој лексикографији са формирањем корпуса словеначког језика, што је омогућило укључивање у речнички чланак примера и колокација, те симболом представљене учесталости употребе, што је један од показатеља нормативног статуса одредница. Посебна база података везана је за пројекат TERMIS, Aplikativni raziskovalni projekt,⁵ који садржи терминологичке базе података као основе стручних знања, а служи као модел за систематизацију терминологије.

Владан Јовановић у у прегледном чланку под насловом „Терминологија и сродне дисциплине (из угла српске и словенске лингвистике)” (261–272) даје критички приказ теоријско-методолошких одређења терминологије. Практична терминологија своди се на израду терминологичких речника, који могу бити усмерени на попис и опис терминологичке грађе – дескриптивна, или на њено нормирање – прескриптивна, нормативна терминологија. Теоријска терминологија бави се утврђивањем принципа издвајања терминологичких јединица и њихове обраде у речницима. Терминологички речници разликују се на основу избора грађе, односно предметне оријентације (тематске, ареалне, временске итд.), сфере примене (преводни, школски, енциклопедијски и други речници), функције (нормативан или дескриптиван речник), те обима речника. Према аутору терминологички речник ће испунити захтеве ако верно одражава систем терминологичких јединица и појмова науке којој припада, ако опис термина садржи минимални научни контекст (дефиницију и назнаку уже научне области), те ако је усаглашен са стандардном књижевнојезичком нормом.

Мира Милић у прилогу „Принципи састављања двојезичних терминологичких речника: енглеско-српски речник спортских термина” (273–286) предочава предузете предрадње за припрему *Englesko-srpskog rečnika sportskih*

⁵ Доступно на <http://www.termis.fdv.uni-lj.si/index.html>

termina (2006). На основу релевантне лексиколошке и лексикографске литературе прво је одредила принципе селекције термина и формирања корпуса, те дефинисања речи и утврђивања преводног еквивалента. Овај речника са приближно 1300 одредница из домена фудбала, кошарке, одбојке, рукомета и ватерпола је дескриптиван синхрони речник, али истовремено и прескриптиван будући да су термини на српском језику стандардизовани на основу шест критерија: једнозначност, прозирност, системност, продуктивност, краткоћа и учесталост употребе. Речнички чланци у пуној мери задовољавају потребе корисника – добро су организовани и ефектно графички изведени: енглески термин, ознака спортске дисциплине, ознака граматичке врсте речи, унакрсно упућивање на синоним, антоним и језичку варијанту, српски термин(и) и дефиниција значења. Усмереност ауторке на задовољавање потреба корисника види се и у томе што би, како истиче, ново издање речника требало допунити терминима из других спортова и новим терминима, а значења постојећих ускладити са новим правилима спортских дисциплина, те укључити и вишејезичне спортске речнике у секундарне изворе.

Прегледни рад Ђорђа Оташевића „Школски речници српског језика” (289–304) први је прилог у поглављу *Специјални речници*. Након кратког уводног дела о термину *школски речник* аутор одређује критерије за класификацију овог типа речника: (1) језик корисника (српски као матерњи језик, српски као страни језик, српски као језик друштвене средине, и др.); (2) узраста (предшколски, нижи разедни основне школе, све до оних намењених студентима); (3) број језика (једнојезични речник, вишејезични – преводни и описно-преводни); (4) начина представљања материјала (азбучни, тематски (гнездовни), комбиновани – азбучни и тематски); (5) општости (општи и специјализовани – термилошки и лингвистички); серијности (изоловани, серија речника и др.); (6) самосталности (засебан, анексни); (7) медијума (штампани, електронски, и штампани и електронски). У трећем делу прилога аутор даје критички приказ постојећих школских речника код нас, да би у завршном делу истакао да су најпотребнији школски једнојезични речници, и општи и специјални, намењени корисницима различитог узраста, доступни и у штампаној и у електронској форми.

У раду „Нејезички и језички фактори за конципирање речника колокација српског језика” (305–320) Јасмина Дражић даје образложене одговоре на два питања: (а) како конципирати речник колокација, и (б) како структурирати макро- и микроструктуру таквог речника. У четвртом одељку рада ауторка детаљно предочава језичке факторе за конципирање оваквих речника, а посебну пажњу посвећује питању корпуса, што је за српски језик, који још увек нема одговарајућу електронске базе података, готово немогуће урадити. Речничку грађу би, како ауторка истиче, требало тако организовати да се примарно алфаветски поредак са оба колоката као одредницама допуни концептима идентификованим у радовима Ане Вјежбицке. Посебну пажњу привлачи разматрање о речничком чланку и уз њега наведен пример, који нас уверава да је такав речник српског језика потребан не само онима којима је српски језик страни, већ и онима којима је матерњи. Наведени пример предочава и да се концепција речника колокација може поставити тек на основу семантичких, синтаксичких, лексиколошких и теоријских лексикографских

истраживања, којима би повратно он сам постао корпус за даља, а да би се то постигло лексикографски пројекти морају имати знатно бољи статус него сада.

Прилог Ружице Левушкине „Дескриптивни речник лексема из сфере православне духовности у савременом српском језику” (321–340) садржи предлог за израду тематског тезауруса лексике православне духовности од 15000 одредница, који би поред дескриптивног био и „нормативног, дидатктичког, а донекле и етичког карактера”, те синхронијски и општег типа „јер укључује народни и књижевни језик”. Због специфичности овог појмовно-лексичког домена концепција макроструктуре речника укршта се са концепцијом енциклопедија (нпр. укључивање иконима, еклисионима, назива помесних цркава), што доводи и до недовољног вођења рачуна о учесталости употребе неке лексеме (нпр. *уиѿосѿасираѿи*, *женонеисѿовейсѿиво*). У микроструктури речника дозвољава се, истина у мањој мери, недоследна примена нормативних правила (нпр. нормирани и ненормирани ортографски, ортоепски и творбени ликови одреднице), увођење језичких и функционално-стилских регистара које искључује савремени српски језик (нпр. (руско)црквенославенизми – *чреда*, *ѿрисѿрасѿије* и др.). Израда оваквог речника захтевала би много труда и времена, те се може поставити питање да ли у ситуацији у којој се сада налази српска лексикографија, а посебно израда Речника САНУ, он треба да буде на листи планираних послова.

Бојана Милосављевић у раду „Од потребе до могућности израде речника говорне етикеције у српском језику” (341–352) предлаже израду речника који би, како истиче, био рађен на корпусу текстова различитих жанрова од Вука до данас – књижевни, мемоаристика, епистоларни, народни говор, речници (српског језика, страних језика, фразеолошки и етимолошки), приручници и књиге о бонтону и учтивости, аудиозаписи говореног језика, говор радија и телевизије, новински текстови и др. (стр. 349–350). Ауторка предлаже да речник садржи и 10 тематских регистара са пописима одговарајућих одредница, што је за кориснике веома добро. Поводом предложене концепције овог речника може се поставити неколико питања: да ли се тако формиран корпус може сматрати синхронијским будући да говорна етикеција директно одражава друштвене односе у једној језичкој и културној заједници, да ли су предвиђени критерији функционално-стилског статуса јединице одговарајући – „према временској перспективи, распрострањености, сфери и границама употребе – дијалекатска, народна, књишки, разговорна, стандардна”, а кодирање на основу њих уопште изводиво, те, коначно, и питање о корисницима, њиховим потребама и компетенцијима да се речником служе, које лексикографи треба да поставе међу првима.

Прилог Јежија Бартмињског и Станиславе Бартмињске Њебжеговске (Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska – „O lubelskim Słowniku stereotypów i symboli ludowych”, 355–376) посвећен је, попут прилога Ј. Апре-сјана, представљању концепције једног специјалног речника – речника народних стереотипа и симбола, који обухвата седам домена чији тематски редослед одговара редосладу у акту стварања (космос, биљке, животиње, људи, друштво, религија и демонологија, време, место, мере и боје), те његове микроструктуре на основу примера из до сада објављених томова. На примеру

обrade појма и лексеме ‘дуга’ показана је организација чланка, предочен поступак утврђивања јединице описа, дефинисања појма/речи, и распореда тема у објашњењу. Саопштени подаци добро одражавају теоријско-методолошки приступ лублинске етнолингвистичке школе која настоји да на текстовним предлошцима као основним јединицама анализе уврди когнитивне, тачније етнокогнитивне концепте и реконструише ‘језичку слику света’ у одређеној језичкој и културној заједници. Овакав, пажње вредан, мултидисциплинарни пројекат подразумева дигитализацију огромне грађе и ангажовање великог броја сарадника, што себи могу дозволити само средине са добро организованим институционалним радом, изразито развијеном теоријском лексикографијом, те посебно оне које су обавиле, а и надаље обављају послове који задовољавају основне потребе корисника за лексикографским приручницима (дескриптивни синхронијски речници, општи речници средњег обима, термилошки речници, речници колокација, фразеолошки речници и др.).

Стана Ристић и Ивана Лазић Коњик у раду „Репрезентативност Речника САНУ за етнолингвистичка истраживања: од лексикографске ка когнитивној дефиницији” (377–394) представљају лексикографске приступе у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ) – традиционални лексикографски приступ и таксономијска семантичка дефиниција, те у *Речнику вредности Словена и њихових суседа* (*Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*; LASiS) – когнитивнолингвистички приступ и когнитивна дефиниција. На примеру обраде лексеме *дом* ауторке показују да је РСАНУ репрезентативан и за когнитивнолингвистичка истраживања, ако се поред речничког чланка одредничке речи узму у обзир и речнички чланци најближег синонима (*кућа*) и лексичких јединица њихових творбених гнезда. Према њиховој оцени РСАНУ пружа податке о свим карактеристичним лексичко-семантичким односима лексема: хиперо-хипонимским, антонимијским, синонимијским, о њиховој афиксалној и семантичкој деривацији, као и о синтагматско-синтаксичким спојевима и колокацијама, фразеологизмима, као и о фолклорним текстовима са датом речју као кључном, те он стога може бити основни материјал за опис концепата и стереотипа, што проверавају испитујући лексему *дом* у пословицама, ауторским текстовима, религијском дискурсу и анкети. Резултати спроведених анализа воде их ка закључку да се РСАНУ „уклапа у модерне, актуелне лексиколошке и лексикографске токове и иде у корак са савременим, когнитивним и антрополским приступима различите оријентације” (стр. 393).

Дејан Ајдачић у прилогу „Ауторски текстови и реконструкција језичке слике света” (395–408) са етнолингвистичког становишта испитује чиниоце ауторске слике света да би утврдио да ли се на основу ње може реконструисати (општа) језичка слика света (ЈСС) Аутор прво предочава универзалне чиниоце ЈСС на основу кратког осврта на ставове у старијој и новијој литератури, те разматра типове знања и мишљења, а затим и дискурса односно жанра, што га све води ка утврђивању идентитета субјекта као члана групе и извођењу суда о односу између опште и ауторске ЈСС. Са ужег, лексиколошког, становишта пажњу привлачи разматрање о различитом значењу речи и израза у ауторској и општој ЈСС, што је проузроковано мењањем њиховог

значења и симболичких значења реалија, што се манифестује као ширење или сужавање устаљеног значења речи односно као „пражњење”, те обесмишљавање и оспоравање значења речи. Према мишљењу аутора поређење опште и ауторске ЈСС могло би указати на везе међу њима, те на специфичности у формирању ауторске.

Марија Стефановић у прилогу „О асоцијативним речницима као извору за опис концепата (на примеру асоцијативног поља *дом* у руском језику)” (409–423) прво даје критички приказ асоцијативних речника руског језика на основу начина прикупљања података, броја испитаника и избора стимулуса, скрећући пажњу на обратне асоцијативне речнике са одредничким речима из инвентара речи датих као реакција на првобитни стимулус. Након тога предочава резултате испитивања асоцијативних поља у три асоцијативна речника руског језика, прво начелно, а затим детаљно на примеру лексеме *дом*. Асоцијативно поље лексеме *дом* укључује, како наводи, социјални, аксиолошки, физички и функционални аспект. У закључку ауторка истиче значај израде асоцијативних речника са одредничким речима припадајућим стимулусу односно реакцији на њега у обратним речницима за семантичка етно(психо)лингвистичка истраживања, посебно компаративна, што потврђује наведени податак из литературе да су међу првих тридесет најфреквентнијих речи у четири асоцијативна речника словенског језика као реакција на највећи број стимулуса јављају *живој, човек, љубав, радост, пријатељ, срећа, добро, смрт, новац и велики*.

Марина Пименова у тексту „Устойчивые единицы в диахронии и концептуальные формы ментальности” (425–438) испитује старије и новије примере идиоматских јединица – ‘синкретема’, који индицирају смене концептуалних облика менталитета, у циљу њиховог што адекватнијег представљања у речницима. Основни типови ових јединица у руском језику су парна именовања (н.к. *хлеб да соль*; к.с. *агњци и уньци*; с.ј. *купля-продажа*)⁶, спојеви речи са сталним епитетима (н.к. *серый волк*; к.с. *слово божьствоное*; с.ј. *зеленые береты*), етимолошке фигуре (н.к. *темень темнеет*; к.с. *просвети просветивый свет*; с.ј. *капают капли*), перифрастични глаголско-именички спојеви (н.к. *одержати победу*; к.с. *веру яти*; с.ј. *держать в напряжении*, стереотипна (идиоматизована) поређења (н.к. *яко сокол млад*; к.с. *аки агньць*; с.ј. *как ветром сдуло*), спојеви са инструменталом у функцији рестриктивне допуне у старосруским текстовима (*простъ умъмъ*). Ауторка предлаже следећу типологију синкретема: „формалне” или структурно-синтагматске, и „формално-садржинске”; прве се заснивају на денотативно-сигнификативној синкретсемоји фразеолошких спојева, а друге на сигнификативној.

Радослава Трнавац у тексту „Анализа сентимента: систем оцено и природни семантички метајезик” (439–454) прво даје критички приказ два у литератури афирмисана лексичка приступа који се примењују у анализи сентимента – систем оцено, развијен у оквиру системско-функционалне лингвистике, и природни семантички метајезик, као и на основу њих изведене класификације евалуативних придева да би проверила њихову подесност за аутоматску екстракцију субјективног садржаја из дискурса. Анализом сен-

⁶ н.к. – народна књижевност, к.с. – књижевни славенизми, с.ј. – савремени језик.

тимента проверава се позитивна или негативна евалуација изразена помоћу, условно речено, позитивних и негативних речи, контекста истих речи, те лингвистичке структуре текста. На основу анализе евалуативних придева у српском језику закључује да систем оцене укључује подсистеме за изражавање става, што се постиже помоћу евалуативних придева, за изражавање ангажмана помоћу кондиционалне и концесивне клаузе, те градације помоћу прилога којима се интензивирају евалуативни придеви.

Ана Халас у тексту под насловом „Примена теорије прототипа у представљању полисемије” (455–469) предочава предности овог теоријског приступа у лексикографској обради полисемних речи на примерима три једнојезична речника српског језика⁷ да би указала како се досадашња пракса може унапредити и осавременити у складу са поставкама когнитивнолингвистичке лексиколошке теорије. Ауторка подвргава анализи три кључна аспекта у обради полисемних речи – идентификација и диференцијација значења, дефинисање значења, и организација значења у речничком чланку, након чега предлаже нов модел за њихову обраду по којем се значења распоређују по следећем редоследу: (1) примарно значење: прототипско значење у структури; (2) најфреквентније значење међу онима директно изведеним од прототипског, (а) најфреквентније подзначење надређеног значења 2, (б) друго најфреквентније подзначење надређеног значења 2; (3) друго најфреквентније значење међу онима директно изведеним од прототипског, итд., што илуструје примером обраде глагола *гледајти*.

Прилог Светлане Толстој (Светлана Толстая – „Лексическое поле пищи и питания в славянских языках (к типологии «общих» номинаций”, 473–492) на првом месту је трећег дела овог зборника – *Идентификација лексичких јединица и њихова системска организација*. Премда ауторка не усмерава пажњу и на лексикографску обраду јединица лексичког поља *хране* и *храњења*, она наводи читав низ релевантних података искористивих у припреми компаративних историјских речника словенских језика, те је овај прилог стога могао бити укључен и у треће поглавље првог дела. Ово лексичко поље обухвата две групе на основу кључног појма/лексеме – у првој, примарној то је гл. *есть*, у другој, каузативној гл. *кормить*. Ове групе се даље деле према учесницима у радњи (човек / животиња), фундаменталној класи предиката који, како ауторка истиче, позивајући се на Апрејана, могу бити глаголи деловања (Мать кормит ребенка), делатности (Он один кормит всю семью), стања или својства (Реки питают моря). Прва група је, како ауторка у закључку истиче, знатно слабије лексички и семантички развијена од друге, упркос огромном броју назива намирница. У другој групи уочљиво је да се храна и храњење тумаче и у социо-етичком кључу, у контексту интеракције појединаца и група, животиња и биљака, те су семантички односи између лексема у овој групи стабилни.

Борис Хлебев у тексту („A Contrastive Analysis of the Performative APPOINT and its Serbian Correspondents”, 493–514) детаљној контрастивној анализи подвргава колокације енглеског перформативног гл. *appoint* и његових

⁷ Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I–XIX, Речник српскохрватског књижевног језика, I–VI, и Речник српског језика.

кореспондената у српском језику (*йосїавїїи, (на)именоваїїи*). Будући да је колокациона метода анализе усмерена на утврђивање значења како колокације у целини тако и њених конституената, овај рад је могао бити уврштен и у претходно поглавље. Централни део рада посвећен је дефинисању изабраних глагола у енглеском језику и њихових кореспондената у српском, и то тако што су на основу речничке грађе прво предочене дефиниције лексема и граматичких категорија у опсегу колокација, а затим су оне приказане и дефинисане. У завршном делу аутор упоређује податке добивене семантичком анализом колокација у енглеском и српском језику, сводиве на образац: НЕКО_{КО ИМА МОЋ У ДРУШТВУ} + ГЛ. + НЕКОГ_{КО ИМА МОЋ/ УЛОГУ У ДРУШТВУ} и закључује да је у српском језику појам социјалне улоге унеколико проминентнији од појма социјалне моћи него и у енглеском, те да мале разлике између значења испитиваних глагола могу одражавати специфичне социјалне карактеристике говорника ових језика.

Прилог Бранке Тафре („Dvojbe pri određivanju natuknice”, 515–532), усмерен на давање одговора на кључно лексикографско питање како утврдити шта је одредница, требало је укључити у прво поглавље јер доброг речника нема без доброг упутства за одређење и обраду одредница, а овога без темељног познавања организације лексичког система. Међу првим питањима с којима се лексикографи срећу, а на које ауторка обраћа пажњу, јесте питање обраде хомонима, што се на адекватан начин може извести само ако се пође од лексичко-семантичког односа између лексема које не садрже ни једну интегралну сему, исте су врсте речи и истог хомофонског и хомографског лика у истом идиому. Исто тако, лексикографској обради конверзива мора претходити одређење конверзије као облика семантичке деривације, те одређење граматичке вишезначности у односу на творбу речи. За добро одређење хоминима и конверзива важно је, како истиче, разликовати речи различитих акценатских ликова од акценатских дублета исте речи. Посебан проблем, више у општим него у терминолошким речницима, представља структура одреднице – у општим речницима статус одреднице могу имати само оне двочлане лексеме које настају лексикализацијом. Примери неодговарајућих одређења одредница у хрватским и српским речницима усмерили су ауторку на тражење одговора шта је разлог томе; јасно формулисане одговоре дала је на основу релевантне литературе, те властитих лексиколошких и лексикографских истраживања и праксе, из чега следи да је лексикографска обрада у свим својим фазама нужно повезана са лексиколошким и граматичким испитивањима.

Прилог Јелене Ајдановић „Лексичко-семантичка обележја предикатива у прилошким предикатским изразима” (533–546) прикључује се у овом зборнику мањем броју радова у оквиру лексиколошких истраживања спроведених у складу са савременим приступима, и то онима који инсистирају на вези лексикологије и синтаксе. Ауторка, наиме, истражује двочлане структуре, сачињене од функционалног глагола и прилошког предикатива као семантичког језгра предикације. Прво на денотативно-семантичком плану издваја четири основна поља којима се упућује на денотацију спољних околности, психофизиолошких стања, квалификацију појава и ситуација, те денотацију

спацијалних и темпоралних оквира ситуације, да би затим представила типологију лексичко-семантичких поља (временске прилике, температурне вредности, светлосни и звучни ефекти, елементарне непогоде, психофизиолошка стања, спацијална и темпорална локализација, квалификација појава и ситуација), која укључују већи или мањи број микропоља. Ауторка своје истраживање није усмерила и на лексикографску обраду прилошких предикатских израза, но без обзира на то оно је довољна полазна основа за израду једног специјалног речника, потребног не само за даља синтаксичка и семантичка већ и стилстичка истраживања.

Прилог Марије Вучковић „Егзоцентричне сложенице које имају структуру: број ’три’ с аугментативним значењем + именица” (547–564), урађен на дијалекатској грађи, потврђује да су творбени модели индикатори значења, не само категоријалног него и лексичког, те да је стога и потребно повезивати семантичку анализу са деривационом. Број *īтри* као први део сложенице функционише и као нунумерички квантификатор, те ове сложенице имају аугментативно значење, а преко њега пејоративно. Сложенице са соматизмом као другом творбеном основом одликује детерминативни однос међу компонентама – ‘(онај) који има, коме је велик именицом означен део тела’; придеви, за разлику од именица, као првостепени деривати у акту семантичко-граматичке деривације индукују другостепене именичке (*īпроџуз*, -а, -о → *īпроџуз* m, *īпроџуза* f). Ауторка истиче да је овај творбено-семантички модел наслеђен из ранијих језичких и културних епоха, а јавља се и у сродним језицима. С прагматичког становишта важан је податак да квалитет експресије зависи и од полне припадности референта, а са социолингвистичког да се неке од ових сложеница јављају и у модерном супстандарду.

Прилог Данка Шипке о аутоматском откривању грешака међујезичког лексичког анизоморфизма („A Prolegomenon to Automatic Detection of Errors in the Treatment of Lexical Anisomorphism”, 565–577) могао је, с обзиром на предмет и циљ истраживања, бити уврштен и у поглавље о терминологији и термографији. Аутор полази од теоријског оквира који је поставио у монографији *Lexical Conflict: Theory and practice*. На примерима више од 100 језика, ексцерпираних из двојезичних речника, лингвистичких монографија и структурираних интервјуа са састављачима и корисницима речника аутор је идентификовао већи број типова вишеструке еквиваленције. Најчешће грешке у лексикографској обради настају због неприлагођене стратегије, нејасности, недостатка објашњења, редундације, подспецифицираности, надспецифицираности, погрешног етикетирања, неадекватног примеровања, мешања језика, изостанка еквивалената и неосноване интерпретације. У циљу уклањања ових погрешака треба обезбеди што више података потребних за израду програма њихове аутоматске детекције – доследно сегментирати речничке чланке у двојезичним речницима, те унапредити сам механизам детекције.

Како уредници у предговору истичу, два су оквирна циља овог зборника: „1) да се представи садашње стање у лексикологији и лексикографији преваходно у словенском језичком свету, али и шире, са свим актуелним приступима, како оним традиционалним тако и новим и најновијим и 2) да се представе

савремени резултати у традиционалној и компјутерској лексикографији (у изради речника различитог типа: дескриптивних, вишејезичних, специјалних и др.)”. Насловима одређени истраживачки домени целина у зборнику својеврсна су преформулација циљева уредника, те се на основу тематске усмерености прилога може, више или мање поуздано, утврдити да ли су ти циљеви и остварени.

Представу о садашњем стању у лексикологији и лексикографији првенствено у српској, а затим и у руској, словеначкој и бугарској, средини одражавају сви радови. Ограничавање, не искључиво, на словенске језичке (језичко-друштвене и језичко-културне) средине може подстаћи интензивнију организовану сарадњу у домену етнолингвистичких истраживања, историјске и двојезичне лексикографије.

Остварење постављених циљева није, међутим, зависило само од аутора прилога у зборнику, будући да би се у неким другим срединима, на пример, руској или словеначкој, показало да домаћи аутори могу у знатно већем броју, него што је то било могуће у случају овог зборника, представити савремене, у значењу актуелне, резултате у традиционалној и електронској лексикографији. Показало се, наиме, и каквих све речника српског језика нема, да нема ни оптимално обимног електронског корпуса српског језика, да ни грађа највећег дескриптивног речника српског језика није дигитализована. Важно је истаћи да за такво стање није, нити може бити, одговорна само релативно мала лексикографска академска заједница, и поред тога што је сигурно починила многе, веће или мање, пропусте; одговорност је, ипак, на извршној власти надређеној институцијама културе. Показало се још и то да се у циљу достизања резултата других средина у типу и броју речника предлаже израда оних који се не могу сматрати приоритетним. Израдити општи речник савременог српског језика и убрзати завршавање Речника САНУ основни су задаци инситуционално организованог лексикографског рада у нашој земљи.

Вера Васић

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

Др Зорана Ћинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија

vvasic021@gmail.com

ПОД ЛУПОМ НАУЧНИХ КРИТЕРИЈУМА:
СТРУКТУРА СРПСКОГ ЈЕЗИКА ОД РЕЧИ ДО ТЕКСТА
(Милош Ковачевић. *Српски језик под лупом науке*. Београд:
Завод за уџбенике, „Библиотека Аз”, Књига 7, 2017, 254 стр.)

Београдски издавач Завод за уџбенике објавио је 2017. године књигу Милоша Ковачевића *Српски језик под лупом науке*, уврстивши је у едицију која савременом читаоцу пружа антологијске радове из науке о језику.¹ Радови у овој књизи баве се питањима развоја српског књижевног језика и питањима његове структуре, и то са морфолошког, творбеног, морфосинтаксичког, синтаксичког и текстолингвистичког аспекта. У центру пажње су проблеми који су остали нерешени у досадашњој србистици, а циљ је да се применом одговарајућих лингвистичких критеријума што потпуније испитају и разреше.

Књига садржи једанаест радова распоређених у два поглавља. У поглавље *На њујевима и сйранјуицима српског језика* сврстани су радови: (1) Српски књижевни језик – јуче, данас, сутра (стр. 13–43); (2) Српски књижевни језик и језик књижевности (стр. 45–67).

Поглавље *С ѓрамайичким њишањима српског језика* обухвата радове: (1) Типови апсолутног компаратива у српском језику (стр. 71–91); (2) О нормативном статусу синонимних и блискозначних твореница у српском језику (стр. 93–113); (3) Модална употреба временских глаголских облика (стр. 115–128); (4) Опозитни генитив с предлогом *јројив* и синонимске падежне конструкције (стр. 129–155); (5) О термину субјекат у србистици (стр. 157–170); (6) Конкурентност једног типа предлошког генитивног, акузативног, инструменталног и локативног логичког субјекта (стр. 171–192); (7) Логички субјекат изражен предлошким инструменталом (стр. 193–207); (8) Реченице с конверзијом предлошке адвербијалне допуне или одредбе и придјевског атрибута (стр. 209–229); (9) Кореферентне јединице с инконгруенцијом лица у сложеној реченици или везаном тексту (стр. 231–246).

Остали елементи ове публикације су *Уводне најомене* (стр. 7–9), *Биоѓрафска најомена* (стр. 247), *Реѓисйар имена* (стр. 249–252) и *Бележка о ауиору* (стр. 253–254). Представићемо укратко резултате истраживања.

На почетку књиге је рад који осветљава двојековни развој српског књижевног језика (стр. 13–43). Објављивањем *Писменице сербског језика* Вука Карацића (1814) почиње процес кодификације и стандардизације, тј. почиње „јуче српског језика”. Ово Вуково дело покреће питања правописа, морфолошке структуре, као и питање имена језика и његовог националног омеђања. „Вук успоставља знак једнакости између српског језика и српског народа”

¹ Поменућемо неке од књига из ове едиције: Алаксандар Милановић, *Крајка исйорија српског књижевног језика*; Ирена Грицкат, *Сйудије из исйорије српскохрвайског језика*; Даринка Гортан Премк, *Полисечија и орѓанизација лексичког сисйема у српском језику*; Живојин Станојичић, *Из језика ѓрозе Милоша Црњанског*.

(стр. 14). Граница између „јуче српскога језика” и „данас српскога језика” јесте поновно враћање српског имена српском језику. Дакле, „данас српскога језика” почиње крајем двадесетог века, када се назив *срѣскохрвайски језик* замењује називом *српски језик* (стр. 14). Како показује анализа, данашњицу српског језика оптерећују: (1) социолингвистичка питања повезана са преименовањем; (2) утицај англизације на језичку структуру; (3) став да треба игнорисати норму; (4) доминација „немарног” функционалног стила; (5) небрига за очување ћирилице. „Сутра српског језика почиње већ данас” (стр. 32), како се наглашава након промишљања актуелних проблема данашњице. У посебном делу рада наводе се кључна питања која је неопходно решити у српској филологији: (1) статус мањинских језика у Републици Србији; (2) заштита ћирилице као идентитетске црте српског језика и српског народа; (3) усклађивање деловања лингвиста и политичара у формирању језичке политике; (4) брига за културу усменог и писаног језичког израза; (5) унапређивање функционалностилистичких истраживања која ће обухватити све стилове.

Други рад бави се међуодносом *књижевног језика* као нормираног, полифункционалног и еластично стабилног идиома којим се одређена заједница служи у свим областима језичког општења и *језика књижевности* као језика књижевних дела. Посебно се разматрају: (1) народни језик у књижевности као књижевни језик; (2) увођење термина *сѣндардни језик*; (3) језик књижевности као функционални стил или „надстил”.

Анализа међуодноса *књижевног језика* и *језика књижевности* почиње од ставова Вука Караџића за увођење народног језика у књижевност, изнетих у критикама романа Милована Видаковића (1814, 1817). Бечки књижевни договор (1850) наводи да „један народ *једну књижевност* треба да има”, што показује да су изједначени *језик књижевности* и *књижевни језик*. „Све до средине двадесетог вијека, а заправо до почетка његове седме деценије, узорним књижевним језиком сматран је језик књижевности” (стр. 47). Александар Белић је наглашавао да правила *књижевног језика* не угрожавају стваралачку слободу писца, који може обогатити *књижевни језик* кроз своје стваралаштво, не нарушавајући норму. Људевит Јонке је први у сербокроатистици експлицитно изнео идеју да *језик књижевности* представља један део *књижевног језика*, указујући на функционалну раслојеност *књижевног језика*, као и на водећу улогу *језика књижевности* у односу на остале области употребе *књижевног језика*.

Шездесетих година двадесетог века Милка Ивић доводи у питање престижну улогу *језика књижевности* у оквиру *књижевног језика*, као и оправданост употребе термина *књижевни језик*. Далибор Брозовић ће, без позивања на ставове Милке Ивић, наставити да развија иницијативу о увођењу термина *сѣндардни језик*, који је Милка Ивић претходно предложила.

Осамдесетих година двадесетог века почињу опсежнија истраживања функционалних стилова у сербокроатистици (докторска дисертација Споменке Радић, урађена под руководством Антице Менац). „Од средине двадесетог вијека, откад се књижевно дјело почиње посматрати и интерпретирати као језичко-књижевно дјело, велики број хрватских и српских књижевних критичара и лингвиста, [...], почиње се темељније бавити стилистиком књижевног

текста” (стр. 55). У другој трећини двадесетог века делује Загребачка стилистичка школа (Зденко Шкроб, Александар Флакер, Иво Франгеш, Крунослав Прањић и други). Отвара се питање о томе треба ли језик књижевног дела тумачити у оквиру *лингвистичке* или *литерарне* стилистике. Крајем двадесетог века установљена је *теорија интегралне стилистике*.² Интегралну стилистику чине: (1) *лингвистичка* (која испитује стилематичност, тј. начине структурирања стилема као формално и/или семантички онеобичених језичких јединица); (2) *литерарна стилистика* (која испитује стилегенезу, тј. естетски ефекат стилематичних и нестилематичних јединица).

Поглавље посвећено граматичким питањима отварају радови који се баве морфолошком, творбеном и морфосинтаксичком структуром савременог српског језика. На њих се надовезују истраживања синтаксе реченичних чланова, синтаксе сложене реченице и на крају – међуодносно сложене реченице и текста. Све анализе спроведене су: (1) применом структурног и семантичког критеријума, при чему је, зависно од предмета који се испитује, прикључен и стилистички критеријум; (2) на функционалностилски разноврсном корпусу, у коме доминирају књижевнореторички и публицистички функционални стил (овај стил је најпрогресивнији у савременом језику).

У чланку о типовима апсолутног компаратива у српском језику (стр. 71–91) разматрају се структурно-семантички контексти употребе компаративне конструкције у којој су изостављени релациони компаративни елементи и појам с којим се пореди особина изражена придевом или прилогом. Издвојено је десет структурно и/или семантички различитих типова апсолутног компаратива: (1) апсолутни компаратив у функцији и значењу блиском надимку (*Ђорџ Буш млађи*); (2) апсолутни компаратив у ергонимским називима (*Виши суд*; *нижа музичка школа*); (3) супстантивизирани апсолутни компаратив (*Стијарији чувају млађе*); (4) полусупстантивизирани апсолутни компаратив (*Млађи студенти не слушају савете стијаријих студената*); (5) апсолутни компаратив у саставу устаљених (идиоматских и полуидиоматских) израза (Они *брже боље* дотрчаše; *Картиа више* тражила се за концерт); (6) интензивирани апсолутни компаратив (*Људи све теже и теже живе*; *Морам што спремији* да дочекам почетак припрема); (7) префигирани апсолутни компаратив (*Није се превише* радовао; Емисија је била *сувише* кратка); (8) месни и временски апсолутни компаратив (*Сиђи на доњи плато* тврђаве; *Немој га више* слушати); (9) апсолутни компаратив у зависним пропорционалним реченицама (*Што дуже трајајуће, то си гладнији*); (10) апсолутни компаратив са значењем неодређеног референта (*Наручили су за ручак нешто лакше*; *Не зна се где је луђе*).

Следећи чланак бави се нормативним и семантичким статусом суфиксалних изведеница на *-ач* и *-ац*, с обзиром на њихову блискозначност или синонимност, при чему предмет анализе представљају два лексичка пара:

² Заснивању *интегралне стилистике* допринела су истраживања на корпусу и теоријска промишљања Милоша Ковачевића, изнета у књигама: *Стилистика и грамадика стилских фигура* (1991; 1995; 2000; 2015); *Стилске фигуре и књижевни текстови* (1998); *Стилска значења и значења* (2011); *Лингвистичка књижевност текстови* (2012); *Српски јисци у озрачују стилстике* (2014); *Стил и језик српских јисаца* (2016).

носач и носилац, чийѣач и чийѣалац (стр. 93–113).³ Ако се упоређи употреба ових именица у Вуковом времену, када су биле синонимне, са данашњом употребом – запажа се да су се оне десинонимизирале, извршивши репартицију својих значења, тако да ни у једном контексту нису међусобно замењиве. „Десинонимизирани синоними постају блискозначнице, чије се семантеме диференцирају најмање једном битном семантичком компонентом” (стр. 111). Током развоја стандардног језика блискозначнице се семантички раздвајају на маркирану и немаркирану, при чему маркираној припада нормативна предност у конкурентним контекстима. Ову чињеницу неопходно је унети у лексикографску обраду нормативног статуса блискозначница у речницима књижевног језика.

Рад у коме се разматра модална употреба временских глаголских облика (стр. 115–128) показује да се модалне категорије *директивносѣи* и *сиђурносѣи* изражавају са по четири временска глаголака облика: (1) категорија *директивносѣи* изражава се презентом, перфектом, футуром првим и аористом; (2) категорија *сиђурносѣи* изражава се аористом, перфектом, имперфектом и футуром првим; (3) презент је маркиран категоријом *директивносѣи*, а имперфекат категоријом *сиђурносѣи*; (4) временски глаголски облици у одређеним типовима конструкција представљају носиоце категорије модалности и темељне конституенте модалних модела. Наглашава се да у модалну употребу временских глаголских облика не спадају конструкције с носиоцем модалности који није глагол у предикату. То значи да анализа модалне употребе временских глаголских облика не обухвата: (1) структурне моделе зависносложених реченица (реченична модалност); (2) структурне моделе с модалном речцом или модалним глаголом (стр. 127).

Рад који се бави генитивним конструкцијама с предлогом *ѣроѣив* обухвата јединице са значењем *реѣиѣроѣне суѣроѣсѣављеносѣи*, типичне за новинарски спортски језик, када се говори о одмеравању снага такмичара (стр. 129–155). Генитивним конструкцијама с предлогом *ѣроѣив* семантички су најближе инструменталне конструкције с предлогом *с(а)*, што је засновано на заједничком значењу *соѣиѣиѣивносѣи*. У овом раду су описани нормативно допуштени и недопуштени подтипови опозитних конструкција с предлогом *ѣроѣив* и извршено је њихово поређење с конкурентним падежним конструкцијама. Анализа је спроведена на два структурно-функционална типа опозитних синтагми, издвојена на основу категоријалне припадности надређеног члана и синтаксичке функције подређеног члана – (1) глаголске и (2) именичке синтагме. Међу опозитним генитивним конструкцијама с предлогом *ѣроѣив* нормативно су спорне конструкције с глаголима *изђубиѣи* и *ѣобедиѣи* и именицом *ѣораз* у позицији надређеног синтагматског члана (**Пораз ѣроѣив Русије био је болан*; **Победили су ѣроѣив Русије*; **Изђубили су ѣроѣив Русије*).

У три рада разматра се проблематика субјекта – први је посвећен синтаксичким терминима везаним за субјекат (стр. 157–170), а наредна два рада

³ Ове именице изабране су у складу са актуелним тренутком у нашој друштвеној стварности. Наиме, повод је била иницијатива да се споменик посвећен љубитељу књиге назове „Споменик београдском читаћу”, уместо „Споменик београдском читаоцу”.

посвећена су типовима логичког субјекта (стр. 171–192; 193–207).⁴ Разматрају се структурно-семантичке карактеристике конкурентних модела имперсоналних реченица с логичким предлошким субјектом у облику: (1) локатива с предлогом *на* (*На вама је да процените; Није на мени да о томе говорим*); (2) генитива с предлогом *до* (*До нас је да се бавимо својом политиком; Није до мене да доносим одлуке*); (3) инструментала с предлогом *ипред* (*Пред надлежним органима је да то проведу*); (4) акузатив с предлогом *на* (*На мене је био ред да будем уз њега*). Посебно се испитују конструкције логичког субјекта израженог предлошким инструменталом с предлозима *са* и *међу*: (1) конструкције с прилошким имперсоналним предикатом (*С нама је готово; Свршено је са животојом*); (2) конструкције с егзистенцијалним имперсоналним предикатом (*С њом нема шале; Све је мање ентузијазма међу водитељима*); (3) конструкције с деонтичким имперсоналним предикатом (*С њим се није шалити*); (4) конструкције с предикатом имперсонализованим речцом *се* (*Са законом се увелико касни*); (5) конструкције с имперсоналним предикатом „неконтролисаних догађања” (*Шта се с њим догађа?; Шта је с њим?*).

Претпоследњи чланак у књизи разматра синтаксичко-функционалну конверзију прилога у придеве и обрнуто, у приглаголској и присупстантивној објекатској позицији (стр. 209–229). У питању су синтаксичко-функционални конверзиви, тј. лексеми које припадају двема категоријама речи (придеви и прилози) и које су међусобно замењиве у реченици:⁵ *Одлично су одиђрали уџакуицу / Одиђрали су одличну уџакуицу; Сџуденџи добијају бесџлајно уџбенџе / Сџуденџи добијају бесџлајне уџбенџе*. Најфреквентније су реализације с глаголом (*од*)иђраџи, који се у минималном реченичном моделу може остварити као непрелазни и као прелазни. „Уједињењем та два модела твори се модел с конверзијом приглаголског начинског прилога у функцији прилошке допуне у конгруентни придјевски атрибут уз именицу у објекту (Они играју *добро* кошарку / Они играју *добру* кошарку)” (стр. 227). Анализа спроведена на корпусу показује да у конверзији овог типа учествују: (1) само они прилози и придеви који означавају квалитет глаголске радње истовремено присутан и у њеном резултату исказаном правим објектом; (2) мали број глагола, као што су (*од*)иђраџи, џубиџи, добиџи, живџи, (*за*)џраџи, оргџанизовџи и сл.

Књигу затвара чланак у коме се анализира тип кореферентне везе с инконгруенцијом броја и лица (стр. 231–246), при чему је инконгруенција броја факултативна, а инконгруенција лица облигаторна карактеристика: *Задаџаџ џмеџника је да се борџмо џроџив џоџ кџа; Срџија је џоџребна Евроџској униџи и кренуџи сџе добрим сџоџама*. Ове синтаксичке конструкције одликују се следећим карактеристикама: (1) кореферентну везу чине именичка лексема (или именичка синтагма) и заменичка лексема исказана заменицом или садржана у личном глаголском облику; (2) уместо инклузивне множине (која укључује говорника и саговорника), јавља се џарџиџивно-инклузивна

⁴ О проблемима синтаксичке терминологије, в. Милош Ковачевић, О школској синтаксичкој терминологији, *У одбрану језика срџскоџа – и даље*, Требник, Београд, 1999, стр. 272–281.

⁵ У лингвистичкој литератури говори се џворбеној и лексџкосемџиџиџкој конверзији. Синџаксџичко-функционална конверзија, која се разматра у овом раду, блиска је творбеној конверзији (али не и подударна).

множина, која подразумева да говорник и слушалац представљају иманентни део препонованог кореферентног именичког појма; (3) говорник и слушалац заступају одређену групу као целину. Употреба партитивно-инклузивне множине уноси емотивно-доживљајну нијансу у исказ и омогућава постизање референцијално-емоционалне или референцијално-конативне функције.

Да закључимо. Књига Милоша Ковачевића *Српски језик под лујом науке* доноси резултате лингвистичких истраживања усмерених на два поља: (1) развој српског књижевног језика у последњих двеста година, као и међуоднос *књижевног језика и језика књижевности*; (2) структура српског језика на свим нивоима хијерархије – од творбеног преко морфолошког и морфосинтаксичког до синтаксичког и текстолингвистичког нивоа.

Допринос ове публикације може се посматрати на два плана: (1) истакнута је улога филолога, писаца, учесника у културном и друштвеном животу, креатора језичке политике, образовних институција, медија, као и сваког појединца – у борби за функционално раслојен и изражајно богат српски језик, а посебно за очување ћирилице; (2) структура српског језика микроскопски је разложена, осветљена су питања која су у досадашњој србистици остала нерешена, чиме је постављена основа за нова истраживања.

У том смислу, књига Милоша Ковачевића *Српски језик под лујом науке* има и идентитетски и лингвистички значај.

Милка Николић

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
Јована Цвијића бб, 34000 Крагујевац, Србија
milkanik75@gmail.com

UDC 94(=163.41)(498)(049.32)

Исходишћа 3, Темишвар: Савез Срба у Румунији
(Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији),
Филозофски факултет универзитета у Нишу, Филолошки, историјски и
теолошки факултет Западног универзитета у Темишвару, 2017, 552 стр.*

Године 2014. на иницијативу проф. др Михаја Радана са Западног универзитета из Темишвара основан је пројекат *Испираживање културе и историје Срба у Румунији*. Као носиоци пројекта јављају се Савез Срба у Румунији (Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији), Филозофски факултет Универзитета у Нишу и Филолошки, историјски и теолошки факултет Западног универзитета у Темишвару. У основи Пројекта је идеја да

* Рад је настао у оквиру пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ (бр. 148001), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

се сваке године током лета теренски испитују говори, култура и историја Срба на територији Румуније и да се резултати прикажу у форми реферата који би били штампани у зборнику *Исходишћа*. Теренски истраживачи су лингвисти, етнологзи и музиколози пре свега из Румуније и Србије (из Ниша, Београда, Новог Сада и Ужица). Центри из Темишвара и Ниша наизменично организују научне скупове, на којима се реферише о сакупљеној грађи, и објављују Зборник (*Исходишћа*) са прочитаним радовима на Скупу.

Последњи, трећи број *Исходишћа* изашао је из штампе у септембру 2017. године у Темишвару, а главни и одговорни уредник је проф. др Михај Радан. У овом броју сабрано је 43 рада, од којих је више од половине из језичке проблематике (23). Лингвистички радови баве се српским говорима (на свим језичким нивоима) који су, углавном, истраживани минулог лета, као и неким општијим лексиколошким темама говора српских енклава широм Румуније.

У прву групу спадају радови из акценатске проблематике (Г. С. Драгин, *Из ѓовора Чакова (акценат)* и А. Р. Лончар Раичевић, *О акценатским карактеристикама српских ѓовора у Румунији – ѓовор Дињаша*), фонетике и морфологије (Д. Радовановић: *Теренски записи из Ченеја*), морфологије (Ж. С. Бошњакловић: *Творба фуџура I у српским ѓоморишким ѓоворима у Румунији*), синтаксе (З. М. Симић, *О ѓемјоралним ѓредлошко-ѓадежним формама у ѓовору Банатске Црне Горе* и С. З. Танасић, *О синтакси језика лисћа „Наща реч“*), лексикологије (Б. Ђ. Марковић и Б. М. Савић, *Из ѓерминологије овчарсѓива села Рудне у Румунији*; Т. Г. Трајковић: *Раѓарска ѓерминологија*), ономастике (С. Д. Митровић, *Деривација српских мушких имена у Дунавској клисури* и Б. Чоботин, *Имена српске деце кршћене у српској ѓравославној цркви у Кеѓфелу ѓоком XIX, XX и XXI века*), топонимије (В. В. Николић, *Дисѓрибуција микрѓоѓонима „сваѓовско ѓробље“ на српско(хрвајском) језичком ѓодручју – ономастички и еѓнолингвистички асѓект*) и етимологије (М. Н. Радан, *О ѓореклу карашевске ковачке ѓерминологије у ѓоворима Карашева и Клокоѓича*). Радови Р. Драгићевић (*Лексикоѓрафски ѓраѓови језичких и кулѓуролошких конѓакаѓа Срба са друѓим народима у XIX веку*) и С. Гудурић (*О неколиким особеним француским ѓраѓовима у српском*) баве се лексичком интерференцијом. Поред тога, неколико радова имало је за тему дијалекатску реч у књижевном делу српских писаца: *Обележавање ѓрошљих ѓонављаних радњи у ѓриѓовешкама Ђамила Сијарића* (Б. М. Вељовић), *Говор ликова и ѓовор ѓриѓоведача у завичајној ѓрози Добрила Ненадића – линѓво-сѓилистички асѓект* (М. В. Николић), *Барокни ѓесник Живо Болица и ѓочеци књижевносѓи на народном језику у Боки Коѓорској у 17. веку* (В. Рогановић), *Улога дијалектѓизма у српској књижевносѓи доба реализма* (Р. Симић и Јелена Р. Јовановић Симић), *Полиѓика и дијалектѓ: Иван Ивановић, ѓѓѓски ѓовор и ѓриѓовешке из циклуса „Север – јуѓ“* (С. Стаменковић) и *Лексичке ѓо-зајмљенице у ѓрози на дијалектѓу Драѓослава Михаиловића* (Т. Ј. Танасковић). О контактної лингвистици било је речи у раду Р. М. Младеновића *Последице међујезичкоѓ конѓакаѓа на фонолошко-фонетском ѓлану у српским ѓоворима јуѓозаѓадноѓ дела Косова и Меѓѓохије*. Књижевно дело као грађа јавља се у радовима Г. Максимовића и С. М. Милојевић. Наиме, књижевно-теоријски приступ делу Доситеја Обрадовића, рођеног Чаковца, у фокусу је Г. Максимовић у раду *Комичне ѓоуке Досѓијеја Обрадовића*, а лингвистичком анализом

средњовековног Доментијановог књижевног текста *Житије Свѣтоѡ Саве* бави се С. М. Милојевић у раду *Релативизација појмова овде и тамо, свој и туђи у Доментијановом Животу Свѣтоѡ Саве*.

Етнографске теме обрађене су у следећим радовима: *Етнографија намењивања њеса покојнику у селу Свиници* (С. Ч. Ракочевић), *Срби у Букурешту – идентитет* (О. И. Неделку и Л. В. Чолевић), *Зашто Краишани нису Бугари* (Н. Марков), *О новим етнолошким исцртавањима Срба у Румунији* (И. Р. Тодоровић), *Чеси на банатској војној граници у првој половини 19. века* (В. Штепанек) и *Етнички активизам Румуна (Влаха) у источној Србији* (Н. Голант).

Облицима духовне културе и обичајима посвећени су следеће студије: *Породична слава код Срба у Румунији – Дињаш* (М. И. Баришић), *Контекстуализација језичких изјава српских жрбова у региону реке Мориш* (Љ. З. Ђурић), *Ноталгија у имиграцији шамбурских оркестара у Темишвару 2016. године: староградска музика и шамбураштво* (М. В. Думнић), *Духовна култура Срба у румунском Банату – 18. век* (И. Бирта), *Традиционална свадба у северном Банату (Србија) и свадба банатских Бугара – поређење* (В. Тончев), *Караџевска свадба данас – обичаји, ритуали и њихова значења (символика)* (М. Р. Радан Ускату). Материјалној култури посвећен је рад *Принципи архивистичке грађе у 18. веку у бившим провинцијама Хабсбуршке монархије (студија случаја о Банату и Мађарској)* (М. Г. Власцану).

О актуелном стању у вези са српским језиком и(ли) народним говорима у Румунији реферисало се у радовима *Нашава на српском језику у Поморишју данас* (С. М. Ђирковић) и *Видљивост караџевског јовора у јавном простору* (Б. Љ. Сикимић). О непосредним културним везама српског језика са румунском средином 20. века реферише се у раду Ж. Милина *Темишварски слависти Чезар Ајреотесес и његови радови о румунско-српским културним везама*. Цртице из биографије темишварског епископа Петра Петровића и о његовом просветитељском раду (који се, превентивно, огледа у замисли да се само „ученим свештеницима најпре може одолети сталној жељи католичева“ 157) изложене су у прилогу *Епископ темишварски Петар њлеменић Пејровић (1786-1800)* С. Јашина, свештеника православне епархије Темишварске. Сачувани текст из Архива православне српске парохије поред духовних савета садржи и податке о историјским личностима и догађајима из 19. века и представља значајан извор за истраживање живота Срба у тзв. Горњем Банату. Реч је о раду под насловом *Циркуларни пројекат православне парохије у Нађвали (1816–1834)* Д. Д. Попова, самосталног истраживача из Темишвара. И на крају, мада на почетку Зборника, рад *Од Орбина до Стојановића: словинство Дубровчана* И. П. Арсић са Филозофског факултета из Ниша издваја се својом тематиком од свих осталих као и од теме Скупа о којем је реч.

За крај вредно је поменути неизбежну али очекивану чињеницу о убрзаној асимилацији српског становништва у Румунији која је документована и у матичним књигама о крштеној српској деци у Кетфељу од 19. века до данас. Наиме, кетфељски свештеник, Благоје Чоботин, у поменутом раду – исписујући имена из Матичне књиге крштених – налази да рапидно опада број крштене српске деце, тј. да је „Број новорођених и крштених (...) изузетно мали, било је година у којима се није родило ниједно дете (...) Имена деце рођена и крштена после 2000. године најмање су српска...” (Чоботин 2017: 543).

Остаје нам да закључимо: зборник поетичног назива (*Исходиције*) успешно се бори да очува идентитет српске дијаспоре у Румунији. Желимо му дуг и плодан живот, а својим ангажманом у томе му морамо помоћи.

Гордана Дражин

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
gordanadragin19@gmail.com

УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА ЗА ШТАМПУ

Часопис *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* објављује изворне научне радове, научну критику и приказе, хронику и библиографију из области филолошких и лингвистичких проучавања. Радови који су већ објављени или понуђени за објављивање у некој другој публикацији не могу бити прихваћени за објављивање у *Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику*. Ако је рад био изложен на научном скупу у виду усменог саопштења, податак о томе треба да буде наведен у посебној напмени при дну прве странице чланка. Рад који је настао делимично на основу одбраћене докторске дисертације може обухватати до 30% њеног садржаја (не *verbatim*), уз упућивање на докторску дисертацију.

Језици рада су српски језик, остали словенски језици, енглески, немачки и француски. Радови на српском објављују се ћирилицом и за њих се примењује *Правилник српског језика* Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мата Пижурице (Нови Сад: Матица српска, 2010).

Аутор је обавезан да поштује научне и етичке принципе и правила приликом припреме рада, у складу са међународним стандардима. Предајом рада аутор гарантује да су сви подаци у раду тачни, како они који се тичу самога истраживања, тако и подаци о литератури која је коришћена, те наводи из литературе.

У *Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику* објављују се радови који имају једног или два аутора.

1. ПРЕДАЈА РУКОПИСА

Електронску верзију рукописа у Word и PDF формату послати на адресу: jdjukic@maticasrpska.org.rs. У електронској верзији не наводити податке о аутору, већ их дати у тексту електронске поруке (назив и седиште установе, електронска адреса аутора). Ако је аутора више, за свакога навести тражене податке. Верзија рукописа у PDF формату може бити замењена штампаном верзијом коју треба послати на адресу: Уредништво *Зборника Матице српске за филологију и лингвистику*, Матица српска, Улица Матице српске 1, 21 000 Нови Сад, Србија.

Рокови за предају радова су 1. април (за прву свеску) и 1. септембар (за другу свеску).

2. ПРОЦЕС РЕЦЕНЗИРАЊА

По пријему рада Уредништво, узимајући у обзир тему и опсег истраживања, у року од недељу дана одлучује да ли рад одговара профилу часописа и да ли ће бити послат на рецензирање. Радове рецензирају два квалифи-

вана рецензента. Поступак рецензирања је анониман у оба смера. На основу рецензија уредништво доноси одлуку да ли се рад: 1) одбија, 2) прихвата за објављивање или 3) прихвата уколико аутор изврши неопходне измене и преправке рада, у складу са примедбама рецензента. Уколико се две рецензије разликују, Уредништво може затражити и мишљење трећег рецензента. Ревидирана верзија рада шаље се рецензентима/рецензенту на поновни увид и оцену или је, у случају мањих исправки, прегледа главни уредник (или један од чланова Уредништва) и након тога Уредништво доноси одлуку о објављивању.

У року од два месеца од пријема рукописа аутор се обавештава о томе да ли је рад прихваћен за објављивање и даје му се рок за евентуалну прераду или допуну рада. Рок за објављивање прихваћених радова је 12 месеци од предаје коначне верзије рукописа. Аутор је дужан да у року од 5 дана уради коректуру рада, када то буде од њега затражено.

3. СТРУКТУРА РАДА

Рад садржи: име и презиме аутора, наслов, сажетак и кључне речи на српском, сажетак и кључне речи на енглеском, основни текст, списак цитиране литературе, резиме, афилијацију и електронску адресу аутора. Дужина рада треба да буде до једног ауторског табака. У зависности од тематике рад може, у договору са Уредништвом, бити дужи.

Обавезан редослед елемената рада:

а) име и презиме аутора: у изворним и прегледним радовима изнад наслова уз леву маргину, у приказима и хроникама испод текста уз десну маргину, италиком; назив и број пројекта/програма у оквиру којег је чланак настао наводи се у подбелешци, везаној звездицом за наслов рада;

б) наслов рада: верзалом, центриран;

в) сажетак, који укратко представља проблем, циљ, методе и резултате истраживања (до 8 редова): а) на језику основног текста, без ознаке *Сажетак*; и б) на енглеском језику; лева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст;

г) *Кључне речи* (до 5): а) на језику основног текста; и б) на енглеском језику; лева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст;

д) основни текст;

ђ) ИЗВОРИ; ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА: центрирано;

е) резиме (сажет опис садржине рада, тј. проширени сажетак, до 1/10 обима основног текста): име аутора уз леву маргину, наслов рада (верзалом, центрирано), испод наслова Р е з и м е (центрирано и спационирано), текст резимеа; уколико је рад на српском језику, резиме може бити на енглеском, немачком, руском или француском; уколико је рад на страном језику, резиме је на српском; ако аутор није у могућности да обезбеди резиме на одговарајућем језику, треба да га напише на језику рада, а Уредништво ће обезбедити превод;

ж) назив и адреса установе у којој је аутор запослен и електронска адреса аутора, уз леву маргину (у приказима уз десну); називи сложених организација треба да одражавају хијерархију њихове структуре, један испод другог.

Структура изворног научног рада мора бити таква да се у уводу јасно представе: научни контекст проблема, уз осврт на релевантне резултате

претходних истраживања, корпус, методе и циљеви истраживања, те да се, након анализе истраживаног проблема, у закључку јасно представе резултати.

Прегледни рад, који не садржи оригиналне резултате истраживања, треба да пружи целовит и критички приказ одређеног проблема и релевантне литературе, нову синтезу научних информација, да укаже на сличности, разлике и недостатке у постојећој литератури и др. Прегледни рад треба да садржи и теоријски заснован став аутора.

4. ФОРМАТ

- а) стандардни: А4; маргине 2,5 cm;
- б) фонт: Times New Roman; друге фонтове употребљене у тексту послати као посебан фајл; за црквенословенски текст користити фонт Монах (аутори га могу добити обраћањем на електронску адресу jdjukic@maticasrpska.org.rs);
- в) величина слова: основни текст 12 pt, а сажетак, кључне речи, подножне напомене, извори, цитирана литература, резиме, назив и адреса установе и електронска адреса аутора 10 pt;
- г) размак између редова: 1,5;
- д) напомене: у дну стране (footnotes, а не endnotes), искључиво аргументативне; први ред увучен 1,5 cm у односу на основни текст;
- ђ) за наглашавање се користи *иџалик* (не **болд**);
- е) наслови појединих сегмената рада дају се малим верзалом, увучени за 1,5 cm и интегрисани у почетне параграфе; пожељно је да буду нумерисани (1., 1.1., 1.2., 1.2.1. итд.); параграфи 1., 2. итд. одвајају се од претходног параграфа једним празним редом, а параграфи 1.1., 1.2. итд. размаком од 6 pt;
- ж) илустративни примери се дају издвојени из основног текста; увучени су за 1,5 cm у односу на основни текст и од њега одвојени размаком од 6 pt; величина фонта 11pt.

5. ЦИТИРАНЕ ФОРМЕ

- а) наслови посебних публикација који се помињу у раду штампају се италиком;
- б) цитати се дају под двоструким знацима навода (у раду на српском „...”, у радовима на другим језицима у складу с одговарајућим правописом), а цитат унутар цитата под једноструким знацима навода (‘...’); пожељно је цитирање према изворном тексту (оригиналу); уколико се цитира преведени рад, у одговарајућој напмени навести библиографске податке о оригиналу; доследно се придржавати једног од наведених начина цитирања;
- в) краћи цитати (2–3 реда) дају се унутар текста, дужи цитати се издвајају из основног текста (увучени), са извором цитата датим на крају;
- г) пример се наводи италиком, а његов превод под једноструким знацима навода (‘...’).

6. ЦИТИРАЊЕ РЕФЕРЕНЦИ ИНТЕГРИШЕ СЕ У ТЕКСТ, НА СЛЕДЕЋИ НАЧИН:

- а) упућивање на студију у целини: (Грицкат 1975);
- б) упућивање на одређену страну студије: (Веџерка 1961: 59–60);

- в) упућивање на одређено издање исте студије: (РАДОВАНОВИЋ 1986²: 66);
- г) упућивање на студије истог аутора из исте године: (БУГАРСКИ 1986а: 55), (БУГАРСКИ 1986б: 110);
- д) упућивање на студију два аутора: (ГАМКРЕЛИДЗЕ – ИВАНОВ 1984: 320–364);
- ђ) студије истог аутора наводе се хронолошким редом: (HALL 1959; 1962);
- е) уколико библиографски извор има више од два аутора, у парентези се наводи презиме првог аутора, док се презимена осталих аутора замењују скраћеницом и др./et al.;
- ж) страна имена се у тексту на српском језику транскрибују; у парентези се наводе у оригиналној графичкој;
- з) ако је из контекста јасно који је аутор цитиран, у парентези није потребно наводити његово презиме, нпр.

Ради се, очигледно, о социолингвистичким параметрима комуникације, које детаљно разматра и образлаже М. Радовановић (1986: 67–69).

- и) ако се упућује на радове двају или више аутора, податке о сваком следећем раду одвојити тачком и запетом, нпр. (БЕЛИЋ 1958; СТЕВАНОВИЋ 1968);
- ј) рукописи се цитирају према фолијацији (нпр. 2а–3б), а не према пагинацији, изузев у случајевима кад је рукопис пагиниран.

7. ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

У текстовима писаним ћирилицом најпре се наводе (према азбучном реду презимена аутора) радови објављени ћирилицом, а затим (према абecedном реду презимена аутора) радови објављени латиницом; у текстовима писаним латиницом редослед је обрнут; сви редови осим првог увучени су за 1,5 cm употребом тзв. „висећег” параграфа; презиме аутора дати малим верзалом; у радовима на енглеском, немачком и француском референце ћирилицом се могу транслитеровати латиницом.

Литература се наводи на следећи начин:

а) књига (један аутор):

ГРИЦКАТ, Ирена. *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Народна библиотека Србије, 1975.

б) књига (више аутора):

RADDEN, Günter, René DIRVEN. *Cognitive English Grammar (Cognitive Linguistics in Practice 2)*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007.

в) рад у часопису:

HAHN, Adelaide. Verbal Nouns and Adjectives in Some Ancient Languages. *Language* 42/2 (1966): 378–398.

г) рад у зборнику радова:

ПИПЕР, Предраг. О когнитивнолингвистичким и сродно усмереним проучавањима српског језика. Предраг Пипер (ур.). *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*. Београд: САНУ, 2006, 9–46.

д) речник:

ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* (red. Eva Havlová), 1–. Praha: Academia, 1989.

ђ) фототипско издање:

Ивић, Милка. *Значења српскохрватског инструменџала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*. Београд, 1954. Београд: Српска академија наука и уметности – Београдска књига – Институт за српски језик САНУ, 2005.

е) рукописна грађа:

Николић, Јован. *Песмарица*. Темишвар: Архив САНУ у Београду, сигн. 8552/264/5, 1780–1783.

ж) публикација доступна on-line:

VELTMAN, K. H. *Augmented Books, Knowledge and Culture*. <<http://www.isoc.org/inet2000/cdproceedings/6d/6d.>> 02.02.2002.

CONTENTS

IVAN KNJIŽAR. The Principles of Distinguishing Presuppositional from Non-presuppositional Entities in the Functional Analysis of Utterances. ORSAT LIGORIO. Serbo-Croatian *bluta* (On Balkan Latin XIII). MARIJA VUČKOVIĆ. A Contribution to the History of the Word *triklet*. OLGA PANIĆ KAVGIĆ, ALEKSANDAR KAVGIĆ. The Use of Non-standardized Geographical Names in Serbian: The Case of Recently Borrowed English Exonyms. GORDANA ŠTRBAC. Derivational Potential of Adjectives in Serbian – an Onomasiological and Cognitive Approach. DEJAN SREDOJEVIĆ, MILJANA ČOPA. Does Dialect Leveling Equally Affect Speech at Phonetic and Phonological Levels? MIHAJLO FEJSA. The Adaptation of Anglicisms in the Ruthenian Language. DRAGANA DROBNJAK, SNEŽANA GUDURIĆ. Phrasemes with the Somatism *eye* in French and Serbian. JELENA MARKOVIĆ. Using the Verb *make* in Serbian EFL Writing: A Corpus-based Analysis. CHRONICLE. REVIEWS.

Зборник Матице српске за филологију и лингвистику
Издаје Матица српска
Излази двапут годишње
Уредништво и администрација: Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: 021/6622-726
e-mail: zmsfl@maticasrpska.org.rs
www.maticasrpska.org.rs

Редакција LXI/1 књ. Зборника Матице српске за филологију и лингвистику
закључена је 21. маја 2018.

За издавача: проф. др Ђорђе Ђурић, генерални секретар Матице српске

Стручни сарадник Одељења: Јулкица Ђукић

Технички уредник: Вукица Туцаков

Штампање завршено маја 2018.

Компјутерски слог: Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа: Сајнос, Нови Сад

Штампање ове свеске Зборника омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
80/81(082)

ЗБОРНИК Матице српске за филологију и лингвистику –
Archivum philologicum et linguisticum / главни и одговорни уред-
ник др Јасмина Грковић-Мејџор. – 1984/1985, књ. 27/28–. – Нови
Сад : Матица српска, Одељење за књижевност и језик, 1985–.
– 24 cm

Наставак публикације: Зборник за филологију и лингвистику

ISSN 0352-5724

COBISS.SR-ID 9630978